

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ЕТНОЛОГИЯ“

ЛЮБОМИР ГЕОРГИЕВ КЮМЮРДЖИЕВ

„ИНДИАНСКИТЕ“ ОРГАНИЗАЦИИ В ЕВРОПА

(Етнографско изследване

върху групи за културно-исторически възстановки)

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

3.1. Социология, антропология и науки за културата

(Етнология на прехода)

Научни ръководители:

ПРОФ. ДНК ВЕСЕЛИН ТЕПАВИЧАРОВ

ДОЦ. Д-Р ИЛИЯ ИЛИЕВ

**София
2023**

„Обичам тези хора, които винаги са ме посрещали с най-доброто, което са имали.

Обичам тези хора, които са почитени, без да имат закони, затвори и приюти за бедни.

[.....]

Обичам тези хора, чиято религия е една и съща, и които са свободни от религиозни предразсъдъци.

Обичам тези хора, които никога не вдигнаха ръка срещу мен, нито откраднаха имуществото ми, въпреки че нямаше закон, който би могъл да ги накаже, ако го бяха сторили.

[.....]

И... о, как обичам тези хора, които не живеят заради любовта към парите!“

Джордж Катлин (1796 – 1872)

*американски художник, пътешественик и изследовател,
чиито творчество и дейност са сред определящите фактори
за интереса на европейците към коренните жители на Северна Америка*

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД: КОГАТО ОГЛЕДАЛОТО ПРОГОВОРИ	5
Базисни параметри на проведеното изследване върху „индианските“ организации в Европа	6
Съществуващи изследвания по темата	11
Щрихи от профила на европейския индианист	15
Индианисти и индианци	18
Някои затруднения в процеса на работата ми	19
Особености на позицията на инсайдер при изследването на „индианските“ групи	22
ПЪРВА ГЛАВА: МНОГОТО ПЪТИЩА КЪМ МИНАЛОТО	25
Исторически възстановки, реконструкции, reenactment	25
Категории исторически възстановки	27
Възникване и развитие на историческите възстановки	28
Представяни епохи и култури	31
Категории реконструктори	33
Възникване на „индианските“ организации	35
ВТОРА ГЛАВА: „СВОБОДАТА... ВИНЕТУ“	38
Причини за интереса на европейците към американските индианци	38
„Благородният дивак“	39
„Добър индианец е само мъртвият индианец“	44
Катлин и неговите изложби – американецът сред индианците, индианците сред европейците	45
Европейци в индианските земи	50
Дивият запад поема на изток и стига до Европа	53
Американските индианци и европейците през XX век	58
Индианските романи	61
Deutsche Indianertümelei и новите немски автори на индиански книги	68
„Синовете на Великата мечка“ и идеите на социализма	73
Индианските филми	78
Обратно към Америка	86
„Новата епоха“ на шаманите и антиуестърна	89
„Белите индианци“	94
Пленници и роднини	99
Завръщането на племената	104
ТРЕТА ГЛАВА: ГОРСКИ УМЕНИЯ, БИЗОНОВИ ДНИ и ПАУ-УАУ	108

Кратка история на „индианските“ организации в Европа	108
Насоки и измерения на интереса към американските индианци	113
Членство, организация и йерархия в европейските „индиански“ групи	118
Препоръка от приятел.....	121
Множеството подходи към индианизма	125
На пау-уау като на пау-уау	132
Най-активните са най-авторитетни	136
„... в дух на подкрепа, приятелство и съпричастност“	145
Войната в Украйна и деиндианизацията	150
Представи и критерии за автентичност в европейските „индиански“ организации	154
Индианските игри в Бакон	156
Оттегляне в Бизоновите дни	159
Чешките лагери и „Индианската седмица“ в Германия	162
Мандани от Тауха, шайени от Будапеща и Карпатски индианци	165
По старите индиански пътеки – в одежди или в костюм?	171
Променливите и непроменливите измерения на индианизма	174
CASE STUDY: БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО ПО ИНДИАНИСТИКА „ОРЛОВИЯТ КРЪГ“	177
ЗАКЛЮЧЕНИЕ:	199
Последните мохикани на Европа	199
Основни изводи	201
Научни приноси на дисертацията	208
Послеслов	211
БИБЛИОГРАФИЯ	212
КНИГИ	212
МАТЕРИАЛИ В СБОРНИЦИ И СПИСАНИЯ	218
ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ	222

УВОД: КОГАТО ОГЛЕДАЛОТО ПРОГОВОРИ

Миналото всякога е привличало човешкото въображение не по-малко от бъдещето. Пътуването във времето засега е тема на научната фантастика, ала това не прави завръщането в историята напълно невъзможно. Още елините и древните римляни се стремели да постигнат **преживяване на миналото**, представяйки отдавнашни битки под формата на впечатляващи спектакли. През Средновековието англичани, французи и други европейци охотно участвали в пресъздаването на действителни и легендарни рицарски подвизи. Впрочем рицарите останали актуални и през XIX в. – цели столетия след реалното им слизване от историческата сцена. Тогава наследници на аристократични фамилии организирали грандиозни турнири и средновековни фестивали с огромни количества участници. Споменатите реконструкции служели не само за забавление или като изява на почит към някогашните герои, но и като мостове над бездната на времето към отминали епохи.

През последните няколко десетилетия културно-историческите възстановки демонстрират бурно развитие и широко разпространение по целия свят. Броят на занимаващите се с тях хора и организации непрестанно расте. Тези възстановки комбинират старания за повдигане завесата на миналото чрез учене, лични преживявания и добиване на опитности от други времена и култури с възможности за конструиране на алтернативни идентичности – нещо все по-характерно за днешния свят.

Самите алтернативни идентичности могат да бъдат сравнени с огледало, в което съвременният човек, оглеждайки се, търси признание на многообразието на своята същност, на това, което реално е, и на онова, което не е, но дълбоко желае да бъде. Чрез влизането в тях той се забавлява, играе, но и се обучава да изследва интересите си в процеса на тяхното реализиране, защото те го характеризират по особено дълбок начин и като че ли са в състояние да му дадат отговор на извечния въпрос „Кой съм аз?“.

Често участниците в историческите възстановки се придържат към идентичности, които по един или друг начин имат връзка с настоящата им принадлежност – например влизат в ролята на викинги, защото са шведи, участват в тракийски фестивали, понеже са българи, или реконструират римляни, тъй като са европейци, смятащи Древния Рим за културен фундамент на Европа. Съществуването на групи като проучваните от мен европейски „индиански“ дружества обаче не само доказва, че тази логика съвсем не е задължителна, но и поставя редица интересни въпроси пред изследователите на феномена културно-исторически реконструкции.

Базисни параметри на проведеното изследване върху „индианските“ организации в Европа

Както показва подзаглавието на моята работа, тя се базира на резултати от **етнографско** изследване. То е проведено в продължителен период от време сред голям брой членове на „индиански“ организации от различни европейски държави. Наред с наблюдението и описанието на преживяването, диалогът между изследователя (в случая инсайдър) и респондентите също има важна роля за моето проучване. Той представя допълнителни детайли от картината на вътрешния социален живот в изследваните групи от гледна точка на индивидуалното преживяване и личния опит на участниците в тях.

Обект на моето изследване са организации, чиито интереси, насоки и дейност ги характеризират като специфична изява на феномена културно-исторически възстановки във Великобритания, Франция, Германия, Белгия, Нидерландия, Чехия, Словакия, Унгария, Полша, Литва, Латвия, Украйна, Русия, България и други държави на Стария континент. Техните членове са посветили усилията си на изучаване и реконструиране на различни аспекти от миналото и традициите на **северноамериканските индианци**. Макар да са съсредоточени върху възстановки на исторически събития, условия, обичаи – и това да има отражения в обличането, общуването и поведението им, – участниците в тези групи са съвременни хора, изграждащи жива културна среда със свои реални ценности.

Терминологията, която използвам, има важна роля за осмислянето на самото изследване, затова се спирам на нея веднага след конкретизирането на обекта му. В този текст редовно употребявам названията **европейска „индианска“ организация и членове на европейски „индиански“ групи**, макар да си служи и с по-често срещащите се в чуждестранни трудове термини **индианисти и индиански хобисти**.

Известно ми е, че напоследък според мнозина – особено, ако произхождат от Северна Америка – названията „индианци“, „индиански“ и производните им звучат неподходящо. В Канада по правило наричат индианците, инуитите и метисите „първи/изначални нации“ (First Nations), докато в САЩ те са официално назовани „коренни“ или „местни американци“ (Native/Indigenous Americans). Въпреки това вярвам, че употребата на „индианци“ паралелно с „коренни американци“ в моя текст няма да бъде приета по никакъв начин като пейоративна. Позволявам си я, защото названията „индианец“, „индианка“, „индиански“ и пр. отдавна са придобили широка гражданственост в България, а и българският език е

един от малкото, които изразяват разлика между „индианци“ (коренни обитатели на Америка) и „индийци“ (жители на Индия). Не на последно място – изследването ми разглежда „индианските“ организации в Европа и би било неясно, непрактично, а и направо подвеждащо, ако в него използвам изрази от рода на „европейски коренни американци“, „чешки местни американски групи“ или „английски клубове на първите канадски нации“.

Установена практика в антропологията е да се дава приоритет на самоназванията на общности или етнически групи, а не на външните дефиниции за тях. Самите членове на въпросните европейски организации са възприели като самоназвания термините **индианисти** и **„евроиндианци“**, както и словосъчетанията **последователи на американските индианци** и **европейски индиански хобисти**. Последното обаче се посреща критично от немалко последователи на индианците в Русия, Литва, България и на други места, защото според тях показва несериозно отношение към самите индианистки занимания. Разбира се, тази реакция също представлява интерес за самото изследване.

Кавичките, които поставям при изписването на названия като **европейски „индиански“ организации** и **„евроиндианци“**, имат за цел да разграничават графично и смислово европейските индианисти и техните самоназвания, организации, мероприятия и т.н. от тези на американските индианци (коренните американци).

Предмет на изследването ми е възникването, развитието и днешното състояние на „индианските“ групи в Европа, които имат сравнително дълга история и са продукт на разнообразни фактори. Особено внимание обръщам на:

- причините за специфичния интерес към коренните американци в Европа, довел в крайна сметка и до създаването на „индиански“ групи в различни европейски страни;
- етапи, насоки и измерения на този интерес;
- мотивацията на участниците в „индианските“ групи и промените в нея през различните периоди от съществуването на групите;
- членството, организацията и йерархията в изследваните групи;
- представите на участниците за автентичност и прилаганите от тях способности за постигането ѝ в съгласие с тези представи;
- вижданията за бъдещето на европейските „индиански“ групи и др.

Темпоралните рамки на проучването ми на пръв поглед са доста широки, защото включват събития и личности от епохата на Великите географски открития до наши дни, но реалният фокус на същинското ми изследване върху „индианските“ групи в Европа е съсредоточен върху период от около 100 години – от началото на XX до първите две десетилетия на XXI в.

Сред **целите** на моята работа като основна мога да определя очертаването на главните закономерности, свързани с възникването и развитието на изследваните „индиански“ организации. Тези сдружения демонстрират множество сходни и дори идентични характеристики помежду си, както и редица отлики спрямо другите групи за културно-исторически възстановки.

За постигането на **основната цел** минавам през осъществяването на редица **междинни цели**, например:

- аналитичен преглед на възникването на „индиански“ сдружения с изследване на механизмите на формиране на първоначалното ядро от ентузиастични и последващото му нарастване чрез включване на нови членове;
- сравнителен анализ между българската индианистка организация, други такива от бивши социалистически страни и „индиански“ организации от Западна Европа;
- изследване на отношението на цитираните сдружения спрямо местните общества („мека“ алтернатива на съществуващия ред, ескейпизъм, поощрявано хоби и др.) и влиянието му върху вътрешната динамика на сдруженията;
- изследване на формирането на международни индианистки мрежи: разменни гостувания на индианисти от различни европейски страни, интернационални лагери в Чехия, Германия и т.н.

Използваните в работата ми **методи** обхващат издирване и аналитично проучване на съществуващата литература, свързана с възникването и развитието на „индианските“ организации в Европа и по света, структурирани и полуструктурирани интервюта, свободни разговори и включено наблюдение.

Последният от изброените методи за събиране на емпиричните данни използвах по време на лагери и други мероприятия на български и

чуждестранни индианисти. Освен включено наблюдение при прякото ми участие в лагерния живот и други индианистки дейности, проведох 48 интервюта и голям брой неформални разговори с членове на „индиански“ групи от България, Унгария, Словакия, Чехия, Полша, Литва, Латвия, Германия, Великобритания и други европейски държави, както и с индианисти и коренни американци от САЩ. Те бяха осъществени по време на срещи в Словакия (юли 2010 г.) и Унгария (август 2010 г.), при пътуване до Съединените щати и престой там през юни и юли 2015 г., на летни лагери в България (юли 2014, юли 2017, август 2018, август 2020, август 2021 г. и по-ранни), включително такива с участие на белгийски и руски индианисти, на международни „индиански“ събирания в Чехия (август 2013, август 2016, август 2019 и август 2022 г.), чрез кореспонденция, осъществена главно (но не само) с помощта на интернет (електронна поща, „Фейсбук“ месинджър, аудио/видео връзка чрез „Скайп“, „Фейсбук“ и „Вайбър“), както и по други начини.

По отношение на нуждата от критична дистанция разчитах на техника, използвана от поколения български етнографи, етнологзи и фолклористи, изследващи нашето общество – сравнителните методи. Паралелите с други индианистки организации присъстват не само в окончателния текст, но бяха застъпени и на всеки етап от изследването – от съставянето на въпросници за интервюта през подготовката и провеждането на включеното наблюдение до организирането на собствения ми предишен опит. Постоянните сравнения с други страни бяха в основата и на авторефлексивните елементи, задължителни не само при изследвания като моето, провокирани от дългогодишна лична ангажираност и интерес, но и при всеки антроположки анализ. Положителна роля в това отношение изиграха и интервютата с представители на други, различни организации за исторически реконструкции – с 56-годишния Л.А., посветил се на възстановка на римски федерати по българските земи, с К.Й. (45 г.), занимаващ се със западноевропейска и балканска средновековна история и култура, а също и с В.П. (40 г.), член на група, реконструираща късноантичния Рим. Тях проведох през есента на 2022 г.

Като **базисна задача** на моето изследване мога да посоча разкриването на вътрешната логика на целите, решенията и действията на европейските индианисти като индивидуалности и като групи. Споменатото по-горе установяване на критична дистанция спрямо обекта на изследване при събирането на емпиричните данни бе за мен перманентна **задача**. Това е класически проблем за всяка „антропология у

дома“¹. В хода на теренната работа мой постоянен приоритет беше да съчетавам ролята на наблюдател, способен на външен и – доколкото е възможно – обективен поглед към изследвания материал, с личната ми ангажираност. Що се отнася до споменатата лична ангажираност, тя определено беше от полза за това изследване. Благодарение на натрупания от мен опит, множеството ми познанства и прякото ми участие в различни индианистки дейности имам достъп до информация, събирането на която би затруднило повечето външни изследователи.

Другите **задачи**, подчинени на поставените в изследването ми цели, очертават посоките, в които то се извършва. Сред тях фигурират:

- издирване на съществуващите до момента научни трудове по темата на моята дисертация и запознаване със съдържанието им;
- установяване на контакт със специалисти по темата от Великобритания, САЩ, Германия и др. страни, както и с достатъчно голям брой европейски индианисти, склонни да бъдат интервюирани във връзка с изследването ми;
- общо проследяване на културно-историческите възстановки като феномен и конкретно на историята на „индианските“ организации в Европа като „феномен във феномена“;
- извеждане на факторите, определящи корените на индианизма; фази на интереса към американските индианци; по-характерните негови изяви;
- очертаване на приликите и отликите между отделните „индиански“ организации, както и на тези между тях и други групи за културно-исторически реконструкции;
- изследване на индианизма по време на социалистическото управление в съответните държави – образът на „позволената Америка“ и неговите варианти;
- проучване и представяне (като *case study*) на единствената българска – и на Балканите – „индианска“ организация.

Резултатите от поставените задачи стоят в основата на анализите и изводите, предлагани в дисертацията.

¹ Peirano, Mariza G. S. 1998, *When Anthropology is at Home: The Different Contexts of a Single Discipline*, 1998, Annual Review of Anthropology, Vol. 27, pp. 105-128.

Съществуващи изследвания по темата

Досега възникването и развитието на „индианските“ организации в Европа е разглеждано от малко на брой изследователи. Статията на англичанина Колин Ф. Тайлър „Индианското хобистко движение в Европа“, публикувана в четвърти том на *Handbook of North American Indians*², е смятана за класически материал по темата. Авторът ѝ дава сравнително обширен преглед на много европейски индианистки организации. Той уточнява терминологията („хобисти“, „индианисти“), прави кратък обзор на типовете групи и анализира самия интерес към индианците сред европейците, като се опитва да изгради и обобщен профил на индианистите.

Повече от половината текст на „Индианското хобистко движение в Европа“ е посветен на индианистките групи във Великобритания. Макар и съвсем накратко, Колин Тайлър набелязва някои от основните причини за появата и задълбочаването на интереса към коренните американци на Острова – английските колонии в Новия свят, индианските представления, картини и съчинения на американския художник и пътешественик Джордж Катлин, гастролите на Бъфало Бил в Англия, ролята на „белия индианец“ Сивата Сова... За всички тях и редица други – но в контекста на цялостния европейски интерес към американските индианци и в повече детайли – пиша и аз в текста на моето изследване. По-голямо внимание в „Индианското хобистко движение...“ е отделено на „индианските“ дружества в Германия и Холандия, донякъде и на тези в Швеция, докато групите в Белгия, Франция, Италия, Швейцария, Чехословакия (тогава все още една държава), Полша и Финландия са по-скоро споменати. Тайлър посвещава сравнително голям абзац от текста си и на индианистите от Съветския съюз, макар че сведенията, които дава там, са доста общи и касаят само руската група от тогавашния Ленинград (дн. Санкт Петербург). Бях изкушен да отдам тази обобщеност на все още съществуващата през 1988 г. „Желязна завеса“, ала още в следващия – и даже по-дълъг – абзац авторът разкрива редица интересни подробности за „индианските“ групи в Унгария, която по онова време също е социалистическа държава. Колин Тайлър определя дейностите на белгийските сдружения преди всичко като политически (протести срещу убийствата на местни жители на бразилската Амазония, изяви на солидарност с въстаналите индианци в Ундид Ний, САЩ, през 1973 г., издаване на брошури и плакати, информиращи белгийската общественост за политическото положение на коренните

² Taylor, C. F. 1988, *The Indian Hobbyist Movement in Europe* in Washburn, W.E. & Sturtevant, W.C. (eds.), *Handbook of North American Indians*, vol. 4: History of Indian-White Relations – Smithsonian Institution Scholarly Press, pp. 562-569.

американци и т.н.), докато по мои сведения и наблюдения повечето от тези групи демонстрират черти на класически „индиански“ организации. Според автора, макар различни аспекти на някогашния индиански живот и обичаи да са демонстрирани във Франция нееднократно, там (към 1988 г.) няма организирани танцови групи и други индианистки дружества, представящи историята и традиционната култура на коренните американци. По сведения на моите френски респонденти И.Т. (72 г.), Ж.П. (61 г.) и Г.К. (68 г.)³ обаче такива групи съществуват още от втората половина на 50-те години на XX в., като някои от тях претендират, че се явяват продължения на организации, възникнали след гостуването на шоуто „Дивия запад“ на Бъфало Бил в страната им (края на XIX – началото на XX в.). Българското общество „Орловият кръг“, както и някои „индиански“ организации в границите на тогавашния СССР – например литовската – не са отбелязани в „Индианското хобистко движение в Европа“, тъй като през 1988 г. все още не съществуват.

Интересно бе да се запозная с мнението и позицията на един коренен американец по отношение на индианизма – историка Филип Джоузеф Делориа от народа дакота. Той е син е на известния индиански писател, теолог, историк и активист Вайн Делориа (1933 – 2005) и роднина на Ела Кара Делориа (1889 – 1971), която е сред първите коренни американски етнографи, антрополози и лингвисти. Книгата му „Игра на индианци“ (1998)⁴ изследва историческия и съвременен мисловен и поведенчески модел на хора от САЩ, които нямат коренен американски произход, но имитират стереотипни образи на индианци. Макар задълбочено и интересно поднесено, изследването на Делориа е насочено преди всичко към процеси, осъществяващи се в американска среда – като например търсенето на национална идентичност в „индианството“ от страна на бели американци, които обаче отхвърлят реалните (като произход) индианци и не се интересуват от проблемите им. Ето защо в „Игра на индианци“ може да бъдат открити само отделни паралели с индианизма в Европа.⁵

Австрийският изследовател Кристиян Ф. Феест е специалист по материалната култура на племената от източната част на Северна Америка, ала интересът му към контактите между европейци и коренни американци се простира и върху индианските колекции в музеите на Европа, европейските изследвания на индианска Америка в различни аспекти и реконструкциите на историята и традициите на първите американци от

³ И.Т. (72, мъж), Ж.П. (61, мъж), Г.К. (68, мъж) – и тримата от Франция; лична кореспонденция в периода октомври – декември 2022 г.

⁴ Или *Играйки на индианци*, Deloria, Philip J. 1998, *Playing Indian* – Yale University Press.

⁵ Такива паралели могат да се открият най-вече в главите *Hobby Indians, Authenticity, and Race in Cold War America* (с. 128-153) и *Counterculture Indians and the New Age* (с. 154-180).

европейци. Интердисциплинарният сборник „Индианците и Европа“⁶, излязъл под негова редакция, включва исторически материали относно представите на европейците за индианците в миналото, информация за ранни посещения на коренни американци в Европа, сведения за приноса на европейски пътешественици към етнологията на американските индианци, както и текстове за индианистки организации в Германия и Полша. Феест е един от създателите и главен редактор на периодичното издание „Европейски преглед на коренните американски изследвания“ (*European Review of Native American Studies*), излизало два пъти годишно в периода между 1987 и 2007 г. Изданието поощрява научния интерес към коренна Америка у европейците, в това число и у много индианисти, които изпращат свои материали до него. Те са на различни теми, но задължително свързани по един или друг начин с американските индианци, а редакцията на изданието преценява кои от тях да публикува на страниците му. Разбира се, за „Европейски преглед...“ пишат и множество изтъкнати специалисти като Уилям и Марла Пауърс, Реймънд А. Буко, Уилям Стъртевант (САЩ), Колин Тайлър, Майкъл Джонсън (Великобритания), Петер Болц, Биргит Турски (Германия), самият Кристиан Феест и др.

Именно в *European Review of Native American Studies* излизат и някои илюстрирани с фотографии материали за „индианските“ организации в Унгария⁷, Източна Германия (бившата ГДР)⁸, Франция⁹, Финландия¹⁰. Макар относително кратки, те предлагат информация за възникването и развитието на тези групи в съответните страни, която дотогава не е била публикувана.

„Измайсторяване на „индианското“ – знания, страст и игра в индианистките реконструкции“¹¹ на Петра Т. Калшовен, преподавател по социална антропология в Университета на Манчестър, Великобритания, е по всяка вероятност най-детайлното изследване на европейските „индиански“ организации, на което попаднах по време на моето усилено търсене на материали по темата. Подходът ѝ към определяне на „що е индианизъм“, като първо установи какво той не е, нейните теренни

⁶ Feest, Christian F. (editor) 1999, *Indians and Europe. An Interdisciplinary Collection of Essays* – Lincoln, University of Nebraska Press.

⁷ Nagy, I. 1993, *Indianism in Hungary* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 37-42; *Art of the Plains Indians in Komarom, Hungary* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 37

⁸ Turski, B. 1993, *The Indianist Groups in the G.D.R. – Development – Problems – Prospects* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 43-48.

⁹ Dubois, D. 1993, *Indianism in France* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 27-36.

¹⁰ Hamalainen, R. 1998, „We Are the Mystic Warriors of Finland”: *Finish Indianism* in *European Review of Native American Studies*, 12:1, pp. 13-18.

¹¹ Kalshoven, Petra T. 2012, *Crafting “the Indian”: Knowledge, Desire & Play in Indianist Reenactment* – Oxford, Berghahn Books.

проучвания, намерили оригинален израз в дневника ѝ от BDC в Германия през 2003 г.¹², както и на много други места в книгата ѝ, конкретното, подробно изследване (като *case study*) на индианистките групи в родната ѝ Нидерландия, вглеждането в идеологическите различия между западногерманския и източногерманския индианизъм – всички тези и редица други аспекти на работата на Калшовен бяха не само много интересни, но и изключително полезни за мен. Същевременно ми направи впечатление колко различни са понякога подходите на външния изследовател спрямо тези на инсайдъра. Петра Калшовен признава, че влиза относително лесно в комуникация с „търговци“ и „трапери“ от европейските организации на почитателите на историческия американски Запад, но ѝ трябва „значително повече кураж“¹³, за да започне разговор с някой от индианистите. Тя споделя, че дори техният твърде необичаен външен вид на моменти я стресира, карайки я да се чувства така, сякаш се готви да разпитва от любопитство „истински индианци“ какво ги прави различни.¹⁴ За това допринася и (поне първоначално) резервираното отношение на самите „евроиндианци“ към изследователя. Многобройните забрани, поставяни пред него от индианистите, за които изследователят научава в хода на изследването, увеличават затрудненията в работата му и могат допълнително да „охладят“ атмосферата.

Обикновено инсайдърът не се сблъсква с гореописаните проблеми. Външният му вид принципно не се различава от този на останалите участници в дадения индианистки лагер. Той предварително знае правилата, които се спазват там. Познава и базиращия се на индианските племенни традиции протокол за влизане в комуникация (напр. подаряване на тютюн преди започването на разговора), а и от самото начало е възприеман като съмишленик, като свой.

Макар да включва в изследването си индианисти от две бивши социалистически страни, вниманието на Петра Калшовен е насочено основно към „индиански“ групи в Западна Европа (Германия, Нидерландия, Белгия, Франция) и само частично към такива в Централна Европа (Чехия). Същото се забелязва и в проучванията на англичанката

¹² Kalshoven, P. 2012, *Crafting "the Indian"*, pp. 107-121. BDC (Buffalo Days Camp) са лагери на „пуристите“ сред почитателите на традиционния живот на индианците от Големите северноамерикански равнини, за които давам подробни сведения по-нататък в моята работа. Калшовен се „включва в играта“, като води едновременно два дневника: компютърно етнографско описание на видяното и преживяното от нея в лагера на индианистите и старинен тефтер, в който вписва на ръка наблюденията си в стила на антрополог от XIX в., живял в лагер на племето сиу през 1870 г. Тя споделя, че така е имала възможността да бъде съвременен изследовател, който влиза в и излиза от игровата рамка, но същевременно и да се вживее в ролята на исторически образ от друго време и място, влагайки по този начин своя дял в духа и атмосферата на самия лагер (с. 107).

¹³ Kalshoven, P. 2012, *Crafting "the Indian"*, p. 3.

¹⁴ Пак там.

Кристина Уелч¹⁵, американката Тара Браунър¹⁶ и други изследователи на европейския индианизъм. Някои като Хартмут Луц¹⁷, Петер Болц¹⁸, Франк Узбек¹⁹ (Германия) и Х. Глен Пени²⁰ (САЩ) дори се съсредоточават само върху появата и развитието му в Германия, където – според преобладаващите мнения – този феномен е най-впечатляващо представен.

Извън цитираното споменаване на ленинградската група в прегледа на Колин Тайлър и проучванията на Дженифър Рейпорт Рабодзеенко²¹ и Герман В. Дзибел (САЩ) на някои „индиански“ дружества от бившия СССР, до момента няма изследвания върху този тип организации в Източна Европа. В своята докторска дисертация²², защитена пред катедрата по социална и културна антропология на Станфордския университет в САЩ, Дзибел публикува отделни сведения и за Българското общество по индианистика „Орловия кръг“. Освен тези споменавания, родната „индианска“ организация, макар и многократно разглеждана в журналистически материали, досега не е била обект на научно представяне.

Щрихи от профила на европейския индианист

Моите респонденти – около петдесет на брой – са основно индианисти от България, Великобритания, Германия, Унгария, Полша, Чехия, Словакия, Белгия, Литва, Латвия и други европейски страни. Те са и от двата пола, но преобладават мъжете. Възрастта им е между 35 и 72

¹⁵ Welch, C. 2013, *Teepees and Totem Poles: Imaginings of North American Indians in European Popular Culture for Children* in Stirrup D. & MacKay J. (eds) *Tribal Fantasies: Native Americans in the European Imaginary, 1900-2010*. New York, Palgrave Macmillan, pp. 101-116.

¹⁶ Browner, T. 2011, *Tradition, Appropriation, and Mimesis: American Indian Style Pow-wow Singing and Dancing in Denmark* in *American Studies in Scandinavia*, 43:2, pp. 71-84.

¹⁷ Lutz, H. 2002, *German Indianthusiasm: A Socially Constructed German National(ist) Myth in Germans and Indians: Fantasies, Encounters, Projections*, eds. C.G. Calloway, G. Gemünden and S. Zantop. Lincoln and London, University of Nebraska Press, pp. 167-184.

¹⁸ Boltz, P. 1999, *Life Among the "Hunkpapas": A Case Study of German Indian Lore* in Feest, C. F. (ed.), *Indians and Europe. An Interdisciplinary Collection of Essays*, pp. 475-490.

¹⁹ Usbeck, F. 2015, *Fellow Tribesmen: The Image of Native Americans, National Identity, and Nazi Ideology in Germany*, New York, Berghahn Books.

²⁰ Penny, H.G. 2013, *Kindred by Choice: Germans and American Indians since 1800*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.

²¹ Rabodzeenko, Jennifer R. 1995, *Russian "Indianists": A Romance with the Image of the North American Indian* in *Anthropology of East Europe Review*, Vol. 13, No. 2, DePaul University, Chicago, pp. 56-63.

²² Dzielbel, German V. 2006, *Playing and Nothing: European Appropriations of Native American Cultures in the Late 20th Century*. Stanford University, с. 13, 24, 41, 136, 146, 289, 494, 549 и на други места в текста авторът се позовава на изказвания и/или действия на отделни членове на „Орловия кръг“.

години²³, като най-много са тези между 40 и 49, следвани от хората между 50 и 59 години. Представителите на тези две възрастови категории са най-дейните „евроиндианци“. Би могло да се очаква активната възраст в подобни организации да е по-ниска, примерно между 25 и 35 години. Моите наблюдения обаче ясно показват, че в европейските „индиански“ дружества хората между 30 и 39 години са сравнително малко, а тези под 29 са още по-малобройни. Това се дължи на очевидно намаляващия интерес към индианската тема сред новото поколение европейци, което води и до все по-малък брой нови членове (особено млади хора) в съответните организации. По-нататък в работата си цитирам становища на дългогодишни участници в различни европейски „индиански“ дружества по тази важна тема.

Индианистите между 60 и 69-годишна възраст са относително многобройни. Това са мъже (по-рядко жени), които се ползват със статут на старейшини – хора, натрупали знания и умения, често служещи за пример на по-младите членове на организацията. Някои от тях са участвали в създаването на съответните „индиански“ групи, други помнят добре прехода от романтично подражаване на героите от приключенските романи и филми към търсене на повече културно-историческа достоверност в теоретичните занимания и практическата дейност на групите.

Хората над 70-годишна възраст са ветераните сред „евроиндианците“. От тях малцина все още проявяват активност в индианистките дейности – затова сред моите респонденти има съвсем малко от тази възрастова група.

Сред европейските индианисти има представители на различни професии – лекари, художници, историци, изкуствоведи, лесничей, шофьори на камиони за далечни превози, учители в средни училища и университетски преподаватели, сценични работници в театри... Ако за работещите като лесничей и селскостопански производители е изкушаващо да се потърси връзка между професията им и индианската тема, то при онези индианисти, които са компютърни специалисти или електроинженери, подобна логика избледнява. Все пак може да се твърди, че представителите на свободните и сезонните професии заемат сравнително голям дял от общия брой на „евроиндианците“. Причините за такъв избор, както изтъкват самите индианисти, са повече време за специфичните им занимания, както и по-малко обвързаност с офисна среда и бизнес протокол. Някои – като 48-годишния чех Т.Г., 58-годишният руснак А.К. и др. – са успели да превърнат индианизма в своя професия. Те

²³ Някои индианисти, с които съм общувал по-отдавна, може да са посочени с възраст под тази долна граница. Давам годините на всеки от респондентите, на които е бил той или тя по време на разговора, интервюто или кореспонденцията ми с него/нея.

изработват изключително достоверни реплики на старинни индиански племенни облекла, оръжия и украси, дори цели шатри тип²⁴, които продават на други индианисти (включително и от други държави), осигурявайки си по този начин доста добри доходи. „Професионалните индианисти“ обаче са по-скоро изключение.

Мнозина последователите на индианците в Германия, Чехия, Словакия и други европейски страни напускат големите градове и се установяват – повече или по-малко успешно – в села, вилни зони или малки градчета, където се стараят да създадат собствени стопанства. Тази тенденция се наблюдава все по-често.

Най-общо може да се очертаят две групи „евроиндианци“ – интелектуалци, които се занимават предимно с историческите, философски и духовни аспекти на индианизма (най-често жители на по-големи европейски градове) и ориентирани към практическите, приложни аспекти на индианската тема хора, обикновено живеещи в по-малки населени места. През последните десетилетия обаче границата между тези групи е толкова дифузна, че разделението помежду им става все по-относително.

Да се изгради точен портрет на „типичния европейски индианист“ е твърде сложна задача. Самите индианисти понякога имат разногласия помежду си при определянето на онези основни дейности и ценности, които най-ярко характеризират индианизма. Спектърът е твърде широк – от интерес към старите индиански умения за живот сред природата през церемониални практики до участия в състезателни индиански танци в стил „пау-уау“²⁵. Наред с това отделните му компоненти често преливат един в

²⁴ Типи (tipi, teepee – „място за живеене“ на езика лакота) е конусообразна шатра, в стари времена с покривало, съшито от бизонови кожи, а от края на XIX в. нататък – от брезент. Традиционно жилище на индианците от Големите северноамерикански равнини, използвано и от някои племена в Платото, Югозапада и лесостепния регион.

²⁵ Пау-уау (изписвано на латиница като Pow-wow или Pow Wow) са индиански фестивали, продължаващи обикновено четири дни, които се провеждат в почти всички щати на САЩ и провинции на Канада. Изпълняваните на тях песни най-често са съвременни, но композирани и реализирани в традиционен, старинен стил. Танците също напомнят някои от онези, които различните коренни американски племена са танцували в миналото, но са осъвременени и систематизирани в няколко категории. Най-често те имат състезателен характер. Макар да произлизат от някогашните племенни събори, тържества и церемонии, фестивалите пау-уау са съвременен културен феномен. Те вече са добили измерения на традиция, ала в тях автентичност и новаторство се смесват по множество начини, откъдето произтича и амбивалентното отношение към тези фестивали. От една страна на пау-уау се гледа като на съхраняващи коренните традиции и „индианския дух“ празници, ала от друга се подчертава, че облеклата на танцьорите само далечно напомнят одеждите и украсите на някогашните индианци, а самите танци (до голяма степен и песните) са стандартизирани заради състезателния им характер и са изгубили своите племенни особености. Отделни изпълнения все още могат да се свържат с конкретен индиански народ или поне с даден културен регион (Североизточен горски, Северни равнини, Южни равнини и пр.), ала повечето са унифицирани в голяма степен – както впрочем и танцовите костюми. В днешна Северна Америка пау-уау са много популярни, на някои от тях се събират стотици участници и хиляди зрители; те са и предпочитана от мнозина туристическа атракция. Същевременно много индиански традиционалисти сочат, че тези фестивали са идеално поле за процъфтяването на една изкуствено

друг. Не без основания Петра Калшовен предупреждава, че при търсенето на характеристиките на „класическия индианист“ е възможно да се изпадне в стереотипизация на самите „евроиндианци“ (самите те често обвинявани в такава по отношение на американските индианци)²⁶.

Индианисти и индианци

За запазването на критична дистанция, а и в други аспекти на моята работа бяха много полезни и контактите ми с коренни американци от САЩ и Канада. Това бе така, не само защото именно техните традиции и история са обект на реконструиране от страна на европейските „индиански“ организации, но и заради самото отношение на индианците към индианистите.

Впрочем мненията на представителите на северноамериканските племена за „евроиндианците“ са доста разнородни – от много положителни до строго отрицателни. Имах възможността да живея няколко месеца в индиански резервати в САЩ (юни – септември 1995 г.), а по-късно и в Канада (юни – септември 1998 г.), както и да посетя индиански културни центрове и допълнително да общувам с коренни американци в различни американски щати през лятото на 2015 г. Разговарял съм по темата за „евроиндианците“ с представители на няколко племена от Северна Америка. Реакциите им варират от „Браво!“ до „Как смеете?!“. В зависимост от отношението си към индианистките организации в Европа, някои индианци наричат членовете им „роднини по дух“, а други ги обвиняват, че са „крадци на култура“. Доколкото мога да обобща мотивите за различните реакции, положителните се базират главно на задоволство от популярността на коренните американски традиции зад граница, на искрено възхищение от усвоените от европейци традиционни индиански умения и дори на идеята за своеобразно духовно единство между индианци и индианисти. Негативните реакции често имат в основата си реваншистки настроения и трупано поколение наред с недоверие към „белия човек, който винаги иска да отнеме нещо от индианеца“²⁷. На много коренни американци прави неприятно впечатление, че голяма част от германците, французите или унгарците се интересуват от героичното минало на ирокезите, лакота или апачите, но не и от положението на съвременните им представители. Особено чест повод за недоволство сред днешните индианци е мнението на мнозина от тях, че белите индианисти разиграват

обобщена, пан-индианска култура, която обрича на забвение старинните, автентични традиции на различните индиански племена.

²⁶ Kalshoven. P. 2012, *Crafting "the Indian"*, p.10.

²⁷ По думите на Д.М.П. (56, мъж) от северните шайени, с когото разговарях в планината Бър Бют, Южна Дакота, през август 1995 г.

като театрални представления свещени церемонии или пък се труфят с точни реплики на регалии, означаващи много в символен план за потомците на някогашните вождове и воини. Макар и по-рядко, отрицателното отношение може да се базира на недоволство от факта, че в своята „игра на индианци“ доста европейци показват по-голям интерес към северноамериканските племенни традиции и често знаят повече за тях, отколкото болшинството млади хора от съответното племе, от „индианците по рождение“.

Всяка от тези разнопосочни реакции допринасяше за изследването ми и помагаше за един по-критичен и дистанциран прочит на собственото ми включване в „индианските“ организации. Мненията на носителите на племенните култури бяха от голяма полза за поддържането на така необходимата авторефлексия, както и на онази доза скромност, която способстваше да осъзная колко е ограничена в крайна сметка моята позиция на инсайдър. Затова и не отчитам по-негативните им становища като реална част от затрудненията, с които се сблъсках по време на работата ми.

Някои затруднения в процеса на работата ми

По време на моите изследвания срещнах проблеми от различен характер. Един от тях бе промяната в отношението към мен на някои „евроиндианци“, след като обясних, че съм се ангажирал с научно изследване на индианизма в Европа. Това, че самият аз съм член на „индианска“ група, много ми помогна в контактите с повечето индианисти от България и други европейски страни, ала за някои от тях тъкмо този факт се оказа проблем. Очевидно им бе трудно да възприемат идеята за академично проучване на интереси и занимания, които не само изграждат специфична връзка помежду ни (като индианисти), но и се явяват нещо твърде съкровено за тях, а по презумпция и за мен. Никой от тези хора не изрази директно раздразнение от, съмнение към или несъгласие с предприетото от мен изследване, ала техният пряк или непряк отказ да бъдат интервюирани от мен или по други начини да ми предоставят по-конкретни сведения за своята „индианска“ дейност бе достатъчно ясен знак за споменатата промяна в отношението им. Трябва обаче да подчертая, че така постъпиха сравнително малко от индианистите, с които имах предварителна комуникация. Почти всички отказали да участват дейно в изследването ми са от чужбина, но в тази група попадат и петима българи.

Разбира се, аз се постарах да разясня на всички индианисти, към които се обърнах за съдействие, причините за моето решение да предприема въпросното проучване. Освен желанието ми да запозная научната общественост с характеристиките на тази специфична линия в културно-историческите възстановки, искрено вярвам, че изследването ми

ще представлява интерес и за самите „евроиндианци“. То издирва и анализира причините за появата и развитието на „индианските“ групи в Европа, представя гледните точки на индианисти от различни страни и помага за създаването на информационен фонд, който може да бъде използван за още по-добра комуникация между тези организации, както и за основа на по-нататъшни изследвания по темата. Смятам, че това не само бе почитено спрямо хората, които помолих за сътрудничество, но и убеди някои от тях, които се колебаеха, да се включат активно.

Затруднения донесе и опитът ми да се възползвам от звукозаписна техника по време на онези интервюта и разговори, които проведох в условията на „индиански“ лагер и при някои други индианистки събития. Самото показване на диктофона бе в разрез с лагерните правила, за които разказвам обстойно по-нататък в този текст. Дори когато носех техническото средство в индианска торба (според споменатите правила) и го нагласявах така, че да мога да го използвам за звукозапис, без да го вадя от торбата, това очевидно смущаваше събеседниците ми и се отразяваше на качеството на общуването, като понякога дори се налагаше то да бъде прекратено. Ето защо бях принуден да водя бележки на ръка, които при първа възможност преписвах в компютъра си.

Почти без изключения онези европейски индианисти, които се съгласиха да участват в моето изследване, пожелаха техните граждански имена да не бъдат споделяни при неговото публикуване. На въпроса дали мога да ги цитирам с техните индиански имена, повечето също отговориха отрицателно. Болшинството индианисти не желаеха да споменавам и техните професии, образование, нито от коя част на дадената страна произхождат. Някои дори се колебаеха дали да се съгласят да отбелязвам възрастта им, но те бяха съвсем малко. Наред с другото бях многократно предупреждаван да не публикувам каквито и да са фотографии от „индиански“ лагери (били те в Чехия, Литва, Полша, Германия...) без изричното съгласие на заснетите на тях хора.

Етиката на моето изследване изискваше да спазя тези условия. Нещо повече – тъй като преобладаващото количество индианисти не желаеха имената им да бъдат цитирани, реших, че ще въведа отбелязването само с инициали за **всички** интервюирани. Незначително количество хора поискаха да сменя дори буквите на инициалите им. Затова пък сведенията за възрастта (спрямо времето на провеждане на интервюто) и пола на всеки един от респондентите са напълно реални.

Смятам, че тази частична анонимност на интервюираните индианисти не повлия върху актуалността и обективността на изследването ми. Хората разказваха спокойно за възникването на своя интерес към северноамериканските индианци, за изживяванията си на лагери и други „индиански“ събития, споделяха свои виждания по редица въпроси, не криеха тревоги и надежди. Наистина, в някаква степен бях

принуден да се съобразя с цитираните изисквания на индианистите, за да ги предразположа към по-голяма искреност и повече конкретност в общуването ни. От друга страна, като представител на „евроиндианската“ общност, разбирам в голяма степен причините за това тяхно решение.

Стремежът към анонимност се явява една от съществените разлики между „индианските“ дружества и почти всички останали организации за исторически възстановки в Европа, които – по правило – се стараят да манифестират дейността си, да се популяризират, без членовете им да прикриват имената си или своите професии. Както отбелязвам по-нататък в текста на изследването си, тази разлика се обуславя до голяма степен от факта, че европейските „индиански“ групи не изучават миналото и традициите на собствената си страна, народ, нито дори на своя континент – и поради това остават встрани от културно-историческия интерес и родолюбивите симпатии на сънародниците си. Наред с това в България и някои други европейски държави през годините „индианската“ тема е намирала изява главно в литературни и филмови творби, предназначени за деца и юноши, което е поставило върху нея печата на детско-юношеска тема. Приемането на членството в „индианска“ група като нещо несериозно или дори инфантилно от голям брой представители на дадената общественост – била тя българска, немска или естонска – е една от основните причини за нежеланието на съответните индианисти да говорят за своите интереси и занимания пред хора извън групите, особено в текст, който практически всеки може да прочете. Към нея в различни европейски страни се добавят и някои локални причини. В Унгария например и досега се усеща анахронично, но явно дълбоко нежелание дейността на тамошните групи и самоличността на техните членове да бъдат разкривани пред медии, власти, пред „извъниндианската“ общественост. Мои унгарски респонденти твърдят, че това е болезнено наследство от епохата на социализма, когато последователи на американските индианци са имали проблеми с управляващата партия и нейния репресивен апарат. „Индианските“ организации от тази страна и досега са известни като едни от най-затворените в Европа. Наистина, допускането на външни хора – дори и на индианисти от други страни – до унгарските лагери не става лесно. От друга страна обаче „индианците“ от Унгария бяха едни от най-изчерпателните ми респонденти. Направи ми впечатление и това, че голяма част от изложбата „Индианци и каубои“, представена през лятото на 2022 г. в музея „Ференц Мора“ в Сегед, бе посветена на унгарското индианистско движение от самото му възникване през 30-те години на XX в. Очевидно напоследък тече процес на „отваряне“ на „индианските“ дружества спрямо „извъниндианската“ общественост. Той се усеща не само в Унгария, но и в Полша и Литва, където част от индианистите изпитват по-големи или по-малки затруднения да съчетаят своите интереси и занимания с принадлежността си към римокатолическата църква и се притесняват от

възможни негативни реакции на роднини, познати и други застъпници на тази религия в техния социум. Тенденцията към по-голямо „отваряне“ на тези групи се усеща и в страни като Латвия и България, където принципно по-различните (спрямо установените като „привични“ и „нормални“) интереси и занимания се възприемат по-трудно от широката общественост.

Особености на позицията на инсайдър при изследването на „индианските“ групи

Заниманията на много европейски индианисти с коренните американски традиции са свързани с духовните учения и практики на различни северноамерикански племена, които „евроиндианците“ са възприели в една или друга степен като свои. Това оказва влияние и върху ценностите, житейската философия, миросгледа на членовете на „индианските“ организации на Стария континент. Самият индианизъм често е обвързан със специфични виждания относно природата, технологиите, миналото, настоящето, свободата, човешките отношения и т.н. Не бих се ангажирал с твърдението, че това изобщо не се отнася до останалите групи за културно-исторически възстановки, ала наблюденията ми показват, че при „индианските“ организации споменатите нагласи (и някои други от същия смислов порядък) са особено характерни. Нерядко тази специфика задълбочава усещането за „другост/различност“ в членовете на въпросните дружества спрямо „външния свят“. Част от тях го назовават в разговорите ни „света на белия човек“, влагайки по-скоро символично отношение, а не желание да подражават на реални коренни американци или филмови герои. Същите нагласи задълбочават и чувството за взаимност, близост, „роднинство по дух“ (което по-нататък в моята работа разглеждам в детайли) между самите индианисти – особено вътре в дадената група, но и по отношение на съмишленици от други „индиански“ организации. Ето защо в тези дружества обикновено се наблюдава ярко изявена колективна идентичност, базираща се на споделени ценности и солидарност. В много от тях това води до своеобразна „самодостатъчност“²⁸ – социализацията на повечето хора в групата е дотолкова удовлетворяваща, че необходимостта от споделяне относно самата група и нейните интереси, разбирания и занимания с представители на „външния свят“ значително намалява.

Както бе споменато, ролята на инсайдър в предприетото от мен проучване ми донесе големи позитиви – но и специфични затруднения. Част от тях дойдоха като следствие от реакциите на хора, с които от години съм в близки, бих казал „племенно-роднински“ (на индианистка база) отношения, когато научиха за намеренията ми да изследвам

²⁸ Никой от индианистите не употреби този термин; въвеждам го тук за нуждите на изследването ми.

„европейските“ индиански групи и да напиша дисертация на базата на тези проучвания. Все пак всеки изследовател е и човек – личност със свои вътрешни притеснения, колебания. Когато се сблъсках с нежеланието на някои от моите приятели и познати индианисти да ми съдействат, в мен отново изплуваха въпроси, които си бях задавал и преди... Мога ли да разказвам официално за неща, които са съкровени за повечето индианисти (какъвто съм и аз самият)? Имам ли право да анализирам „на всеослушание“ разбиранията на своите съмишленици? Редно ли е да търся обобщения за живото, многообразно явление европейски индианизъм, които да превръщам в малко или повече схематични изводи?

За преодоляването на тези колебания спомогна фактът, че интересът ми към причините за появата и развитието на „индианските“ групи в Европа е действително отдавнашен и дълбок. Освен това аз наистина смятам, че изследванията по тази тема са не само интригуващи, но и полезни както за научната общественост, така и за самите „евроиндианци“. Същевременно осъзнах, че мога да си позволя да не „задълбавам“ прекалено в отделни теми – като например религиозните убеждения на респондентите ми (освен ако те самите не пожелаят да говорят за тях), церемониалния живот на групите и т.н., – без това да повлияе на обхвата и достоверността на моето изследване.

В крайна сметка успях не просто да заглуша колебанията си, а да ги отхвърля осъзнато. Това беше за мен своеобразен катарзис, през който преминах успешно и благодарение на подкрепата на болшинството мои познати и приятели индианисти, които повярваха в идеята ми, в нейната ценност и във възможностите ми да я осъществя.

Друг, по-сериозен проблем, с който трябваше да се справя при работата над моята дисертация, бяха последиците от пандемията от Covid 19, която върхлетя света в началото на 2020 – първата ми докторантска година. Изучавам европейските „индиански“ организации дълго преди появата на цитираната пандемия, но активирах проучванията си и ги поставих на значително по-академична основа, след като положих успешно необходимите изпити и бях зачислен като редовен докторант към катедра „Етнология“ на ИФ на СУ през февруари 2020 г. През лятото на предходната 2019 г. успях да участвам в голям международен лагер на чешки, словашки, полски и български „евроиндианци“ (плюс малък брой такива от Унгария и Германия), който се състоя в Чехия. През дванадесетте дни на събитието имах възможности за срещи със стари приятели и нови запознанства, активно общуване и участия в богатата програма на лагера. Почти всички уговорки и планове, които бяха направени тогава, пропаднаха с идването на пандемията. Изоляцията и пълната невъзможност да се пътува ме принудиха да разчитам изцяло на електронна кореспонденция, която демотивира някои от респондентите ми

– преките разговори вървяха значително по-гладко, бяха по-обстойни. Все пак много индианисти проявиха разбиране; голяма част от разговорите, започнати на споменатия международен лагер през 2019 г., продължиха под формата на кореспонденция. Така от даден момент нататък интервюто и неформалният разговор (макар и в писмен вид) се превърнаха в най-използваните методи на работа. По-късно, на лагера на „Орловия кръг“ в България през 2021 и на международния „индиански“ лагер в Чехия през 2022 г., имах отново възможности за провеждане на включено наблюдение.

Атмосферата на неизвестност и опасения, общата дезориентация и минорна емоционална настройка допълнително затрудниха проучванията ми. Самият аз преминах през боледуване от Covid 19, както и през някои характерни за това заболяване последици.

Войната в Украйна, избухнала в края на февруари 2022 г., също имаше – и продължава да има – негативни влияния върху мен като личност и като изследовател. Засегна ме и съвсем пряко, поради факта, че в Киев живееше със семейството си моят брат; наложи им се да се евакуират, което доведе до редица рискове и по-нататъшни затруднения. Наред с другото, войната стана причина за прекратяване на отношенията ми с някои руски индианисти, които приеха твърде негативно антивоенната ми позиция, както и за изгубване (временно, надявам се!) на връзката ми с мобилизирани, евакуирани или спрели да пишат по други причини украински последователи на северноамериканските индианци. От друга страна в изследването ми се отвори още един аспект – колкото нежелан в емоционален, толкова и уникален в професионален план. Отдаде ми се възможност да наблюдавам (макар и чрез кореспонденция) промените, настъпили в индианистите от воюващите страни: както като отношение спрямо „другите“, „враговете“ (много от които всъщност довчерашни съмишленици, съратници, приятели), така и въобще – към индианистките идеи, към съвременния свят, към самите себе си. Тези наблюдения се разпростряха и върху последователи на американските индианци от други европейски държави, по-пряко или по-косвено засегнати от войната.

Личната ми мотивация, оказаното ми доверие, дълбокият ми интерес към темата на изследването, подкрепата на семейството и приятелите ми, както и – съвсем не на последно място – помощта на моя научен ръководител доц. д-р Илия Илиев и на други специалисти от катедра „Етнология“ на Софийския университет – проф. д-р Мира Маркова, проф. д-р Ирина Колева, доц. д-р Виолета Коцева-Попова, гл. ас. д-р Кремена Йорданова, гл. ас. д-р Петя Груева, гл. ас. д-р Ина Пачаманова – бяха причините да продължа активно да работя върху моята дисертация. Тук непременно искам да спомена проф. д-р Веселин Тепавичаров, моя първи научен ръководител, комуто в немалка степен дължа решението си да превърна дългогодишните си интереси към европейските „индиански“

организации в научно изследване. Неговата преждевременна кончина през септември 2020 г. беше тежък удар за семейството му, за неговите колеги от СУ „Св. Климент Охридски“, за научна общественост в България и извън границите ѝ, както и лично за мен.

Макар да е с предимно творческа насоченост, работата ми съдържа и приложен аспект, тъй като темата ѝ е свързана и с дихотомията „външно-вътрешно“ в игровите ситуации, йерархията в разглежданите организации и представите за автентичност сред членовете им, както и с други проблеми, представляващи интерес за етнологията, социологията, психологията. В нея намират място значението на „живата история“ като аспект на експерименталната археология, ученето чрез имитация и някои други актуални въпроси.

ПЪРВА ГЛАВА: МНОГОТО ПЪТИЩА КЪМ МИНАЛОТО

Исторически възстановки, реконструкции, reenactment

Не може да се говори за европейските „индиански“ организации, без да се разгледа – поне в някои аспекти – феноменът на историческите реконструкции. Повечето изследователи приемат индианистките групи за типични представители на т.нар. *reenactment*²⁹. В редица отношения това е така. Постигането на максимална достоверност в културно-исторически план е важна цел за „евроиндианските“ дружества, които са обект на моето изследване, ала съществуват и някои характерни (предимно или дори само за „индианските“ организации) особености, различаващи ги в една или друга степен от „класическите“ реенактори. По-нататък в работата си се връщам неколнократно към този въпрос.

Културно-историческите реконструкции, наричани също исторически възстановки, „риенактмънт“ или „реенактмент“, са известни отдавна като феномен, но напоследък бележат все по-широко разпространение и развитие по целия свят, включително и в България. Все по-голям е и изследователският интерес към тях – както в световен мащаб

²⁹ Англезичното название, което все по-често замества определението „исторически възстановки“ – оттам и участниците в тях са „реенактори“.

(Ванеса Агню³⁰, Робърт Лий Хадън³¹, Джонатан Ламб³², Петра Калшовен³³, Пол Пикеринг³⁴, Стефани Декър³⁵, Стивън Гапс³⁶, Тим Муур³⁷ и др.), така и у нас (Евгения Троева³⁸, Ивайло Дичев³⁹, Светла Казаларска⁴⁰, Венета Янкова⁴¹, Светлана Великова⁴², Тома Томов⁴³, Иво Страхилов⁴⁴, Анна Алексиева⁴⁵, Илия Вълев⁴⁶ и др.). Те са вид драматизации, пресъздаващи дадени аспекти на историческо събитие или период – например битката при Грюнвалд през 1410 г. или епохата на италианския Ренесанс. Тези реконструкции са дейности, извършвани на доброволен принцип, почти винаги непрофесионално, но с много ентузиазъм, съчетан с добри или дори със задълбочени познания относно възстановяваната епоха и култура.

³⁰ Agnew, V. 2004, *Introduction: What Is Reenactment?* In CRITICISM: Vol. 46: Iss. 3, Article 2, pp. 327-339.

³¹ Hadden, Robert L. 1999, *Reliving the Civil War: A Reenactor's Handbook* – Mechanicsburg, PA, Stackpole Books.

³² Lamb, J. 2008, *Historical Re-enactment, Extremity, and Passion* in THE EIGHTEENTH CENTURY, Vol. 49, No. 3, *Reconstructing History*, University of Pennsylvania Press, pp. 239-250.

³³ Kalshoven, Petra T. 2012, *Crafting "the Indian"*.

³⁴ Pickering, P.A. (with McCalman, I., eds) 2010, *Historical Reenactment: From Realism to the Affective Turn*, London, Palgrave Macmillan.

³⁵ Decker, Stephanie K. 2010, *Being Period: An Examination of Bridging Discourse in a Historical Reenactment Group* in Journal of Contemporary Ethnography 39 (3), pp. 273-296.

³⁶ Gapps, S. 2009, *Mobile Monuments: A View of Historical Reenactment and Authenticity from Inside the Costume Cupboard of History* in Rethinking History, vol. 13, No 3, pp. 395-405.

³⁷ Moore, T. 2008, *I Believe in Yesterday: My Adventures in Living History*. London, Jonathan Cape.

³⁸ Троева, Е. 2021, *Историческите възстановки: памет, идентичност, преживяване (Уводни думи)* в Българска етнология, бр. 3, с. 327-329.

³⁹ Дичев, И. 2021., *Патриотът-консуматор* в Българска етнология, бр. 3, с. 330-337.

⁴⁰ Казаларска, С. 2018, *Исторически възстановки на „героичното време“* в Българска етнология, бр. 1, с. 38-53.

⁴¹ Янкова, В. 2019, *Историческа памет и образи на миналото (По примери от България, Унгария, Полша и Литва)* – София, Парадигма.

⁴² Великова, С. 2015, *Модел при историческите възстановки в България* – в Разширяване на уменията и квалификацията на докторанти, постдокторанти и млади учени в интердисциплинарни области, том 2, част 2, София, НБУ, с. 216-239.

⁴³ Томов, Т. 2016, *Историческа възстановка или историческо „преиграване“* в Български фолклор, кн. 3, София, БАН – Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, с. 312-319.

⁴⁴ Страхилов, И. 2021, *Трако-римски сюжети от съвременна България: (пре)договаряне на античното наследство в историческите възстановки* в Българска етнология, бр. 3, с. 339-359.

⁴⁵ Алексиева, А. 2021, *Да преживеем Възраждането: исторически възстановки на националния метаразказ* в Българска етнология, бр. 3, с. 360-372.

⁴⁶ Вълев, И. 2021, *Исторически възстановки – динамика, статика, масовка (Три роли, шест преживявания, един въпрос)* в Българска етнология, бр. 3, с. 403-427.

Може да се каже, че реенактментът съчетава образователна, развлекателна, а също и научно-изследователска дейност⁴⁷. За историческите възстановки Ванеса Агню пише в своя труд „Въведение: Какво е реенактмент“⁴⁸, че съдържат „двойната страст от работата и играта, които обикновено не се припокриват“⁴⁹.

Категории исторически възстановки

Историческите възстановки са комплекс от разнообразни дейности, които най-общо може да бъдат сведени до три категории.

При същинските исторически реконструкции се пресъздават „предмети, пространства и технологии от миналото“⁵⁰. Тук влизат както изработване на определени предмети, характерни за представяните епоха и култура, показване на облекло, сечива, оръжие от епохата/културата, така и бойни демонстрации („имитационни схватки“), които обаче не бива да се смесват с представянето на исторически битки, развили се по конкретен, точно фиксиран от хронистите, свидетелите и изследователите начин.

Във втората категория влиза пресъздаването на значими моменти от миналото – най-често конкретни сражения, но и други важни за историята събития: сключване на договори, коронясвания, династични бракове и пр.

Третата категория често е наричана „жива история“ (Living history). Тя реконструира всекидневието в даден исторически период и представлява опит да се живее известно време максимално близо до конкретните условия чрез усвояване на тогавашните рутинните действия – каквито се знае или поне се предполага, че те са били.⁵¹

Стремежът към изработването и ползването на възможно най-коректни в културно-исторически план реплики неизбежно е свързан със задълбочени изследвания, водещи до натрупване на сериозни познания у част от реенакторите. Този стремеж спомага за създаването на специфична атмосфера, често назовавана „преживяване на миналото“. Той има много общо и с т.нар. „експериментална“ или „имитативна археология“. Разбира се, експерименталната археология само понякога включва ползване на дрехи и вещи от изследвания исторически период, докато изработването, демонстрирането и използването на характерни облекла, аксесоари и предмети са сред основните цели на историческите реконструктори.

⁴⁷ Бояджиев, Н. 2012, *Историческите възстановки по света и у нас* – във Военна история, бр. 1, с. 8-16.

⁴⁸ Agnew, V. 2004, *What Is Reenactment?*

⁴⁹ Великова, С. 2015, *Модел при историческите възстановки в България*, с. 217.

⁵⁰ Великова, С. 2015, *Модел...*, с. 216.

⁵¹ Пак там, с. 217, 387.

Последните превръщат самите себе си в инструмент за изследване на миналото много ангажирано, нерядко на базата на систематизирани знания и дори на собствени изследвания. Ето защо заниманията на поне някои реенактори и групи биха могли да се възприемат като любителска експериментална антропология.

Възникване и развитие на историческите възстановки

Самите исторически възстановки имат дълга история. Разбира се, през различните епохи те са се променяли в редица аспекти, така че днешните реконструкции нямат много общо с някогашните племенни военно-церемониални танци (за които би могло да се приеме, че са своеобразен родоначалник на въпросните възстановки), припомнящи подвизите на воините на бойното поле. По-близки до съвременните исторически реконструкции са тези от Античността, когато в някои елински полиси, а по-късно и в Древния Рим под формата на обществени спектакли се представят важни битки от миналото.

През Средновековието също се организират възстановки, които трудно може да наречем „исторически“, защото следват по-скоро легендарни сюжети – например подвизите на Крал Артур и рицарите на Кръглата маса или събития, описани в поемата „Енеида“ на римския автор Вергилий, но пресъздадени според средновековните разбирания.

През XVII в. в Англия добиват голяма популярност демонстративните сражения, илюстриращи епизоди от тамошната Гражданска война (1642 – 1651) и други отминали конфликти. През 1674 г. крал Чарлз II (1630 – 1685) организира мащабна реконструкция на обсадата на Маастрихт – реално историческо събитие, състояло се едва една година по-рано. За целта близо до Уиндзор е издигната голяма крепост, „обсаждана“ от 700 души и „защитавана“ от други 500.⁵²

Истинският разцвет на историческите възстановки настъпва през XIX в. Той е свързан с епохата на романтизма и възкресения тогава интерес към Средновековието. Рицарите и замъците отново излизат на мода, която се превръща в предпоставка за провеждането на грандиозни турнири. Реконструкцията често следват сюжета на известни романи (като „Айвънхоу“ на Уолтър Скот⁵³) или описания в средновековни хроники и поеми.⁵⁴ Така например в Еглингтънския турнир в Шотландия през 1839 г. се включват огромен брой „рицари“, „благородни дами“, „пажове“ и

⁵² Keay, A 2016, *The Last Royal Rebel: The Life and Death of James, Duke of Monmouth*, London, pp. 151-153.

⁵³ Скот, У. 1980, 1988, *Айвънхоу* – София, Отечество.

⁵⁴ Anstruther, I. 1963, *The Knight and the Umbrella: An Account of the Eglinton Tournament, 1839*. London, pp. 122-123.

„оръженосци“, а зрителите на това невероятно по мащабите си зрелище са около 100 000⁵⁵! Графът на Еглинтън, който е организатор на турнира, обявява, че входът за зрелището е свободен за всеки, който успее да си набави средновековно – или поне подобно на такова – облекло. По повод на грандиозния турнир той споделя: „Давам си сметка за множеството недостатъци на това представление – вероятно повече от онези, които не се интересуват толкова дълбоко от него. Наясно съм, че то беше твърде скромна имитация на сцените, които въображението ми бе нарисувало, ала поне направих нещо за възраждането на рицарството.“⁵⁶ През 1989 г., в чест на 150-годишнината от Еглинтънски турнир, на същото място е проведено второ такова грандиозно „рицарско“ мероприятие.

Пак през XIX в. са представяни и някои неотдавнашни сражения – например от Наполеоновите войни, включително прочутата битка при Ватерлоо, както и сблъсъци по море като организираното от Бъкингамския херцог през 1821 г. сражение с кораби в езеро, намиращо се в неговото имение.⁵⁷ Многолюдните рицарски реконструкции остават популярни и през XX в., за което свидетелства големият турнир в Брюксел през 1905 г.⁵⁸

В началото на XX в. историческите възстановки са много популярни в Русия, като и там се пресъздават главно известни сражения – отбраната на Севастопол (1854 – 1855), Бородинската битка и др. Впрочем състоялата се на 26 август 1812 г. битка при Бородино се реконструира редовно и до днес, превръщайки се в едно от най-значителните реенакторски събития в световен мащаб⁵⁹. През 1920, в чест на третата годишнина от Октомврийската революция, е реконструирано превземането на Зимния дворец от 1917 г. Този реенактмент инспирира съветския режисьор Сергей Айзенщайн за създаването на филма „Октомври – десет дни, които разтърсиха света“.

През 20-те и 30-те години на XX век няколко големи рицарски турнира започват да се провеждат ежегодно в Англия, а от 60-те нататък – и в Италия. Пак през 60-те години стартират и редовните възстановки на известни сражения от Американската гражданска война.⁶⁰

⁵⁵ Пак там, с. 188-189.

⁵⁶ Archibald William Montgomerie, 13th Earl of Eglinton, 1st Earl of Winton in *Literary Gazette*, 1839.

⁵⁷ По сведения на Howard Giles в *A Brief History of Re-enactment*: <https://www.eventplan.co.uk/history/> (посетено на 5 април 2023 г.)

⁵⁸ Пак там.

⁵⁹ Маздрашка-Михова, Ф. 2015, *Историческите възстановки като специално събитие*: <http://www.newmedia21.eu/analizi/istoricheskitevazstanovkikatospetsialnosabitie/>, с. 2-12. (посетено на 5 април 2023 г.)

⁶⁰ Според Howard Giles в *A Brief History of Re-enactment*: <https://www.eventplan.co.uk/history/> (посетено на 5 април 2023 г.)

Вероятно първата възстановка от епохата на т.нар. Индиански войни в САЩ е тази от 1877 г., когато оцелели от известната битка при река Литъл Бигхорн, заедно с доброволци представят в серия от специално направени за целта фотографии „последното сражение на генерал Къстър“, състояло се през лятото на предишната година⁶¹.

С провеждането на ежегодни реконструкции на битки и други събития от миналото започва историята на съвременния реенактмент, който достига истински разцвет през 80-те и 90-те години на миналото столетие. В наши дни историческите възстановки са по-популярни от всякога. Огромно количество хора от различни страни по целия свят все по-често се превъплъщават в римски легионери, келтски воители, викинги, саксонци, средновековни рицари, селяни и търговци, мускетари, придворни дами, японски самураи, северноамерикански индианци, трапери, войници от Първата световна война и т.н.

По сведения на Евгения Троева⁶², първите историческите възстановки в България датират от 60-те и 70-те години на миналия век, когато са организирани военизирани игри, представящи средновековни битки при карнобатската крепост Маркели и при Пернишката крепост. Повечето участници в тях са ученици, ръководени от военни. Тласък на интереса към историческите реконструкции у нас в някаква степен дават снимките на мащабни исторически филмови творби с голям брой участници в масовката – например трите части на „Хан Аспарух“ на режисьора Людмил Стайков, излъчени за пръв път през 1981 г., „Денят на владетелите“ на Владислав Икономов от 1986 и др.

Все пак първата българска организация, чиято дейност в голяма степен може да бъде разпозната като реенактмент, се появява чак през 1990 г. Това е Българското общество по индианистика „Орловият кръг“, членовете на което се посвещават на изучаването и пресъздаването на историята и традициите на северноамериканските коренни народи. Появата и дейността на тази организация е следствие на една дългогодишна европейска реконструкторска традиция – тази на „индианските“ групи в Германия, Франция, Полша, Чехия, Словакия, Унгария и редица други страни на Стария континент. Още на следващата година е учредено Национално дружество „Традиция“, а през 1998 се създава Българско келтско общество „Дъбова порта“. Все пак масовото развитие на родния реенактмент започва около десетилетие по-късно. През

⁶¹ На 25 юни 1876 г. войници от обединените индиански племена лакота, шайени и арапахо разгромяват Седма американска кавалерия, командвана от генерал Джордж Армстронг Къстър, в битката при р. Литъл Бигхорн, на територията на днешния американски щат Монтана. Генералът и почти цялата му армия намират смъртта си в това сражение, превърнало се в една от легендите на американския Запад.

⁶² Троева Е., *Исторически възстановки*: <https://balgarskaetnografia.com/bit/muzeefikacia-na-etnografskoto-izkustvo/istoricheski-vazstanovki.html> (посетено на 5 април 2023 г.)

2000 година в Стара Загора е основана Прабългарска школа за оцеляване „Багатур“, през 2002 г. в София – Средновековно общество MODVS VIVENDI ⁶³, през 2004 във Варна – Сдружение за средновековни възстановки „Чигот“, през 2005 в Свищов – „Първи италиански легион“, през 2008 в Пловдив – Сдружение за антични и средновековни реконструкции „Сила“, през 2009 в Добрич – „Скития минор“, през 2012 във Варна – Сдружение „Авитохол“, през 2016 в София – Сдружение за антични реконструкции Mos Maiorum Ulpiae Serdicae и т.н.

Представяни епохи и култури

Самите исторически възстановки – и в България, но особено в световен план – са твърде разнообразни по отношение на реконструираните исторически епохи и култури. Правените през годините опити за систематизация на реенакторските организации показват, че най-популярни сред реконструкторите са следните периоди и културно-географски ареали:

Античност – основно елинско-римски период: хоплити, воители на Александър Македонски, легионери, гладиатори, по-рядко сенатори, жреци, знатни елински и римски дами и т.н. Наблюдават се и „варварски възстановки“ – на скити, даки, гали и други враждебни на римляните племена и народи. В България този период е характерно представен от реенактори в роли на тракийски воители, царе, жреци и жрици, както и на готи. Историческите граници на античните реконструкции са приблизително от VIII в. пр. Хр. до около V в.

Тъмни векове – приблизително от падането на Западната Римска империя (476 г.) до края на VIII в. Някои реенактори „разтягат“ този период до битката при Хейстингс (1011 г.), вследствие на която нормандският аристократ Уилям (Вилхелм) Завоевателят завладява саксонска Англия. Ето защо в реконструкцията на Тъмните векове често са включвани и „Викингските времена“ (VIII – X век). Понеже разглежданият период е богат на множество събития и отделни култури, всеки реконструктор се посвещава на точно определен времеви отрязък, занимавайки се основно с (например) пикти или с готландски викинги, англо-сакси, нормани и т.н.

Средновековие (има се предвид европейското Средновековие с исторически рамки XI – XV в.) – изключително богато представен реконструкторски период, разделящ се на множество подпериоди: ранносредновековни селища, занаяти и сражения, епоха на Кръстоносните походи, Стогодишна война, рицарски турнири от XIV – XV в. и др.

⁶³ Присъствал съм лично на учредяването на Българското общество по индианистика „Орловиот кръг“ (1990), Българско келтско общество „Дъбова порта“ (1998) и Средновековно общество в България MODVS VIVENDI (2004). Останалите данни са от посочения по-горе електронен източник.

Участниците в реконструирането на Средновековието разиграват някои от най-големите битки не само в човешката история, но и в тази на реенактмента.

Напоследък се наблюдава и пресъздаване на периоди и аспекти от средновековната история на Азия, особено на Япония (самураи и пр.), но засега в тези реконструкции участват сравнително малко хора от неапонски произход.

Ренесанс (с исторически граници XV – средата на XVII, „удължаван“ от някои реенактори до началото на XVIII в.) – реконструкции, свързани с Великите географски открития и особено с многобройните войни през периода: Английската гражданска война, войните за независимост на Нидерландия, епохата на Жечпосполита и т.н. Някои реенактори включват в същия период и пресъздаването на живота в ранните колонии в Северна Америка от XVI – XVII в. Популярни са и ренесансовите панаири.

Реконструкции на периоди и събития от Новата история (XVIII – XX в.) – включва времето от Седемгодишната война (1756 – 1763), известна в Северна Америка като Френската и индианска война, през Наполеоновите войни (1803 – 1815) до края на Втората световна война (1945). Отделен пласт в реконструкциите на Новата история се явяват някои характерни реенакторски организации, главно във Великобритания, пресъздаващи Викторианската епоха.

Тук влизат и Американската революция (1775 – 1784), времената на търговията с ценни кожи от ранната история на САЩ, както и дейността на онези реконструкторски групи, които пресъздават традиционния живот и войните на северноамериканските индиански племена. Интересно е да се отбележи, че последните изброени организации са най-многобройни не в Северна Америка, а в Европа. От същия период са и възстановките на Американската гражданска война (1861 – 1865) – едни от най-масовите в света.

Значително по-малък брой реенактори, поне що се отнася до Европа, са се посветили на пресъздаване на събития от Корейската война, Виетнамската война и други военни конфликти от **модерната епоха**. До този извод стигах след разговори с много участници в културно-исторически възстановки от различни европейски страни. Интересът към Античността, Тъмните векове, Средновековието и други по-отдавнашни епохи сред реенакторите, поне към днешна дата, е несравнимо по-голям.

Има и реконструктори – предимно в чужбина, но подобна тенденция започва да се забелязва и у нас, – които са членове на повече от една група и (респективно се занимават с повече от една историческа епоха). Такъв е например Т.К. (54), активен член на една от „индианските“ организации в Чехия, който участва и в чешка група, реконструираща американско военно подразделение от времето на Виетнамската война (1955 – 1975).

Познавам лично и чешки, както и немски индианисти, които са членове и на сдружения за средновековни възстановки.

През последните десетилетия си пробиват път и някои нови форми на **ролеви игри**, провеждани в конкретно избрана обстановка при спазване на определени правила и с употребата на специфични облекла, аксесоари, оръжия и пр. ЛАРП (от английското **Live Action Role Playing**) се развива още през 70-те и 80-те години на ХХ в., но главно в САЩ и Западна Европа – у нас намира последователи главно след 2003 г. Това специфично течение в ролевите игри е базирано главно на романите от Джон Роналд Р. Толкин⁶⁴, но и на други произведения на фентъзи литературата.⁶⁵

Косплей (от англ. *Costume Play*) е друга нова ролева игра-интерпретация, възникнала в Япония, но бързо разпространила се в САЩ и Западна Европа, а по-късно и по целия свят. Участниците в нея изработват и носят костюми и модни аксесоари, които ги превръщат в двойници на определени персонажи от анимационните филми тип „манга“, комикси, видео игри или пък напълно измислени герои. Оценява се сложността на костюма, който понякога може да демонстрира високотехнични характеристики и да е истинско произведение на модерното изкуство⁶⁶.

На този етап всички „класическите“ реенактори, с които съм разговарял по темата, не признават ЛАРП и косплей за исторически реконструкции.⁶⁷

Категории реконструктори

Макар участниците в културно-историческите възстановки да демонстрират множество обединяващи ги характеристики, все още е трудно да се изведе цялостен портрет на „типичния“ реконструктор. Сред реенакторите се срещат и професионални историци, етнологзи, социолози, културолози, ала все пак болшинството от тях са аматьори, за които историята и конкретната култура са хоби. В техните групи има представители на различни възрасти (от деца, заведени на възстановката от

⁶⁴ Толкин, Дж. Р. Р. 1979, *Билбо Бегинс или дотам и обратно* – София, Народна младеж (*Хобит. Билбо Бегинс или дотам и обратно* – София, 1999, 2010, 2017), *Властелинът на пръстените* – София, „Народна култура“, 1990 (2001, 2016) и др.

⁶⁵ Детайлно поднесени обяснения за ролевите игри и конкретно за ЛАРП може да се намерят в: Илиева, А. 2018, *ЛАРП културата: между и отвъд*, София, издание на Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН.

⁶⁶ Mason-Bertrand, A. 2019, *Cosplay: An Ethnographic Study of Subculture and Escape*. PhD thesis, University of Sheffield.

⁶⁷ Това становище бе потвърдено от представители на различни организации за исторически възстановки от България, Румъния и Гърция на състоялата се в София през април 2023 г. конференция „Историческо реконструиране: полета на опита“.

своите участващи в нея родители, до ветерани на достопочтени години), професии и социални слоеве. Априори се подразбира, че занимаващите се с исторически възстановки трябва да разполагат с достатъчно свободно време, а също и с необходимите за поддържането на хобито им средства.

Отдадеността на отделния реконструктор и на дадената група спрямо историческите възстановки е основен критерий в една категоризация, която се налага през 80-те години на XX век в САЩ. Първоначално тя касае пресъздаването на битки от Американската гражданска война, ала впоследствие добива все по-голяма популярност и в другите направления на съвременния реенактмент⁶⁸.

Така наречените Farbs са назовавани понякога и „пластмасови войници“⁶⁹. Самото понятие Farbs е с неизяснен произход – предполага се, че би могло да е съкращение от *far be it from authentic* („далече от автентично“) или да произлиза от немското *farbische* – „фабрично“ в смисъл на „изкуствено“, „неавтентично“, ала и двете предположения не са окончателно потвърдени. Farbs отделят сравнително малко усилия, време и пари, за да поддържат нивото на автентичност в своите възстановки – като се започне от облекла и аксесоари, сечива, оръжия и т.н., и се стигне до поведение. Те обикновено се задоволяват с ниво, което според тях е „достатъчно добро“, за да обслужва културно-историческите им интереси и да им осигурява място във възстановките.

Следващата категория са „мейнстрийм“ реенакторите, заемащи мястото между „пластмасовите войници“ и „твърдите“ (наричани също и „прогресивни“) възстановчици. Те са най-многобройната категория – вероятно по-голяма от Farbs и „прогресивните“, взети заедно. Повечето от тях полагат искрени усилия да изглеждат автентично, но най-вече пред публика – по отношение на онова, което другите могат да видят. Такива хора често носят съвременно бельо под историческите си облекла, модерни омекотяващи стелки вътре в мускетарските си ботуши или пришиват удобни гумени подметки на индианските си мокасини. Готови са да си позволят всякакви неавтентични улеснения, стига те да не се забелязват от околните. Пред публика консумират подходяща за представяния период и конкретната култура храна, но при всяка възможност, когато не са наблюдавани, хапват сандвичи, вафли, шоколади, пият съвременни безалкохолни напитки и т.н.

На срещуположния спрямо Farbs край се намират „изцяло автентичните“, „твърди“ или още „прогресивни“ реенактори, чиято цел е да се потопят възможно най-дълбоко в реконструираните епоха и култура.

⁶⁸ Brædder, A 2019. Expertise and Amateurism in The Routledge Handbook of Reenactment Studies. Routledge, pp. 74-78.

⁶⁹ Hadden, R. L. 1999, *Reliving the Civil War: A Reenactor's Handbook*. Mechanicsburg, PA. Stackpole Books, p. 4.

Тези хардлайнери търсят преживяване чрез пресъздаване, опитвайки се да живеят поне за известно време така, както са живели хората от реконструирувания исторически период⁷⁰. Това включва консумиране на исторически, сезонно и регионално подходяща храна, носене на максимално автентични дрехи по правилен за периода начин, извършване на колкото може повече дейности не по съвременни, а по „тогавашни“ способности, ползване само на характерни за даденото време жилища, обзавеждане, сечива, овладяване на типични за епохата умения и т.н. „Прогресивните“ реенактори не се интересуват толкова какво ще покажат пред публиката, колкото как да „влязат“ и да „останат“ най-цялостно в пресъздаването от тях време. По правило това са най-педантичните реконструктори, които често критикуват онези от другите две категории за неточности в облеклата, сечивата, поведението им и пр.

Разбира се, критериите варират както според реконструирувания период, така и в различните държави и организации – ето защо представената по-горе категоризация е в една или друга степен условна.

В категорията на реенакторите не включвам популярните в България и по света организации на хора, които се обличат в традиционни носии, нито пък ансамблите за автентичен фолклор. Първо, това би разширило понятието до степен, в която то губи познавателната си стойност. Второ, познатите ми класификации също не включват групите за традиционен фолклор в категорията исторически възстановки. Трето, подобно разширяване на понятието съдържа вътрешно противоречие, доколкото реенакторите ясно осъзнават, че реконструират времена, общества и модели, които се явяват външни и дори чужди за тяхната собствена епоха. В резюме мога да кажа, че не включвам групите за автентичен фолклор в категорията реенанктмент по същата логика, по която индианистите не определят като исторически възстановки усилията на американските индианци да се придържат към собствените си племенни традиции.

Възникване на „индианските“ организации

Европейските „индиански“ организации, които се явяват обект на това изследване, също имат сравнително дълга история, макар и не чак колкото тази на историческите реконструкции като цялостно явление. Някои от тях са създадени в самото начало на миналото столетие, други – през 30-те, 50-те и 60-те му години. Голям брой такива групи се появяват

⁷⁰ За „твърдите“ („прогресивни“) реконструктори на Американската гражданската война изследователят Робърт Лий Хаден пише: „Прогресивните реконструктори се подлагат на същите лоши условия, в каквито са живели и са се сражавали някогашните войници от Гражданската война – лагеруват без палатки и спят на открито, изложени на студ и дъжд ... хранят се с лоша, оскъдна храна и практикуват постоянен режим на работа, маршируване и учение.“ – Hadden, R. L. 1999, *Reliving the Civil War*, p. 138.

през последните три десетилетия на XX в. Засега не съм попадал на сведения за индианистки сдружения, възникнали през XXI век.

Едва ли е изненадващо, че първите „индиански“ дружества, в които членуват неиндианци, се създават на индианска територия – в Северна Америка. Още през 1843 г. „бащата на американската антропология“ Луис Хенри Морган (1818 – 1881) става основател на организация, известна под името „Велик орден на ирокезите“. Интересът му към Шестте племена (известни и под названието Лига на ирокезите), неговите задълбочени изследвания на историята и културата им, както и връзките, които установява с техни представители (включително и церемониалното му осиновяване от ирокезкото племе сенека), са важен дял от факторите, благодарение на които Морган се превръща във водещ антрополог, учен от световно значение, един от флагманите на еволюционизма с влияние върху много свои съвременници и по-късни изследователи. „Великият орден на ирокезите“ обаче по структура напомня в някаква степен масонска ложа. По-преките предшественици на днешните европейски „индиански“ организации също възникват в Америка, но в началото на XX век и са вдъхновени от ранния, проиндиански скаутизъм на писатели, изследователи и общественици като Томпсън Ситън (1860 – 1946) и Джулиън Салъмън (1896 – 1987).

Ърнест Томпсън Ситън е канадско-американски писател, натуралист, художник и общественик от шотландски произход, автор на голям брой научни статии, около 40 книги, 50 тома дневници и пр. Дивата природа и северноамериканските индианци са сред любимите му теми. Ситън е убеден, че познанията за животните, растенията и птиците, обучението за живот сред природата и особено традиционните ценности на коренните американци са изключително благоприятни фактори за здравословното развитие и правилното възпитание на подрастващите. С цел практическото приложение на тези идеи, през 1901 (по други сведения – 1902) г. той създава „Лига на горските умения“, известна още и като „Лига на индианските горски умения“⁷¹. Тя е първата от придобилите по-късно широка популярност скаутски организации⁷², но същевременно може да бъде приета и за предшественик на „индианските“ дружества, включително и на европейските такива. В „Лигата“ членуват бели момчета,

⁷¹ Deloria, Philip J. 1998, *Playing Indian*, pp. 101, 105, 108.

⁷² През 1906 г. Ърнест Т. Ситън се запознава с британския генерал лорд Робърт С. Бейдън-Пауъл, бъдещия създател на скаутизма. Генералът е дълбоко впечатлен от книгите на Ситън и двамата обсъждат идеи за създаването на младежка организация, в която любовта към и опознаването на природата да се превърнат в база за морално израстване, социално възпитание и физическо закаляване на европейските и американските момчета. Ситън дори е избран за Главен скаут на американската момчешка скаутска организация и заема този пост до 1915 г. По-късно военизираната структура на скаутските организации на Бейдън-Пауъл и американския му съидейник Дениъл К. Биърд отблъсват Ърнест Т. Ситън и той се отказва от сътрудничество с тях.

по-късно и момичета, които се учат да живеят в природни условия „по индиански“, получават „индиански“ имена, слушат индиански легенди и истории и са възпитавани в „индиански“ ценности – честност, смелост, взаимопомощ, любов към природата. Скоро организацията се разраства; в нея могат да членуват, по думите на самия Ситън, „момчета и момичета от 4 до 94-годишна възраст“⁷³. Нейни клонове се създават и в Европа. Между 1903 и 1912 г. Томпсън Ситън написва поредица от книги в помощ на работата с деца и младежи в „Лигата“. Техните заглавия говорят ясно сами по себе си: „Да играем на индианци“, „Как да си направим истинско индианско типи“, „Как момчетата могат да сформират индианска група“, „Червената книга“, „Свитъкът от брезова кора на владеещите горски умения индианци“, „Книга на горските умения и индианските знания“⁷⁴.

Една от легендите на проиндианския скаутизъм твърди, че като момче американецът Джулиън Харис Салъмън бил научен от „истински индианец“ как да си направи лък и стрели – и да си служи с тях. Трудно е да се докаже дали това е вярно, но по-късно Салъмън се прочува със своята превърналата се в класика „Книга на индианските умения и знания“⁷⁵. Това е първата от поредица творби на различни автори, съдържащи инструкции за изработване на мокасини, индиански военни украси от пера, стъпки на индиански танци, легенди на различни племена и т.н. В предговора към първото издание на своето богато илюстрирано произведение Салъмън пише, че идеята за създаването му не била изцяло негова, а по-скоро принадлежала на индианския вожд Къдравата Мечка. Вождът бил доволен, че преданията на неговия народ, чернокраките, са записани, но се тревожел, че традиционните умения на индианците в областта на материалната култура и знанията им за живота сред природата ще бъдат забравени. Книгата на Джулиън Х. Салъмън запазва тези умения и знания не само за новите поколения коренни американци, но и за много бели жители на Америка – и за още повече европейци.

⁷³ Този често повтарян от Ситън израз намира място и в заглавието на изданието на *The Birchbark Roll of the Woodcraft Indians* от 1925 г. – Seton, E. T. 1925, *The Birchbark Roll of the Woodcraft: For Boys and Girls from 4 to 94*. Brieger Press, Inc., New York.

⁷⁴ Seton, Ernest Thompson – 1903, *How to Play Indian*, Philadelphia, Curtis Publishing Company; 1903, *How to Make a Real Indian Teepee*, Philadelphia, Curtis Publishing Company; 1903, *How Boys Can Form A Band of Indians* (по-късно – *To Make A Band of Indians* в *How to Play Indian*); 1904, *The Red Book*, New York, publ. by the Author; 1906, *The Birchbark Roll of the Woodcraft Indians*, Garden City, NY, Doubleday; 1912, *The Book of Woodcraft and Indian Lore*, Garden City, NY, Doubleday.

⁷⁵ Salomon, Julian H. 1928, *The Book of Indian Crafts and Indian Lore*, New York, Harper & Brothers.

ВТОРА ГЛАВА: „СВОБОДАТА... ВИНЕТУ“

Причини за интереса на европейците към американските индианци

Освен в Северна Америка, „индиански“ организации възникват и на други места по света⁷⁶, но именно в Европа те са най-многобройни. „Лигата на горските умения“ на Ситън е сериозна, но не и единствена причина за това. Появата и развитието на тези организации са свързани със значими социокултурни и политически явления в европейската история.

Като че ли няма други коренни народи по света, които са придобили такава популярност в световен мащаб, колкото американските индианци. Не е лесно да се отговори как е станало това и защо се е получило така – или по-скоро е трудно да се даде еднозначен отговор. Коренните американци очевидно впечатляват със своето свободолюбие, храброст, търпение, издръжливост, с изкуството си, със своите духовни учения и философия, с дълбоката си връзка с природата... Разбира се, всичко това може да бъде открито и оценено в една или друга степен и при останалите народи по света. Все пак за голям брой хора, които не са коренни американци – и най-вече за много европейци – очевидно американските индианци се явяват „класически носители“ на цитираните добродетели и послания.

Първите европейски мореплаватели, достигнали Новия свят, са поразени от коренните му жители. Макар Христофор Колумб (1451 – 1506) да твърди, че това са обитатели на Западна Индия и да се опитва да говори с тях на арабски, те не приличат на някои от познатите до момента народи и племена. В Библията също не пише нищо за такива потомци на Адам и Ева. Човешки същества ли са те, или само напомнят хора? Самият Колумб описва в дневниците си индианците⁷⁷ като „голи хора“ – липсват дрехи, а те са белег на цивилизованост, но все пак местните приличат на хора. Всички са „много добре сложени, с красиви тела и приятни лица“ – „невинни деца на природата“, които „не познават зло“, „споделят с всички и когато поискаш нещо, никога не ти отказват“. Тези хвалебствени думи на Колумб по отношение на коренното население са последвани от уверения към владетелите на Кастилия и негови покровители Фернандо II Арагонски и Изабела I: „...тукашните хора никак не са свикнали да боравят с оръжие. Ваши Височества могат да се убедят в това, като видят шестте туземци, които заповядах да отвлечат, за да ги взема със себе си, да ги науча на

⁷⁶ Имам кореспонденция с членове на индианистки групи от Южна Африка, Индонезия и Япония.

⁷⁷ „Откривателят на Новия свят“ Христофор Колумб (1451-1506) дава на коренните жители на Америка названието „индианци“ (всъщност ги нарича „индийци“), защото е убеден, че е открил западните брегове на Индия.

нашия език⁷⁸ и след това да ги върна обратно. Ако Ваши Височества заповядат, можем да докараме всички в Кастилия или да ги оставим като роби на собствения им остров, защото петдесет души ще бъдат напълно достатъчни да ги държат в покорство и да ги карат да изпълняват всичко, което се иска от тях.“⁷⁹ Верен на собственото си предложение, преди да поеме на своето второ плаване към Новия свят (1493 г.), Колумб натоварва на корабите си въоръжени до зъби рицари и едри кучета, специално обучени за лов на хора.

Това е началото на 500-годишен конфликт⁸⁰, превърнал се в един от най-кръвавите и трагични расови сблъсъци в историята на човечеството. С времето той добива и символичното измерение на противопоставяне между морално западащата цивилизация на белия човек и запазилите изначалното благородство на човешкия род „деца на природата“ от Новия свят.

Цветан Тодоров пише в „Завладяването на Америка...“: „Колумб е открил Америка, но не и американците.“⁸¹ Тях – коренните американци – европейците ще откриват през всички следващи векове, включително и в наши дни.

„Благородният дивак“

Още от колонизирането на Америка и въздигането на идеята за „благородния дивак“ от философите на Просвещението, жителите на Стария свят се интересуват, а често и възхищават от обитателите на Новия. Италианският историк на испанска служба от епохата на големите

⁷⁸ Колумб пише буквално „да се научат да говорят“ – за него това, което ползват местните жители за комуникация, не е точно човешки език (вж. Тодоров, Ц, 1992, *Завладяването на Америка – въпросът за другия*, София, Университетско издателство Св. Климент Охридски, с. 33).

⁷⁹ Записано в дневника на Колумб на 14 октомври 1492 г. (неделя), само два дни след официалната дата на „откриването на Новия свят“: Черни, А.Л. 1972, *Христофор Колумб. Дневници*, Библиотека *Морета, брегове, хора*, Варна, Държавно издателство, с. 51.

⁸⁰ През февруари 1973 г. – 480 години след втората експедиция на Христофор Колумб – в градчето Ундид Ний в индианския резерват Пайн Ридж, щата Южна Дакота започва един от последните въоръжени конфликти между северноамерикански индианци (около 200 човека, главно от народа оглала лакота) и бели (общо 1000 щатски шерифи, агенти на ФБР, офицери и войници от националната гвардия на САЩ). Обсадата на Ундид Ний продължава до 8 май 1973 г., когато индианският бунт е потушен, водачите му са изправени на съд и само част от исканията на участниците в бунта са удовлетворени. На 11 юли 1990 г. – 497 години след цитираното второ плаване на Колумб – в канадската провинция Квебек започва т.нар. „кризисна ситуация Ока“, довела до издигане на барикади и въоръжени сблъсъци между около 2500 индианци от племето мохок и 4500 канадски офицери и войници плюс специални отряди на канадската полиция. Конфликтът продължава до септември 1990 г., когато барикадите са разрушени, а на индианците е обещано, че големият комплекс за голф, планиран да бъде издигнат върху стари гробища на мохок, няма да бъде построен.

⁸¹ Тодоров, Цв. 1992, *Завладяването на Америка*, с. 52.

европейски географски открития Пиетро Мартире д'Ангериа (1457 – 1526) разказва в своята творба „За Новия свят“, излязла през 1530 г., че индианците населяват „онзи златен свят, за който пишат древните“ и живеят в него не само „скромно и невинно“, но и свободно, „без да са им налагани закони“, с което очевидно противопоставя Америка и нейните обитатели на Европа и европейците.⁸²

През 1537 г. папа Павел III обявява официално пред католическия свят американските индианци за човешки същества и забранява те да бъдат продавани в робство.⁸³ Забраната очевидно не касае заробването на други цветнокожи хора. Някои католически монаси в Новия свят, подобно на доминиканеца Бартоломе де Лас Касас (1484 – 1566)⁸⁴, защитават правото на живот, свобода и достойнство на коренните жители на Америка.

Самият израз *bon sauvage*⁸⁵ често се приписва на френския философ Жан-Жак Русо (1712 – 1778), но всъщност не е известно негово произведение, в което той е пряко употребен. Вероятно за пръв път определението „благороден дивак“ е използвано от френския мореплавател и изследовател на източните канадски земи Жак Картие (1491 – 1557), когато през 1534 г. представя пред двора на крал Франсоа I двама коренни жители на новооткритите земи⁸⁶. Тридесет години по-късно друг французин, Мишел дьо Монтен (1533 – 1592), среща в Руан трима индианци от залива на Рио де Жанейро, дошли да бъдат представени на дванадесетгодишния тогава крал Шарл IX. На „техния покой и тяхното щастие“ философът противопоставя „нашата [на френската и въобще на европейската цивилизация] извратеност“, запознанството с която ще е начало на „тяхната гибел“⁸⁷. В исторически план Монтен се оказва пророчески прав. Във философски и социален план за него е важно да подчертае, че „диваците“ намират за неприемливо между французите да има презадоволени с „всичко, което им е угодно“, а в същото време – и просяци, „изтощени от глад и нужда“⁸⁸. За френския мислител индианците са убедени привърженици на справедливостта и равенството. В своето известно есе „За канибалите“ Монтен използва културен релативизъм, за да подчертае, че представите за „варварско“ и „цивилизовано“ не бива да се изграждат на базата на привичното и необичайното. Дори ритуалното

⁸² d'Angheria, Pietro M. 1530, *De Orbe Novo* (на латински език); 1555, London (първо издание на английски).

⁸³ <https://www.papalencyclicals.net/Paul03/p3subli.htm> (проверено на 6 април 2023 г.)

⁸⁴ de las Casas, B. 1552, *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*, Sevilla. In English: <https://gutenberg.org/ebooks/20321> (проверено на 6 април 2023 г.)

⁸⁵ Bon sauvage (фр.) – добър, благороден дивак.

⁸⁶ Cartier, J. 2002, *Voyages au Canada*, Québec, Lux Éditeur, p. 36.

⁸⁷ Монтен, М. дьо 1979, *За канибалите* в *Опити*, т. I – София, Наука и изкуство, с. 307.

⁸⁸ Пак там, с. 307.

изяждане на убитите врагове при бразилския народ тупинамба се базира на „...комплексен и балансиран набор от вярвания и обичаи, които **имат смисъл** сами по себе си.“⁸⁹ Чрез убедителни примери авторът доказва, че тези варварски според европейците практики на крайбрежните индианци са свързани с религиозните им вярвания и с моралните им разбирания за воинска доблест. В същото време жестоките изтезания и екзекуции, на които французите подлагат своите религиозни опоненти, не са по-малко варварски, а същевременно нямат нищо общо с християнската вяра на европейците, нито с техните заявени представи за чест.

Във вихъра на религиозните войни във Франция през XVI в. Мишел дьо Монтен сравнява ритуала на индианските воини да изяждат мъртвите си врагове с европейската практика да се изгарят живи несъгласните с официалната религиозна доктрина – самата тя проповядваща съчувствие и обич към ближния⁹⁰.

Понятието „благороден дивак“ се появява за пръв път в англоезичния си вариант *noble savage* в историческата драма „Завладяването на Гранада“ от поета Джон Драйдън (1631 – 1700), представена през 1670 г. в Кралския театър в Лондон. В нея не са намесени коренни жители на Америка, макар че Драйдън създава и две пиеси със сюжети, свързани със завладяването на ацтекската държава от испанците – „Индианската кралица“ (1664) и „Индианският император“ (1665). Строфата, в която е употребено въпросното понятие, гласи:

I am as free as nature first made man,
Ere the base laws of servitude began,
When wild in woods the noble savage ran.

И така – благородният дивак е тичал свободен в горите, **преди** да се появят онези закони, които са изградила базиса на робството. Думите са на герой от пиесата, който се противопоставя на волята на владетеля да бъде осъден на смърт, заявявайки, че не е негов поданик, а свободен човек. Прескачайки няколко века и навлизайки в сферата на киното, попадаме на следните реплики, разменени между белия възпитаник на мохиканите Ястребовото Око и офицер от британската кралска армия във филма на

⁸⁹ Cave, T. 2007, *How to Read Montaigne*, London, Granta Books, pp. 81-82.

⁹⁰ Монтен, М. дьо, 1979, *За канибалите*, с. 302.

Майкъл Ман „Последният мохикан“⁹¹ (екранизация от 1992 г. на известния роман на Джеймс Фенимор Купър⁹²):

Майор Дънкан Хейуърд:

И ти се наричаш патриот и верен поданик на короната?

Ястребовото Око:

Не се наричам поданик на когото и да било.⁹³

Както може да се види от тези два примера – и от много други – за европейските мислители и тяхната публика „благородният дивак“ е свободният, подчиняващ се само на законите на природата, естествен човек. Той е философски образ и литературен герой, възплъщаващ идеята за коренния жител на далечните, още неизследвани земи, дивия човек, аутсайдера спрямо цивилизацията, когото тя не е успяла да поквари. „Благородният дивак“ символизира вродената духовна чистота и природна извисеност на човечеството.

Скоро след откриването на Новия свят, както и през следващите векове някои коренни американци също посещават Европа: отделно или на групи, като гостуващи вождове, членове на делегации, като волни или неволни пасажери на европейските кораби. Най-често те идват в тези държави, които имат американски колонии – Португалия, Испания, Франция, Нидерландия, Англия. Техният външен вид, поведението им, общуването с тях правят силно впечатление на онези европейци, които контактуват с индианците или поне са успели да ги видят. Тези, които само са чули за присъствието им в Руан или Лондон, Мадрид или Амстердам, също са развълнувани – информацията за обитателите на Новия свят се разпространява широко, варирайки от разкази на очевидци до фантазии и градски легенди за „диваците“.

Това е ново познание, което преоформя представите за етнография, история, цивилизация, дивачество и екзотика в тогавашна Европа. На тази тема са написани немалко трудове, сред които за мен особен интерес представляват сборниците с есета „Първи образи на Америка“, съставен от

⁹¹ Ролята на „индианските“ филми за интереса на европейците към американските индианци ще бъде разгледана детайлно по-нататък в този текст.

⁹² Джеймс Фенимор Купър (1789 – 1851) – американски писател, автор на около 50 литературни произведения, от които пенталогията под общото заглавие *Истории на Кожения гамаш* (1823 – 1841) му завоюва славата на „баща на индианския роман“. Тези пет творби проследяват житейските съдби на белия пограничен жител Нати Бъмпо (или още Ястребовото Око) и неговия „червен брат“ – индианеца Чингачгук (Голямата Змия).

⁹³ <https://www.imdb.com/title/tt0104691/quotes/qt0387484> (проверено на 6 април 2023 г.)

Фреди Киапели, и особено „Индианците и Европа“ под редакцията на големия европейски изследовател Кристиан Феест⁹⁴.

Някои от коренните американци не успяват да се върнат по родните си места. Едни от тях – като известната „индианска принцеса“ Покахонтас⁹⁵ – умират, покосени от болестите на Стария свят. Неизвестен брой индианци остават по-дълго в Европа, някои се установяват там. Не знаем с точност как са се вписали в английската, нидерландска, френска или испанска среда, нито какви въздействия е имало това върху околните европейци.

За европейското възприятие – и за самата европейска действителност – американският индианец си остава **другият**. През XVI и XVII в. презокеанският „дивак“ с неговия живот в лоното на природата е възприеман от мнозина като антитеза на религиозните гонения в Европа, Осемдесетгодишната война (1568 – 1648), Тридесетгодишната война (1618 – 1648), войната между Османската империя и Свещената лига (1667 – 1700) и тежките последици от тези конфликти. Това е и епохата на абсолютизма, продължила почти до края на XVIII в. – време, в което свободата на американските пространства се превръща в една почти митологична жажда за голям брой европейци: философи и авантюристи, аристократи и хора от широките маси.

Разбира се, не всички представители на тогавашната европейска мисъл възприемат коренните американци и техния природен живот в идеализиран план. В глава XIII на фундаменталното за идеите му произведение „Левиатан“ (1651)⁹⁶ английският философ-материалист Томас Хобс (1588 – 1679) възхвалява социалния ред в централизираната монархия, твърдейки, че природното състояние е „война на всички срещу всички“⁹⁷ и в него животът на хората е „самотен, беден, неприятен,

⁹⁴ Chiappelli, F. 1976, *First Images of America*, Berkeley, University of California Press. Feest, Christian F. (ed.) 1999, *Indians and Europe. An Interdisciplinary Collection of Essays*, Lincoln, University of Nebraska Press.

⁹⁵ Покахонтас – всъщност Матоика или Матоакс (ок. 1596 – 1617), дъщеря на вождя Поухатан. Според популярната история тя спасила живота на английския капитан Джон Смит, заловен от воините на племето ѝ и осъден на смърт. Четири години по-късно била отвлечена от англичаните и покръстена (с името Ребека), а през 1614 г. се омъжила за търговеца Джон Ролфе. Покахонтас заминала със съпруга си и техния син Томас с кораб за Англия. Там била представена на кралското семейство и придворните като „принцеса Покахонтас, дъщеря на най-могъщия крал на Новия свят“. Такива били тогавашните представи на английския кралски двор и на повечето европейци за коренните жители на Новия свят. Покахонтас била посрещната добронамерено и с интерес, престоят ѝ в Лондон бил впечатляващ и за самата нея. За нещастие не след дълго се разболяла. Състоянието ѝ бързо се влошило и „индианската принцеса“ починала само на 21 години, без да види повече родината си и своя народ. Покахонтас била погребана в двора на църквата в Грейвсенд, графство Кент, Англия.

⁹⁶ Хобс, Т. 1970, *Левиатан*, София, Наука и изкуство / Лист, 2017.

⁹⁷ Хобс, Т., 2017 *Левиатан*, т. 1, София, Лист, с. 109.

животински и кратък“⁹⁸. За Хобс индианците са пример за съвременни нему хора, живеещи в такова „животинско състояние“⁹⁹.

„Добър индианец е само мъртвият индианец“

Романтичните представи на европейците за индианците не характеризират и отношението на болшинството бели заселници в Америка към тамошните коренни жители. На юг испанци и португалци търсят злато, а на север англичани, французи, шведи, нидерландци и руснаци – земя и природни богатства, особено ценни животински кожи. Постоянните конфликти в борбата за колониално надмощие между европейските държави и непрекъснатото преместване на „индианската граница“ все повече на запад унищожават цели племена и прогонват десетки други от родните им земи. Старите междуособни вражди се разгарят, а възникват и нови, особено след принудителното преселване на едни племена в териториите на други. Често самите индианци воюват на страната на една европейска колониална държава срещу друга – а това означава и срещу индианските съюзници на другата държава. Племената взимат участие и във Войната за независимост на САЩ, както и в други американски революции на юг. Територията на Новия свят се превръща в бойно поле, където за белите заселници индианците са преди всичко смъртни врагове. Те са изтласквани, избивани, а земите им са усвоявани от колонизаторите. През 1868 г. това отношение към коренното население на Америка намира израз в девиза, приписван на американския генерал Шеридан: „Добър индианец е само мъртвият индианец.“¹⁰⁰

Епохата на войните на новосъздадените Съединени щати срещу свободните индиански племена, за чието начало може да се приеме Американската революция (1775 – 1784)¹⁰¹, а краят им идва с клането при

⁹⁸ Пак там, с. 110.

⁹⁹ Пак там, с. 110-111.

¹⁰⁰ Браун, Д. 1989, *Погребете сърцето ми в Ундид Ний* – София, ЗЕМИЗДАТ, с. 186 – 187. Думите на генерал Филип Шеридан към вожд на комнчите Тосауи, Белия (или Сребърния) Нож, при срещата им във форт Коб през 1868 г. били: „Единствените добри индианци, които съм виждал, са мъртвите индианци“ (по сведение на присъствалия лейтенант Чарлз Нортстръм). По-късно те се превръщат в расисткия девиз: „Добър индианец е само мъртвият индианец“.

¹⁰¹ Канадско-американският историк Алан Фицпатрик смята, че всъщност Американската революция е в голяма степен война на белите колонисти срещу индианските племена с цел отнемането на земите им. В предговорите към своите книги *The White Indians* (2016) и *Captives and Kin in the Ohio Country* (2020) той подчертава, че една от главните причини за началото на революцията е прокламацията, издадена от английския крал Джордж III на 7 октомври 1763 г. Този кралски документ забранява всякакво заселване на поданици на британската корона отатък дългата 2600 км планинска верига Апалачи, тъй земите като на запад от нея са определени от Парижкия мирен договор от 1763 г. като „индиански територии“. Забраната създава силно недоволство сред колонистите и обтяга отношенията между тях и Великобритания, превръщайки се в един от основните фактори, довели до Американската революция –

Ундид Ний през декември 1890 г.¹⁰², е една от най-кървавите в историята на човечеството. Тази епоха придобива и дълбоко символично значение за милиони хора по света. Тъкмо в столетието на трагично предопределените борби на племената за отстояване на свободата им се изковава славата на индиански герои като Текумсе, Черния Ястреб, Седящия Бик, Лудия Кон, Вожда Джоузеф, Джеронимо и много други, раждат се легенди, които вълнуват цели поколения. Своеобразна историческа ирония е, че северноамериканските индианци добиват най-голямата си световна популярност по време на и особено след края на индианските войни в САЩ и Канада, при насилственото вкарване на последните оцелели коренни жители на тези земи в резервати.

Гастролите на индианските трупи на американския пътешественик и художник Джордж Катлин и шоуто „Дивия запад“ на бившия разузнавач от американската армия и шоумен Бъфало Бил в Европа през XIX и ранния XX в. засилват този интерес, задълбочавайки и възхищението на европейците от индианците.

Катлин и неговите изложби – американецът сред индианците, индианците сред европейците

Джордж Катлин (1796 – 1872) опознава американските индианци не от чужди описания, а от свои директни срещи с тях. Юрист по образование и самоук изследовател, той дръзва да предприеме пет дълги пътешествия, посещавайки различни индиански племена, сред които живее – с известни прекъсвания – около осем години. Портретите му на вождове, лечители, воители, жени и деца стават световноизвестни, а неговите „Писма и бележки за нравите и обичаите на северноамериканските индианци“ са важен исторически и етнографски извор. Там Катлин отбелязва: „Скитал съм се сред индианците в продължение на седем или осем години, посещавайки и общувайки с около триста или четиристотин хиляди от тях при най-различни обстоятелства. Поради многобройните примери за тяхното гостоприемство и съзнателните им, недвусмислени прояви на доброта, аз се чувствам длъжен да заявя, че по природа те са приветливи и отзивчиви хора. Почти всякога бях добре дошъл в тяхната страна и към мен се отнасяха по възможно най-добрия начин, без да ми искат каквото и да било в замяна. Те често ме ескортираха през земите на техните врагове с риск за собствения си живот и ми помагаша да преминавам планини и реки с моя

Fitzpatrick, A. 2016, *The White Indians: The Untold Story of the Captives Who Never Came Back*, Wheeling, WV, Ft Henry Publications; *Captives and Kin in the Ohio Country* 2020, Wheeling, WV, Ft Henry Publications.

¹⁰² Клането при р. Ундид Ний (дн. щат Южна Дакота) на 29 декември 1890 г. е последното масово избиване на американски индианци от армията на САЩ. В него загиват над 250 лакота, предимно жени и деца. Смята се, че то бележи края на индианските войни в Северна Америка през XIX в.

неудобен багаж [...] при всичките тези обстоятелства нито един индианец не ме е предавал, удрял или присвоявал дори и дребна монета от имуществото ми [...] По своята същност северноамериканският индианец е честен, гостоприемнен, верен, храбър, войнствен, жесток, отмъстителен, безмилостен, но и почтен, дълбок и вярващ човек.“¹⁰³

Когато през 1838 г. се завръща от пътешествията си из териториите на все още „дивия“ американски Запад, Джордж Катлин представя своята индианска колекция. Тя се състои от около 300 портрета на „природни аристократи“ (както той се изразява в писмата си) и 200 платна, показващи сцени от живота на различни племена¹⁰⁴. Катлин излага колекцията си в галерии в Ню Йорк, Синсинати, Филаделфия и Питсбърг. Наред с картините са експонирани индиански кожени облекла, бродирани мокасини, накити от орлови пера, тъпани, лули, оръжия, щитове, изрисувани наметала и извезани торби, които художникът-изследовател е придобил при посещенията си сред племената. Самият той изнася пред посетителите увлекателни лекции за индианските традиции. Големият интерес към впечатляващата му колекция обнадеежда Катлин да предложи на правителството на САЩ да закупи всички негови творби срещу 65 000 долара – огромна за времето си сума. Конгресът отхвърля предложението и разочарованият художник решава да замине за Европа.

През 1839 г. Джордж Катлин се установява в Лондон. С него е цялата му колекция, включваща и 7-метрово типични от бизоновите кожи, както и две живи мечки гризли. Интересът към Катлин и неговата индианска колекция е огромен – навсякъде залите са препълнени, макар и продажбите на самите картини да не вървят добре. Явно публиката възприема творбите на художника по-скоро като допълнение към разказите му и към изложените индиански регалии, оръжия и други предмети. На Катлин дори се налага да наеме местни актьори, които облича в кожени дрехи, поставя на главите им украси от пера, боядисва лицата им и ги кара да пресъздават „живи картини“ от традиционния индиански живот. По-късно успява да ги замени с индианци оджибуеи от канадската провинция Онтарио, които представят пред възторжената публика племенни танци, ловни сцени, церемонии – и дори скалпиране. Междувременно в Лондон излиза книгата на Катлин „Писма и бележки за нравите и обичаите на

¹⁰³ Catlin, G. 1842, *Letters and Notes on the Customs and Manners of the North American Indians*, London, pp. 9-10.

¹⁰⁴ „Най-голямата сбирка от материали, посветени на коренните американци, преди намесата на фотографията“, както определя колекцията кураторът на изложбата „Джордж Катлин и неговата индианска колекция“ в галерия „Ренуик“ на Смитсъновия музей на американското изкуство Джордж Гърни – в Watson, B. 2002, *George Catlin's Obsession*, Smithsonian Magazine, Art & Culture Section. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/george-catlins-obsession-72840046/> (проверено на 6 април 2023 г.)

северноамериканските индианци“ (1842). Тиражът се разграбва и „Писмата и бележките“ са преиздадени. Книгата превръща Джордж Катлин в истинска знаменитост. През 1843 г. художникът-изследовател е представен на кралица Виктория¹⁰⁵, индианската му трупа изнася специално представление в замъка Уиндзър, а неговата колекция е изложена на „Пикадили“ в Лондон. През следващата година Джордж Катлин представя колекцията си и съпътстващото я „индианско шоу“ в Шотландия и Ирландия, а през 1845 г. заминава за Франция.¹⁰⁶

В Париж успехите на Катлин и шоуто му повтарят тези в Обединеното кралство. По това време повечето оджибуеи са напуснали трупата му, ала художникът е успял да наеме дванадесет индианци – мъже, жени и деца – от племето айоуа. Той е доволен, защото айоуите са имали по-малко контакти с бялата цивилизация, не употребяват алкохол и като цяло повече приличат на „благородни диваци“¹⁰⁷. Френският крал Луи-Филип¹⁰⁸ кани Джордж Катлин на официална закуска и разговор, а творбите на художника са изложени в специална зала на Лувъра. Парижани са дълбоко впечатлени от индианците, техните одежди, оръжия и аксесоари, от разказите и картините на американеца (в този ред). В столицата се стичат зрители и от други части на страната, а също и чужденци. Известни личности като Жорж Санд¹⁰⁹, Виктор Юго¹¹⁰ и Шарл Бодлер¹¹¹ дават високи оценки за превърналите се в представления изложби на Катлин¹¹². Впрочем Бодлер се изказва много ласкаво и за платната на художника: „Той е предал живо и убедително гордите и независими характери на тези вождове – а също и тяхното благородство, и

¹⁰⁵ Александрина Виктория (1819 – 1901) – кралица на Обединено кралство Великобритания и Ирландия от 20 юни 1837 г. до смъртта си, общо 63 години и 7 месеца.

¹⁰⁶ Morgan, H. Nov-Dec. 2013, *Dances with Dublin: George Catlin's "Indian Gallery" in History Ireland*: <https://www.historyireland.com/dances-dublin-george-catlins-indian-gallery/> (проверено на 6 април 2023 г.)

¹⁰⁷ Пак там.

¹⁰⁸ Луи-Филип (1773 – 1850) – последният крал на Франция, управлявал страната от 1830 до 1848 г., когато е обявена Втората френска република. Умира като изгнаник във Великобритания.

¹⁰⁹ Жорж Санд (1804 – 1876) – псевдоним на френската писателка Амандин Ороп Люсил Дюпен, създала многобройни романи, разкази, пиеси и журналистически текстове.

¹¹⁰ Виктор-Мари Юго (1802 – 1885) – писател, поет, драматург и общественик, считан за един от най-важните френски творци на деветнадесетото столетие, а разнообразното му творчество – за един от върховете на френската литература въобще.

¹¹¹ Шарл Пиер Бодлер (1821 – 1867) – поет, преводач, критик и революционер, една от най-влиятелните и противоречиви фигури във френския културен живот през XIX в., смятан за пръв представител на европейския модернизъм.

¹¹² Watson, B. 2002, *George Catlin's Obsession*.

мъжеството им.“¹¹³ Прочутият по онова време художник Йожен Дьолакроа¹¹⁴ също е впечатлен от картините на Джордж Катлин.

Жорж Санд разговаря с индианците от трупата на Катлин. Скандалната писателка с мъжки псевдоним е развълнувана от полуголите танцьори, които свирепо размахват бойни брадви и „копия, украсени с човешки коси и животински зъби“ и носят на своите глави украси от „орлови пера и животинска козина“, а на раменете си – плащове „от кожа на бизон или от бял вълк, чиято опашка се развява зад танцьора, сякаш е част от собственото му тяло“. Санд описва лицата на индианците като „перфектно боядисани – някои в кървавочервено, други в сивкаво бяло, с обрамчени в алено очи, трети в зелено и жълто; имаше и такива с лица, оцветени наполовина в червено и наполовина в синьо, или с отпечатък на светлосиня длан върху тяхната естествено бронзова кожа.“ Музиката им, според нея, „звучеше приглушено и скръбно, докато гърлените, като че ли нечовешки гласове на певците се издигаха внезапно в ритмично ръмжене“.

Докато айоуите от трупата на Катлин изпълняват своите ритуални и военни танци, Жорж Санд е обзета от ужас и се облива в „студена пот“, защото те ѝ приличат на чуждоземни „демони на пустинята, по-опасни и безпощадни от вълци и мечки“. След танците, когато индианците поздравяват публиката, тя е поразена от тяхната учтивост и добросърдечност. Писателката признава, че първоначално могъщият „Херкулесов вид и острите черти“ на индианците я уплашили, ала по-късно те вече ѝ се виждали „най-добрите и благородни хора.“ Затова тя решава да научи повече за айоуа.¹¹⁵

Санд изпълнява намерението си. Като следствие от наученото за племето на така силно впечатлилите я индианци, тя създава есето „Във връзка с едно пътуване“ (представено като писма-пътеписи) и през 1845 г. го публикува в сборника „Дяволът в Париж“. Разказаното там разбива много стереотипни представи за дивачество и цивилизованост. Санд разкрива тежкото положение на айоуа и много от другите индиански племена в САЩ, които са доведени до границата на изчезването, защото изконните им територии са заграбени, а самите те са изложени на смъртоносното влияние на болестите, барута, алкохола „и други блага на цивилизацията“¹¹⁶. Впрочем писателката вижда като експлоататор на

¹¹³ Eisler, B. 2013, *The Red Man's Bones: George Catlin, Artist and Showman*, New York, W. W. Norton & Co, p. 326.

¹¹⁴ Фердинан Виктор Йожен Дьолакроа (1798 – 1863) – френски художник, един от значителните представители на романтизма в живописа, автор на прочутата картина „Свободата води народа“ (1830).

¹¹⁵ Всички извадки от описанията на Жорж Санд са взети от Roos, Jane M., Courbet 2017, *Catlin and the Exploitation of Native Americans in Transatlantica*, *Revue d'études américaines*. *American Studies Journal*, 2: <https://journals.openedition.org/transatlantica/11062> (проверено на 6 април 2023 г.)

¹¹⁶ Sand, G. (Juin 1845), *Relation d'un voyage dans Le Diable à Paris*.

индианците и самия Джордж Катлин, а неговите представления смята за обидни, тъй като може да се сравнят с показване на екзотични животни в зоологическа градина.

Престоят в Париж носи на Катлин слава, но и тежки загуби. През 1845 г. във френската столица умира от пневмония съпругата му Клара, а през 1846 коремен тиф погубва тригодишния му син Джордж. С двете си дъщери и индианците айюа художникът се завръща в Лондон, но там финансовото му положение се влошава дотолкова, че той попада в затвора за дългове. Неговият шурей отвежда дъщерите му в Америка и успява да изплати достатъчно голяма част от дълговете на Катлин, за да бъде той освободен. Художникът заминава за Брюксел и се установява там. Преди това успява да продаде индианската си галерия на американския железопътен магнат Джоузеф Харисън, макар и за 20 000 долара – по-малко от една трета от цената, която навремето е поискал от федералното правителство. През 1870 г. – повече от три десетилетия, след като е напуснал родината си – Джордж Катлин се завръща в САЩ. Последните години от живота си прекарва в „замъка“ на Смитсъновия институт във Вашингтон. Умира през 1872, на 76 години, 31 от които е живял в Европа. Двата тома на неговите „Писма и бележки за нравите и обичаите на северноамериканските индианци“ се преиздават многократно на английски, френски, немски и други европейски езици в съкратен или пълен вариант и продължават да вълнуват поколения читатели. Портретите на индианци и картините му, показващи сцени от живота на различни племена, не донасят на Джордж Катлин желаното богатство, но спечелват интереса на хиляди европейци към коренните американци, тяхната история, обичаи, вярвания, церемонии, както и спрямо съдбата им на „изчезваща раса“.

„Изкуството ще може само да скърби, когато тези народи бъдат заличени от лицето на земята – пише за американските индианци Катлин, – а художниците от бъдещите епохи напразно ще търсят друга раса, толкова живописна в своите одежди, въоръжение, бои, с битките и ловуването им, техните игри на храбростта.“¹¹⁷

Заслугите на Джордж Катлин за съхраняването и популяризирането на огромен брой детайли от някогашния свободен индиански живот чрез стотици картини, множество записки, книги, публични лекции и дори чрез представленията, които изнася с индианските трупи в редица градове на Европа, са неоспорими. Днес обаче някои специалисти, сред които и индианисти, изучаващи задълбочено племенните традиции, смятат, че самоукият изследовател понякога е подхождал нехайно или прекалено обобщаващо в описанията на материалната култура на различните

¹¹⁷ Watson, B. 2002, *George Catlin's Obsession*.

племена, а на други места е давал свои, несъвсем достоверни тълкувания на духовните им практики и вярвания като напълно сигурни факти.¹¹⁸

Европейци в индианските земи

Макар Джордж Катлин – американецът, прекарал половината си живот в Европа – да има особено голям принос за разпространението и задълбочаването на интереса към коренните американци у европейците, той не е единственият пътешественик, изследовател и творец, работил в тази насока.

В началото на деветнадесетото столетие английският ботаник и търговец Джон Брадбъри (1768 – 1823) пътешества из Северна Америка, където общува с племената ото, понка, арикара и мандан и дава сведения за техния бит и обичаи повече от две десетилетия преди Катлин¹¹⁹.

В средата на XIX в. немският пътешественик, художник и писател Хайнрих Балдуин Мьолхаузен (1825 – 1905) участва в три експедиции в американския Запад и има множество срещи и преживявания с местни жители от племената чипеуа, омаха, поуни, апачи, мохаве и др. По-късно Мьолхаузен ги описва в своите документални трудове и художествени творби, прилагайки и богат илюстративен материал¹²⁰.

Подтикнат от личен интерес към индианците, английският филантроп и колекционер Уилям Хенри Блекмор (1827 – 1878) също се впуска в пътешествия и приключения в Северна Америка, довели го до контакти с тамошните племена¹²¹. Събира внушителна колекция от ранни фотографии на северноамерикански индианци – уинебаго, шошони, поуни, юта, команчи и др. (самият Блекмор се снима с известния вожд на лакота Червения Облак) – както и от различни индиански предмети. Всички те са изложени в Британския музей.

Редица други европейски изследователи също популяризират индианската тема на своя континент. Все пак най-голяма известност –

¹¹⁸ Мнения на изследователи като Бил Холм, Майкъл Тери, Били Максвел (САЩ), Дийтмар Кюглер (Германия), Хенри ван де Ешперт (Нидерландия), Ян Кристек (Чехия) и др., споделяни многократно в лична кореспонденция и разисквания в затворената Фейсбук група Plains Indian Seminar II.

¹¹⁹ Bradbury, J. 1817, *Travels into the Interior of America in the Years 1809, 1810 and 1811*. London, Smith & Galway:
<https://libsysdigi.library.illinois.edu/oca/Books2008-06/travelsininterio00brad/travelsininterio00brad.pdf>
(поверено на 6 април 2023 г.)

¹²⁰ Möllhausen, B. 1861, *Reisen in die Felsengebirge Nordamerikas bis zum Hochplateau von Neu-Mexiko* – Leipzig; *Der Halbindianer. Erzählung aus dem westlichen Nordamerika* (в четири тома). Leipzig и др.

¹²¹ Blackmore, W.H. 1877, *A brief account of the North American Indians and particularly of the hostile tribes of the Plains; principal Indian events since 1862; causes of Indian wars; Indian atrocities and western reprisals; and war of extermination now being waged between the white and red men. An Introduction to Col. R.I. Dodge's Hunting Grounds of the Great West*. London, Chatto & Windus.

може би сравнима само с тази на Джордж Катлин – в Европа добива експедицията във вътрешността на Северна Америка, предприета в периода 1832 – 1834 г. от немския учен Александер Филип Максимилиан (1782 – 1867), принц на пруското княжество Нойвийд (сега в границите на Германия). Максимилиан е ученик на известния географ, естественик, откривател и философ Александер фон Хумболт (1769 – 1859). Самият Хумболт пътува до Южна и Северна Америка и извършва проучвания там в края на XVIII и началото на XIX в.

След петнадесет години служба в пруската армия и участие в Наполеоновите войни, принц Максимилиан се отдава изцяло на научните си занимания. Предприема своята първа задокоеанска експедиция в Южна Америка през 1815 г. Тя продължава почти три години, по време на които животът на принца често е в опасност. Голяма част от събраните образци от южноамерикански растения и насекоми стават жертва на грабеж, ала принцът все пак успява да достави част от тях в Европа. Книгата-албум „Пътуване до Бразилия“ (1812)¹²² за първи път разкрива не само пред германците, но и пред повечето европейци как изглеждат бразилските индианци, както и редица особености на традиционната им култури. На Максимилиан се приписва „откриването“ за света на племето ботокуди, а книгата му е преведена на няколко езика и е призната за един от най-големите приноси към изучаването на Бразилия от началото на XIX в.

През 1830 г. принц Александер Максимилиан планира ново голямо изследователско пътешествие – този път в Северна Америка. Една от основните причини за начинанието е дълбокият му интерес към коренните народи на този континент и желанието му да ги сравни с племената от Южна Америка. През май 1832 г. той се впуска в експедицията, която не само му донася най-голяма слава, но и се превръща в една от най-ярките причини за разпространението и задълбочаването на интереса към северноамериканските индианци в Европа. Максимилиан наема швейцарския художник Йохан Карл Бодмер (1809 – 1893) да документира в скици и картини местата, през които ще мине пътуването, както и всички образци от животинския и растителния свят, представляващи интерес за изследването. Основен акцент е поставен върху изобразяването на индианци от онези племена, с които европейските пътешественици ще се срещнат: техните облекла, прически, накити, церемонии, жилища, сцени от ежедневието им живот.

Изборът на Максимилиан е изключително сполучлив. Карл Бодмер е не само надежден спътник в трудните условия на експедицията, но и талантлив художник с очевиден пиетет към достоверността и внимание

¹²² Maximilian, Alexander P. 1821, *Reise nach Brasilien in den Jahren 1815 bis 1817*. Frankfurt a. M., Gedruckt und verlegt bey H.L. Brönnner.

към детайла. Може да се твърди, че заслуга за широката популярност, която придобива по-късно в Европа тяхното северноамериканско пътуване, имат колкото принцът, толкова и Бодмер – като тази на художника е може би дори по-голяма.

Александер Максимилиан, Карл Бодмер и придворният ловец и препаратор Давид Драйдопел пристигат на американска земя през май 1832 г. След забавяне поради епидемия от холера в източните щати, тримата – заедно с местни водачи и носачи – предприемат пътуване по река Охайо до Сейнт Луис. През април 1833 г. поемат оттам по река Мисури, изминавайки над 4000 км до форт Маккензи в западната част на днешния американски щат Монтана. По пътя си се срещат с представители на повече от 20 индиански племена, зимуват при манданите и хидатса, общуват с кроу и сиуксите, преживяват битка между чернокраките и криите...

След още 4000 километра, изминати по обратния път, през юли 1834 г. Максимилиан, Драйдопел и Бодмер се качват на кораб в Ню Йорк и в средата на август – повече от две години, след като са напуснали Стария континент – слизат на пристанище във Франция. По време на северноамериканското пътешествие Бодмер е създал 400 рисунки и скици, както и няколко акварела. Заедно със завършените по-късно, картините надхвърлят 80. Болшинството от тях художникът превръща в гравюри за илюстриране на книгата, която принц Максимилиан пише въз основа на дневниците, водени по време на експедицията. Томовете на „Пътешествия във вътрешността на Северна Америка от 1832 до 1834 година“ излизат първо на немски в Кобленц¹²³, а по-късно и на английски в Лондон¹²⁴. Оттогава тази творба с текст от Александър Филип Максимилиан и илюстрации от Карл Бодмер е публикувана десетки пъти на няколко европейски езика. Последното до момента нейно издание е от 2001 г.¹²⁵ и на корицата му са изписани имената и на двамата автори.

„Пътешествия във вътрешността на Северна Америка...“ обединява подробните описания на принц Максимилиан с детайлните картини на Бодмер. Резултатът от това съчетание е вероятно най-изчерпателната творба, посветена на земите по река Мисури и особено на все още свободните индиански племена, обитаващи този обширен регион. „Северноамериканските картини на Карл Бодмер обикновено са разглеждани като портрети. Те обаче са преди всичко научни – и по-конкретно антропологически – илюстрации.“ – пояснява Лайза Стронг от

¹²³ Maximilian, Alexander P. 1839 – 1841, *Reise in das innere Nord-America in den Jahren 1832 bis 1834* (в два тома, илюстрирани със 70 гравюри). Coblenz, J. Haelscher.

¹²⁴ Prince of Wied, M. 1843 – 1844, *Travels in the Interior of North America, during the years 1832-1834* – London, Ackermann and Co.

¹²⁵ Prince of Wied, M. & Bodmer, K. 2001, *Travels in the Interiors of North America*, Cologne, TASCHEN (1st Taschen Edition – May 29, 2001).

Музея по изкуствата „Джослин“ в Омаха, щата Небраска¹²⁶. Тези живописни произведения дълбоко впечатляват европейската публика със своята жизненост и естетическо въздействие, но те и до днес са един от най-надеждните извори за традиционната материална, а в редица отношения и духовна култура на манданите, хидатса, чернокраките, асинибоините и редица други племена от епохата преди навлизането на фотографията. И ако към картините и описанията на Джордж Катлин все пак има някои критики, никой не е отправял такива към достоверността на текстовете на принц Максимилиан или към тази на платната и скиците на Карл Бодмер.

За онези европейски индианисти, чиито интереси са насочени към традициите на индианците от Северните равнини от първата половина на XIX в., Бодмер и Максимилиан са безценни. „Можеш да вярваш на изображенията му до последното нарисувано там мънисто“ – споделя чехът Т.Г. (48 г.)¹²⁷, посветил се на изучаване на историята и културата на племената от горното течение на Мисури. Същите мнения съм чувал от много други индианисти от Словакия, Германия, Великобритания, Русия.

Дивият запад поема на изток и стига до Европа

Все пак изглежда, че шоуто „Дивия запад“ на Бъфало Бил създава най-силни впечатления у жителите на редица европейски държави, изигравайки особено голяма роля за разпространяването на интереса към американските индианци на Стария континент. Гастролите на този огромен пътуващ спектакъл, значително по-многоброен като участници от повечето съвременни циркове, започват в САЩ, но само няколко години по-късно представления се изнасят и във Великобритания, Италия, Австро-Унгария, Белгия и други европейски страни. Легендата за Дивия запад на Америка, която още Джордж Катлин се старае да разкаже на Европа чрез своите картини, лекции и с помощта на индиански трупи, е представена в пълния ѝ блясък от „Бизоновия“ Бил – самият той превърнал се в част от нея.

Уилям Фредерик Коуди (1846 – 1917), по-известен като Бъфало Бил, е противоречива, но и харизматична личност. Първоначалната информация за него, до която се добрах в юношеска възраст, създаде у мен строго негативна представа за тази историческа фигура. Позволявам си да цитирам собствените си впечатления, защото те напълно съвпадат с тези на останалите български индианисти, с които съм разговарял по темата – както впрочем и с мненията, изказани от мнозина чуждестранни „евроиндианци“. Няма и как да е иначе, след като в малкото български

¹²⁶ Strong, L. 2021, *No Detail Too Small: Karl Bodmer's Portraits and Anthropological Illustration in Faces from the Interior: The North American Portraits of Karl Bodmer* – Joslyn Art Museum, pp. 47-48.

¹²⁷ Интервю с Т.Г. (48, мъж) от Чехия – август 2022 г.

материали, където се споменаваше името му, той бе описван еднозначно като „унищожител на хиляди бизони“, подпомогнал по този начин американската армия да сломи съпротивата на племената от Равнините:

„Белите добре разбирали, че огромните стада бизони и диви коне са основната материална база на индианците, които чрез тях и от тях добивали почти всичко, необходимо за съществуването си. След откриването на автоматичното оръжие нашествениците предприели масово избиване на цели стада бизони и коне. Само за периода 1872-1873 г. били избити три милиона и седемстотин хиляди бизона. Над огромни области от прерията се понесла нетърпима смрад... Доволни били не само лешоядите, но и американските политици и офицери. Може би затова в САЩ считат едва ли не за национален герой Уилям Коуди, известен още като Бъфало Бил, унищожил хиляди от тези полезни животни.“¹²⁸

Разбира се, в горния цитат има историческа истина. Ала Уилям Коуди не е само безскрупулен унищожител на бизони. Произхожда от семейство на аболиционисти; баща му е тежко ранен в схватка с привърженици на робството в Канзас и никога не успява да оздравее напълно. Когато той умира, Бил (Уилям) е едва на 11. Заради финансовите затруднения на семейството момчето започва работа. Язди отлично от малък, затова го назначават за вестоносец в товарни обози. По-късно се присъединява към американската армия като неофициален член на разузнавателен отряд, защото не е навършил нужната възраст. Според собствените му спомени, бидейки на 13, успява да застреля индиански воин, прицелил се в един от армейските му другари¹²⁹. Две години по-късно се увлича от „златната треска“, но междувременно си намира работа в куриерската фирма „Пони експрес“¹³⁰. Някои от биографите му изказват съмнения, че Коуди въобще е работил като куриер на легендарната фирма¹³¹. Той твърди, че е бил кочияш на дилижанс, трапер, управител на хотел в Дивия запад и какъв ли още не, ала не е ясно с кои от тези дейности действително се е занимавал и кои от тях са плод на артистичното му въображение.

¹²⁸ Радков, В. 1973, *Потомците на Крейзи Хорз* в сп. *Наша родина*, бр. 7 (235), с. 25.

¹²⁹ Bill, B., and Visscher, William L. 1917, *Buffalo Bill's Own Story of His Life and Deeds*, Chicago, Homewood Press, p. 41.

¹³⁰ „Пони Експрес“ (Pony Express) – американска служба за бързи доставки на пощенски пратки чрез конни куриери, сменящи се на щафетен принцип, оперираща от източните до западните щати (и най-вече между Сейнт Джоузеф, Мисури и Сакраменто, Калифорния). Макар да работи едва 18 месеца, след което банкрутира и е изместена от изобретения през 1861 г. телеграф, „Пони Експрес“ се превръща в една от легендите на американския Запад – най-вече заради трудните обстоятелства, които е трябвало да преодолеят куриерите, за да доставят пратките само за 10 дни.

¹³¹ Warren, Louis S. (April 1, 2008). ["Was He a Hero?"](http://www.truewestmagazine.com/2008/04/01/was-he-a-hero/). *True West*. truewestmagazine.com. (проверено на 7 април 2023 г.)

Службата на Уилям Коуди в американската армия е по-добре документирана¹³² – колар в продоволствен обоз по време на Гражданската война, скаут¹³³ към армейските подразделения в редица военни постове. В периода 1867 – 1868 г. като ловец трябва да осигурява бизоново месо на работниците по строящата се в Канзас железопътна линия и на охраняващите ги армейски части. Коуди се справя добре с тази задача – точно по това време се сдобива с прозвището „Бизоновия Бил“ (Buffalo Bill). В мемоарите си пише, че за 18 месеца е застрелял 4 282 бизона¹³⁴. Не е ясно доколко това е вярно, ала тъкмо такива твърдения по-късно водят до обвинението, че той е един от виновниците за почти пълното изчезване на американския бизон през 1880-те години¹³⁵.

Повишен в главен скаут на кавалерийски подразделения¹³⁶, Бъфало Бил участва във войните на американската армия срещу последните свободни индиански племена в Големите равнини. По това време се среща с Нед Бънтлайн¹³⁷ – журналист на свободна практика, писател и издател, търсещ вълнуващи сюжети за своите статии и новели¹³⁸. Двамата се сприятеляват и Бънтлайн написва романа „Бъфало Бил – кралят на пограничните жители“¹³⁹, в който главен герой е Коуди с неговите реални и измислени приключения в Дивия запад. Така започва да се оформя легендата „Бъфало Бил“. Две години по-късно нюйоркският театрален сценарист Франк Мийдър създава пиеса по сюжета на Бънтлайн, а през декември 1872 г. Нед Бънтлайн поставя своя пиеса в Чикаго със заглавие „Скаутите на прерията“. В нея ролята на Бъфало Бил се изпълнява от самия Уилям Коуди. Според критиците пиесата е провал, но публиката я харесва и тя обикаля театрите и на други американски градове. През пролетта и

¹³² Carter, Robert A. 2002, *Buffalo Bill Cody: The Man Behind the Legend*, Wiley.

¹³³ В първоначалното си значение *скаут* е разузнавач и следотърсач.

¹³⁴ Cody, William F. 1904, *The Adventures of Buffalo Bill Cody*. 1st ed., New York and London, Harper & Bros, p. viii. <https://www.gutenberg.org/files/38840/38840-h/38840-h.htm> (проверено на 7 април 2023 г.)

¹³⁵ Днес голяма част от популацията на американския бизон (*Bison bison*) е възстановена; смята се, че в края на XX в. в САЩ и Канада общо е имало около 360 000 бизона (Patel, M. 1997, *Restoration of Bison onto the American Prairie*).

¹³⁶ Barnes, J. 2014, *The Great Plains Guide to Buffalo Bill: Forts, Fights & Other Sites* – Stackpole Books, pp. 46-47.

¹³⁷ Псевдоним на Едуард Зейн Карол Джъдсън (1821 – 1886) – морски сержант, уволнен за пиянство, но активно пропагандиращ въздържанието от алкохол, участник в социални размирици, издател на литературни списания и автор на сензационни статии и евтини романи, повечето от които нямат успех.

¹³⁸ Streeby, S. 2002, *American Sensations: Class, Empire and the Production of Popular Culture*, Berkeley, University of California Press, pp. 139-159.

¹³⁹ *Buffalo Bill, the King of the Border Men*. Първата му част е публикувана в *New York Weekly* на 23 декември 1869 г. <https://www.chicagotribune.com/opinion/commentary/ct-buffalo-bill-cody-flashback-perspec-0226-md-20170223-story.html> (проверено на 7 април 2023 г.)

лялото Бъфало Бил служи като скаут в американската армия, а през късната есен и зимата играе в театрални постановки своя героизирана версия¹⁴⁰. Вдъхновен от актьорските си успехи, през 1874 г. Коуди създава собствена труппа – „Компанията на Бъфало Бил“, с която изнася представления в продължение на 9 години. Там той натрупва опит и развива идеите си.

През последните две десетилетия на XIX в., когато войните в Големите равнини са приключили и всички местни племена са вкарани в резервати, животът се променя. Свършено е не само със свободния индиански живот, но и с този на каубоите, прерийните ловци, военните скаути. Бизоните са почти изчезнали, както и стадата от диви мустанги. Огромни парцели от американските прерии са разпределени между „кравешките барони“ – едрите скотовъдци и големите земеделски компании. Армията повече няма нужда от своите скаути и доставчици.

Носталгията по стария живот в Равнините в съчетание с все по-голямата му отдаденост на шоу-бизнеса подтикват Уилям Коуди да създаде през 1883 г. в Норт Плейт, щата Небраска „Дивия запад на Бъфало Бил“ – подобна на цирк атракция, включваща истински каубои и индианци, мустанги, бизони, цели лагери от шатри-типи, макети на сгради... В своето шоу той се старае да възкреси времената на американския Запад с битките с племената и лова на бизони, нападенията над дилижансите и всичко онова, което според него и наетите сценаристи илюстрира най-възбуждащите измерения на онази епоха. „Дивия запад на Бъфало Бил“ има огромен успех в САЩ, което позволява на Коуди да разшири състава на включените в него трупни, както и самия репертоар на шоуто. Много коренни американци, главно от племенния съюз лакота, са привлечени в цирка – както заради сравнително добрите заплати, които Коуди им осигурява, така и заради възможността да заменят за известно време монотонната действителност на резерватите с пътуване, обикаляне на нови, непознати места, с обличане на старите воински одежди и езда... През 1885 г. към шоуто се присъединява дори легендарният сиукски вожд Седящият Бик. Той обаче отказва да участва в „нападенията“ над дилижанси и „фермерски домове“; не се съгласява и на роля в реконструкцията на прочутата битка при Литъл Бигхорн¹⁴¹. Коуди уважава прочутия водач на някогашните си врагове и се съгласява с условията му; за няколко обиколки с кон на манежа и кратка реч на родния му език към публиката, Седящият Бик получава седмична заплата от 50 долара – значителна за времето си сума. Някои историци твърдят, че сиукският вожд раздавал тези пари на просяците и бездомните деца в американските

¹⁴⁰Buffalo Bill, the King of the Border Men in New York Weekly, 1869.

¹⁴¹ Utley, Robert M. 1994, *The Lance and the Shield: The Life and Times of Sitting Bull*, New York, Ballantine Books, pp. 262-263.

градове, където циркът на Бъфало Бил изнасял представленията си¹⁴². След четири месеца участия в шоуто Седящият Бик се връща в резервата на своя народ. Коуди му подарява красив бял кон и изпраща вожд с почести.

Европейската публика е лишена от възможността да види прочутия сиукски вожд на живо, но не и останалите атракции на легендарното представяне на Дивия американски запад. През 1887 г. шоуто на Бъфало Бил гастролира във Великобритания. В Лондон програмата му е представена в пълния ѝ блясък в чест на 50-годишнината от възкачването на кралица Виктория на британския престол. Освен самата нея присъстват бъдещият английски крал Едуард VII, бъдещият германски кайзер Вилхелм II и други високопоставени особи, които по-късно се срещат и разговарят с Коуди и част от трупата му, включително и с някои индианци. След още изяви в английската столица „Дивият запад“ смайва зрителите в Бирмингам и Манчестър. Шоуто на Коуди остава на британска земя цели пет месеца и изнася повече от 300 представления, а броят на продадените билети е над 2 милиона и половина. Публиката на Острова е във възторг, а английските вестници допълнително изграждат героичния облик на Бъфало Бил, публикувайки материали не само за шоуто му, но и за неговите подвизи в скаутските му години. Фантазиите дотолкова надделяват над реалността, че мнозина започват да наричат шоумена „полковник Коуди“ – военен чин, който никога не е присъждан на бившия ловец на бизони.

През 1889 г. „Дивият запад на Бъфало Бил“ е отново в Европа – този път гастролира на Световното изложение в Париж, откъдето се отправя към Южна Франция, а след изнасянето на няколко представления там заминава за Испания. После циркът поема към Италия, където Бил Коуди се среща с тогавашния римски папа Лъв XIII. Представленията във Верона се разиграват в местния римски амфитеатър. Турнето продължава в Австро-Унгария и Германия. Коуди е рисуван от известни европейски художници, среща се с високопоставени личности, а името му е на първа страница на много от френските, италианските, немските и испанските вестници.

През 1891 г. „Дивият запад на Бъфало Бил“ е на турне в Белгия и Нидерландия, а после отново гастролира във Великобритания. През същата година шоуто гостува и в Германия. Впечатлени от коренните американски членове на трупата, жителите на южния квартал на Карлсруе, където е временно разположен циркът, започват да се наричат „индианци“¹⁴³.

¹⁴² Пак там, с. 264.

¹⁴³ Според А.Ф. (47, мъж), немски изследовател, индианист и жител на Карлсруе, през 1891 г. индианците от трупата на Бъфало Бил лагерували в гората край южния квартал на тогавашния град. Някои от жителите на квартала им гостували и канели индианците на гости в домовете си. По-късно тези германци от Карлсруе с гордост започнали да се наричат Indianer („индианци“) – лична кореспонденция, ноември 1999 г.

Американските индианци и европейците през XX век

Навсякъде индианците в шоуто са обект на особен интерес. Отношението към тях в Англия, Франция, Германия, Австро-Унгария, Италия, Белгия и Нидерландия е не само добронамерено, но и примесено с възхищение. Европейците знаят за индианските войни в Америка, чели са материали за тях във вестници и списания, а също и в романи – както на американски, така и на европейски писатели. Сега тези храбри „червенокожи“ бойци с „корони“ от орлови пера и жени с блестящи черни коси в бродирани с мъниста одежди са пред тях. Вълненията, предизвикани навремето от индианските представления и платната на Джордж Катлин, от дневниците на принц Максимилиан и детайлните картини на Карл Бодмер, завладяват европейците с нова сила. Идеите на „Бизоновия“ Бил за пресъздаване на един легендарен „Див запад“ се оказват много успешни в САЩ, но ефектът им в Европа е магнетичен, завладяващ, пораждащ мечти и фантазии. Шоуто съживя пред очите на европейската публика екзотиката и героиката на завинаги отминалата епоха на американския пограничен живот.

През 1892 г. Уилям Коуди се завръща за пореден път в Англия, където остава 6 месеца. Това турне е последвано от 10-годишно отсъствие на шоуто на Бъфало Бил от европейската сцена. Едва през 1902 г. „Дивият запад“ отново преминава океана за още едно турне във Великобритания. През следващите няколко години представления се изнасят във всеки по-голям английски град, както и във Франция, Италия, Австро-Унгария, Румъния, Сърбия, Украйна, Полша, Бохемия (дн. Чехия), Германия и Белгия. Това е последното европейско турне на „Дивия запад на Бъфало Бил“¹⁴⁴. Заедно с предходните си гастроли, шоуто оставя в публиката силни, дълготрайни впечатления. Мои английски респонденти си спомнят разказите на някои от първите индианисти на Острова, родени в края на XIX в., които като деца са гледали представления на Бъфало Бил. Те смятат, че точно индианците в шоуто са повлияли на решението им да се посветят на изучаването и реконструирането на коренните американски традиции и история.¹⁴⁵

Някои от индианските членове на „Дивия запад на Бъфало Бил“ умират при инциденти или от болести по време на гастролите му в Европа. Двадесет и две годишният мъж от племето оглала лакота Обкръженият От Врагове издъхва от възпаление на белите дробове по време на едно от турнетата на шоуто във Великобритания през 1887 г. Погребан е в

¹⁴⁴ Moses, L. 1999, *Wild West Shows and the Images of American Indians, 1883-1933*, University of New Mexico Press, p. 189.

¹⁴⁵ Лична кореспонденция с Б.У. (74, мъж), П.К. (69, жена) и други мои английски респонденти, които нееднократно са подчертавали това в писмата си.

известното лондонско гробище Бромптън. На същото място почиват останките и на оглалския вожд Високият Вълк, умрял от пневмония през 1892 г. – или по-скоро са почивали, защото през 1997 г. те са ексхумирани и транспортирани до родните му земи в Южна Дакота, САЩ, където са церемониално препогребани. До 1997 г. обаче гробът на Високият Вълк е сакрално място за поколения английски индианисти¹⁴⁶ – каквото и досега е този на Обкръженият От Врагове. Специално значение за много немски „последователи на индианците“ има и гробът на Едуард Ту-Ту, лакотски вожд, починал през 1914 г. в Германия и погребан в Дрезден. Ту-Ту обаче не е бил член на трупата на Бъфало Бил, а на известния цирк „Саразани“¹⁴⁷.

През XX век, след края на индианските войни в Северна Америка и насилственото вкарване на местните племена в резервати, интересът на европейците спрямо индианците не само не изчезва, но и се засилва. Жители на различни страни в Европа търсят в традиционния живот на коренните американци от миналото доказателства за съществуването на своеобразен „златен век“ и на изключителни човешки качества, които „червената раса“ притежава или е притежавала. С изчезването на последните неизследвани територии от картата на света и нарастващите надежди за настъпване на „нова епоха“, индианците все повече са идеализирани от европейски философи и поети. Изказвания, обичаи и действия на ирокезите, семинолите, сиу, хопите или не-персе нерядко са представяни извън реалния им исторически и културен контекст, а традициите им са анализирани в светлината на социални, етични и религиозни очаквания от страна на европейците. Противопоставянето на индианските племена на бялата експанзия е разглеждано като мъченически подвиг, като духовен отпор на една обречена, но горда и благородна раса, явяваща се пазител на изконни човешки добродетели, бранеща не само земите си, но и своя начин на живот, своя възвишен мироглед, съзвучен с една всемирна духовност.

Интересно е да се отбележи, че самите европейци в повечето случаи не се възприемат като част от споменатата бяла експанзия, отнела племенните територии и свободата на коренните американци. Характерното за романите на Карл Май¹⁴⁸ и други европейски автори

¹⁴⁶ По сведения на С.П. (76 г., жена) и други английски респонденти – лична кореспонденция, септември 2000 г.

¹⁴⁷ Световноизвестен немски цирк, основан през 1901 г. в Дрезден, в чиито трупи, освен европейци, участват индийци, китайци, японци, мароканци, етиопци и северноамерикански индианци – по-конкретно лакота. През 1945 г., по време на Втората световна война, сградата на цирка е разрушена от бомбардировки. Ръководството на „Саразани“ емигрира в Аржентина. В Буенос Айрес циркът е възстановен под името „Национален аржентински цирк“.

¹⁴⁸ Един от най-изявените европейски автори на „индиански романи“, чието творчество и влияние разглеждам детайлно в следващите страници на това изследване.

противопоставяне „европейци – американци“ по отношение на индианците се наблюдава и до днес. То е ярко формулирано в думите на холандеца М.Т. (40 г.), насочени към представители на коренните американци: „Ние сме бели хора, но не сме американци, а нидерландци, германци, французи... ние сме европейци и сме различни от американците – ние сме ваши приятели, защото в Европа индианците са обичани и уважавани.“¹⁴⁹ Подобно отношение демонстрират също английски¹⁵⁰, а също и руски индианисти¹⁵¹, които подчертават пред гостуващи в страната им индианци, че не одобряват отношението на американското правителство към коренните жители на Америка и се включват охотно в протести, настояващи за преразглеждане на стотиците нарушени договори между федералните власти и индианските племена от края на XVIII в. насам.

В своята студия „Свещената лула“ швейцарският философ, специалист в областта на сравнителното религиознание, изследовател на традиционните култури и изкуства, художник и поет Фритьоф Шуон (1907 – 1998) пише: „Гибелта на индианската раса е трагедия, защото този благороден народ се противопоставяше с цялата дълбочина на своята същност на асимиляцията; така пред червения човек останаха само две възможности – да победи или да умре. Духовната основа на тази алтернатива придава на участието на индианците ореол на величие и мъченичество. Те не бяха победени, просто оказвайки се по-слабата страна – това стана, защото индианците олицетворяват един благороден дух, несъвместими с комерсиализма на белия човек [...] и не пожелаха да изменят на самите себе си. Тая страховита драма може да бъде определена също и като сблъсък между градската цивилизация (в строго човешкия и порочен смисъл на понятието, с присъщите за нея измама и раболепие) и царството на Природата, разглеждана като величаво, чисто и безпределно одяние на Божествения дух.“¹⁵²

Идеите на Шуон демонстрират множество сходства с тези на Монтен и други европейски философи от предишни епохи. По-просто и ясно, но не по-малко вдъхновено той отговаря в интервю от 1991 г. на въпроса какво най-много харесва в северноамериканските индианци:

„О, това е индианският характер: неговата храброст – невероятна храброст – както и самообладанието му, неговото достойнство – истински

¹⁴⁹ Присъствах лично, когато това изказване бе направено на парна церемония (*inipi*), състояла се в индианския резерват Пайн Ридж, щата Южна Дакота, през юли 1995 г.

¹⁵⁰ По сведения на К.Х. (54, жена) и други членове на английската група *Сентърленд Сингърс* – лична кореспонденция, октомври 2020 г.

¹⁵¹ По сведения на Ю.К. (60, мъж) и други руски индианисти – лична кореспонденция, ноември 1999 г.

¹⁵² Schuon, F. 1990, *The Sacred Pipe in The Feathered Sun. Plains Indians in Art and Philosophy* – Bloomington, World Wisdom Books, pp. 69-70.

култ към достойнството. Когато пътувах из Далечния запад на Америка преди тридесет или четиридесет години, старите индианци бяха изпълнени с достойнство. Ето, това харесвам най-много – тази гордост, щедрост, смелост и благочестие, а също и отсъствието на каквато и да е дребнавост!¹⁵³

Дори вгълбеният експресионист Франц Кафка, считан за един от основоположниците на модерната литература на двадесетото столетие, в стремежа си към свобода и естественост мечтае да е индианец:

„Да можеше да бъда индианец – във всеки миг нащрек, върху препускащ кон, приведен срещу вятъра...“¹⁵⁴

Индианските романи

Художествената литература е сред най-мощните фактори за популяризирането на американските индианци в Европа и изграждането на европейския интерес към тях – в по-голяма степен от документални творби на пътешественици и изследователи. За родоначалник на „индианските“ романи е считан американският писател Джеймс Фенимор Купър. Оказва се обаче, че те се превръщат в любимо четиво за милиони хора в Европа и по света главно благодарение на европейски автори.

Томас Майн Рид (1818 – 1883) е роден в Ирландия пътешественик, участник в Американско-мексиканската война (1846 – 1848), поет, драматург и писател от шотландски произход. Някои от най-значителните му творби – „Белият вожд“ (1855), „Оцеола“ (1859), „Конникът без глава“ (1865) и др., издавани многократно и на български език – са посветени на американските индианци или се развиват като сюжетно действие в граничещите с индианските земи райони на Северна Америка.

Французинът Оливие Глу (1818 – 1883) става известен под творческия си псевдоним Гюстав Емар. Пътешествал из Северна Америка, Южна Америка и Африка, участвал в няколко войни на американска земя и в Европа, Емар е автор на десетки романи и пътеписи. У нас е познат основно с едно от ранните си произведения – романа „Арканзаски трапери“ от 1858 г., издаван двукратно на български език през 1971 и 1980 г.

„Харесвах много „Арканзаски трапери“ – сподели Л.Г. (58 г.) в разговор за „индианските“ книги, излезли на български език преди 1990 г.¹⁵⁵, състоял се между няколко български индианисти през юни 2021 г. –

¹⁵³ По сведения на Michael O. Fitzgerald: <http://religioperennis.org/documents/Fitzgerald/Indian.pdf> (проверено на 8 април 2023 г.)

¹⁵⁴ Kafka, F. 1912, *Wunsch Indianer zu werden. Betrachtung*, Hamburg, Rowohlt Verlag.

¹⁵⁵ След 1990 г., като следствие от създаването и активността на Българското общество по индианистика „Орловия кръг“, у нас са публикувани петнадесет (до момента) книги, посветени на историята, традициите, културното наследство и някои съвременни духовни водачи и философи на коренните американци, а няколко други такива са преиздадени. Техните заглавия и автори, както и годините на

„В нея имаше не по-малко екшън, отколкото в романите на Карл Май, обаче от тази книга научих и това-онова за военните обичаи на команчите, за прическите на осейджите, за онези бели скитници и ловци, дето живеели в прериите досущ като индианците – все неща, които по-късно сериозната литература потвърди.“ Това мнение бе подкрепено от С.С. (63 г.) и други събеседници.

В някаква степен към тези писатели може да бъде причислен и Емилио Салгари (1862 – 1911). Той не е пътешественик като Майн Рид и Емар, дори никога не е напуснал родната си Италия, но е автор на повече от 200 исторически и приключенски романи и разкази. Доста известен в Италия, Испания и Португалия, но значително по-малко популярен в англоезичния свят, Салгари твърди, че историите му са писани в духа на Жул Верн, Гюстав Емар и Джеймс Фенимор Купър. В периода 1908 – 1910 г. създава три романа, чието действие се развива в американския Запад, а много от героите им са индианци – „По границите на Далечния запад“¹⁵⁶, „На лов за скалпове“ и „Огнени гори“ (издавана у нас през 1991 и 2000 г.). Индианистите в България критикуват книгите на Салгари като едни от най-недостоверните сред излизалите у нас „индиански романи“¹⁵⁷.

За много от споменатите тук литературни произведения давам само най-общи сведения, защото „индианските“ книги (и разгледаните по-нататък филми с такава тематика) ме интересуват преди всичко като мотив за избора на множество „евроиндианци“, които са реалният фокус на моето изследване.

По сведения на български, руски, унгарски и чешки индианисти¹⁵⁸, романите на тримата гореизброени автори са имали силно емоционално въздействие върху тях в по-ранните им години, ала всички са единодушни, че – с изключение на някои творби на Емар – нямат особена познавателна стойност по отношение на индианската история, а племенните култури на коренните американци са представени в тях твърде общо (при Майн Рид) или дори невярно (в книгите на Салгари).

Като силно повлияли с творбите си върху европейския интерес към коренните американци се очертават няколко немски автори. Английското име Чарлз Сийсфийлд е псевдоним на Карл Антон Постл (1793 – 1864),

излизането им на български език чрез съответните издателства са дадени в тази част на работата ми, в която разглеждам дейността на „Орловия кръг“.

¹⁵⁶ Салгари, Е. 1983, *По границите на Далечния запад* – София, Отечество (други издания – 1986 и 1987).

¹⁵⁷ И.В. (72, мъж), С.С. (63, мъж), Л.Г. (58, мъж), Д.В. (60, мъж), Б.А. (50, мъж) и др. – разговори, проведени между 2012 и 2020 г.

¹⁵⁸ Многобройни разговори с И.В. (72, мъж), С.С. (63, мъж), Л.Г. (58, мъж), Д.В. (60, мъж), Б.А. (50, мъж) и др. (България), разговори и кореспонденция с Ю.К. (60, мъж), А.К. (58, мъж), В.В. (60, мъж) и др. (Русия), И.Н. (66, мъж), Е.Ф. (52, мъж), И.Ф. (70, мъж) и др. (Унгария), Б.Ш. (48, мъж), Л.Н. (51, мъж) и др. (Чехия).

пътешественик и писател от австрийско-немски произход, в чието творчество фигурират романи и пътеписи, посветени на северноамериканските индианци. Книгите му обаче са познати главно в Германия, докато произведенията на Фридрих Герстекер (1816 – 1872) са четени и в много други страни на Европа¹⁵⁹. Герстекер е немски пътешественик и писател, прекарал шест години в Дивия запад на Северна Америка, включително и като трапер в индианските територии. Пътува също до Мексико, в Южна Америка, до Таити, из Австралия и Полинезия.

Особено известен в Германия е споменатият вече в това изследване пътешественик, писател и художник Хайнрих Балдуин Мьолхаузен (1825 – 1905). Неговите многотомни творби му спечелват прозвището „немския Фенимор Купър“. Подобно на Постл (Чарлз Сийсфийлд) обаче книгите и илюстрациите на Мьолхаузен не стават популярни извън немскоезичните страни. Членовете на Българското общество по индианистика например (в това число и аз самият) не познават творбите му извън няколко цитирания в издадената у нас преводна „История на индианците“ от немския автор Зигфрид Аугустин.¹⁶⁰ В разговори с чешки и словашки индианисти през август 2019 г. установих, че само някои от тях са чували името на Балдуин Мьолхаузен като писател и художник на индианска тематика, но и те не могат да цитират негови творби.

Като че ли романите на германеца Карл Май (1842 – 1912), заедно с тези на американеца Фенимор Купър, посяват „индиански трепети“ в съзнанието на най-голям брой европейски читатели¹⁶¹. Първия си роман, „Олд Файърхенд“, Май публикува в Дрезден през 1875 г. Това все още е епохата на Дивия запад и индианските войни в Америка, а сюжетът на книгата е предаден като през погледа на пряк участник в събитията – една от вероятните причини за големия успех на „Олд Файърхенд“. Оттук насетне Карл Май създава множество други романи, разкази, дори стихове, събрани по-късно в 80 тома¹⁶². Голяма част от тях са посветени на американския Запад и индианските племена. Най-известни сред тях са „Синът на Ловеца на мечки“ (1887), „Призракът на Ляно Естакадо“ (1888), „Съкровището в Сребърното езеро“ (1891) тритомният роман „Винету“ (1892 – 1893)¹⁶³ и др.

¹⁵⁹ В България Фридрих Герстекер е познат с издадената през 1986 г. негова творба *Арканзаски регулатори* и с четирите тома *Избрани произведения*, излезли у нас през 1988-89 г.

¹⁶⁰ Аугустин, З. 1997, *История на индианците* – София, Литера прима.

¹⁶¹ През 1980-те и 90-те години – дълго след първите им български издания – множество творби на Карл Май се преиздават у нас благодарение на усърдния преводач, изследовател и автор Веселин Радков.

¹⁶² По сведения на Веселин Радков.

¹⁶³ Издавани на български съответно през 1983, 1984 (1992), 1982 (1984, 1989, 1998, 2006); трите тома на романа *Винету* са издадени у нас в периода 1981-85 г., а след това са преиздавани многократно.

За разлика от Мьолхаузен и Герстекер, Карл Май не е живял в американския Запад. Той пътува за пръв път до САЩ едва през 1908 г. (след като е написал най-популярните си „индиански“ книги), където посещава само няколко източни щата. Макар динамични и разпалващи любопитството на читателя, романите на Май най-често са далече от реалната история на индианските племена, а описанията на племенните традиции в тях още повече се разминават с действителността. Както се изрази моят български респондент С.С. (63 г.), тези творби създават „...някаква паралелна действителност на някогашна Америка, в която индианци от Равнините плават с брезови канута, използвани в района на Големите езера, а в лагерите им се издигат тотемни стълбове от Тихоокеанското крайбрежие... а апачите живеят в селища „пueblo.“¹⁶⁴ Тази „паралелна индианска действителност“ обаче очевидно се харесва на почитателите на Карл Май – дотолкова, че някои от тях и в по-зряла възраст продължават да я предпочитат пред автентичните сведения за индианските племена от миналото. Книгите на популярния немски писател изиграват двойствена роля – създават дълбоко положително отношение към коренните американци у европейския читател, но и внасят в представите му за тях редица трайни заблуди.

Същото в една или друга степен се отнася и за творбите на почти всички други изброени европейски писатели. В тях приключенският сюжет доминира над историческата истина, а културната автентичност е повече или по-малко заменена от утвърдили се с времето, но шаблонни представи. Макар романите на Гюстав Емар да са по-достоверни от произведенията на Карл Май, а тези на Майн Рид – от книгите на Емилио Салгари¹⁶⁵, всички те рисуват романтична, почти винаги добронамерена, но неточна в много отношения представа за миналото и традиционните култури на коренните американци.

В общуване с унгарски, чешки и немски индианисти (август 2019, август 2022 г.; множество разменени писма) съвместно стигнахме до извода, че романите на Карл Май и Майн Рид нерядко създават интерес към коренната американска история и индианските традиции у мнозина млади европейци, като дори могат да се окажат причина за включването им в съществуващи „индиански“ групи или за създаването на нови такива. Също толкова единодушно бе и становището ни, че с натрупването на знания и опит в индианистката сфера, тези хора почти задължително се дистанцират от творбите на цитираните европейски писатели,

¹⁶⁴ Несъвместими в реален план културно-исторически специфики от различни региони на Северна Америка. Изказването на С.С. (63, мъж) от България е от разговор, проведен през април 2021 г.

¹⁶⁵ Такива са преобладаващите мнения на респондентите ми от България и други европейски страни, към които присъединявам и моята гледна точка по въпроса.

разграничавайки се от представите за северноамериканските индианци, които те създават.

Все пак някои от споменатите приключенски книги издигат прогресивни идеи – като тази за „белия и червения брат“ (въведена още от Фенимор Купър, но разработена активно от Карл Май) в епоха на институционализиран расизъм – и чертаят нови философски хоризонти. Типичен пример е уводът, който Май пише през 1892 г. към първия том на своя роман „Винету“:

„Ако е вярно, че всяко живо същество има право на живот – и ако това се отнася както за всички, взети заедно, така и за отделния индивид – то червенокожият има право на съществуване не по-малко от бледоликия и би могъл да изяви претенция да му се даде възможност за самостоятелно обществено и държавно развитие. Наистина някои твърдят, че индианецът не бил имал необходимите качества за основаване и ръководене на държава. Дали това е истина? Аз казвам, че не е, но нямам намерение да ви предлагам само сухи твърдения, защото целта ми не е да напиша някоя научна студия. Бледоликите са имали време да се развиват постепенно. Лека-полека те са се превърнали от ловци в скотовъдци, а после са станали земеделци и занаятчии. Били са им необходими много векове. Но червенокожият не е имал това време, защото никой не му го е предоставил. От него поискаха да направи един огромен скок от най-долното стъпало на човешкото развитие към най-горното, обаче никой не се замисли, че при този скок той ще падне и ще се нарани смъртоносно.“¹⁶⁶

Макар за Карл Май американските индианци да се намират на „най-долното стъпало от човешкото развитие“, в творбите му те се явяват носители на някои от най-високите човешки добродетели. Разсъжденията на немския писател за „червенокожата раса“ са безспорно хуманни, на места дори новаторски, но в тях той не стига до търсене на алтернативи за бъдещето ѝ. Май акцентира преди всичко върху трагичната съдба на коренните американци – романтични герои, проявяващи качества, които бялата (за писателя това е равно на американската) цивилизация е почти или изцяло изгубила. Образите на европейците в романите на този немски автор – особено Олд Шетърхенд, очевидното *алтер его* на самия Май, но и другите – са не само строго положителни, но и задължително споделят индианските ценности. Тези европейски герои от американските прерии и планини приличат по дух и качества на индианците. Бидейки християни, те не приемат индианските суеверия и предразсъдъци, но във всички останали отношения са „бели братя“ на апачите и на поне повечето други северноамерикански племена.

Това е една от основните причини „индианските романи“ на Карл Май да придобият такава трайна популярност в Германия и много други

¹⁶⁶ Май, К. 1981, в увода към *Винету* т. I, – София, Избрани книги за деца и юноши, с. 7-8.

европейски страни. По данни на ЮНЕСКО от 60-те години на XX в. той е най-издаваният немски автор¹⁶⁷. Книгите му са превеждани на около 30 езика, включително на есперанто, като за пръв път негова творба е издадена на френски още през 1881 година¹⁶⁸. Извън Европа обаче тези литературни произведения имат малко читатели. През 1977 г. нюйоркското издателство „Сийбъри Прес“ публикува няколко книги на Карл Май в САЩ в превод на английски, но те нямат особен успех. По-късно, през 2001 г., „Немзи Бук Пъблишинг“, базирано в щата Южна Дакота, започва да издава на английски език пълните версии на събраните съчинения на Май. Главната цел на споменатото издателство е популяризирането на този немски писател и творбите му в САЩ. Нямам сведения доколко това начинание има успех, но наблюденията ми върху „популярността“ на Карл Май извън Европа ме карат да бъда скептичен¹⁶⁹.

Спрях се по-подробно на Карл Май и неговите романи не само защото те оказват силно въздействие върху много немски, нидерландски, чешки, словашки, унгарски, български и други европейски читатели, но и поради спецификата на това въздействие. Много европейски индианисти отдавна са се убедили в историческата несъстоятелност на тези творби, ала продължават да смятат, че техният автор има важен принос за популяризирането на индианската тема в Европа.¹⁷⁰ Предвид огромния брой заблуди, които романи като „Винету“ и „Съкровището в Сребърното езеро“ налагат по отношение на коренните американски култури и минало, това е доста спорно твърдение. Смятам, че за поне част от поддържащите го отношенията към Карл Май и неговите книги е маркирано със сантимент към собствените им по-ранни, изпълнени с младежки ентузиазъм „индиански“ години. Все пак болшинството „евроиндианци“ акцентират преди всичко върху заблудите в романите на Май, както и в тези на Емилио Салгари, донякъде и в произведенията на Майн Рид.¹⁷¹

¹⁶⁷ Petzel M. und Wehnert J. 2002, *Das neue Lexikon rund um Karl May* Imprint Verlag, Berlin.

¹⁶⁸ von Thüna U. 2001, *Übersetzungen* in Ueding G., *Karl-May-Handbuch*. Königshausen & Neumann, pp. 519-522.

¹⁶⁹ Повечето американски специалисти по историята и традиционните култури на индианските племена, с които кореспондирам, не са запознати с творчеството на Карл Май. Това важи дори и за отдавнашни изследователи от Великобритания като Йън Уест, Бърнард Уелс и др. Сред представителите на коренните американски племена, с които съм общувал до момента, няма нито един, който дори да е чувал за този немски писател и книгите му.

¹⁷⁰ Тук би трябвало да цитирам десетина български индианисти, поне още толкова от унгарските ми респонденти, както и немалък брой чешки и немски „последователи на индианците“, изтъкнали такова становище.

¹⁷¹ Френският индианист Г.К. (68, мъж), когото попитах дали някога е комуникирал с актьора Пиер Брис (също французин), станал известен с ролята на Винету в редица екранизации по романите на Карл Май от 60-те години на миналия век, ми отговори: „Аз се интересувам от **индианци**, а не от Карл Май!“ – лична кореспонденция, февруари 2015 г.

Сред авторите на книги за американските индианци, които вълнуват милиони европейци от края на XIX почти до края на XX век, американският писател Джеймс Фенимор Купър е почти изключение. Фридрих Герстекер, Майн Рид, Гюстав Емар, Емилио Салгари – всички те произхождат от Европа и макар че някои от тях са пътували до Америка и дори са живели в тамошния Див запад, произведенията им са насочени към европейска публика. С малки изключения (напр. някои книги на Салгари) отношението им към коренните американци е дълбоко положително, съпричастно, пропито с възхищение от индианските добродетели, които всъщност са общочовешки, макар да са изявени особено ярко от представителите на „червената раса“. В творбите си обаче тези автори изграждат една паралелна „индианска действителност“. Тя се припокрива само в малка степен с реалната коренна американска история, характеризира се с романтична героизация на индианските персонажи, както и на онези бели герои, които са на тяхна страна.

Описанията на някогашните северноамерикански племенни традиции в тези европейски литературни творби са шаблонни смесици от обичаи и вярвания на различни племена, представени като своеобразна пан-индианска култура, идентична при всяко разглеждано племе. Подобни обобщения създават в читателите погрешни представи за „типично индианското“, водещи до романтично, но и стереотипно отношение към иначе разнообразните коренни американски култури. Тази шаблонизация заблуждава европейския читател по отношение на индианците, но и по специфичен начин „улеснява“ възприемането им, защото внушава, че всички (или почти всички) племена са живели в шатри типично наричани в разглежданите романи „вигвами“¹⁷², всички (или поне вождовете) са носели „корони“ от орлови пера, всички са вярвали във „Великия дух Маниту“... ползвали са лодки-кану, но и са яздели коне... всички са поздравявали или са изразявали съгласие с възклицания като „Хоуг“ или „Хау“... връзвали са своите пленници на „кола на мъченията“... пушели са „лула на мира“ и т.н.

Макар разглежданата шаблонизация на индианските традиции и история да има отражения преди всичко в масовата европейска култура, тя оказва известно влияние и върху някои по-ранни изяви на „индиански“ групи в Унгария (за които давам сведения по-нататък в този текст). Мои немски приятели са ми изпращали снимки на „индиански“ лагери в Германия, правени през 60-те и 70-те години, на които се виждат „карл-

¹⁷² Уигуам (неправилно „вигвам“) е традиционно жилище на индианците от горския регион на Северна Америка. Уигуамът се покрива с дървесни кори или рогозки; най-често има форма на полусфера.

маевски“ влияния като тотемни стълбове¹⁷³ сред лагери от шатри тип¹⁷⁴. Това обаче са по-скоро изключения, срещащи се в сравнително кратък период от време.

Подобни шаблонни обобщения се наблюдават и в творбите на някои по-късни европейски писатели. Пример за това са книгите на поляка Станислав Суплатович, творил под псевдоним Сат-Ок от края на 50-те години на XX до самото начало на XXI век. На Суплатович обаче ще се спра в повече детайли по-късно, защото той е знакова фигура в историята на „индианските“ организации в Полша. Тук само ще отбележа, че на един от ранните лагери на Българското общество по индианистика „Орловия кръг“ – през юли 1991 г. – под въздействие на описаното в книги на Сат-Ок край шатрите тип¹⁷⁵ беше издигнат и модел на тотемен стълб; поне според част от участниците в лагера присъствието му допринасяше за „индианската атмосфера“ на събитието.

Deutsche Indianertümelei и новите немски автори на индиански книги

Според немския изследовател Хартмут Луц популярността на творчеството на Карл Май е главната причина за огромния интерес към северноамериканските индианци в германската популярна култура. През 1985 г. Луц въвежда като название на този феномен термина *Deutsche Indianertümelei* („Немски индиански ентусиазъм“)¹⁷⁵. В англоезичния свят той става известен като *Indianthusiasm*. Луц отбелязва: „Най-популярният индиански образ в Германия е този на измисления от Карл Май вожд на апачите Винету.“¹⁷⁶ Той се спира и на изрази като „Индианецът не плаче“ (*Ein Indianer weint nicht*), „Индианецът не познава болката“ (*Ein Indianer kennt keinen Schmerz*) и други, които не само показват силното „индианско присъствие“ в немската ежедневна реч и култура, но и демонстрират типичната обобщено-героична представа на германците за коренните американци.

Терминът *Indianertümelei* („индиански ентусиазъм“) е препратка към *Deuschtümelei* („немски ентусиазъм“). С втория термин се описват – често иронично – проявите на *Das Deutschtum* („германството“): немската идентичност, самия немски дух, квинтесенцията на немския характер, специфичния немски начин на празнуване, копнежа по обединение на всички немскоезични групи, чувството за свещена връзка между немския народ и немската земя, както и вътрешната консолидация в немските

¹⁷³ Характерни за културата на племената от северноамериканското Тихоокеанско крайбрежие.

¹⁷⁴ Типични в миналото жилища на племената от Големите северноамерикански равнини.

¹⁷⁵ Watchman, R., Lutz, H. & Strzelczyk, F. 2020, *Indianthusiasm*, Waterloo, Wilfrid Laurier Press, p. 12.

¹⁷⁶ Пак там, с. 13.

етнически общности в САЩ и други чужди страни. Огромен процент от положителните герои в романите на Карл Май са от немски произход.¹⁷⁷ Мои респонденти от България, Русия и Литва смятат, че – макар и по-индиректно – той се изявява и в популярната трилогия „Синовете на Великата мечка“ на Лизелоте Велскопф-Херних, чиито индиански персонажи на моменти напомнят по-скоро идеализирани представители на германската нация, отколкото сиукси, чернокраки и шайени¹⁷⁸.

Част от изявите на феномена *Indianertümelei* са множеството „западни“¹⁷⁹ и „индиански“ тематични паркове в Германия. Сред тях особено популярни са „Пулман Сити“ до Мюнхен и „Ел Дорадо“ край Берлин. Според Хартмут Луц и други изследователи обаче „немският индиански ентусиазъм“ е най-ярко представен от многобройните индианистки организации в страната¹⁸⁰.

Разглежданият феномен намира нови изяви в книгите на поколението немски писатели, което твори през 50-те, 60-те и 70-те години на двадесетото столетие. Произведенията им на индианска тематика, в сравнение с романите на „класика“ Карл Май, а и с тези на Герстекер, демонстрират далеч по-сериозен стремеж към културно-историческата достоверност, базиран на сериозни познания за миналото и традициите на коренните американци. Това неминуемо се отразява и върху разбиранията на индианистите в Германия, върху подхода им към техните реконструкции.

Написаното по-горе важи в особено голяма степен за произведенията на Анна Таневиц (1899 – 1989), станала известна като писател под името Анна Юрген. Любовта ѝ към книгите я насочва към професията на библиотекар и я вдъхновява да се посвети на създаването на младежки библиотеки във всяко кътче на Германия – дори и в най-отдалечените населени места. През 1936 г. Таневиц се омъжва за немския етнолог Вернер Мюлер (1907 – 1990), вече известен по онова време с изследванията си върху митовите на американските индианци. Той посещава два пъти Северна Америка, интересува се от вярванията и преданията на различни тамошни племена. Именно Мюлер подтиква съпругата си да започне да

¹⁷⁷ Както се изрази Д.В. (60, мъж) от българската „индианска“ организация, „В края на втория том на романа „Винету“ вече очаквах да се окаже, че и вождът на апачите е германец!“ (Лекция пред членовете на „Орловия кръг“ на тема „Преводна литература за северноамериканските индианци в България“, октомври 1990 г.).

¹⁷⁸ По мнения на Д.В. (60, мъж), И.Р. (51, мъж) и С.С. (63, мъж) от България, И.Г. (58, мъж) от Русия, В.В. (56, мъж) от Литва и др.

¹⁷⁹ Свързани с темата за Дивия запад на Северна Америка.

¹⁸⁰ По данни от 2019 г. между 60 000 и 100 000 германци са активни членове на такива „индиански“ групи и клубове – във Watchman, R., Lutz, H. & Strzelczyk, F. 2020, *Indianthusiasm*, p. 16.

пише – той споделя с нея истории от далечния континент, които тя претворява в художествени разкази. Така се ражда един благодатен съюз между сериозни научни изследвания и литературен талант.

Анна Таневиц-Мюлер издава своята първа книга, „Индианката Покахонтас“, през 1948 г. под псевдонима Анна Юрген. Творбата, която обаче постига най-голям успех и прави Юрген известна, е втората ѝ книга – „Синята Птица“ с подзаглавие „Осиновеният от ирокезите“ (1950). В нейната история за съдбата на Джордж Ръстър, наречен Синята Птица, се забелязват паралели с разказите на Джеймс Смит (1737 – 1813), пленен като юноша от индианци по време на Френската и индианска война (1754 – 1763), а после осиновен и останал да живее сред тях. Все пак книгата на Юрген не е просто художествена версия на историческия документ. Тя съчетава завладяващ сюжет и вълнуващи послания с автентична информация за реалната история и традициите на ирокезите и други племена от Североизточния горски регион на Северна Америка.

„Синята Птица“ се радва на голям успех в тогавашната ГДР, където е наградена от Министерството на народното образование. Книгата претърпява няколко немски издания (вкл. и във ФРГ) и междувременно е преведена на руски, полски, български¹⁸¹ и други европейски езици. През 1979 г. източногерманското киностудио ДЕФА снима филм по книгата на Юрген със същото заглавие. По-късно, през 1994 г., ZDF излъчва немско-канадски сериал, базиран върху „Синята Птица“.

Анна Юрген написва още няколко книги, посветени на коренните жители на Северна Америка – „Първите бели сред индианците от Вирджиния“ (1955), „Малката Мечка и Прерийното Цвете“ (1965), „Дъщерята на прерията“ (1970), „Любопитният скунк и други индиански приказки“ (1970). Макар че са посрещнати добре от читателската публика и критиката, никоя от тях няма успеха на „Синята Птица“.

В послеслова към своята история за осиновеното от ирокезите бяло момче Юрген прави сравнение между традициите на тези горски индианци и обичаите на много по-популярните племена от Големите равнини. Това по всяка вероятност е първото сравнително описание на културно-географските региони на коренна Северна Америка в популярната литература. Оказва се, че този послеслов – както и цялата книга „Синята Птица“ – има силно въздействие върху почитателите на северноамериканските индианци в Германия, Русия, България и други страни. „Като момче харесвах романите на Купър, но не схващах защо индианците са описани там с обръснати глави, на които е оставен „скалпов кичур“, а другите книги и филмите ги показваха с дълги коси... не разбирах по какво конкретно деалуерите, мохиканите и хуроните са се отличавали от сиу, команчите и въобще от индианците от прериите!“ – казва 58-

¹⁸¹ Юрген А. 1960, *Синята птица. Осиновеният от ирокезите* – София, Народна култура.

годишният руснак А.К. Книгата на Анна Юрген му предоставя необходимата яснота. „Тя толкова ме впечатли, че аз се ориентирах именно към горските индианци.“¹⁸² Немският последовател на ирокезите Х.М. (61 г.) и други мои респонденти, индианисти от Германия и България, също твърдят, че „Синята Птица“ на Юрген ги е привлякла към коренните народи от северноамериканския Североизток дори повече от „Последния мохикан“ и другите творби на американския класик Купър.¹⁸³

Този факт има отношение към избора на „племенна принадлежност“ в европейските „индиански“ групи, който разглеждам по-нататък в моето изследване.

„Синята Птица“ на Анна Таневиц (Юрген) е представител на следващо, много по-различно ниво на европейската „индианска“ литература. Въпреки всичко тя не успява да добие популярността, на която продължават да се радват романите на Карл Май. Произведенията на една друга немска писателка обаче почти постигат това. Тя твори в приблизително същия период, в който пише и Анна Юрген – и също е от Източна Германия. Това е академик Елизабет Шарлоте Велскопф, оставила в наследство хиляди страници философски и исторически съчинения, научни трудове, посветени на елинския полис, класите в някогашна Елада, търговските отношения между Древния Изток и античния гръко-римски свят и на други подобни теми. Тя става известна като Лизелоте Велскопф-Хенрих – автор на „Синовете на Великата мечка“.

Тази трилогия (издавана в някои европейски страни като поредица от шест части) не само има необикновена съдба, но и оказва изключително въздействие върху огромен брой читатели от Германия (тогавашните ГДР и ФРГ), Нидерландия, Австрия, Чехословакия, Унгария, Полша, България и бившия СССР (където излиза на руски, украински, литовски, латвийски, естонски, молдовски и киргизки).¹⁸⁴

Решението си да пише „индиански“ книги Шарлоте Велскопф взима в ранна възраст и го осъществява през целия си живот – в училище, през студентските си години, по време на работата си като статистик, в периода на антифашистката си дейност, като университетски преподавател и академик. Прави го с твърдото намерение да не подражава нито на Купър, нито на Карл Май; иска творбите ѝ да разбият наложилите се литературни стереотипи за индианците. За нея коренните жители на Северна Америка са едновременно и реални хора, и вдъхновяващи символи на едно преклонение пред природата, свободата, храбростта и справедливостта,

¹⁸² Разговор при гостуването на руския индианист А.К. (58, мъж) в България – септември 2000 г.

¹⁸³ Лична кореспонденция с Х.М. (61, мъж) от Германия – май 2001 г.

¹⁸⁴ Повече информация за Лизелоте Велскопф-Хенрих и *Синовете на Великата мечка* може да се намери в предговора към *Харка – синът на вожда* на издателство „Сиела“ (2017) – Кюмюрджиев Л., *За „Синовете на Великата мечка“ и силата на човешките мечти*.

което съвременният свят в голяма степен е изгубил, но трябва да си възвърне. В по-зрелите си писателски години Лизелоте Велскопф-Хенрих се опира на сериозни извори – дневниците на цитирания американски художник и пътешественик Джордж Катлин, книгите на двама от първите индиански писатели, Чарлз Ийстман – Охийеса (1858 – 1939) и Лутър Стоящата Мечка (1868 – 1939)¹⁸⁵. Често се консултира с професор Ева Липс (1906 – 1988) и с други изтъкнати немски етнологзи. Всичко това прави „индианските“ ѝ романи много различни от писаните преди тях и ги превръща в своеобразни „индиански библии“ за поколения читатели.¹⁸⁶

Разглежданите книги създават усещане за достоверност по отношение на разказваните събития, убеждават в автентичността на действащите герои. В тях отсъстват безкрайните описания и философски разсъждения на Фенимор Купър, няма ги и черно-белите образи на Карл Май с техните повтарящи се действия и театрални диалози. Героите на Велскопф-Хенрих говорят малко, изпълнени са с достойнство, а поведението им често е дистанцирано, дори сурово – в унисон с ветровитите прерии, които обитават. Вътрешно обаче те са богати, сложни характери, упорити и издръжливи, търсещи истината за себе си и за своята епоха на жесток сблъсък на ценности.

Тези особености на „Синовете на Великата мечка“ привличат читателите, особено по-младите, карайки ги да се идентифицират в една или друга степен с действащите лица. Те превръщат за тях Харка (Токай-ихто), Лудия Кон или Четансапа в примери за подражание.

На 11-годишна възраст Б.А. (сега на 50 г.) от България четял с увлечение всякакви приключенски романи – за индианци, пирати, рицари и благородни разбойници като Робин Худ. За него всички те били носители на свободен дух, смели участници във вълнуващи пътешествия и приключения, горди и красиви хора. „Това, което направи индианците наистина специални за мен, бе трилогията „Синовете на Великата мечка“ – спомня си Б.А. – Тя ме отнесе в един друг свят, където действително дишах и живеях с героите, превъплъщавах се в тях – самият аз бях индианец. Вярвам, че от тази книга започна това, което се превърна в мой път и начин на живот. Разбира се, то се осъществи много по-късно, ала след

¹⁸⁵ Писатели и общественици от народа сиу, представители на т.нар. междинно поколение – родени и отраснали в свободните („Бизоновите“) времена, но получили американско образование и превърнали се в медиатори между традиционната индианска и „бялата“ култура.

¹⁸⁶ Романът *Синовете на Великата мечка* излиза в ГДР през 1951 г. След големия му успех Велскопф-Хенрих решава да разкаже предисторията на описаните в него събития. Така десетилетие по-късно се ражда *Харка – синът на вождата* (1962). *Топ и Хари* – вторият в темпорален план, но трети като публикуване том на трилогията – излиза през 1963 г. Писателката преправя неколккратно *Синовете на Великата мечка* – първият като време на издаване, но трети по логика на сюжетното действие том, дал име на цялата трилогия. На български език този том е издаден за пръв път от „Народна култура“ през 1963 г., последван от *Харка – синът на вождата* (1964) и *Топ и Хари* (1969). И трите книги са преиздавани неколккратно, като през 1983 г. *Синовете на Великата мечка* излиза у нас в преработен и допълнен вид.

прочитането на „Синовете...“ индианците станаха основните ми герои – тези, един от които и аз самият исках да бъда.“¹⁸⁷

„За мен героите на „Синовете на Великата мечка“ бяха пример за подражание – и моя опора в училище, където не се разбирах добре с много от съучениците ми – връща се в спомените си и Л.Г. (58 г.) – Когато имах проблеми с учителите, с родителите ми, даже по-късно с момичета, които харесвах, аз си припомнях, че трябва да бъда като Твърдокаменния Харка¹⁸⁸... и това винаги ми помагаше в преодоляването на тези проблеми – най-вече на емоционално ниво, но често и на друго, практическо.“¹⁸⁹

„Синовете на Великата мечка“ и идеите на социализма

Лизелоте Велскопф-Хенрих печели своята публика с изборите, които героите от книгите ѝ правят и отстояват. От самотни, горди воители, бранещи преди всичко личното си достойнство, те постепенно израстват в борци за благородна, високохуманна кауза, търсят изход в почти безнадеждни ситуации – и то вече не само за себе си, но и за народа си, а и за коренните жители на Северна Америка като цяло.

Това, разбира се, са общочовешки идеали и добродетели, но те придобиват специфична обогатеност в условията на наложилия се в Източна Германия (ГДР) социализъм. Неслучайно томовете на „Синовете на Великата мечка“, макар добре познати и във ФРГ, Австрия и Нидерландия, се радват на най-голям успех в социалистическите страни. Младите, а и мнозина по-възрастни читатели ги харесват, защото са нещо различно от държавно лансираните книги за класови борби, войната срещу хитлеризма, партизанското движение и други подобни теми. Освен това произведенията на Велскопф-Хенрих стъпват върху вече отъпканата пътека на специфичния интерес към северноамериканските индианци, прокарана от по-ранни европейски писатели.

Макар характеристиките на героите на „Харка – синът на вождата“, „Топ и Хари“ и „Синовете на Великата мечка“ да импонират на прокламираните в ГДР социалистически ценности, както и на партийните убеждения на самата авторка, би било пресилено да се каже, че тези книги преследват единствено политически цели. Такива в тях несъмнено присъстват, ала са умело съчетани с реалистично представяне на

¹⁸⁷ От 16 години българинът Б.А. живее със семейството си в Канада, където е член на индианска група, изпълняваща песни на коренни американски фестивали, тържествени чествания и по други поводи. Напоследък се изявява и като танцьор в стил Men Traditional. Б.А. продължава да е член и на Българското общество по индианистика „Орловия кръг“. Цитатът е от интервю с него, взето през май 2021 г.

¹⁸⁸ Главният герой в трилогията на Велскопф-Хенрих – Твърдокаменният Харка Нощното Око Убиец на Вълци Стрелец по Бизони, наречен по-късно Токай-ихто (Камък с Рога).

¹⁸⁹ Разговор с Л.Г. (58, мъж) от България – ноември, 2021 г.

историческите сблъсъци между последните свободни индиански племена и американската държава от деветнадесетото столетие. В предговора, написан специално за първото издание на „Синовете на Великата мечка“ на български език, Велскопф-Хенрих споделя: „Научих, че индианците са защитавали своята родина и са били сурово преследвани и потискани от американците. На 11-годишна възраст аз си дадох клетва, че ще издигна гласа си в защита на индианския народ.“ По-нататък тя отбелязва: „Но макар че бях написала правдива и добра книга, аз не можех и да се надявам, че тя би могла да бъде отпечатана в една капиталистическа страна, каквато тогава още беше Германия.“¹⁹⁰

Такъв е духът на онова време и Лизелоте Велскопф-Хенрих няма как да не бъде повлияна от него.

Цялото изкуство от епохата на социализма е проникнато от идеите му и литературата, която се създава в този период в държави като ГДР, не прави изключение. Тази специфична ситуация оказва неизбежно влияние върху „индианските“ дружества в Източна Германия и други страни от социалистическия блок. Голяма част от тях добиват статут на организации за „подкрепа на индианския народ“ и „противопоставяне на американския империализъм“¹⁹¹. Едно от малкото положителни следствия от това политизиране е, че то донякъде намалява подозрителността, която социалистическата власт принципно проявява към сдружения, които не са част от нейната партийна система. В тогавашния СССР се организират „индиански“ комитети и се провеждат демонстрации, настояващи за освобождаването на Ленард Пелтие¹⁹², за преразглеждане на въпросите относно реалните права на коренното американско население, за възвръщане на индиански земи на законните им собственици и т.н. Някои индиански политически активисти като Ръсел Мийнс¹⁹³ и Денис Банкс¹⁹⁴

¹⁹⁰ Велскопф-Хенрих, Л. 1963, *Синовете на Великата мечка* – София, „Народна култура“, с. 5.

¹⁹¹ По спомените на мои немски и руски респонденти, които цитирам и по-нататък.

¹⁹² Ленард Пелтие, също и Ленард Пелтиър (род. 1944 г.) – коренен американски активист от народите оджибуе и лакота, член на Движението на американските индианци, обвинен през 1975 г. в убийството на двама агенти на ФБР в резервата Пайн Ридж, щата Южна Дакота. Пелтие признава участие в завързалата се престрелка, но отрича да е убил агентите. Въпреки това от 1977 г. насам излежава двойна доживотна присъда. Обвинението, съдебният процес и присъдата на Ленард Пелтие са силно противоречиви, но до момента всички призови делото да бъде преразгледано и той да бъде освободен са без последствия.

¹⁹³ Ръсел Чарлз Мийнс (1939 – 2012) – коренен американски активист, музикант, художник и актьор с произход от народите оглала лакота и янктон дакота. Участник в символичното превземане на о. Алкатраз през 1969 г., окупирането на Бюрото по индианските въпроси във Вашингтон (1972), бунта в Ундид Ний през 1973 г. и основен инициатор за създаването на проекта „република Лакота“ (2007).

¹⁹⁴ Денис Банкс (1937 – 2017) – коренен американски активист, актьор и музикант от народа оджибуе, един от създателите на Движението на американските индианци (1968), участник а превземането на о. Алкатраз (1969), шествието „Пътят на нарушените договори“ (1972), бунта в Ундид Ний (1973) и др.

посещават ГДР, СССР и други социалистически страни, където се срещат и с представители на тамошни „индиански“ организации. Това е вълнуващо за индианистите, които се чувстват съпричастни със съдбата на харесваните и уважавани от тях американски индианци. Срещите и разговорите с индианските активисти създават у мнозина млади европейци усещане, че могат да окажат реална помощ в борбите на коренните американци за граждански права.¹⁹⁵

Между 1963 и 1974 г. Лизелоте Велскопф-Хенрих пътува няколко пъти до САЩ и Канада. Там се среща с индианци от народа лакота, от който са и героите на нейните романи. Членове на източногермански, руски и други „индиански“ групи твърдят, че разговорите, които писателката води с лакота, оказват влияние върху създаването на организацията „Движение на американските индианци“ (ДАИ) и имат връзка с активните борби на коренните американци за граждански права в периода 1969 – 73 г. Трудно е да се докаже доколко това е вярно, но е факт, че лидери на ДАИ като Ръсел Мийнс, Денис Банкс и Клайд Белкорт са се познавали лично с авторката на „Синовете на Великата мечка“ и дори са ѝ гостували в Берлин.

Макар да се стреми да разбие шаблонните представи за индианците, Велскопф-Хенрих не успява да избегне някои стереотипни характеристики на героите в творбите ѝ. Те най-често стоят гордо изправени, излъчват затвореност, говорят лаконично и в поведението им няма и следа от чувството за хумор и склонността към шеги, така присъщи за коренните жители на Америка¹⁹⁶ според всички техни изследователи. Митовете и церемониите – реалният гръбнак на традиционния индиански живот – в томовете на „Синовете на Великата мечка“ са споменавани главно в негативен план, а шаманите на дадената племенна група са представени като властолюбиви шарлатани. Лизелоте Велскопф-Хенрих акцентира върху личностните качества на своите индиански герои, неглижирайки в голяма степен ролята на духовната култура на общността, от която те произхождат. Този подход повлиява върху представите на много членове на индианистките групи в ГДР и други социалистически държави. „Твърдокаменният Харка“ се превръща за тях в своеобразен еталон на „индианско“ поведение и принципи, а изявите на индианската традиционна

¹⁹⁵ Българинът Л.А. (на 42 г. по време на разговора) споделя, че за избора му да стане военнослужещ, направен от него преди много години, значение имало и тогавашното му убеждение, че в някакъв момент би могло да се стигне до военен сблъсък между страните от Варшавския договор и тези от НАТО и – наред с другото – това да доведе до „освобождаване на американските индианци от резерватите.“ – пролетта на 2008 г.

¹⁹⁶ Нещо, в което се убедих и сам при престоите си сред различни племена в САЩ и Канада през 1995, 1998 и 2015 г.

духовност или изобщо не се реконструират, или само формално се имитират.¹⁹⁷

Самата авторка очевидно иска да вярва, че социализмът би могъл да възвърне изгубените общочовешки идеали на племенните общества. Велскопф-Хенрих осъзнава, че светът на любимите ѝ номади от Големите северноамерикански равнини е безжалостно разрушен от настъпващата бяла цивилизация, но жадува да намери убедителни исторически и икономически начини за неговото спасяване. Ето защо бягащите от американската експанзия лакота търсят нов живот в Канада, където ще отглеждат крави и ще се учат да обработват земята, закупена за тях от честния бял фермер Адам Адамсън.

След срещите си със съвременни индианци Лизелоте Велскопф-Хенрих пише нова поредица романи – продължения на „Синовете на Великата мечка“. Така се появява пенталогията „Кръвта на орлите“ (1966 – 1980). Последният ѝ том със заглавие „Бледоликият“ е завършен малко преди кончината на писателката през юни 1979 г. и е издаден посмъртно. В тези книги проличава, че Велскопф-Хенрих не е успяла да повярва докрай в жизнеспособността на собствените ѝ „решения“ за опазването на някогашната (малко или повече идеализирана) индианска идентичност – потомците на Мечата орда очевидно не са съумели да изградят своя племенен социализъм. Романите от „Кръвта на орлите“ добиват значително по-малка популярност от нейните предходни творби.

След разпадането на социалистическия блок в Европа поредицата „Синовете на Великата мечка“ губи от известността си. В разговори с по-млади членове на „индиански“ групи в Чехия и Унгария установих, че те само са чували за трилогията, която представители на по-старото поколение индианисти от бившите социалистически страни определят като „епоха“. Младежите не бяха чели нито един от романите на Велскопф-Хенрих, наричана от „ветераните“ в Германия, България и Русия „Баба Лизелоте“¹⁹⁸. Изглежда, че тези творби останаха в социалистическото минало на съответните държави.

С този сравнително обширен, макар и неизчерпателен преглед на „индианската“ литература през XIX и XX век се постарах да изясня изключително важната роля, която тя играе за популяризирането на коренните американци, техните традиционни култури и историческа съдба в Европа. На свой ред тази популяризация на индианците и индианското

¹⁹⁷ Един по-късен представител на подобно отношение, българинът И.О. (около 30-годишен тогава), през пролетта на 1991 г. заяви: „Ако наистина обичаме индианците, трябва да им помогнем да се отърват от религията и тютюнопушенето.“

¹⁹⁸ По сведения на Р.К. (65, мъж) и М.И. (52, жена) от Германия, И.Г. (58, мъж) от Русия и редица български индианисти.

мотивиращ много европейци да се заинтересуват дотолкова от историята, традициите, а в някои случаи и от съвременното състояние на коренните американски народи, че да посветят голяма част от времето и усилията си на тяхното задълбочено изучаване, а нерядко – и на реконструирането (във възможни граници) на някогашния индиански живот.

Читателската публика на Стария континент приема документалните, полудокументални и художествено-литературни разкази за миналото, обичаите и борбите на индианските племена по специфичен начин. За много европейци тези случили се далече отвъд океана, в американските лесове и прерии събития не са просто сюжети на исторически разкази, а „велика драма [...] сблъсък между една материалистична и една рицарска, духовна цивилизации [...] борба между градската цивилизация [...] и царството на Природата...“¹⁹⁹ Голям брой германци, чехи, французи, унгарци, поляци не само твърдо се идентифицират с „белите братя на индианците“ от съответните романи, но и мечтаят (ако перифразирам Кафка) „да можеше да бъдат индианци“.

Особеното място на немските автори в разглежданата ситуация е обект на редица изследвания²⁰⁰. Много от причините Германия да се окаже с времето „най-индианската“ европейска държава са разгледани по-нататък в този текст. Трябва да се отбележи също, че – макар за кратко да има колонии в Африка, по острови в Тихия океан и на територията на Китайската империя – Германия не е типична колониална държава. Немците не участват пряко в процеса на колонизиране (и унищожаване) на коренни народи по другите континенти, което е още една причина за склонността им към известна идеализация на тези народи.

Критиката срещу несправедливото отношение към местното население на Северна Америка най-често е пряко заявена в творбите на европейските автори, независимо дали е насочена срещу колониалните власти на Англия, Франция, Нидерландия и Испания (в по-далечното минало) или срещу правителствата на САЩ и Канада. Както бе отбелязано, обикновено европейците не се идентифицират с „бледоликите“ врагове на индианците, а се определят като приятели на американските племена; това е още една важна предпоставка за възникването и развитието на „индианските“ дружества на Стария континент.

След създаването на Източния блок в Европа критиката срещу колониализма, съдържаща се пряко или имплицитно в „индианските романи“, лесно се съчетава с антиимпериалистически послания. Ето защо властите в ГДР, Полша и някои други социалистически държави не само

¹⁹⁹ Schuon, F. 1990, *The Sacred Pipe...*, pp. 69-70.

²⁰⁰ Calloway C., Gemünden G., Zantop, S. (Eds.) 2002, *Germans and Indians: Fantasies, Encounters, Projections*. Lincoln, University of Nebraska Press; Penny, H.G. 2015, *Kindred by Choice: Germans and American Indians...* 2015 и много други изследвания.

не спират издаването на старите книги на индианска тематика, но и насърчават създаването на нови. Успоредно с това образът на свободния индианец се оказва изключително привлекателен за гражданите на едно тоталитарно общество, изобилстващо с ограничения. Така се получава своеобразна „рецепта“ за популярна литература, която има с какво да се хареса и на читатели, и на официални власти. Книги като „Синовете на Великата мечка“ на Велскопф-Хенрих и „Земята на Солените скали“²⁰¹ на поляка Станислав Суплатович (Сат-Ок) не само се превръщат в социалистически бестселъри, но и в мощна първична мотивация за създаването на „индиански“ групи в ГДР, Полша, някои страни на СССР и България.²⁰² Когато говорят за „индианските библии“ от своето детство и юношество, изключително голям брой индианисти от изброените страни сочат именно тези литературни произведения.

Източногерманският модел за представяне на американските индианци в литературата се харесва в социалистическите страни, ала той е още по-успешен в областта на тамошното кино. „Индианските“ филми на ДЕФА са гледани в държавите от Източния блок много по-често от американските уестърни и дори от западноевропейските екранизации по романите на Карл Май; те способстват значително повече за появата на сдружения на „последователите на индианците“ както в самата Източна Германия, така и в Русия, Литва, Полша, Украйна, България...

Индианските филми

С развитието на кинематографията се появяват и първите филми, свързани с коренните американци. Част от тях са екранизации на някои от разгледаните по-горе „индиански“ романи. Други представят оригинални истории, създадени от сценаристи и режисьори специално за големия екран.

Макар да се смята, че родината на жанра „уестърн“, към който мнозина причисляват и „индианските“ кинотворби, са Съединените щати, всъщност първият такъв филм е европейски. Наистина, още през 1894 г. в САЩ са заснети моменти от шоуто „Дивия запад на Бъфало Бил“ – танцуващи индианци и демонстрация на точна стрелба на известната Ани Оукли²⁰³. Тези кадри обаче не могат да бъдат наречени филми в пълния

²⁰¹ Sat-Okh 1958, *Ziemia słonych skał*. Warszawa, Czytelnik; на български – Сат-Ок 1964, *Земята на Солените скали* – София, „Народна младеж“, (второ издание 1972).

²⁰² В многобройни разговори с руски, литовски, полски и български индианисти през годините нееднократно бе отбелязвано, че именно книгите на Лизелоте Велскопф-Хенрих и Сат-Ок са вдъхновили в най-голяма степен създаването на „индиански“ групи в техните страни.

²⁰³ Фийби Ан Моузи (1860 – 1926), известна с артистичния си псевдоним Ани Оукли, е американка, прославил се с изключително точната си стрелба с пушка. Заради този свой талант е наета заедно със

смисъл на понятието. Сниманият през 1899 г. в Блекбърн, Великобритания късометражен филм „Похитена от индианците“ е реално първият игрален уестърн²⁰⁴. Европейският интерес към индианската тема е толкова голям, че поставя начало на нов жанр в киното. „Похитена от индианците“ на английската компания „Мичъл енд Кениън“ предхожда с четири години американския филм „Големият обир на влака“ (1903), често сочен като първи уестърн в историята на киното.

Разбира се, реализираните през следващите десетилетия (вкл. и до наши дни) многобройни американски филми за колониалните войни в Северна Америка, историята на Дивия запад и сраженията с апачите в Югозапада оказват силно влияние върху интересуващите се от коренните американски традиции и минало европейци – особено върху членовете на европейските „индиански“ организации. По-нататък ще се спра на няколко ключови презокеански кинопродукции на индианска тема, ала първо бих желал да проследя зараждането и развитието на европейския „индиански“ филм.

Някои романи на Карл Май са екранизирани в Германия още през 1920 и 1936 г., а после и през 1958 – 1959 г. Те обаче са от неговия Ориенталски цикъл. В периода 1962 – 1968 г. немски сценаристи и режисьори в сътрудничество с италиански и хърватски филмови дейци, френски и дори американски актьори реализират единадесет филма по творби на Май от цикъла му за Дивия запад на Северна Америка²⁰⁵ – плюс още три, чиито сюжети се разгръщат в Централна и Южна Америка²⁰⁶. Коренните американци в тях са представени почти толкова шаблонно, колкото и в романите, по които са правени въпросните филми. Въпреки това те имат силно въздействие върху почитателите на индианците в тогавашните ГФР и ГДР, донякъде и във Франция, а по-късно и в Унгария и Чехословакия. Популяризаторите на филмите за приключенията на Винету и Олд Шетърхенд развиват активна дейност – пазарът е зает от плакати, картички, играчки, фланелки и всякакви сувенири, свързани с тези кинопродукции, като част от тях достигат и до социалистическите страни. Фотографиите от немски „индиански“ лагери, заснети през 60-те години на

съпруга си Фред Бътлър, също точен стрелец, в шоуто „Дивия запад“ на прочутия Бъфало Бил и с него обикаля Северна Америка и Европа. Оукли успява да обучи хиляди жени да си служат с огнестрелно оръжие.

²⁰⁴ *World's first Western movie filmed in Blackburn*, BBC News, October 31, 2019: <https://www.bbc.com/news/uk-england-lancashire-50211023> (проверено на 9 април 2023 г.)

²⁰⁵ *Съкровището в Сребърното езеро* (1962), *Винету* – първа част (1963), *Олд Шетърхенд* (1964), *Винету* – втора част (1964), *Сред лешояди* (1964), *Принцът на петрола* (1965), *Винету* – трета част (1965), *Олд Шуърхенд* (1965) и т.н.

²⁰⁶ *Съкровището на ацтеките*, *Пирамидите на Бога-Слънце* и *Заветът на инката* – и трите от 1965 г. Интересен факт е, че в *Заветът на инката* участват и български актьори, а части от филма са заснети в България.

XX в., показват влиянието не само на романите „Съкровището в Сребърното езеро“ и „Винету“, но и на техните екранизации – сред шатрите типове се издигат „тотемни стълбове“, а германци в облекла на прерийни индианци и перуки в „апачки“ стил плават сред езеро в боядисано в ярки цветове кану.

В периода 1969 – 1970 г. са заснети и четири немско-френско-румънски копродукции²⁰⁷, предназначени за телевизионен екран, но прожектирани и в киносалоните на няколко европейски страни, между които и България. Всички те са условно базирани на романи на Дж. Ф. Купър. Представянето на коренните американци в тях е дори по-шаблонно и неточно, отколкото в екранизациите по Карл Май. Макар да се радват на известен зрителски интерес в Германия, Румъния, България и тогавашния СССР, въздействието им е значително по-ограничено от това на разгледаните по-горе екранизации на творби на Карл Май. „Приключение в Онтарио“ и другите филми от немско-френско-румънската поредица остават неизвестни извън цитираните страни.

Прави впечатление, че и по-касовите, и по-скромните европейски „индиански“ филми са осезаемо различни спрямо почти всички от излезлите дотогава „класически“ американски уестърни, в които белят герой – заселник, каубой, офицер от щатската кавалерия – побеждава с револвери и юмруци неимоверни количества „червенокожи диваци“. Разбира се, американски „антиуестърни“ като „Синият войник“ на режисьора Ралф Нелсън (1970) и „Малък голям човек“ на Артър Пен (1970) също имат важна роля за проиндианските пристрастия на Стария континент. Все пак трябва да се отбележи, че европейските кинопродукции издигат индианците като положителни герои в драмата на завладяването на Америка десетилетия преди появата на „Танцуващият с вълци“ на американското творческо трио Кевин Костнър, Майкъл Блейк и Джим Уилсън, спечелил седем награди „Оскар“ през 1991 г.

Това важи с особена сила за т.нар. „червени уестърни“ на социалистическото европейско кино. Между 1966 и 1983 г. източноевропейското киностудио Deutsche Film Aktiengesellschaft (DEFA), изписвано у нас като ДЕФА, произвежда дванадесет „индиански“ филми със станалия популярен благодарение на тях югославски актьор Гойко Митич в главните роли²⁰⁸ (и един без него – споменатия по-рано „Синята

²⁰⁷ *Ловецът на елени* (1969), *Последният мохикан* (1969), *Приключение в Онтарио*, известен и под заглавието *Фортът на Бобровата река* (1969) и *Прерията* (1970).

²⁰⁸ *Синовете на Великата мечка* (1966), *Голямата Змия* (1967), *Следата на Сокола* (1968), *Бели вълци* (1969), *Смъртоносно заблуждение* (1970), *Оцеола* (1971), *Текумсе* (1972), *Апачи* (1973) и т.н..

Птица“ от 1979 г.). Названието „червени уестърни“²⁰⁹ тези творби получават поради факта, че в много отношения са антипод на американските уестърни, а донякъде и на филмите по романите на Карл Май, защото главните герои в тях са индианците. Отчита се също, че са натоварени от дейците на социалистическото кино с политически цели, насочени главно към заклеяването на безчовечното отношение на САЩ (и колониалните в миналото европейски държави – Англия, Франция) към северноамериканските индианци. Историческата им достоверност е значително по-висока спрямо тази на филмите по романите на Карл Май. Що се отнася до реалистичното представяне на различните индиански култури – в едни „червени уестърни“ то е постигнато в по-голяма степен, отколкото в други.

Показателен факт е, че първият такъв филм е заснет по романа „Синовете на Великата мечка“. През 1966 г. студио ДЕФА предлага на Лизелоте Велскопф-Хенрих да напише сценарии за филмирането на вече широко популярната ѝ трилогия. Тя се съгласява, започвайки по реда, в който е създала и самите томове – с третия, „Синовете на Великата мечка“. След поредица от несъгласия и конфликти между нея, режисьора Йозеф Мах и други филмови дейци, Велскопф-Хенрих се оттегля от ролята на сценарист на бъдещия филм и настоява в надписите му да бъде отбелязано само „По романа на Лизелоте Велскопф-Хенрих“. Тя категорично отказва „Харка – синът на вожд“ и „Топ и Хари“ да бъдат екранизирани. Въпреки всичко „Синовете на Великата мечка“²¹⁰ не само излиза на екран, но и има голям успех в ГДР, както и в другите социалистически страни по онова време. Филмът спомага за още по-широкото популяризиране на едноименния роман и на цялата трилогия.

Подобно на останалите създавани и разпространявани в Европа „индиански“ филми, ДЕФА-продукциите са изградени по правилата на приключенския жанр. Те обаче пресъздават и действителни епизоди от миналото на коренните американци и ангажират дълбоко емоционално зрителите, като ярко акцентират върху алчността и несправедливостта на белите завоеватели, противопоставяйки ги на стоицизма, храбростта и благородството на индианците – жертви на безпощадния исторически конфликт в Новия свят. Ефектът им върху „индианските“ организации в тогавашните социалистически страни е много силен. Звездата от тези филми Гойко Митич се среща и разговоря с младежи от Източна Германия и Съветския съюз, става почетен член на такива групи. За индианистите от

²⁰⁹ В немскоезична среда тези филми са известни също и като DEFA-Indianerfilme. Наричани са още и „ийстърни“ (в противовес на уестърни), но това название може да бъде подвеждащо, защото се използва и за азиатски филми с демонстрации на източни бойни изкуства.

²¹⁰ Точно в него изгрява звездата на югославския актьор Гойко Митич (род. 1940 г.), който през следващите две десетилетия се превръща за огромен брой зрители от различни страни в истински символ на северноамериканските индианци и техните най-вдъхновяващи качества.

социалистическия лагер романтичният им интерес към индианците почти задължително е съчетан с идеи за солидарност с репресираното коренно население на Америка. Борбите на съвременните индианци за граждански права и преразглеждане на стотиците сключени с племената договори, нарушени от правителствата на САЩ и Канада, убедително доказват, че тези репресии не са останали в миналото. Подобно на книгите на Велскопф-Хенрих, филмите на ДЕФА успяват да съчетаят достоверна фактология с идеологически внушения.

След излизането на екран на „Синовете на Великата мечка“, „Голямата Змия“ и „Следата на Сокола“, „червените уестърни“ стават изключително популярни в тогавашните ГДР, СССР, Чехословакия, Унгария, Югославия, Полша, България и други (вкл. някои „капиталистически“) европейски държави²¹¹. За мнозина от зрителите им тези кинотворби добиват и друго значение. Макар социалистическата пропаганда да разчита на политическата обаятелност на „индианските“ филми на ДЕФА, те възпитават огромен брой млади хора не само в обич и уважение към коренните жители на Америка, но също и в свободолюбие, в готовност за отстояване на собствените разбирания и ценности, подтикват ги към търсене на алтернативи на живота в тоталитарното общество.

Подобно на други „последователи на индианците“ от бившите социалистически страни, 50-годишният българин Б.А. смята, че – макар често с наивен сюжет и белязани от редица културно-исторически неточности – тези филми са изпълнили „своята важна задача в нужното време“. Те са запалили интереса, събудили са дълбокото вълнение от съдбата на северноамериканските индианци, предизвикали са дори не просто съпричастност, но и желание „да бъде един от тях“²¹², подплатено с възхищение от външния вид на индианците, от техния свободен живот сред природата, от необикновените им умения на ездачи, ловци, воини. Очевидно тези филми отправят и някои житейски послания към младите си зрители в онези години – от тях бъдещите индианисти получават част от своите „индиански уроци“.

„Да бъде индианец за мен беше нещо противоположно на това да съм пионер и комсомолец – споделя 58-годишният Л.Г. от България. – Филмите с Гойко Митич ме учеха, че мога да бъда свободен във всякакви обстоятелства – и ми показваха какво е истинска честност и храброст, как винаги трябва да търся справедливост.“²¹³

²¹¹ „Индианските“ филми на ДЕФА остават напълно непознати в страни като Великобритания, Франция, Швейцария, Испания и редица други от западния блок, както и извън границите на Европа (с изключение на някои азиатски републики на бившия СССР).

²¹² Интервю с живеещия в Канада българин Б.А. (50, мъж) – май 2021 г.

²¹³ Разговор с българина Л.Г. (58, мъж) – ноември 2021 г.

„Когато бях в трети клас, гледах първия си „индиански“ филм – си спомня 56-годишният О.Я. от Русия – Това беше „Оцеола“ с Гойко Митич. Този филм ми помогна да осъзная, че в живота трябва да си силен, защото справедливостта не е даденост – за нея трябва да се бориш.“²¹⁴

„Тези филми бяха за нас нещо истинско – цял отделен свят, в който се потопявахме и дълго не можехме, а и не искахме да излезем от него. Сега не помня точно, но като че ли всеки месец давах някой от тях по кината на града“ – разказва П.С. (България, 56 г.). Той не е член на „индианска“ група и не е продължил да се интересува от историята и традициите на коренните американци в по-зрелите си години, ала си спомня за въздействието, което са имали върху него филмите с Гойко Митич, като за нещо дълбоко вълнуващо. „Те ми даваха свобода“ – обобщава П.С.²¹⁵

„Червените уестърни“ запалват в голям брой млади хора от тогавашните социалистически страни желанието да развиват в себе си онези „типично индиански качества“, които на екрана проявява Зоркият Сокол, Улцана или друг герой – и да ги прилагат в живота си. „Имаха възпитателен ефект – поне върху много от децата и младежите от моето поколение – твърди българинът С.С. (63 г.). – Романтичната атмосфера, която носеха, усилваше и заздравяваше този ефект.“²¹⁶ Според него „индианските“ филми били много по-въздействащи по отношение на изграждането на положителни качества у младите хора, отколкото официалните организации на социалистическата държава. „Връзвахме червените си пионерски връзки на главите си като лентите, каквито носеха във филмите апачите – спомня си и П.С. – Някой от по-възрастните обаче ни каза, че това е лошо и може да бъдем наказани, затова спряхме да го правим.“²¹⁷ Подобно на мнозина от своите връстници, той събирал снимки и значки на Пиер Брис и Гойко Митич в ролите на Винету и Токай-ихто. „Най-любима ми беше една фотография на бате Гойко²¹⁸ в близък план от филма „Бели вълци“. Държах я в ученическия си бележник. Тя ми напомняше да бъда смел и непреклонен като неговия герой – а също и че има друг свят, извън училището.“²¹⁹ П.С. изгубил снимката след едно

²¹⁴ Лична кореспонденция с О.Я. (украинец, живеещ в Русия) – септември 2021 г.

²¹⁵ Разговор с П.С. (56, мъж) от България – юли 2021 г.

²¹⁶ Интервю със С.С. (63, мъж) от България – април 2022 г.

²¹⁷ Разговор с П.С. (56, мъж) от България – юли 2012 г.

²¹⁸ Много от българите, отраснали с „индианските“ филми на ДЕФА, наричат така изпълняващия главните роли в тях сръбски актьор Гойко Митич. По-късно пънк-групата *Хиподил* озаглавява своя песен *Бате Гойко*, изразяваща подигравателно отношение към Митич и филмите с негово участие. Самото название обаче, подобно на „Баба Лизелоте“ по адрес на авторката на *Синовете на Великата мечка* Л. Велскопф-Хенрих, се употребява в определени среди много преди появата на споменатата песен със строго положителна конотация.

²¹⁹ Разговор с П.С. (56, мъж) – юли 2021 г.

изпитване в час по история. Дал бележника си за вписване на оценка, а когато учителят му го върнал, „индианската“ картичка липсвала. „Не открий изчезването ѝ веднага, а и как да обвиниш учител... Този по история беше един такъв млад – като нищо и той си падаше по „индиански“ филми! Мисля, че все пак учителят взе снимката.“ След известно колебание П.С. решил да сподели за случилото се вкъщи, но баща му казал само, че „такива неща не се носят в ученическия бележник“.²²⁰

Фотографии и значки с образите на любими „индиански“ герои от киното колекционират почти всички изкушени от съответните филми в България през 70-те и 80-те години на XX в. Тези „съкровища“ често са обект на обмен, а някои от тогавашните момчета, както и отделни момичета имат истински колекции. Шестдесет и три годишният С.С. пази и до днес няколко плаката с Гойко Митич в различни „индиански“ роли от немското списание *Filmspiegel*. Купувал списанието редовно, както и броеве на френския комикс PIF, в който често имало серии с индианци. „PIF бе издание на френската комунистическа партия, затова през 70-те години го имаше на свободна продажба у нас“ – обяснява С.С., който притежава впечатляваща колекция от броеве на комикса.²²¹ За него те са част от пътя му на индианист.

Свързани с PIF спомени има и 42-годишният А.М., друг член на българската „индианска“ организация „Орловия кръг“. Когато бил момче, неговите родители му осигурявали броеве на комикса, за да го стимулират да изучава френски език. В PIF А.М. особено харесвал сериите с индиански герои – такива като Черния Вълк, Малкия Облак и Капитан Апач²²²: „Не знам доколко комиксите ми помогнаха в овладяването на френския език, ала картинките им много ме вълнуваха!“²²³ Майката на А.М. използвала друг педагогически трик, в който залагала на зараждащия се в момчето интерес към коренните жители на Америка, като често заявявала: „Винету винаги си е оправял леглото сутрин!“ или „Когато бил малък, Винету винаги си прибирал играчките!“ „Само че това не сработи! – признава А.М. – За разлика от Винету, аз си останах разхвърлян и неорганизиран и до днес!“²²⁴

Едно от нещата, които А.М. трябвало да прибира след игра, били пластмасови фигурки на индианци и каубои. Те присъстват ярко в спомените на поколения индианисти, при това не само от България, а и от

²²⁰ От същия разговор.

²²¹ Интервю със С.С. (63, мъж) от България – ноември 2022 г.

²²² *Loup Noir*, *Petit Nuage*, *Capitaine Apache* – герои от поредици във френския комикс за деца и юноши PIF през 70-те и началото на 80-те години на XX в.

²²³ Интервю с А.М. (42, мъж) от България – септември 2021 г.

²²⁴ От същото интервю.

Русия, Словакия, Чехия, Германия²²⁵ ... Явяват се още едно от универсалните съкровища на „евроиндианците“, особено в ранните им години, но и по-късно, когато някои от тях посвещават немалко време и усилия на издирване и колекциониране на такива фигурки (често с качества и стойности/цени, каквито в ранните си години не са могли да си позволят). Умишлено ще оставя темата за колекционерството дотук – тя определено е важна за историята на евроиндианизма и съвсем не включва само пластмасови индиански воители, комикси и картички, но тъкмо нейният обем ме кара само да я спомена... и да продължа нататък.

В създадените от романите и филмите за Винету и Токай-ихто представи за индианските традиции и минало се преплитат романтични идеи, жажда по екзотика, но и по свобода (особено в страните от тогавашния социалистически лагер, макар и не само там), политически внушения, надежди за възраждане на общочовешки ценности, чиито носители са героите на тези произведения, стремеж към приключения, към природосъобразен начин на живот, както и други компоненти – твърде много, за да бъдат изброени тук. Тази амалгама има допирни точки с действителната история и автентичните култури на племената от Северна Америка, но до голяма степен изгражда една „паралелна реалност“, отразяваща най-вече мечтите, желанията и разбиранията на изповядващите я европейци.

Както показва анализът на интервютата и разговорите, проведени с различни индианисти във връзка с популярните в социалистическите страни книги и филми за историята и борбите на коренните американци, те, наред с другото, предлагат един своеобразен образ на „позволения Запад“²²⁶. От атмосферата, която тези творби създават, струи истинска свобода; те пренасят читателите и зрителите си далече от задушливата тоталитарна реалност. Същевременно това е идеологически приемлива свобода, защото тя е антиимпериалистическа. Индианската Америка е всъщност незабранената Америка²²⁷, която социалистическият човек може да одобрява и дори да имитира, без това да го прави дисидент.

²²⁵ Самият аз имах колекция от около 150 такива пластмасови фигурки, от която по-късно запазих само най-добре изработените. Водил съм многобройни разговори на темата с А.М. (42, мъж) от България, Ю.К. (60, мъж) и В.В. (60, мъж) от Русия, Б.Ш. (48, мъж) от Чехия, Р.К. (65, мъж) от Германия и с други индианисти от различни европейски страни.

²²⁶ Определението е на И.И. (57, мъж) от България – март 2023 г.

²²⁷ Пак определение на И.И.

Обратно към Америка

Разбира се, европейският интерес към индианците и съпътстващите го дейности търпят развитие. То неминуемо е свързано със северноамериканския континент, напоен с историята на коренните му жители, пазещ техните племенни традиции. Още през 60-те и особено през 70-те години на миналото столетие интересувачи се от индианските обичаи, вярвания, минало и настояще жители на централно- и западноевропейски държави започват да посещават САЩ и Канада в търсене на автентична информация. Някои от тях обхождат музеи и исторически забележителности, местности, свързани с конкретни събития или легенди, индиански фестивали и панаири. Други, по-малко на брой, успяват да се свържат с представители на различни племена, дори да се сприятелят с тях. Всичко това допринася за обогатяването на знанията за северноамериканските коренни народи на съответните англичани, германци, австрийци, французи, белгийци и т.н.

Натрупаните в Америка впечатления карат мнозина „евроиндианци“ да загърбят историите за Винету и да обърнат по-сериозно внимание на богатите индиански колекции в музеите на Лондон, Бат, Париж, Лион, Флоренция, Генуа, Берлин, Щутгарт, Радебойл, Виена, Брюксел, Лайден, Стокхолм, Копенхаген и други европейски градове. Те разкриват щедри възможности за изучаване, копиране и изработване на реплики на облекла и други предмети на различни северноамерикански племена. Това оказва изключително благотворно влияние върху автентичното реконструиране на индианската материална култура в немските, английски, френски, шведски и пр. групи..

Сред основните фактори, помагачи на европейците да вникнат по-дълбоко в историческата съдба на коренните американци и в духовните измерения на техните традиции, отново изпъкват литературата и киноизкуството. Само че филмите и книгите, за които става дума тук, не са европейски.

През 1970 г. излиза творбата на американския историк и писател Ди Браун „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ – сплав от документална литература, художествени похвати и ярки социални послания. Тя бързо се превръща в бестселър в САЩ, където претърпява няколко издания; от нея са продадени над 4 000 000 екземпляра. Преведена на 17 езика, книгата на Браун продължава да се купува и чете и до днес. Както пише самият автор: „Макар че индианците, които живяха в годините на обреченост на своята цивилизация, отдавна са изчезнали от лицето на земята, милиони техни думи са съхранени в официалните протоколи. Въз основа на тези източници на почти забравената устна история аз се опитах да създам един разказ за завоюването на американския Запад, както са го изпитали

неговите жертви. Където е възможно, използвах и техни собствени думи. Когато са чели за този период, американците винаги са се обръщали на запад, но тази книга ще трябва да четат с лице на изток.“²²⁸

Почти няма мой респондент, който да не е споменал „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ като много сериозен фактор за задълбочаването на неговия или нейния интерес към северноамериканските индианци. Това напълно важи и за мен самия. По-нататък в това изследване си позволявам да очертая известна връзка между публикуването на книгата на български език през ноември 1989 и създаването на първата българска „индианска“ организация през март 1990 г. Българинът М.Д. дори определи, че в развитието му на индианист има два периода: „...преди да прочета „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ и след това“²²⁹. Творбата на Браун е високо оценявана сред българските, руските, унгарските, немските, чешките, словашките, полските, английските и белгийските индианисти. Има и критици по неин адрес като към твърде едностранно показваща конфликтите в американския Запад книга, а известният специалист по историята и традициите на племената от Големите равнини Майкъл Тери смята прекаленото ѝ възвеличаване за белег на специфична незрялост у мнозина американски и европейски почитатели на индианците.²³⁰

Критики са изказвани и по отношение на една друга книга, издадена за пръв път почти четири десетилетия преди „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ и превърнала се в една от най-четените литературни творби, посветени на северноамериканските индианци. Неин автор – или по-скоро съставител – е американският поет, писател, любител историк и етнограф Джон Г. Нейхард (1881 – 1973), а заглавието ѝ е познато в много страни по света – „Говори Черният Елен“²³¹. След първото ѝ публикуване в САЩ през 1932, тя е преиздавана там през 1961, 1972, 1979, 1988, 2000, 2008 и 2014 г. През 1960-те и 70-те години книгата е преведена на френски, немски, испански, италиански, нидерландски, шведски, чешки, полски, унгарски, а през 1980-те и 90-те години – и на руски, литовски и български език. Нейни почитатели стават създателят на аналитичната психология Карл Густав Юнг (1875 – 1961), споменатият по-рано изследовател на традиционните култури Фритьоф Шуон и други известни европейци. В предговора си към изданието на „Говори Черният Елен“ от 1979 г. индианският писател, историк, философ и активист за граждански права на коренните американци Вайн Делориа (1933 – 2005) пише: „...книгата е

²²⁸ Браун Д. 1989, *Погребете сърцето ми в Ундид Ний* – София, ЗЕМИЗДАТ, с.11.

²²⁹ Разговор с българина М.Д. (мъж, по онова време на 21 г.) – февруари 1991 г.

²³⁰ Давам повече детайли относно това мнение на Тери, когато разглеждам различните аспекти на интереса на европейците към американските индианци.

²³¹ В България книгата на Нейхард излиза през 1995 г. от издателство „Астрала“ със заглавие *Един велик шаман говори*.

станала северноамериканската Библия на всички племена“²³². Той я определя като част от „сърцевината на северноамериканския теологически канон, който един ден ще отправи предизвикателство към Източната и Западната традиция като начин на възприемане на света.“²³³ Делориа подчертава, че произведението е изиграло и продължава да играе изключително важна роля за онези млади индианци, които „...се обръщат към нея за духовно водачество, за социологическа идентичност, за политическо прозрение и за потвърждение на все още живата същност в индианския племенен бит...“²³⁴

Това без съмнение е вярно. Трябва обаче да се добави, че „Говори Черният Елен“ отдавна се е превърнала в своеобразна „индианска Библия“ и за много хора, които нямат коренен американски произход – и особено за европейските индианисти.

Подзаглавието на книгата „Историята на живота на един свещен човек“²³⁵ от сиуксите оглала“ сочи недвусмислено нейната принадлежност към жанра на индианската автобиография²³⁶. Тук искам да вметна, че биографиите на коренни американци – записани от бели изследователи или от тях самите – се радват на голям интерес сред европейските читатели. Особено въздействащи са жизнеописанията на индианските автори от т. нар. „междинно поколение“. Те са родени и отраснали сред все още свободни племена, но по-късно получават образование и признание в американския социум, за да се превърнат във важни медиатори между традиционните ценности на своите народи и „бялата“ култура, както и в борци за индианските права.

Сред най-характерните черти на индианската автобиография е тясното преплитане, органичната връзка между личната история на разказвача, неговия житейски път от една страна и разказите за обичаите и вярванията, за митологията на неговия народ, за сблъсъка на традиционната му култура с тази на белите нашественици от друга. Това изцяло важи и за „Говори Черният Елен“. Разказвачът-протагонист поема ролята на медиатор между времето на своето детство и младост и това на читателя – което ще рече между традиционния живот на лакота, техните

²³² Нейхард, Дж.1995, *Един велик шаман говори, Изповедта на Черния лос, прорицател и лечите от племето дакота, записана от Джон Г. Нейхард* – София, „Астрала“, 1995, стр. 6-7. В цитираното издание името на Черния Елен е погрешно преведено като Черния Лос.

²³³ Пак там.

²³⁴ Пак там.

²³⁵ Традиционното название на лечители, прорицатели и духовни водачи сред сиуксите (лакота) и други племена на северноамериканските индианци, представяни в популярната литература най-често като „шамани“, „зааклинатели“ и т.н.

²³⁶ Повече за особеностите на този жанр и авторите, творили в него, може да се прочете в статията на Димитър Венков *За индианската автобиография* в брой 1 на сп. *Vox Litterarum*, 2003, с. 68-71.

вярвания, светоглед, борби за запазване на свободата им и съвременната епоха на господстващия евроамерикански модел. Ето защо много от членове на днешните „индиански“ организации в Германия, Франция, Великобритания, Нидерландия, Белгия, България, Русия и т.н. търсят в посланията на Черния Елен²³⁷ не само автентични сведения за историята и някогашния бит на лакота, но и духовни напътствия за самите себе си.

Както и при други индиански автобиографии, при „Говори Черният Елен“ възниква въпросът дали коренният американски разказвач е споделил точно това, което пише в книгата, или записвачът Нейхард е по-скоро негов съавтор, който е съкращавал части от споделеното, добавял е от себе си, тълкувал е и е редактирал събрания материал според собствените си разбирания. Става дума за отдавнашен спор, с много аргументи „за“ и не по-малко „против“. Това, което касае пряко моето изследване, е фактът, че мнозинството европейски индианисти приемат „Говори Черният Елен“ за книга, предаваща автентичните послания на лакотския „свещен човек“. За тях тя е безценна възможност както да научат повече за индианската традиционна култура от неин носител и за битката при Литъл Бигхорн от участник в нея, така и да се потопят в светогледа, вярванията и ритуалните практики на някогашните лакота. Ето защо книгата за живота на Черния Елен се възприема от повечето „последователи на индианците“ в Европа като откровение.

„Новата епоха“ на шаманите и антиуестърна

През 60-те, 70-те и 80-те години на XX век в САЩ и Западна Европа се засилва неимоверно интересът към коренните американски религии, духовните послания на племенните култури, индианските шамани, лечители, прорицатели. Тези нови насоки са свързани с борбите за равенство между расите в САЩ, ЮАР и на други места по света, с антивоенните протести, с окончателното разпадане на колониалната

²³⁷ Хехака Сапа, Черният Елен (1863 – 1950) е прорицател, лечител и церемониалист от племето оглала лакота. Роден и отраснал в „Бизоновите“ времена, той има дълъг и бурен живот. Участва в знаменитата битка при Литъл Бигхорн, а после и в Танца на духовете – месианското движение сред племената от Големите Равнини, завършило с клането при Ундид Ний през декември 1890 г. Посещава Европа с шоуто на Бъфало Бил, а после се завръща в земите на оглала в днешния щат Южна Дакота. До смъртта си на 17 август 1950 г. се старае да помага на своя народ като лечител и духовен водач. В даден период се покръства, защото решава, че „религията на белия човек“ може да бъде от полза на затворените в резервати лакота и проповядва християнското учение сред съплеменниците си, но е разочарован и се завръща към традиционните вярвания на своите предци. Неговата автобиография *Говори Черният Елен*, продиктувана на Джон Нейхард, се превръща в манифест на индианската духовност, особено на тази на сиу. Широката популярност, която книгата добива, привлича вниманието на етнолога Джоузеф Е. Браун (1920 – 2000). През 1947 г. той живее няколко месеца в дома на Черния Елен и събира там материал за нова книга. Стариата лакота с готовност се съгласява да му разкаже всичко необходимо, защото се надява, че така вярванията на неговия народ ще могат да бъдат запазени и по-добре разбрани както от индианците от двадесетото столетие, така и от света като цяло. Книгата *Свещената лула. Разказ на Черния Елен за Седемте ритуала на оглала сиу* излиза след смъртта му – през 1953 г.

система, с хипи-поколениято и движението Ню Ейдж. След края на социалистическия период хората от бившия Източен блок получават достъп до повече книги и филми, до по-широка и задълбочена информация. Картината се усложнява, включително и в индианистките дружества. Към общо взето праволинейните послания от предишния период се прибавят духовни търсения, често съчетани с еко-нагласи, интерес към алтернативната медицина, отричане на войнстващия атеизъм на комунистическата идеология, а често и на официалната за дадената страна религия (различни деноминации на християнството). Призивите за завръщане към природата, към „Майката-Земя“ и „племенното съзнание“ насочват към познатата и от предишни епохи алтернатива за разочарованите европейци в образа на „благородния дивак“. Този път той е преди всичко шаман, мъдрец и мистик, познаващ тайните на природния свят – роднина на скалите и дърветата, разговарящ с орлите, танцуващ с вълците. „Някогашните индианци са знаели онова, което ние постепенно сме изгубили, защото ни е било отнето от политизираното, фанатично християнство и от все по-налагащия се материалистичен подход към живота и света. За щастие част от посланията им са били записани в миналото, а и някои от днешните им потомци все още пазят знанията на предците си“²³⁸ – смята Д.В. (60 г.) от България. Почти дословно същите мнения изказват и няколко други български индианисти, както и Е.Т. (40 г.) от Естония, германецът Р.К. (65 г.), Ж.Б. (56 г.) от Нидерландия²³⁹... Л.М. (58 г.) от словашка „индианска“ група подчертава, че „преди много векове и нашите славянски предци са живеели сред природата и са имали същите знания и умения, които са владеели и някогашните индианци – ала с времето са изгубили повечето от тях, докато индианците са успели да ги запазят.“ За него изучаването и практикуването на коренната американска духовност е завръщане към „Старите пътища на собствените ни прадеди“.²⁴⁰ Ако в предишни години някои племенни ритуали са били копирани по-скоро с цел създаването на „по-индианска атмосфера“²⁴¹, то сега официалното откриване на лагери с пушене на специална индианска лула, окачването на „дарове за духовете“²⁴² на клоните на дървета и

²³⁸ Интервю с Д.В. (60, мъж) – февруари 2020 г.

²³⁹ Лична кореспонденция със споменатите (и мнозина други) индианисти в периода 1997 – 2021 г.

²⁴⁰ Интервю с Л.М. (58, мъж) от Словакия – август 2019 г.

²⁴¹ Както се изрази пожелал да остане анонимен член на източногерманската организация „Мандан – Тауха“ – октомври 2019 г.

²⁴² Най-често това са малки торбички от вълнен или памучен плат, обикновено в червен цвят, в които се поставя щипка тютюн, към тях се прикрепват красиви мъниста и т.н.

практикуването на парна церемония са ²⁴³ вече неотменна част от индианистките традиции.²⁴⁴

Биографиите на коренни американски „свещени хора“ са издавани и през по-ранните десетилетия на XX век, ала от 60-те и особено от 80-те години нататък те стават много търсени четива. В развитието на европейските индианистки организации книги като „Куцият Елен, търсач на видения“ (1972) ²⁴⁵ от Рихард Ердош ²⁴⁶ и Джон Куция Елен, „Подиграващият Враните“ (1979)²⁴⁷ и „Подиграващият Враните – мъдрост и сила“²⁴⁸ от Томас Е. Майлс прокарват пътя на нов, значително по-ориентиран към духовната култура на северноамериканските племена период. Интересът към стария свободен живот на някогашните индианци остава водещ, но към него се прибавя очарованието от мъдростта, споделяна от съвременни индиански традиционалисти, лечители и спиритуални ментори в издаваните нови и нови книги по темата²⁴⁹. Подобно на „Говори Черният Елен“, тези книги са американски – романите на Карл Май и Лизелоте Велскопф-Хенрих не могат да обслужат духовните насоки, към които се ориентира голяма част от европейските индианисти. Американски са и филмите, явяващи се в една или друга степен екранен еквивалент на тази литература – такива като „Сянката на ястреба“ (1976) на канадския режисьор Джордж Макоуан, „Тъмният вятър“ (1991) и „Преобразяващите се“ (2002) по криминалните мистерии на Тони Хилърман, „Пазителят на сънищата“ (2003) на Джон Фуско и Стив Барън, „Отпечатък“ (2007) на Майкъл Лин и др. До голяма степен в тази категория попада и филмът на Фуско „Гръмотевично сърце“ (1992).

По времето, когато спечелилата впоследствие световна популярност книга на Ди Браун „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ е публикувана за

²⁴³ Ритуална индианска сауна, най-често наричана с названието ѝ на езика лакота – „инипи“ или „иникагапи“.

²⁴⁴ Мога да потвърдя това от собствени наблюдения в България, Чехия и на други места в Европа.

²⁴⁵ На български: Ердош Р. и Куцият Елен, Дж. Ф. 1999, *Куцият Елен, търсач на видения*, София, „Шамбала“.

²⁴⁶ Известен и като Ричард Ърдоус (1912 – 2008) – американски писател, фотограф и художник от еврейско-австрийско-унгарски произход.

²⁴⁷ Mails, Thomas E. 1979, *Fools Crow*. New York, Doubleday.

²⁴⁸ На български: Майлс, Т.Е. 2000, *Подиграващият Враните – шаманска мъдрост и сила*, София, „Шамбала“, (второ издание – 2012).

²⁴⁹ Това е времето, в което излизат и голям брой книги на автори, приписващи си коренен американски произход и/или шамански познания, духовни постижения, дори специални възможности, придобити в процеса на обучение при шамани от различни племена. Вълната на тази литература поставя на сериозни изпитания разбиранията на европейските „последователи на индианците“ за автентичност. Разглеждам накратко нейното влияние в частта, посветена на „Орловия кръг“.

първи път в САЩ, там излизат на екран и два „антиуестърна“²⁵⁰, които също добиват широк международен отклик. Това са „Синият войник“ на режисьора Ралф Нелсън и „Малък голям човек“ на Артър Пен. Макар и шокиращ с натуралистичните си картини на насилие, първият от двата изброени филма е по-балансиран в представянето на причините за жестокия расов конфликт. От своя страна антиуестърният на Пен рисува иронично, с неприкрит сарказъм легендите на Дивия запад. „Безпогрешните стрелци“, проповедниците, учещи на морал грубите погранични жители, „предприемчивите търговци“ и „храбрите кавалеристи“ са характеризирани чрез собствените им думи и действия като жалки противоположности на своите популярни образи. Всъщност коренните американци са последните положителни герои в тази драма – жертви на безнравствената политика на САЩ, но извисени в своята мъдрост, основаваща се на племенния живот и на пряката, ежедневна връзка с природата. Някои странни за евроамериканската култура привички на едновременно индианци са поднесени от режисьора с лека усмивка – така индианците стават още по-симпатични на зрителя.

„Малък голям човек“ бързо добива известност на Стария континент и се превръща в любим за голям брой европейски индианисти филм. Макар да подхожда към изобразяването на коренните американци с известна идеализация, той няма нищо общо с екранизациите на Карл-Маевите романи. Материалната култура, облеклата, жилищата на племето шайени са представени много по-достоверно във филма на Артър Пен – което е важно за индианистите сред зрителите му. Не по-малко важни са включените в сюжетното действие диалози, изразяващи индианската гледна точка по теми като живота и смъртта, любовта, нормалността и лудостта, смисъла на съществуването... Макар и донякъде да внасят екзотичен привкус, странните индиански обичаи, които филмът разкрива – многоженство, специфични ритуални практики, отделни прояви на травестизъм и т.н. – са реална част от някогашната племенна култура и представянето им има и познавателна стойност. „Малък голям човек“ е сочен като „моя най-любим и досега индиански филм“ от Д.В. (60 г.) и Л.Г. (58 г.) от България, О.Я. (56 г.) от Русия, Б.Ш. (48 г.) от Чехия; последният подчертава, че именно този филм го е накарал да се интересува по-дълбоко от историята и културата на шайените.²⁵¹

²⁵⁰ Ревизионисткият уестърн (наричан още „антиуестърн“) е посткласическа вариация на традиционния уестърн. Тези филми подкопават мита за „великата епоха“ на Дивия запад и отхвърлят романтичния подход, с който тя е пресъздавана от типичния уестърн, заменяйки го с реалистично изображение, понякога достигащо до брутални исторически детайли. Типична особеност на антиуестърна е напълно промененото представяне на индианците – от жестоки диваци в жертви на американската инвазия на запад, а нерядко и в носители на богата човешка култура, безжалостно унищожавана от белите завоеватели.

²⁵¹ Лични разговори с посочените индианисти, провеждани нееднократно в последните десет години.

Към цитираните два филма могат да бъдат прибавени още няколко от края на 1960-те и от 1970-те години, които също имат своята роля за позадълбоченото възприемане на индианските история и култура в Европа – „Кажи им, че Уили е тук“ на режисьора Ейбрахам Полонски (1969), „Човек на име Кон“ на Елиът Силвърстейн (1970) и особено „Бъфало Бил и индианците“ на Робърт Алтман (1976). Тази линия продължава през 1990-те години, когато се появява прочутият „Танцуващият с вълци“ (1990). Той е последван от „Черното расо“ (1991) – канадски филм с австралийски режисьор, спечелил си славата на суров и правдив кино-разказ за ранните години на европейската колонизация на Северна Америка; „Последният мохикан“ (1992) на Майкъл Ман, дал нов прочит, но и нова популярност на класическата творба на Джеймс Ф. Купър; споменатият по-горе „Гръмотевично сърце“ (1992), където Майкъл Аптед и Джон Фуско разказват една социално-политическа, но и мистична история, развиваща се в съвременен индиански резерват; „Джеронимо“ (1993), в който Уолтър Хил и Джон Милиъс се стараят да представят пълнокръвно противоречивата личност на легендарния вожд на апачите. Тези и още някои екранни постижения оказват значително въздействие върху представите на световната (в това число и европейската) публика за коренните американци. Влиянието им е особено силно върху членовете на „индианските“ организации във Великобритания, Германия, Чехия, Унгария, България... Всички те са американски филми – между тях няма европейски кинотворби. Изглежда, че времето на екранизациите на „Винету“ и „Синовите на Великата мечка“ е отминало. Предпочитанията на зрителите и нагласите на самите филмови творци налагат едно значително по-реалистично, автентично в културно-исторически аспект и разглеждащо по-сложна проблематика „индианско“ кино.

Междувременно излизат и филми на индиански сценаристи и режисьори – „Пау-уау магистрала“ (1989) на Дейвид Сийлс, „Димни сигнали“ (1998) на Шърман Алекси и Крис Айър, „Кожи“ (2002) на Крис Айър, „По-стар от Америка“ (2008) на Джорджина Лайтнинг и други. Сред европейската публика – включително и сред индианистите – те не добиват широка популярност; остават достояние само на тесен кръг ценители. Тези филми разглеждат проблеми, характерни за съвременните индиански резервати в САЩ и Канада – и го правят от специфичен гледен ъгъл, – докато основният акцент на интереса към коренните американци за повечето европейци си остава този върху индианското минало. Той е свързан с някогашния живот на племената от времето на колониалните войни в Северна Америка и в епохата на Дивия запад. В голяма степен го допълва и възхищението от индианските духовни учения.

Един филм от самия край на XX век демонстрира някои изключения спрямо общата картина на „индианското“ кино от разгледания период. Това е „Сивата Сова“ от 1999 г. Макар че е сниман главно в Канада и във

филма участват предимно тамошни актьори, неговият режисьор е европейец – англичанинът Дейвид Атънбъро. Сценаристът му Уилям Никълсън също е англичанин, а главната роля е поверена на ирландския актьор Пиърс Броснан. Сюжетът на „Сивата Сова“ не се развива в ерата на Дивия американски запад, а в първите десетилетия на XX век. Като още едно изключение може да се посочи, че филмът е приет сравнително хладно от критиката и не добива особена популярност сред широката публика по света, ала много се харесва на голям брой членове на „индиански“ организации в различни страни на Европа – България, Унгария, Чехия, Литва, Латвия, Великобритания и др. Една от основните причини за това е самата история на главния герой, Сивата Сова.

„Белите индианци“

Сивата Сова е индианското име на англичанина Арчибалд Стенсфийлд Билейни (1888 – 1938). През по-голямата част от живота си той живее сред коренни жители на Канада, където усвоява и прилага на практика традиционните умения на племената оджибуе, крии и ирокези за живот сред горите. Годици наред се препитава с традиционни за много канадски индианци в началото на XX век дейности – трапер²⁵², търгуващ с ценни животински кожи; водач на богати американски и европейски ловци, желаещи да се сдобият с трофеи от мечка гризли или канадски лос; превозвач с кану и носач из все още дивите територии. За себе си Билейни навсякъде заявява, че е метис, чиято майка е американска индианка. Сивата Сова е името, което му дават негови приятели от племето оджибуе²⁵³ – и с което той става световно известен.

Под въздействие на индианската му съпруга Анахарио и случки като приютяването в дома им на осиротели бобърчета, в Сивата Сова започва процес на дълбока промяна, който постепенно го превръща в убеден природозащитник. „Белият индианец“ с британско образование написва няколко книги и множество статии. Някои от тях илюстрира в характерния си непрофесионален, но експресивен стил. С колоритната си личност и активна дейност от двете страни на океана – в Северна Америка и в родната си Англия – Сивата Сова изиграва важна роля в борбата за опазването на

²⁵² Трапер – ловец с капани, предимно на бобри, но и на други животни с ценни кожи, които ловува през студения сезон (когато животните са със зимната си козина), а през пролетта продава улова си в търговски пункт. От същото място се запасява със стоки за живота в гората, които не може да си произведе сам.

²⁵³ Точното име е Уа-Ша-Куон-Асин, което се превежда от езика анишинаабе (оджибуе) като Този,- Който-Лети-През-Нощта. Така оджибуеите наричат сивата сова (*Strix nebulosa*), позната у нас като брадата улулица.

канадската природа. Творчеството²⁵⁴ му оказва силно въздействие върху редица европейски индианисти и цели „индиански“ организации²⁵⁵. Арчибалд Билейни умира на 49-годишна възраст от пневмония в своята хижа на езерото Аджауаан в канадската провинция Саскачеван. До края на живота си Сивата Сова продължава да твърди, че е от индиански произход. Години по-късно това е окончателно опровергано, но истината за европейското му потекло не намалява посмъртната слава на англичанина, който станал индианец по свое желание и живял като такъв сред канадските коренни жители.

„Белите индианци“ като Сивата Сова са европейци със специфичен жизнен и творчески път, които изиграват значителна роля за популяризирането на коренните американци в Европа. Всички те по един или друг начин започват да се самоидентифицират като представители на северноамерикански племена. Без изключение са активни пропагандатори на традиционните индиански ценности и автори на книги за коренния американски светоглед, живот в хармония с природата и т.н. Повечето от тях изграждат легенда за индианския си произход, като за целта променят или напълно фалшифицират биографията си. Някои дори издават книги с измислени от тях разкази за „индианското“ им детство и/или младостта им сред дадено племе.

Полякът Станислав Суплатович (1920 – 2003), по-известен със своето „индианско“ име Сат-Ок, напълно отговаря на категорията европейски „бял индианец“. Той вече бе споменат в този текст и ще се появява в него и по-нататък, защото има активна роля не само за популяризирането на индианската тема в Европа, но и за създаването на първите „индиански“ групи в родната му Полша. Подобно на Арчибалд Билейни, Суплатович също претендира, че има индиански произход, но докато за Сивата Сова се знае, че е прекарал десетилетия сред коренни американци, то за Сат-Ок не е ясно дали изобщо е имал контакти с такива преди написването на двете части на своята „индианска автобиография“²⁵⁶, както и на други творби, които го правят известен.

Една от книгите на Сат-Ок – „Фортът над Атабаска“ (1985 г.) – е написана в съавторство с човек, наречен Якта-Оя. На полската литературна

²⁵⁴ Grey Owl 1932, *The Men of the Last Frontier*, New York, Charles Scribner's Sons; 1934, *Pilgrims of the Wild*, London, Lovat Dickson & Thompson; 1935, *The Adventures of Sajo and Her Beaver People*, London, Lovat Dickson & Thompson, издадена на български език през 1975 г. от „Народна младеж“ под заглавие *Приключенията на Сейджо и нейните бобри* и 1936, *Tales of an Empty Cabin*, London, Lovat Dickson & Thompson.

²⁵⁵ По сведения на индианисти от Великобритания, Германия, Унгария, Литва, Латвия и Русия – прекалено многобройни, за да може да бъдат изброени тук.

²⁵⁶ Sat-Okh 1958, *Ziemia słonych skał*, 1958 (Сат-Ок 1964, 1972 – *Земята на Солениите скали*). Втората част на повестта излиза само на руски език: Сат-Ок (в съавторство с Расулова, А.) 1976, *Таинственные следы*, Москва, (второ издание – 1980).

сцена излиза още едно „индианско“ име. То е псевдоним на Йозеф Славомир Брал (1934 – 2002), офицер от Гражданската милиция и деец на Полската обединена работническа партия. В края на 70-те години на XX в. след прекаран инфаркт той е принуден да се пенсионира. По същото време се запознава със Станислав Суплатович. Вследствие на това познанство в Брал се разпалва интерес към северноамериканските индианци. Понеже проявява литературен талант, Славомир Брал става съавтор на Сат-Ок в написването на книгата „Фортът над Атабаска“, а още на следващата година излиза и първата негова самостоятелна творба на индианска тематика – „Звездата на мохок“ (1986)²⁵⁷. Автор е на още няколко книги с подобна тематика, които подписва с „индианския“ си псевдоним Якта-Оя²⁵⁸. Той е изписан и върху надгробния му паметник.

„Индианската“ дейност на Йозеф Славомир Брал се развива само в полето на литературата. За разлика от него, Станислав Суплатович активно изгражда своята „индианска легенда“ както чрез книгите си, така и посредством участия в телевизионни и радио-интервюта, създаване на индиански музей, изнасяне на лекции и най-вече чрез пряко присъствие в дейността на „индианските“ групи в Полша, на някои от които е организатор и вдъхновител.

Като типичен представител на „белите индианци“ може да бъде посочен и известният американски актьор Айрънайз²⁵⁹ Коуди (1904 – 1999). По време на своята 50-годишна филмова кариера и многобройни участия в телевизионни предавания, семинари по традиционни индиански умения и рекламни дейности, този притежател на звезда на холивудската „Алея на славата“ и автор на няколко книги успява да скрие от широката публика своя италиански произход и факта, че няма нищо общо с племената крии и чероки, за чийто потомък се представя. Истинското име на Железните Очи е Еспера Оскар де Корти, а неговите родители са преселници от Сицилия. Европейският му произход е причината да го спомена сред останалите „бели индианци“ от Стария континент.

В Северна Америка претендиращите да имат индиански произход, който не могат да докажат по никакъв начин, са толкова много, че този феномен се е сдобил с конкретно название – *Pretendian*, съчетание от английските думи *pretend* („претендирам“, но и „преструвам се“, „правя се на“) и *Indian* („индианец“)²⁶⁰. Предвид фокуса на моето изследване върху

²⁵⁷ Rosiak, D. 2017, *Biało-czerwony. Tajemnica Sat-Okha*, wyd. Czarne, Wołowiec, с. 142-146.

²⁵⁸ Не е известно значението на това име, нито неговият конкретен произход.

²⁵⁹ Iron Eyes (англ.) – Железните Очи.

²⁶⁰ Такива претенции, непотвърдени от факти или съответни документи, са изказвани от американския професор Уорд Чърчил, специалист по етнически изследвания и политически активист; от известния актьор Джони Деп; от писателя и журналиста Джеймек Хайуотър (с рождено име Джеки Маркс, 1931-2001) и мнозина други. Особено интересен е случаят с популярния писател Форест Картър (1925-1979), автор на многократно

интереса към американските индианци в Европа и по-конкретно върху европейските „индиански“ групи, тук няма да навлизам в анализ на явлението *Pretendian*.

В наши дни като „бял индианец“ може да бъде определен Адолф Гуторлайн, чийто баща е швейцарец, а майка му е унгарка. За разлика обаче от Сивата Сова, Сат-Ок и Айрънайз Коуди, той никога не е твърдял, че има какъвто и да е индиански произход. Повече от половин век Адолф живее сред чернокраките в Канада, където е церемониално осиновен от старейшини на този народ под името Гладния Вълк²⁶¹. Там създава семейство с местна жена и е уважаван пазител на племенни светини и свързаните с тях церемонии и обичаи. Адолф Гладният Вълк е автор на двадесетина книги, повечето от които са посветени на индианските традиции и история, както и на живота сред природата в хармония с нейните закони.

Спомням си дълбокото впечатление, което ми направи материал за Гладния Вълк в декемврийския брой на българското списание „БТА-Паралели“ от 1979 г.²⁶² Разказът за неговия живот на индиански традиционалист, който в голяма степен е и следствие от юношеския му интерес към коренните жители на Америка, силно ме развълнува – а снимките на европейца в традиционни чернокракски одежди с неговото индианско семейство затвърдиха в мен усещането за сбъдната мечта. От по-късни разговори с български, руски, унгарски, словашки и немски индианисти узнах, че такъв ефект са имали и върху тях сведенията за личността и живота на Адолф Гладния Вълк – европейецът, превърнал се в индианец, без да измисля и поддържа своя „индианска“ биография.

Макар и отдавна разкрити като англичанин и поляк, опитващи се да убедят света в своя изфабрикуван индиански произход, Сивата Сова и Сат-Ок все още имат верни почитатели в лицето на голям брой „евроиндианци“ от България, Русия, Полша, Унгария. Част от тези хора не желаят да приемат вече широко известните факти за реалния произход на Арчибалд Билейни и Станислав Суплатович, продължават да вярват в индианското

издаваната книга *Обучението на Малкото Дърво* (1976). В нея Картър не само възхвалява традиционните ценности на племето чероки и осъжда системата на интернатите, целящи да откъснат индианските деца от корените им, но и се опитва да внуши, че разказва историята на собственото си детство. Разкрития на журналисти от *Ню Йорк Таймс* от 1976 г. и други, направени по-късно, доказват, че Форест Картър всъщност е Ейза Ърл Картър, бивш член на Ку-клукс-клан и дългогодишен поддръжник на идеята за расовото неравенство.

²⁶¹ През 1998 г. гостувах в продължение на три месеца на Адолф Гладния Вълк и неговото семейство в ранчото им в канадските Скалисти планини.

²⁶² *Живот при индианците* (преводен материал, препечатан от *Schweizer Illustrierte*) в сп. *БТА-Паралели*, бр. 52, год. XV, 27-31 декември 1979, с. 7.

им потекло²⁶³. От друга страна „демаскирането“ на Сивата Сова и Сат-Ок поражда нов култ – този към **избора** им да бъдат индианци, макар и да са родени европейци – и той ги прави дори още по-близки, още по-разбираеми за индианистите от европейските държави. При завръщането ми от Канада, където прекарах летните месеци на 1998 г., един от тогавашните български индианисти²⁶⁴ ми довери, че тайно се е надявал да остана (макар и нелегално) в презокеанската страна – и по-специално сред индианците, – за да се превърна с времето в „нещо като българския Сивата Сова или Гладния Вълк“.

До голяма степен житейската история на Адолф Гладния Вълк съвпада с тази на белгиеца Крис Рейвънсхед²⁶⁵, който от началото на 80-те години на миналия век живее сред племената хункпапа и миниконжу лакота в американския щат Южна Дакота. За разлика от Адолф Гладния Вълк, Рейвънсхед е почти неизвестен в Европа – познават го само някои членове на „индиански“ групи в Белгия, Нидерландия и България.

Макар и рядко, церемониално осиновяване, побратимяване и пр. адоптиране на европейец от коренни американци се случва и в наши дни. Има обаче съществени разлики между Сивата Сова, Гладния Вълк и Крис Рейвънсхед, които променят значително (ако не и изцяло) живота си на англичанин, швейцарец и белгиец, оставайки **за постоянно** сред племената оджибуе, чернокраки и лакота от една страна – и ритуално приетите в някое индианско семейство европейци, които посещават роднините си в Северна Америка само понякога и за кратко от друга. Освен това не всички, претендиращи, че са били „осиновени“, наистина са такива. Някои „последователи на индианците“ от Европа просто не разбират, че даден приятелски жест, оказан им от коренен американец по време на ваканцията им в САЩ, не е „церемониално сродяване“. Други направо си измислят своето „побратимяване с индианци“, за да повишат статуса си в индианистката си група в Германия, Великобритания или Белгия. Трети попадат на комерсиално настроени представители на коренна американска общност, които срещу определена сума в долари „осиновяват“ наивния европейец от името на цялото племе.²⁶⁶ Разбира се, има и реално осиновени

²⁶³ Водил съм нееднократно спорове с О.Я. (56) от Русия на тази тема, но каквито и доказателства да прилагам, опонентът ми оставаше непреклонен в становището си, че Станислав Суплатович (Сат-Ок) наистина има индиански произход и действително е прекарал детството сред шоуните в Канада. Индианисти от Полша представят като доказателство за същото полския документален филм за Сат-Ок *Wojownik z urodzenia* (Воин по рождение) от 2007 г., в който са разгледани някои интересни, но не и доказани твърдения относно реалната му биография.

²⁶⁴ Разговор с българина Л.А. (мъж, тогава на 32) – септември 1998 г.

²⁶⁵ През лятото на 2015 г. имах възможността да се запозная лично с Крис Рейвънсхед в Рапид Сити, Южна Дакота, САЩ.

²⁶⁶ През август 1995 г. Уорън Жълтата Коса (оглала лакота - северен шайен) ми обясни: „Ако някой ти каже, че го е осиновило племето оглала лакота, или шайени, или кроу... което и да е **племе** – не му вярвай.

от и побратимени с американски индианци европейски индианисти. Приемането им като ритуални роднини в коренни американски семейства се случва при различни обстоятелства и невинаги означава, че въпросните европейци водят живот на „бели индианци“. Все пак, съвсем разбираемо, в очите на много „евроиндианци“ то е не само голяма чест, но и своеобразна „гаранция за автентичност“.

Пленници и роднини

Самото определение „бели индианци“ не включва само европейци, представящи се за хора с коренен американски произход и/или водещи начин на живот, който напомня този на някогашните племена в Северна Америка. Това е и историческо название. То се отнася до бели хора от XVII, XVIII и XIX в., които са били пленени от индианци или – в по-редки случаи – са отишли по своя воля да живеят сред племената, били са церемониално и социално адоптирани там, постепенно превръщайки се в техни пълноправни членове. И докато Сивата Сова, Сат-Ок, Айрънайз Коуди и Гладният Вълк са широко известни в редица европейски страни през втората половина на XX век, то историческите „бели индианци“ вълнуват най-вече интересуващите се от миналото на Северна Америка – и особено индианистите.

Темата за „белите индианци“ в нейния исторически контекст е широко разгърната в т.нар. „пленнически разкази“. Обособили се в отделен литературен жанр, записани на английски, френски, испански и други европейски езици, това обикновено са истории на хора, които са били пленени от врагове, смятани за нецивилизовани, диви, жестоки... за **други**. Първите „пленнически разкази“ датират от XVI – XVII век. Те идват от англичани, заловени от берберски пирати и продадени в робство в Северна Африка и Близкия Изток, които по-късно били откупени, успели да избягат или се освободили по друг начин. Най-многобройни и известни обаче са историите на европейци и американци, пленени от различни племена на северноамериканските индианци.

Поради жестоката конкуренцията между Франция и Англия за овладяването на Северна Америка през XVII – XVIII в. между техните колонии царяло непрекъснато напрежение. Индианските съюзници на Франция често извършвали набези в английските територии, а войните на племената, които били в съюз с англичаните, атакували френските поселища. Целите на тези атаки били няколко – нанасяне на удар по врага, походи за скалпове с цел отмъщение и престиж, военна плячка и – съвсем не на последно място – набавяне на пленници.

Попитай го кое семейство от това племе го е осиновило, конкретно кой род, кои хора. Ако не може да посочи, значи не казва истината.“

Именно с отвличането на пленници започват историите на „белите индианци“. Коренните американски воители предпочитали да похищават млади хора, главно жени, но също и деца от двата пола. Все пак в плен били отвличани и по-възрастни мъже и жени. Ако индианците преценили, че имало риск да бъдат преследвани от вражески отряд, а пленниците ги бавели, убивали част от тях или дори всички. Ако по пътя някой от похитените се опитал да избяга и опитът му се оказал неуспешен, го чакала неминуема смърт. Тези от пленниците, които не могли да се движат бързо поради рана, старост или заболяване, също били убивани.

След няколкодневен поход похитители и похитени пристигали в даденото индианско село. С това обаче опасностите за пленниците не приключвали. Някои от тях, особено по-възрастните мъже, били похищавани с цел да бъдат ритуално екзекутирани. Това се правело за утешаване на онези членове на племето, които били изгубили свои близки от ръцете на белите, а също и като акт на отмъщение. Бавното, мъчително умъртвяване на пленника имало и своите религиозни причини – смятало се, че удовлетворява не само живите, но и духовете на загиналите индианци.²⁶⁷

Все пак, ако оцелеели и били на желаната възраст, пленниците най-често били адоптирани в племената. Това била друга, не по-малко важна причина за отвличането на по-млади хора от колониалните селища. Осиновявали ги в индиански семейства, в които имало загинал син или брат, починала сестра или дъщеря; приемали ги на мястото на напуснал света на живите близък роднина.²⁶⁸ Очевидно това, че осиновените не само не били от даденото племе, но и произхождали от друга раса, ни най-малко не притеснявало осиновителите. След тържествена церемония на „белия индианец“ се давало името на починалия, чието място заемал. Оттук насетне той бил възприеман като пълноправен член на семейството и се ползвал с грижите на рода и закрилата на племето. След известно време доскорошният пленник вече разполагал с оръжие, можел да ловува и бил свободен да ходи, където пожелае. За осиновените момчета и жени условията не били по-различни – те също разполагали с всички сечива, включително оръжията, които ползвали индианките, а движението им из даденото село и околностите му било не по-малко свободно.²⁶⁹ Момчетата и младежите били обучавани за воители, каквито по правило били всички

²⁶⁷ Fitzpatrick, A. 2016, *The White Indians*, pp. 241-245.

²⁶⁸ Drimmer, F. (Ed.) 1985, *Captured by The Indians: 15 Firsthand Accounts, 1750-1870*, New York, Dover Publications, Inc., p. 146.

²⁶⁹ Както научаваме от разказите на Джеймс Смит (1737 – 1813) – Smith, J. 2010, *An Account of The Remarkable Occurrences in The Life and Travels of Col. James Smith During His Captivity with The Indians in The Years 1755-1759*, Kessinger Legacy Reprints, а също и от спомените на Джон Танър (1780 – 1846) – Tanner, J., Edwin, J. 1830, *A Narrative of the Captivity and Adventures of John Tanner During Thirty Years Residence Among the Indians in the Interior of North America* – New York: G. & C. & H. Carvili.

мъже в племето. След известен период те се включвали в бойни походи, които нерядко били насочени срещу поселища на бели колонисти. Никой не ги задължавал да го правят – това било тяхно решение, продиктувано от желанието им да трупат боен опит и престиж в едно общество, ценящо високо военните заслуги на мъжете. Този воински престиж ги правел и желани брачни партньори. Повечето от белите индиански воители се женели за жени от племето, а „белите индианки“ взимали за съпрузи коренни американци. С раждането на децата в тези семейства асимилирането на някогашните пленници добивало завършен вид.

Отделни бели пленници били освобождавани, разменяни, продавани или успявали да избягат, преди да се превърнат в „бели индианци“. Тъкмо на някои от тях принадлежат мемоари като този на Мери Роуландсън²⁷⁰ (ок. 1637 – 1711), отвлечена от индиански воители заедно с трите ѝ деца по време на т.нар. Война на крал Филип²⁷¹, както и на Джон Уилямс (1664 – 1729)²⁷², пуритански проповедник от Масачузетс, пленен от ирокези и абенаки при известното в историята на северноамериканските колониални воители нападение над Диърфийлд (1704 г.). Те изживяват ужаса от самото пленяване, мъката от загубата на своите роднини и приятели, убити от индианците, изнурителното пътуване през гори и реки. В крайна сметка и двамата са освободени и се завръщат в английските селища, като дори успяват да издействат освобождаването и на своите оцелели деца.

Тук в разказа на Уилямс идва нещо, което прави силно впечатление. Когато се опитва да преговаря за освобождаването на 10-годишната си дъщеря Юнийс, осиновена в семейство на племето мохок, той среща не само несъгласието на френския губернатор на Квебек, който не иска да загуби благоразположението на индианските си съюзници, но и нежеланието на самата Юнийс да напусне мохокското семейство. От отвлечането ѝ са минали по-малко от три години, но явно това време е било достатъчно за момичето да се превърне в „бяла индианка“.

Историята на друга жена на име Мери Джемисън, публикувана през 1824 г.²⁷³, разкрива различна позиция спрямо пленничеството сред

²⁷⁰ Rowlandson, M. 1682, *The Sovereignty and Goodness of God: Being A Narrative of the Captivity and Restoration of Mrs. Mary Rowlandson* – Cambridge, Massachusetts: <https://www.gutenberg.org/files/851/851-h/851-h.htm> (проверено на 9 април 2023 г.)

²⁷¹ Войната на крал Филип (1675-1678) – първият голям въоръжен отпор на няколко индиански племена от Нова Англия срещу английските колонисти, методично изтласкващи коренните жители от земите им. Метаком, вождът на обединените индианци, бил наричан от белите „крал Филип“ – оттам и названието на войната.

²⁷² Williams, J. 1707, *The Redeemed Captive*, Boston. (по-ново издание: Williams, J. 1987, *The Redeemed Captive – Returning to Zion*, Carlisle, Applewood Books).

²⁷³ Seaver, James E. 1824, *Narrative of the Life of Mrs. Mary Jemison* – Pembroke.: <https://www.gutenberg.org/files/6960/6960-h/6960-h.htm> (проверено на 9 април 2023 г.)

индианците от тази на Мери Роуландсън. Джемисън не спестява подробности за жестокостта на похитителите ѝ от племето шоуни, които избиват цялото ѝ семейство, но разказва с топлина за ирокезите-сенека, на които шоуните я продават. Род на сенека приема 12-годишната по онова време Мери Джемисън за своя дъщеря. Тя остава сред индианците, научавайки езика и обичаите им. Отказва да се върне в лоното на бялата цивилизация, макар че такива възможности ѝ се предоставят неколkokратно. Омъжва се в племето два пъти, има деца и от двата си брака. Мери Джемисън умира на 90-годишна възраст, след почти осем десетилетия живот на „бяла индианка“.

Нежеланието на осиновените бивши бели пленници да напуснат своите индиански осиновители е особено ярко представено в писмата на полковник Анри Буке²⁷⁴ до сър Уилям Джонсън²⁷⁵ от късната есен на 1764 г. и в доклада на офицер от армията на Буке, отпечатан в *The Register of Pennsylvania* от 1765 г.²⁷⁶

„Всички пленници напуснаха индианците със съжаление. Индианчетата проливаха сълзи и смятаха белите за варвари. Няколко жени се измъкнаха през нощта и избягаха при червенокожите си приятели. Една млада жена бе отведена от роднините си вързана, за да не може да се върне при индианките. Сред тези хора не бе имало нито един-единствен случай, в който те да са се възползвали от слабостта на някоя жена, за да я принудят да се омъжи. На жените се давала свободата да избират, а онези, които предпочитали да останат неомъжени, не страдали поради решението си.“

„Когато прегръщаха пленниците си за последен път, индианците проливаха потоци от сълзи и им подаряваха цялото си незначително имущество в знак на своята обич. Те дори помолиха и получиха съгласието на полковник Буке да ги придружат до Питсбърг и по време на това пътуване ловуваха и снабдяваха белите си роднини с еленово месо.“²⁷⁷

²⁷⁴ Анри Л. Буке (1719 – 1765) – швейцарски офицер на английска служба, участвал във Френската и индианска война (1754 – 1763) и Войната на Понтиак (1763 – 1766). Успява да принуди ирокезите, делауерите, уаяндотите и шоуните да върнат над 200 бели пленници, повечето от които осиновени от племената като деца и нежелаещи да се разделят с индианските си семейства. Печално известен като един от първите бели, приложили тактиката на раздаване на заразени с едра шарка одеяла на индиански племена с цел тяхното „безкръвно“ унищожаване.

²⁷⁵ Уилям Джонсън (ок. 1715 – 1774) – ирландски аристократ, британски офицер и колониален администратор. Джонсън научава езика и много от обичаите на племето мохок от ирокезкия племенен съюз и е назначен за британски агент на ирокезите. Жени се за ирокезка жена и има множество поддръжници сред ирокезките вождове. Заради успехите си през 1756 г. е назначен за суперинтендант по индианските въпроси за всички северни английски колонии.

²⁷⁶ По сведения на американския писател, изследовател и природозащитник Джеймс Оливър Кърууд (1878 – 1927) в предговора към книгата му *The Plains of Abraham*, 1928 г.

²⁷⁷ Кърууд, Дж. О. 2013, *Равнините на Абраам*, София, Изток-Запад, с. 7-8.

Съдбата на „белите индианци“, отказали да напуснат осиновилите ги племена, е основен акцент в изследванията на американския историк и писател от канадски произход Алан Фицпатрик. Според него повече от 1200 бели пленници, адоптирани сред ирокезите, делауерите, шоуните, уаяндотите и други коренни народи от Североизтока на Северна Америка не са пожелали да се върнат при евро-американските си роднини в поселищата, откъдето били отвлечени като деца и младежи, въпреки възможностите, предоставени им от сключените мирни договори между индианци и бели през 1764 г. и през следващите десетилетия.

Според изследователката на „пленническите разкази“ Катрин Забел Дерунян-Стодола статистическите данни за броя на белите пленници, отвлечени от индианците между XVI и XIX в., са неточни и ненадеждни, защото само някои от тези случаи са записвани, но повечето вероятно не са, а и съдбата на много от загиналите и изчезнали пленници е останала неизвестна²⁷⁸. Все пак тя смята, че и по най-консервативни оценки броят на похитените от индианците евро-американци би следвало да е значително над хиляда. Между началото на Войната на крал Филип (1675 г.) и края на Френската и индианска война (1763 г.) около 1640 жители на Нова Англия били взети в плен от различни индиански племена от Североизточния горски регион²⁷⁹. По-късно, по време на войните между бели и индианци през XIX век, стотици европейци и американци, главно жени и деца, били пленени от племената от Големите равнини²⁸⁰. Някои от тези пленници загинали, ала други се превърнали в „белите индианци“, нежелаещи да напуснат традиционния живот на осиновителите си.

Както вече стана дума, съдбата на „белите индианци“ остава неизвестна за повечето европейци, но вълнува много от членовете на „индианските“ групи в Европа. Преди време ми направи впечатление начинът, по който завършваше писмата си мой кореспондент, шестдесетина годишният индианист от Нидерландия К.О.: „Твой приятел К.О., пленен като момче от индианците от Равнините“. Той използваше многозначността на английската дума *captured*, която в един от смислите си се превежда като „пленен“, а в друг – като „запленен, очарован“ (и в българския език „пленен“ може да се използва със същото преносно значение).

Голяма част от индианистите в Европа са очаровани от историите за европейски заселници и американци, пленени от различни племена, а после

²⁷⁸ Derounian-Stodola, Kathryn Z. 1998, *Introduction, Women's Indian Captivity Narratives*, New York: Penguin Books, p. xv

²⁷⁹ Vaughan, Alden T., Richter, Daniel K., *Crossing the Cultural Divide: Indians and New Englanders, 1605–1763*. <https://www.americanantiquarian.org/proceedings/44517639.pdf> (проверено на 10 април 2023 г.)

²⁸⁰ White, Lonnie J. 1969, *White Women Captives of Southern Plains Indians, 1866-1875*, in *Journal of the West* 8, p. 327-54.

осиновени от техни семейства и превърнали се в „бели индианци“²⁸¹. За тях те се явяват историческо доказателство, че е възможно да станеш **истински индианец**, дори и ако не си роден такъв. Индианистите гледат на тези истории като на свидетелство, че за някогашните индианци – онези от „традиционните времена“ – цветът на кожата не е имал значение. Това ярко контрастира с негативните реакции на някои съвременни коренни американци спрямо поне част от европейските „индиански“ организации.

За мнозина индианисти „белите индианци“ – и историческите, а особено съвременните – са фигури, с които те охотно са идентифицират, модели за подражание. Според О.Я. (56 г.) и А.К. (58 г.) от Русия, А.Д. (45 г.) от Унгария, М.Х. (54 г.) от Белгия, С.С. (63 г.) и Л.Г. (58 г.) от България²⁸², самите индианисти са днешните „бели индианци“, а съществуването на хора като Сивата Сова, Сат-Ок и Адолф Гладния Вълк (които са почти или съвсем наши съвременници) още веднъж доказват, че „Да си индианец не е въпрос на процент от кръвта, а Път в живота“²⁸³.

Завръщането на племената

Горното изказване принадлежи на човек, който години наред е считан за индиански традиционалист, произхожда от род на уважавани „свещени хора“ на лакота и е проявил добронамерено желание да посети европейски индианисти, за да разговаря с тях – Арчи Куцият Елен. То е чуто от голям брой немски (и други европейски) последователи на северноамериканските индианци, разпространено е и дори е записано, наред с много други послания на Куция Елен към индианистите. Поради всичко това – и защото изразяват тяхното дълбоко „верую“ – за много „евроиндианци“ от Германия, България, Чехия, Словакия, Полша, Унгария, Русия, думите на лакотския традиционалист са се превърнали в девиз.

„Мисля, че бъдещето на човешкото общество е в племенните организации, където членовете на дадената група са свързани от общ живот, общи задачи и грижи – казва Арчи Куцият Елен на индианистите от

²⁸¹ Тези индианисти очевидно забравят за участието на пленниците, които били убивани по време на завръщането на индианския отряд в селото му или пък ритуално екзекутирани в самото село. По думите на един реенактор, посветил се на различен период от историята и на друга култура, „Всеки си представя, че в Древен Рим би бил патриций, жрец, центурион, легионер – и никой, че може да е роб в мините.“ (разговор с Л.А., българин на 56 години – септември 2019 г.)

²⁸² Подобни мнения са изказвани нееднократно от цитираните и от много други индианисти в разговори и кореспонденция.

²⁸³ Думи на Арчи Куцият Елен (1935 – 2001) от народа лакота, изказани по време на посещението му при индианисти от град Триптис в тогавашна ГДР през пролетта на 1983 г. – по спомени на немския индианист Р.К. (65), и по записки, публикувани в руския алманах *Первые американцы*, Санкт-Петербург, бр. 1, 1996, с. 69-73.

Европа. – Разбира се, броят на хората в подобен съюз ще е ограничен – всеки трябва да осъзнае сам за себе си смисъла на такъв живот. [...] Вече се наблюдава тенденция към зараждането на такива групи. Погрешно е да се мисли, че в бъдещето всички хора ще мислят еднакво. Такова нещо няма как да стане. Обединяването на хората в колективи с общи интереси и светоглед – това вече е феномен на бъдещето. Най-важното е да се разбираме и приемаме един друг като представители на различни групи.“²⁸⁴

Очевидно Куцийт Елен говори за европейските „индиански“ групи – или поне има предвид и тях. Прави впечатление мнението му за хипи-комуните от предишните две десетилетия, с които „индианските“ организации понякога са сравнявани:

„Да се живее на племена е естествено за човечеството. За племето [...] смисълът на понятието „родина“ се изразява от онези места, където то лагерира, където са разположени неговите селища, както и съседните гори, река, планина. Животът на племето се определя от ритуалите и делението му на кланове и родове. Да вземем например хипи-движението – защо то се провали? Защото хипитата нямаха места, където да живеят заедно. Нямаха ритуали, които да подредят и утвърдят техния мироглед, нямаха родови групи. В преобладаващата си част хипитата бяха деца на уважавани, заможни родители, но те отхвърляха идеалите на консуматорското общество. Хипитата знаеха какво не искат, но нямаха представа от какво се нуждаят.“²⁸⁵

Идеите на Арчи Куцийт Елен показват сходство с теориите за неотрибализма на френския социолог Мишел Мафесоли²⁸⁶, предричащи срив на модерните институции и култура, който ще доведе до носталгично търсене на нови обществени насоки в организационните принципи от далечното минало. Те са подкрепени и от други социални и политически изследователи, макар и авторитети като американския археолог Лорънс Кийли (1948 – 2017) да предупреждават, че „благородният дивак“ и „миролюбивите племена“ са митове, създадени от търсещата алтернативи европейска цивилизация²⁸⁷. Доколко тези виждания за бъдещето са

²⁸⁴ *Первые американцы*, Санкт-Петербург, бр. 1, 1996, с. 70

²⁸⁵ Пак там, с. 71.

²⁸⁶ В книгата си *Времето на племената* (*The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society* – SAGE Publishing, 1996) Мафесоли развива теорията, че поради съществуващото напрежение между масовата култура и човешката склонност да се формират групи, в модерното общество се създават множество малки „племена“, които се определят от общите интереси, начин на живот и предпочитанията на членовете им.

²⁸⁷ Keely, Lawrence H. 1996, *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press. Наред с множество други примери, Кийли фокусира вниманието на читателите върху данните за масови кланета, извършени в предколумбова Северна Америка в Пясъчния каньон в дн. Колорадо (XIII

реалистични е отделна тема, ала „племенното съзнание“ като причина за интереса към американските индианци в Европа – особено в Германия, но също и в Полша, Чехия, Словакия, Унгария и в други страни на Стария континент – е пряко свързано с моето изследване.

Според американския историк Глен Пени впечатляващият афинитет на германците към американските индианци – или към собствените им представи за индианците – произтича от немските идеи за племенен дух, копнеж по свобода и усещане за „споделена съдба“ с коренните американци²⁸⁸. В предходните столетия отношението на германските интелектуалци към коренните американци се основава на възхищението им от античните елински герои, още повече от скитите и особено от воините от старогерманския епос. И през 20-те, 30-те и началото на 40-те години на XX век германският национализъм възхвалява идеите на „племенния свят“, използвайки митологични фигури като Сигурд (Зигфрид) и исторически пълководци като Херман (Арминий)²⁸⁹. Макар на пръв поглед да е странно, антисемитизмът и проиндианските възторзи не са взаимноизключващи се в тогавашна Германия – и причината е точно в паралелите, които се прокарват между индианските племена от Северна Америка и тези на древните германи от Северна Европа.²⁹⁰ И едните, и другите живеят сред природата и познават нейните закони, силни са физически и като дух, умеят да оцеляват, мъжете са сурови воители, а жените са високо морални, раждат здрави деца, които отрано възпитават в племенните добродетели. Тъй както индианците воюват с американците, бранейки свободата си, която са издигнали в култ, така и някогашните германи се опълчват на римляните – символ на Европа, опитваща се да потиска и разединява немския народ, особено след злополучната за него Първа световна война.

Идеите на Арчи Куция Елен за „племената от бъдещето“ попадат на благодатна почва при срещите му с немските индианисти през 1983 г. Подобни „племенни“ виждания се изповядват и извън Германия. Л.М. (58 г.), водач на словашката група „Мравките“ (известна и като „Карпатски индианци“), сподели, че той и приятелите му се учат да живеят сред природата и да овладяват умения, „каквито са имали и нашите славянски предци в епохата, когато са живеели тук на племена, точно като американските индианци.“ Украинецът О.Я. (56 г.) смята, че едно от най-ценните постижения на „индианските“ организации е „възраждането на племенния дух у членовете им“. Според него това дори е една от основните

в.) и в местността Кроу Крик в дн. Южна Дакота (XIV в.), както и за унищожаването на цели племена от индианците догриб в северните части на континента и от ирокезите в американския Североизток.

²⁸⁸ Penny, H. Glenn 2013, *Kindred by Choice*, 2013, pp. xi, 16, 23.

²⁸⁹ Lutz, H. 2002, *German Indianthusiasm: A Socially Constructed German National(ist) Myth in: Germans and Indians: Fantasies, Encounters, Projections*, p. 178.

²⁹⁰ Пак там, с. 179.

цели на индианизма, без която той е „просто хоби, свеждащо се до имитация на материалната култура на някогашните индианци“. Интересен пример в това отношение е руската група „Каучи“, чиито членове са стигнали още по-далече в идеята за „племенна идентичност“, назовавайки се с измислено от самите тях име на племе, което никога не е съществувало в Северна Америка. Нахлуването на руски войски в Украйна на 24 февруари 2022 г. и последвалата война осуетиха опитите ми да вляза в пряк контакт с „каучите“, затова само ги споменавам в този труд.

Паралелите между героите от историята на даден европейски народ и северноамериканските индианци са интересен пример за идеализация на собственото минало чрез оглеждане в индианското. На пръв поглед тези паралели се основават на разбирането, че днешният ден на „примитивните“ народи е миналото на „цивилизованите“ – в тях се долавят елементи на еволюционизма от XIX век в духа на Едуард Бърнет Тайлър (1832 – 1917). Основната причина за прокарването им обаче се корени в упоритото дирене от индианистите на връзка, на основание, което дава отговор на въпроса: „Защо избрахте именно индианците?“ Впрочем мнозина „евроиндианци“ са спрели да търсят този отговор. Защото са убедени, че са „били индианци в предишен живот“, както смятат двама по-мистично настроени индианисти от Германия (които отказаха да ми дадат дори инициалите на имената си, както и всякакви други сведения за себе си). Или защото са си дали сметка за ролята на всички книги и филми за индианци, които са прочели и гледали – и за идеите, които те са оформили в тях (игнорирайки факта, че същите книги и филми са четени и гледани от хиляди други европейци, много от които дори принципно харесват споменатите идеи, но не са станали индианисти). Защото по-големият им брат или баща им ги е завел на „индианския“ лагер, в който самият той е участвал от години (както е при А.Д.²⁹¹ и други унгарски индианисти). Или защото, подобно на 37-годишния Н.Я. от България, са установили, че „...индианизмът е като любовта – има огромно значение в живота ти, но не можеш да го обясниш, а и рискуваш, ако тръгнеш да го обясняваш, да отнемеш от магията му.“²⁹²

²⁹¹ Интервю с А.Д. (45, мъж) от Унгария – октомври 2021 г.

²⁹² Интервю с Н.Я. (37, мъж) от България – септември 2021 г.

ТРЕТА ГЛАВА: ГОРСКИ УМЕНИЯ, БИЗОНОВИ ДНИ и ПАУ-УАУ

Кратка история на „индианските“ организации в Европа

В предходната част на моята работа се постарях да дам възможно най-голям брой аргументирани сведения за причините, довели до възникването на „индианските“ групи в Европа. Тази цел наложи едно по-различно структуриране от това, което ще използвам оттук насетне, когато преминавам към същността на моето изследване. Откриването на Новия свят и характерното европейско вглеждане в **другия**, търсенето на философски, морален и социален противовес на пороците и богатата на цивилизацията в лицето на коренните американци (били те „благородни“ или „коварни диваци“), пътешествията в земите им, рисуването на техни портрети, изтласкването им на Запад и популяризирането им чрез книги и филми като екзотични герои на общочовешки каузи са все важни предпоставки за появата на индианистките дружества в Европа, ала конкретната тема на моя труд са самите организации, а не свързаните с индианците литература, кинематография или философия.

Разгледаните дотук причини – а вероятно и някои други, които тепърва ще бъдат разкривани и анализирани – са довели до това, че интересуващите се от традициите и историята на коренните американци са най-много в Европа. Само така би могъл да се обясни фактът, че най-голям брой „индиански“ организации има точно на Стария континент. Понастоящем такива съществуват във Великобритания, Германия, Австрия, Норвегия, Швеция, Дания, Финландия, Нидерландия, Белгия, Франция, Италия, Испания, Русия, Украйна, Литва, Полша, Чехия, Словакия, Унгария и България. В някои страни като Швейцария, Беларус, Латвия, Естония, Молдова и Румъния до момента няма създадени „индиански“ организации, но има отделни швейцарски, беларуски, латвийски, естонски и молдовски индианисти, които практикуват самостоятелно или се свързват със свои съмишленици от съседни държави – Германия, Литва, Русия и пр.²⁹³

Най-ранните документирані европейски групи, които могат да бъдат приети за предтечи на съвременните „индиански“ организации на континента, възникват в Германия²⁹⁴. В самия край на XIX в. група млади немци започват да се появяват на ежегодния панаир в Тауха, облечени като

²⁹³ Тези данни са заимствани от цитираната по-рано статия *The Indian Hobbyist Movement in Europe* и други класически материали за „индианските“ групи в Европа, но са актуализирани в хода на моето проучване чрез разговори и кореспонденция с голям брой европейски индианисти от различни страни.

²⁹⁴ Германия и досега е държавата с най-много и най-многобройни като членска маса „индиански“ организации.

северноамерикански индианци²⁹⁵. Първият клуб на немски индианисти е създаден през 1902 г. в Щутгарт. Скоро такива групи се основават и във Франкфурт, Дрезден и Мюнхен. Членовете им са вдъхновени от представленията на трупата на Бъфало Бил в Германия и от тези на легендарния цирк „Саразани“, в който участва и индианската танцова трупа „Ту-Ту“ от народа лакота²⁹⁶. Тези първи индианистки дружества се разпадат след няколко години, но през 1928 г. се появява нова група, назовала се „Маниту“. Тя се сформира в дрезденското предградие Радебойл. Там се намира и домът на известния с „индианските“ си романи писател Карл Май, превърнат в един от първите посветени на северноамериканските индианци музеи в Европа. „Маниту“ с право може да се счита за една от най-старите европейски индианистки групи. Тя съществува и до днес, възстановена след Втората световна война под името „Олд Маниту“.

Появата на първите „индиански“ организации в Чехия също е повлияна от гастролите на шоуто на Бъфало Бил в Прага, но не по-малко и от концепциите на Ърнест Томпсън Ситън и неговата „Лига на горските умения“. Тези идеи са подети от младия чешки учител по биология Милош Зайферт, който през 1913 г. организира първия „индиански“ лагер в страната с шатри-типи, подходящи облекла и съответстващи дейности. В представите на голям брой млади чехи американският индианец се утвърждава като пример за подражание – свободолюбив, физически и психически силен човек, живеещ в съгласие с природните закони. Тази популярност на коренните американци в чешката културна среда се свързва и с развилия се по-рано интерес към романите на Джеймс Фенимор Купър. Преведени на чешки език още през 1850-е години, те представят индианците от племената мохикани и делауери като благородни герои. Именно сред мохиканите и делауерите през XVIII в. проповядват т.нар. Моравски братя – чешки и немски протестантски мисионери, емигрирали в Северна Америка след края на Тридесетгодишната война в Европа. По това време чешкото кралство е присъединено към Австроунгарската империя и остава под властта на Хабсбургите чак до края на Първата световна война. За много чехи Моравските братя се явяват историческа връзка с коренните американски племена, а поради политическата ситуация в родината им те лесно се отъждествяват с борещите се за земите си индианци²⁹⁷.

²⁹⁵ Taylor, Colin F. 1988, *The Indian Hobbyist Movement in Europe*, p. 567.

²⁹⁶ Turski, B. 1994, *Die Indianistikgruppen der DDR: Entwicklung, Probleme, Aussichten*, p.19.

²⁹⁷ Jehlicka, P. 2008, *Indians of Bohemia: The Spell of Woodcraft on Czech Society 1912-2006 in Sport-Ethnie-Nation: Zur Geschichte und Soziologie des Sports in Nationalitätenkonflikten und bei Minoritäten* – Baltamannsweiler, Schneider Verlag Hohengehren, pp. 112-130.

Чешкият клон на „Лига на горските умения“, основана от Ърнест Томпсън-Ситън, съществува и до днес. През 20-те и 30-те години на двадесетото столетие в Чехия и присъединената към нея Словакия младежки групи, инспирирани от Лигата, но съществуващи независимо от нея, прекарват свободното си време сред природата, където разпъват типични и се обличат в собственоръчно изработени индиански дрехи. Това са първите „класически“ индианистки организации в Чехословакия.²⁹⁸

Първата група в Унгария, чиито членове се интересуват от традициите на северноамериканските индианци и ги претворяват по свои начини, е създадена през 1931 г. от Ервин Бактай (1890 – 1963)²⁹⁹. Той е писател, художник, ориенталист и пътешественик. При едно свое пътуване до Канада се запознава със Сивата Сова (англичанина Арчибалд Билейни, за когото в онзи момент се смята, че действително е от индиански произход) и е дълбоко впечатлен от него³⁰⁰. След завръщането си в родината Бактай превежда на унгарски и издава три от книгите на „индианския“ писател. Междувременно сформира и група от унгарски младежи, с които споделя своите знания и ентусиазъм по отношение на коренните американски традиции и минало. Групата е много затворена – присъединяването към нея е възможно само с препоръка от „вътрешен човек“ и то при очевидно наличие на дълбок интерес към индианците у кандидата. Членовете ѝ лагеруват на остров в р. Дунав, чието местонахождение се стараят да пазят в тайна. След време Бактай напуска групата, за да се отдаде на изследванията си на ориенталист, но създадената от него организация просъществува чак до края на XX век.³⁰¹

Историята на тези най-ранни „индиански“ дружества в три от европейските държави дава представа за причините, довели до появата и на други такива групи на континента. Преди Втората световна война подобни организации се сформират в Швеция, Дания, Белгия и Великобритания³⁰². Навсякъде в Европа войната прекратява дейността на „индианските“ групи. През 50-те и особено през 60-те години на XX в. обаче те не само се възстановяват, но се появяват и нови – най-вече през 70-те, в „капиталистически страни“ като ФРГ, Франция, Нидерландия.

²⁹⁸ Тези и следващите сведения за „индианските“ групи в Чехословакия и по-късно в Чехия са взети от лична кореспонденция с чешкия индианист и изследовател Л.Н. (51) и от разговори с респонденти от чешката индианистка организация Indian Corral – Б.Ш. (48, мъж) и М.К. (47, мъж).

²⁹⁹ Сведенията са от интервюта от април и май 2021 г. с унгарския индианист И.Ф. (70), който е общувал с последния жив член на групата на Бактай – Йозеф Лоренц, починал на 93-годишна възраст.

³⁰⁰ По сведения на И.Ф. (70, мъж) – интервю, май 2021 г. От него научих, че според някои унгарски индианисти (не бяха цитирани имена) Бактай може и да не се е срещал лично със Сивата Сова, а по-скоро се е запознал с идеите му при посещенията си в Канада.

³⁰¹ По сведения от интервю с И.Н. (66, мъж) от Унгария – май 2021 г.

³⁰² Taylor, Colin F. 1988, *The Indian Hobbyist Movement...*, pp. 562-567.

В държавите, които след 1945 г. изграждат социалистическия лагер, „индианските“ организации първоначално не срещат одобрението на новата власт. Те са наблюдавани с подозрение и през следващите десетилетия, но постепенно дейността им започва да се тълкува като израз на солидарност с индианските народи – жертви на американския империализъм³⁰³. Това е времето, в което се създават социалистически литературни и филмови творби по темата – като романите на Лизелоте Велскопф-Хенрих и споменатите „червени уестърни“ на ДЕФА. Те се опитват да наложат политически акценти в интереса на младите източногерманци, поляци, чехи, словаци, унгарци, българи, руснаци и др. към северноамериканските индианци, но изиграват значителна роля и за самото разпространение на този интерес.

Както бе отбелязано по-рано, бившият член на полската съпротива през Втората световна война Станислав Суплатович има големи заслуги не само за популяризирането на темата „северноамерикански индианци“ в родината си, но и за създаването на първите индианистки групи в Полша. В своята „автобиографична“ творба „Земята на Солените скали“ Суплатович твърди, че е метис, чиято майка е полякиня, а баща му е вожд на племето шоуни в Канада. В книгата той се представя със своето „индианско име“ Сат-Ок, което „превежда“ като Дългото Перо³⁰⁴. Макар Суплатович да е един от онези „бели индианци“, които се превръщат в ярък пример за много хора от европейските „индиански“ организации, с времето се натрупват доказателства, че той изцяло е измислил „индианската“ си биография³⁰⁵. Сат-Ок обаче продължава да поддържа версията за нея до самата си смърт през 2003 г. Книгите му се четат с интерес в Полша, България, в тогавашния СССР и други социалистически страни. И до днес читатели на тези книги, сред които и някои индианисти, продължават да вярват, че Суплатович е роден в Канада и е прекарал детството и юношеството си сред племето шоуни³⁰⁶.

Съдбата на унгарския писател Шандор Борвендег-Дескаш (1913 – 1988) е доста по-различна. Член на групата на Бактай, той не претендира за коренен американски произход, но в периода между двете световни войни

³⁰³ По сведения на руски и източногермански (от бившата ГДР) респонденти, сред които Ю.К. (60, мъж), А.К. (58, мъж), (Б.Д.) (57, мъж) и др. – в множество разговори, състояли се между 2010 и 2019 г.

³⁰⁴ Сат-Ок не означава „Дългото Перо“ на езика на шоуните. По моя молба през юни 2021 г. Тъмният Дъжд Том от клана на Водната пантера на източните шоуни сподели как звучи „Дългото Перо“ на шоунски: Кинуи Миикона.

³⁰⁵ Григорова, М. 2019, „Полският индианец“ писателят Сат-Ок – легенда и деконструкция в книгата на Дариуш Рошак „Бяло-червеният. Тайната на Сат-Ок“ в STUDIA PHILOLOGICA UNIVERSITATIS VELIKOTARNOVENSIS, Vol. 38/1 – Велико Търново – с. 261-276.

³⁰⁶ През януари 2023 г. от разговор с българина Ф.Ф. (58, мъж) научих, че той продължава да смята *Земята на Солените скали* на Сат-Ок (Станислав Суплатович) за „истинска индианска книга“, в която са дадени „факти от реалната индианска история“.

написва няколко индиански романа – „Магьосникът от Скалистите планини“, „Лулата на мира“, „Вождът Утринната Звезда“ и др. – под псевдоним Белия Елен. Според индианисти от Будапеща, творбите му изиграват не по-малка роля за популяризирането на темата в Унгария от тези на Джеймс Фенимор Купър и Карл Май.³⁰⁷ След 1948 г. книгите на Белия Елен са забранени, защото е сред унгарските интелектуалци, които не подкрепят новата комунистическа власт. През 1961 г. Борвендег-Дескаш е хвърлен в затвора за „антисъветска дейност“, но през 1962 е освободен. До края на живота си той е следен от службите на унгарското Вътрешно министерство – остава герой за едни и съмнителна личност за други. Поради статута си на „ненадежден“ не може да участва официално в дейността на унгарските „индиански“ групи, но членовете им го посещават и разговарят с него. Не ми е известно да е имало репресии срещу тях, ала общуването с изпадналия в немилост писател добива характер почти на конспиративна дейност. Криенето от очите на властта и от вниманието на широката общественост се превръща задълго в една от основните характеристики на индианизма в Унгария. Въпреки това през 60-те години на XX в. там се създават нови групи – още една на дунавски остров (различен от този, на който лагерува групата на Бактай) и друга, чиято дейност се развива в планинския район Бакон в западната част на страната. Според мои унгарски респонденти двете дунавски групи не поддържат контакт помежду си. „Планинската“ е създадена от известния композитор, музикант и актьор Тамаш Чех (1943 – 2009); постепенно към нея се присъединяват около 160 човека. Именно в Бакон се поставя началото на една много характерна за тамошните индианисти практика – т.нар. „военни игри“, които ще разгледам по-нататък.³⁰⁸

През 80-те и 90-те на XX век години европейският индианизъм навлиза в своя разцвет. Създават се нови групи – в Русия, Украйна, България, Литва и другаде, – а вече съществуващите са по-многобройни от всякога. В Германия, Полша, Белгия и Нидерландия на съвместни лагери се събират стотици, а на някои места и хиляди „евроиндианци“. Броят на индианистите в други европейски държави е по-скромен³⁰⁹, но също е значителен. Натрупаният опит в самите „индиански“ групи прави заниманията на членовете им по-разнообразни и интересни, създава богат фонд от знания и умения и привлича нови ентусиасти. Изключително важни за цитирания разцвет са и големите промени през периода – от линията на „перестройка“, подета в СССР при управлението на Михаил

³⁰⁷ Тези и следващите сведения за „индианските“ групи в Унгария са споделени от И.Ф. (70, мъж), И.Н (66, мъж) и други мои респонденти от унгарските индианисти в поредица от интервюта през май 2021 г.

³⁰⁸ Сведения от разговор с унгарския индианист П.Ж. (41, мъж) – юли 2010 г. - и от интервюта с унгарците И.Ф. (70, мъж) и И.Н (66, мъж) – май 2021 г.

³⁰⁹ Например в България в началото на 1990-те години има 86 човека, определящи се като индианисти.

Горбачов, през движенията за гласност и демокрация в редица държави, до свиването на тоталитарните режими в дотогавашния социалистически блок в Европа. Тези политически, стопански и културни трансформации довеждат до различни, по-възприемчиви обществени нагласи спрямо дейности като индианизма. Наред с това се появяват нови, много по-големи възможности за набавяне на информация и материали, необходими на индианистите – особено в бившите социалистически страни. Отпадат затрудненията в международната комуникация, налагани преди това от политическите системи, нарастват и възможностите за пътуване – не само между европейските държави, а дори и до Северна Америка.

Всичко това улеснява практикуването на индианизма в Европа и популяризира много по-широко дейността на самите „индиански“ групи. Разширяват се връзките между организациите в международен план. Индианисти от Чехия, Словакия, Унгария, Финландия и Великобритания се присъединяват към големия ежегоден лагер „Индианска седмица“ в Германия³¹⁰, руснаци гостуват на българи, литовци лагеруват съвместно с поляци, а французи – с белгийци и холандци. Като следствие се стига до своеобразно унифициране на теорията и практиката на индианизма в Европа, макар и някои групи да запазват свой ярко специфичен облик.

Насоки и измерения на интереса към американските индианци

Дългогодишният американски изследовател на историята и културата на племената от Големите северноамерикански равнини Майкъл Тери (род. 1955 г.), по-известен с индианското си име Лошата Ръка, е много популярна личност сред индианистите в САЩ и Европа. Противоречива фигура, Тери е почти въздиган в култ от едни и остро критикуван от други. Той е от онези настояващи, че са от коренен американски произход хора, които не разполагат с преки доказателства за твърдението си. Все пак никой не отрича уменията, които Лошата Ръка е постигнал и усъвършенствал през годините: той язди мустанги, които сам е обучил по индианска система, изработва различни предмети от традиционната култура на равнинните племена – кожени ризи и рокли, бродирани с мъниста мокасини, торби, колчани, щитове, индиански седла, воински украси за глава от пера, наметала, старинни сечива... Стреля отлично с лък и дори понякога ходи на лов за бизони по стария начин – от гърба на кон, със стрели или с копие. Малцина оспорват познанията, които той е натрупал и неуморно задълбочава – за историята на племената, за

³¹⁰ По сведения на немските индианисти Р.К. (65, мъж) и Р.П. (57, мъж) през 90-те години на XX век на летния лагер Indian Week в източната част на Германия са се събирали около 2 000 човека, а на подобно събитие в западната част на страната, наречено Indian Council – над 3000. (Интервю с Р.П. – август 2022 г.; лична кореспонденция с Р.К. – септември 2022 г.)

материалната им култура, за религиозните им вярвания и практики. Всъщност Майкъл Тери е, така да се каже, „професионален индианец“. От ранна пролет до късна есен той организира семинари и традиционни лагери, изнася лекции, участва в исторически възстановки, консултира филми на индианска тематика (в някои от които и участва), служи като модел на известни американски художници, рисуващи на „западна тема“. През зимата се прибира в своето ранчо в щата Орегон, където изпълнява поръчки на клиенти, пожелали да имат точна реплика на шайенска бойна риза, щит на лакота или украса за глава на чернокраките – а през пролетта отново подхваща своите дейности в Северна и Южна Дакота, Колорадо, Уайоминг и Монтана. Тери е и автор на книги за живота и обичаите на някогашните индианци от Големите равнини. Той е добре дошъл сред племената кроу и северни шайени, има приятели сред лакота, познава се с мнозина чернокраки и е церемониално осиновен от род на хидатса. В редица отношения Лошата Ръка е идеалният пример за индианист, изцяло подчинил живота си на своите интереси и проучвания, активно изживяващ своите мечти.³¹¹

След много години, посетени на изучаването и популяризирането на традициите на племената от Големите равнини, Майкъл Тери е достигнал до любопитна класификация на фазите, през които минава интересът към индианците при белите американци. По-долу предлагам няколко сравнително обширни цитата от класификацията му, защото описанието на основните етапи до голяма степен кореспондира с моите наблюдения върху зараждането и развитието на интереса към индианските традиции и история при представители на различни европейски нации.

Тери нарича **първата фаза** „Етап на възторга“. Според него тя настъпва, „...когато за пръв път изпитате сериозен интерес и сте поразени от красотата, вдъхновението и дълбокото усещане за свобода, които се излъчват от стария индиански начин на живот, от племенните култури и религия.“ Тери смята, че мнозина остават в тази фаза завинаги. „Те четат книги като „Седем стрели“³¹² и други творби, характерни за течението „Ню Ейдж“, които не се основават на разкази на очевидци, нито на сериозни исторически материали и на задълбочени културни проучвания.“ Като основен проблем при хората от тази група Лошата Ръка посочва, че те „реагират с възмущение, когато научат някои реални факти за индианците, неотговарящи на романтичните им представи – и най-често не желаят да ги приемат, дори и при наличието на необорими доказателства.“

³¹¹ Познавам се с Майкъл Тери, макар и главно на базата на кореспонденция, от около 14 години; горните описания са бегъл преглед на дейността му (както и на отзивите за нея), която следя отдавна.

³¹² Storm, H. 1972, *Seven Arrows*, New York, Ballantine Books. Скандално известна книга на Артър Чарлз Сторм, пишещ под псевдонима Хаймийохц Сторм и претендиращ, че е от шайенски произход. Сторм е един от първите „популяризатори“ на индианската духовност, обявени за изкуствени/фалшиви шамани (“plastic medicine men”).

Втората фаза на разглеждания интерес Тери назовава „Етап на скръбта и възмущението“. Навлезлите в този етап поставят акцент главно върху трагичната съдба на коренните американци: заграбването на племенните територии, избиването на огромен брой индианци и унищожаването на традиционния им начин на живот от белите завоеватели, унижителната система на резерватите за хора, опитите за асимилация и пр. Той пише: „Този етап е пропит с ужас, с отвращение и дори с омраза. Четат се книги като „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ на Ди Браун³¹³, разкази за кланета (но обикновено само за такива, извършени от бели над индианци – тези за индианци, избили бели, или за индианци, изклали други индианци, се игнорират), за несправедливи решения и действия спрямо индианците, за потъпкване на договори и други исторически верни, но не и единствени събития. Мнозина никога не напускат тази фаза и превръщат интереса си в натрупване на горчивина и съжаление, което нерядко е форма на самосъжаление, защото те се идентифицират с несправедливо третираните индианци“.

В третата фаза – „Въпроси и проучвания“ – човек навлиза тогава, когато усети „...необходимост да научи повече, за да разбере как и защо такива лоши неща са се случвали на американските индианци.“ Търсенето на тези отговори поставя началото на задълбочени изследвания, осигуряващи реална информация: „Колкото повече изучавате, толкова повече осъзнавате, че **първата фаза** е доста далече от реалността и започвате да трупате доказателства, че индианците също са убивали, обезобразявали, скалпирали, изнасилвали – и то не само бели хора, но и други индианци. Индианските воители винаги са воювали с идеята за пълна, смазваща победа над своите врагове.“

Майкъл Тери предупреждава, че тази фаза „...може да бъде объркваща, защото нарастващите доказателства очертават един много различен начин на живот от идиличното индианско съществуване „в райската градина на Природата“, в което сте повярвали в **първата фаза**. На някои хора **третата фаза** – тази на въпросите и проучванията – им идва в повече и те изцяло губят интерес към индианската тема.“

Ако обаче интересът към американските индианци остане все така искрен и жаждата за знания относно традиционните племенни култури не отслабне, човек достига **четвъртата фаза** от разглежданата класификация. Нея Тери нарича „Нещата такива, каквито са“. Той определя характеристиките ѝ със следните думи: „След сериозно количество проучвания стигате до извода, че не е необходимо да осъждате или възвеличавате индианците, както и другите хора от тяхното време – и започвате да приемате историята такава, каквато е била. Осъзнавате, че се

³¹³ Майкъл Тери е един от онези критици на популярната книга на Браун, които я смятат за твърде едностранчива и базирана само на „удобните“ за тезата на автора исторически факти.

интересувате от реалните индианци от старите времена и ги харесвате такива, каквито са били.“

„Ако сте стигнали дотук – препоръчва Лошата Ръка, – отделете време и се опитвайки да помогнете и на други хора да достигнат тази фаза на разбиране.“³¹⁴

Майкъл Тери поставя особено силен акцент върху трудностите при „разбиването на стената от заблуди с глава“, произтичащи от факта, че много хора от неиндиански произход, макар искрено да се интересуват от северноамериканските коренни народи, не желаят да се разделят с романтичните си представи за тях. Той завършва своя анализ с думите: „...нека всеки от вас достигне онова ниво на интерес към американските индианци, тяхната драматична история и изключителната им култура, което сам избере и на което най-много би се наслаждавал. Само един съвет – не се задържайте твърде дълго във **втора фаза**, тъй като разпространяването на омраза влияе негативно и на вас самите, и на тези, които ви уважават.“³¹⁵

Както посочих по-горе, моите наблюдения ме доведоха до извода, че тези фази не се отнасят само за белите американци, симпатизиращи на коренното население на своя континент. В много голяма степен те важат и за европейците, изпитващи дълбок интерес, уважение и обич към северноамериканските индианци, в това число и членовете на изследваните от мен „индиански“ групи в Европа. Разбира се, системата на Майкъл Тери не е съвършена, нито всеобхватна; Лошата Ръка и не претендира тя да е такава. Понякога е трудно да се прецени в коя фаза се намира даден човек или група – нерядко се касае за междинно положение, а има и случаи, които не могат да бъдат класифицирани по предложената схема. Тя обаче хвърля полезна светлина върху най-характерното развитие на интереса към индианските традиции, история и съвремие при болшинството бели американци и европейци.

Тук трябва да подчертая, че не съм проучвал особеностите на интереса към северноамериканските индианци у представители на азиатски народи, макар и да имам конкретни сведения за такъв сред японци, индонезийци и др.

Интензивните ми контакти с представители на различни „индиански“ организации в Европа ме убедиха, че – въпреки частичната унификация между много от тях в последните десетилетия – те могат да бъдат разделени на няколко типа:

³¹⁴ Лична кореспонденция с Michael 'Bad Hand' Terry – април 2017 г.

³¹⁵ Пак там.

а) „природни школи“ от скаутски тип, съчетаващи изучаване на индиански умения за живот в природата с възпитателни цели;

б) организации с преобладаващо „игрални“ цели на възникването и функционирането им;

в) организации, поставящи акцент върху традиционната материална култура и миналото на американските индианци;

г) организации, поставящи акцент върху традиционните и по-нови духовни учения на американските индианци;

д) организации с политически акцент.

Често тези сдружения комбинират в себе си няколко от изброените по-горе характеристики или преливат от един тип в друг. Така например „природните школи“ в Чехия са дали начало на много днешни индианистки организации, в които основният акцент е върху традиционната материална и духовна култура на коренните американци. Някои унгарци, участвали в типични индианистки сдружения, по-късно създават група с преобладаващо игрални цели, в която предават знанията си на деца и юноши. Напоследък във Великобритания са останали малко „класически“ индианистки групи – повечето от тях са се ориентирали към организиране на и участие в танцово-песенни конкурси, съответстващи на съвременните индиански фестивали пау-уау в САЩ и Канада. Има и други примери.

Тази част от изследването ми е посветено на онези „индиански“ организации в Европа, които се явяват аспект на феномена културно-исторически възстановки; аз ги наричам условно „класически“ и „типично индианистки“. Макар да не са лишени от специфики, свързани със съответната държава и нация, от които произхождат, те демонстрират повече прилики, отколкото отлики помежду си и членовете им общуват сравнително активно, изграждайки неформалната мрежа на индианизма на Стария континент. В същото време комуникацията им с другите типове групи е значително по-слаба или напълно липсва.

Общуването вътре в самите дружества и помежду им е един от основните способи за придобиване и натрупване на знания и умения, свързани с любимата тема. Тези контакти са улеснени както от общите интереси, така и от самата „индианска“ нагласа в мисленето и поведението на повечето „евроиндианци“, били те датчани, литовци, словаци или французи. Интересите и ценностите им създават специфични кодове, които улесняват тяхната комуникация и – както бе отбелязано – повече или по-малко унифицират насоките им на дейност. Целият този културен капитал изгражда доверие и усещане за близост между „индианските“ организации и вътре в тях.

Лично съм наблюдавал строго положителна промяна в отношението на човек от нидерландска „индианска“ организация към наш сънародник, която настъпи, след като холандецът разбра, че българинът също е индианист. През 1991 г. белгийски „индианци“ (от които само един ме

познаваше персонално) по своя инициатива събраха помежду си пари, за да мога да пътувам до Белгия, където да се присъединя към лагер на местните организации. Членове на унгарски „индиански“ групи са ме канили на гости в дома си, преди да се запознаем в пряк контакт. Гостувал съм на словашки индианисти, с които преди това имах само кратка кореспонденция, а в моя дом са живели в продължение на седмици руски „индианци“, които до този момент бях виждал само на изпратени в писма фотографии. Имам приятели от немски и английски „индиански“ организации, с които години наред си изпращаме подаръци за рождени дни, коледни празници и по други поводи. Интересното в случая е, че с някои от тях и до момента не сме имали възможност да се срещнем „на живо“, ала общите ни интереси ни карат да се чувстваме близки.

Взаимоотношенията са още по-дружески в рамките на самата организация, а често и между членовете на „индианските“ групи в една държава (ако в нея има две, три и повече). Това се дължи и на споменатото усещане за „племенна принадлежност“ у членовете на съответните „индиански“ организации. Общата ритуалистика и солидарността между хората изграждат в тях стабилна групова и личностна идентификация. Установяват се трайни приятелски връзки. Някои познанства преминават в любовни и семейни отношения – немалко „евроиндианци“ намират брачните си партньори именно в рамките на своята „индианска“ група.

Членство, организация и йерархия в европейските „индиански“ групи

Мотивацията за присъединяване към някоя от индианистките групи е най-често свързана с дълбоко възхищение в детска и юношеска възраст, предизвикано и поддържано от един предимно романтичен образ на някогашните индианци и техния идеализирано представен от приключенската литература и съответните филми живот. В повечето случаи тази първоначална мотивация постепенно еволюира в страст за придобиване на реални, задълбочени познания относно историята и традициите на индианските племена, а по-късно – и в желание да се коригират грешките в представите на средностатистическия европейец по отношение на коренните американци. Характерно значение има и нуждата от изграждане на социална среда от съмишленици. За някои индианисти възможността да се наслаждават на годишния летен лагер като ваканция в специална обстановка е напълно достатъчен мотив за участие. По-отдадените обаче комбинират теоретично изучаване, практическо обучение и експерименти, ангажирайки се със създаването на материална култура, вградена в социален контекст.

В повечето европейски „индиански“ организации членството е въпрос единствено на желание – към решилите да се присъединят не се

предявяват никакви специални изисквания. Смята се, че щом даден човек има интерес към американските индианци и е готов да участва в мероприятията на групата, това е напълно достатъчно за приемането му в нея. Четиридесетгодишната В.Д. от България дава следното обобщение: „Необходимият минимум е правилното отношение към културата и вярата на коренните жители на Северна Америка – всичко останало се учи.“ Тя добавя, че хората, които се интересуват от северноамериканските индианци, са различни: „Едни от нас имат енциклопедични интереси, превеждат литература, пишат статии и книги; други са по-практически насочени, изработват дрехи и предмети от бита на индианците. Трети се увличат по индианска поезия, музика и танци.“³¹⁶ Според В.Д. това не само обогатява дадената „индианска“ група като цяло, но и прави излишни предварителните изисквания към кандидат-членовете. За **правилно** отношение към коренните американски жители тази българка има същите критерии, каквито споделят почти всички интервюирани индианисти, без значение на тяхната възраст или национална принадлежност: приемане и харесване на индианските духовни традиции и историческите племенни култури, искрено уважение към съвременните коренни американци, а също и търсене на нови знания, „сверяващи“ личните представи на дадения индианист за индианците.³¹⁷

„Общите интереси са в основата на комуникацията, а влизането и излизането от организацията е абсолютно доброволно“ – допълва Д.А. (на 46 г., също от България)³¹⁸. Така смята и друг български индианист – 51-годишният И.Р.: „Българската „индианска“ организация, може би като всяка друга – това са преди всичко хора, събрани от общ интерес. По-късно отношенията обикновено се променят, задълбочават, преминават в тясно приятелски, та и направо роднински. Но всичко започва от общия интерес към индианците.“³¹⁹

Резонно възниква въпросът как се намират помежду си изповядващите общ интерес към коренните жители на Северна Америка. Някои от произхождащите от държави с дългогодишна „индианска“ традиция хора бяха затруднени да отговорят, тъй като просто са били запознати с други изкушени от темата чрез свои роднини и приятели. Що се отнася до държавите с по-млади индианистки организации, отговорите на много от моите български, руски, литовски и от някои други страни

³¹⁶ Интервю с В.Д. (40, жена) от България – май 2021 г.

³¹⁷ Мнение, многократно изказвано от български, руски, литовски, унгарски, чешки и други европейски индианисти в интервюта и кореспонденция.

³¹⁸ Интервю с Д.А. (46, жена) от България – август 2021 г.

³¹⁹ Интервю с И.Р. (51, мъж) от България – ноември 2021 г.

респонденти съвпадат със собствените ми спомени за последното десетилетие на XX в., когато в България бе създаден и се утвърждаваше като организация „Орловият кръг“. Схемата е приблизително следната: в обяви, разлепени по улиците или публикувани в някои издания от инициативна група, се дава адрес за кореспонденция (предвид времето, става въпрос за физическа пощенска кутия, а не за електронен адрес!), понякога и телефонен номер за връзка. Отговаря се на постъпили писма и обаждания и в крайна сметка се прави обща уговорка за среща на конкретно място в определено време.

У нас голяма роля за популяризирането на „Орловия кръг“ изиграха сравнително многобройните публикации за тази организация в родната преса, радио- и телевизионните интервюта с членовете ѝ, участието на индианисти в издаването на български език на доказали стойността си книги за коренните американци и т.н.. С широкото навлизане на интернет и особено на социалните мрежи в ежедневието на хората, намирането на съмишленици и контактуването помежду им премина на съвсем друго, много по-лесно ниво. „Смятам, че днес, при наличието на интернет и социални мрежи, всеки може да ни намери“ – убеден е 42-годишният В.В. от „Орловия кръг“³²⁰.

Оказва се, че „общи интереси“ е задължително, но не и достатъчно условие за реално членство в разглежданите „индиански“ организации. Според наблюденията на А.М. (42 г.) от България, в известен период през 90-те години на миналия век неколцина от по-старите членове на „Орловия кръг“ играели ролята на своеобразна комисия при приемането (или отхвърлянето) на кандидат-членове. Основен критерий се явявал именно интересът към индианците на желаещия да се включи в групата – доколко бил дълбок, сериозен, изглеждал ли траен или просто бил един от интересите му. Такива хора – с множество различни интереси, от които този към северноамериканските индианци бил само част – били „по-скоро разколебавани“³²¹ от споменатите „старейшини“ на „Орловия кръг“. „Примерите обаче не са много“ – подчертава А.М.³²².

Някои от членовете на българската „индианска“ организация и досега настояват за по-стриктни изисквания към желаещите да се включат в нея. „Общество „Орловият кръг“ е тясно профилирано: членовете му се занимават с историята и традициите на северноамериканските индианци. Ето защо е желателно в организацията да не се допускат хора, които нямат сериозен интерес към тези теми. В противен случай основната идея се

³²⁰ Интервю с В.В. (42, мъж) от България – април 2021 г.

³²¹ Както конкретно се изрази А.М.

³²² Интервю с А.М. (42, мъж) от България – май 2021 г.

размива, а в „Орловия кръг“ попадат хора, които не знаят какво искат.“ (Д.В., 38 г.)³²³. Седемдесет и две годишният И.В. също счита, че дълбокият, траен интерес към коренните американски традиции е абсолютно необходимо условие за това да си член на „индианска“ организация. „Другото е игра – може би искрена, но все пак игра. Ние се стремим да следваме Добрия червен път³²⁴. Това може да се прави само със сърцето, а не по никакви игрални правила.“³²⁵

Все пак повечето български индианисти са против прекаленото затваряне на организацията им чрез твърде стриктен подбор на желаещите да бъдат приети в нея. Според тях това може да попречи на появата на нови членове, които биха се включили с желание и напълно адекватно в дейността на „Орловия кръг“. Всички обаче са съгласни, че безкритичното приемане на всеки, показал някакви симпатии към индианската тема, застрашава с „размиване“ основната идея, върху която е изградена самата организация. По-отдавнашни нейни членове си спомнят такива проблеми в миналото³²⁶.

Препоръка от приятел

Мнозина индианисти допълват към задълбочения, траен интерес и правилното отношение към индианските традиции още едно условие, очевидно играещо важна роля за приемането на нови хора в дадената организация. Това е персоналната препоръка от един или повече утвърдени нейни членове. К.Л. от България (50 г.) посочва пряко: „Как се става член на „Орловия кръг“? Най-често с лична препоръка от страна на някой, който вече е член на Кръга³²⁷.“ На въпроса как се постъпва, ако кандидат-членът не познава никого от утвърдените членове на групата, К.Л. отговаря: „Намираш организацията, свързваш се с хората там, общуваш известно време... някой от тях те „приема за роднина“, препоръчва те – и така

³²³ Интервю с Д.В. (38, мъж) от България – април 2021 г.

³²⁴ Добрият/Свещеният червен път (Good/Sacred Red Road на англ., Šanku Luta Wakan на езика лакота и т.н.). Смята се, че изразът води началото си от обяснението, което духовният водач и церемониалист от племето оглала лакота Черният Елен дава на писателя Джон Г. Нейхард при съвместната им работа над книгата *Говори Черният Елен*. Според Черният Елен посоката от север на юг бележи Добрия червен път, водещ към благоденствие и здраве, докато Черният път – от изток на запад – е този на конфликтите и войната. Там, където свещените пътища се пресичат, расте Дървото на живота. По-късно „Добрият червен път“ започва да се използва като обобщено название на индианските духовни традиции, в частност тези на племенния съюз лакота.

³²⁵ Интервю с И.В. (72, мъж) от България – юни 2021 г.

³²⁶ Споделено от Д.В. (60, мъж), Д.А. (46, жена) и други български индианисти – август 2021 г. Аз също имам такива спомени.

³²⁷ Става дума за „Орловия кръг“, наричан от неговите членове за по-кратко „Кръга“ или „Обществото“ – заради официалното му название Българско общество по индианистика „Орловия кръг“.

влизаш в Кръга.“ Тя също добавя, че не се изисква никакъв необходим минимум знания и умения, а преди всичко „интерес и желание да се развиваш в тази посока“.³²⁸

Споменатото „приемане за роднина“ е пряко свързано с реалните исторически, а и с все още практикуваните традиции на много коренни американски народи за церемониално „побратимяване“, „осиновяване“ и т.н. на хора с чуждестранен произход в семейство, род или клан на конкретното племе, цитирани по-рано в моето изследване.

Дори когато кандидатът тепърва се запознава с всички настоящи членове на дадената „индианска“ организация, с някои от тях – по силата на човешките предпочитания, симпатии, на базата на общи черти, разбирания и т.н. – той или тя създава по-бързо по-задълбочени познанства. Когато те прераснат в приятелство, утвърденият участник в групата вече би могъл да поеме отговорността да гарантира за кандидата като за свой „роднина“ – „брат“, „сестра“, „син“ и т.н. (по индиански тертип), – препоръчвайки го/я за член на организацията.

„Няма формални изисквания за членство в нашата „индианска“ група – съобщава и литовецът В.Н. (58 г.)³²⁹. – Не се провеждат никакви изпити, целящи да се установи кой колко знае, какво може. Новите хора идват в лагера, водени от свои роднини или от приятели индианисти. Счита се, че тези, които са ги поканили и довели, са поели пълна отговорност за поведението им.“

При унгарските последователи на индианците препоръката от някой утвърден член е повече от желателна. Петдесет и две годишният Е.Ф. казва, че тяхната организация е „затворена за външни лица“, така че няма начин в нея да се попадне случайно. Ш.Т. (62 г.) разкрива, че приемането на нови членове в унгарската „индианска“ група, към която принадлежи и той, зависи в най-голяма степен от познанствата, личните контакти, дори и от роднинските връзки. А.Д. (45 г.) и други индианисти от Унгария си спомнят, че са доведени за пръв път на лагер от своите бащи, по-големи братя или други роднини. Някои от тях с гордост споделят, че са второ или дори трето поколение унгарски „индианци“³³⁰.

За това какви са били изискванията и начините да се стане член на първата унгарска „индианска“ организация, формирана през далечната 1931 г., днес е трудно да се намери информация. Съществуват твърдения, че повечето от онези хора не са се познавали помежду си извън групата, знаели са само своите „индиански“ имена и почти не са общували в „цивилизацията“, а само на лагерите си. Участниците в тях са се уговаряли

³²⁸ Интервю с К.Л. (50, жена) от България – юни 2021 г.

³²⁹ Интервю с В.Н. (58, мъж) от Литва – март 2021 г.

³³⁰ Интервюта с посочените унгарски индианисти в периода май/юни 2021 г.

кога пак ще лагеруват заедно – и след това се връщали към своя градски живот, до следващата си „индианска“ среща³³¹. Лично за мен тези твърдения звучат като част от някакви индианистки легенди.

Основаната през 1961 г. от Тамаш Чех „индианска“ група, която лагерува в планинския масив Бакон, днес е най-многобройната в Унгария. Като нейна основна характеристика са се утвърдили т.нар. **военни игри**. В Бакон „представителите“ на племената лакота, шайени, чернокраки, поуни, хидатса и кроу лагеруват отделно или според историческите племенни съюзи (напр. шайени с лакота, хидатса с кроу). „Воините“ от един лагер атакуват този на „враговете“ при всяка възможност – често нощем, на зазоряване, в дъжд, мъгла и в други ситуации, когато „нападенията“ са най-неочаквани. Съществува ясен, сведен до знанието на всички участници регламент на битките, провеждани с обезопасени оръжия (копия и стрели с гумени върхове и т.н.), който уточнява символиката на „подвизите“, „победите“ и „пораженията“, но не включва никакви споразумения относно това кога и как да се провеждат „атаките“. Според лагеруващите в планинския район тези военни игри създават възможно най-близка атмосфера до тази на историческия индиански живот от XVIII – XIX в. Както бе отбелязано, те са се превърнали в „запазен знак“ на индианистите от Бакон³³².

Моят унгарски респондент А.Д. (45 г.) твърди, че преди време към новите членове на групата все пак имало определени изисквания, като първото от тях било да са добре запознати с правилата на самата организация (свързани в най-голяма степен с цитираните военни игри). Задължително било също те да са избрали към кое от баконските „племена“ ще се присъединят и – съгласно решението си – да са си осигурили поне базисни одежди и аксесоари, характерни за традиционната култура на съответното племе. По спомените на А.Д. първоначално акцентът в интересите и дейността на тази унгарска организация бил поставян почти изцяло върху „битките между племената“, а нуждата от задълбочени познания относно историята и традициите на самите индиански племена се утвърдила петнадесетина години по-късно.

В наши дни „племената“ от Бакон, макар да са членове на една и съща организация, в редица отношения действат независимо едно от друго. Според А.Д. това се отнася и за приемането на нови членове в тях. Всяко „племе“ решава дали да постави пред своите кандидати някакви изисквания, или фактът, че те са си подготвили „племенни“ облекла и аксесоари, показва в достатъчна степен сериозността на тяхното желание

³³¹ Самият унгарски индианист П.Ж. (41), който ми разказа всичко това през юли 2010 г., не беше убеден, че информацията е съвсем достоверна.

³³² По сведения на И.Ф. (70, мъж), И.Н. (66, мъж), А.Д. (45, мъж) и други унгарски индианисти, дадени от тях в интервюта – май/юни 2021 г.

да се присъединят. „Някои от „племената“ са по-стриктни в изискванията си към кандидат-членовете – казва А.Д. – и като резултат са доста малобройни. Други, напротив, почти не поставят условия за членство – и затова в тях има много хора.“ Новите членове са представяни на „племето“ от близък приятел или роднина, който поема пълна отговорност за действията на новодошлия и се заема да го наставлява и обучава през първата една година след приемането му. Общо правило за всички е, че през тази първа година новият член няма право да участва активно в „битките между племената“. ³³³ Момичетата и жените по правило не участват в „бойните действия“, макар че понякога може да се присъединят към своите съпрузи, братя или бащи в „отбраната“ на лагера от „вражеско нападение“. Затова и тяхното приемане в унгарските групи е по-неформално, улеснено. „Случаите, в които отделна жена идва с намерение да стане член на някое от нашите „племена“, са много редки – отбелязва Ш.Т. – Почти винаги жените в организацията са партньорки, сестри или дъщери на някои от „воините“³³⁴.

Логично, в онези европейски страни, където „последователите на северноамериканските индианци“ са по-многобройни, има няколко – или дори множество – „индиански“ организации. Германия е типичен пример, като Биргит Турски и други изследователи подчертават, че в значително по-малката източна част на страната (бившата ГДР) тези групи са не по-малко от дружествата в западната част ³³⁵.

Шестдесет и пет годишният Р.К. от Източна Германия обяснява: „Немските „индиански“ организации са няколко вида – младежки клубове, културни дружества, организации с нестопанска дейност и други. Те се отличават не само по начина, по който са официално регистрирани, но и като вътрешни правила и дейности.“ ³³⁶ И за германските индианисти задълбоченият интерес към северноамериканските индианци е първото необходимо условие за приемане в дадена група. Второто е кандидатът да е чел поне по-популярните, но все пак автентични в културно-исторически план книги; на немски език те са доста. „В по-сериозните организации има изпитателен период“ – съобщава Р.К. Оказва се, че този срок може да продължи от шест месеца до една година. За това време се очаква кандидат-членът да си е направил или осигурил по друг начин базово индианско облекло и някои по-обикновени аксесоари. „Преди години накрая на този

³³³ По сведения на посочените унгарски респонденти от интервюта, взети в периода май/юни 2021 г.

³³⁴ Пак там.

³³⁵ Според изследване на Биргит Турски през 1989 г., точно преди обединението на Източна и Западна Германия, на територията на все още съществуващата ГДР е имало 48 действащи „индиански“ групи – лична кореспонденция с Б. Турски, октомври 2021 г.

³³⁶ Интервю с Р.К. (65, мъж) от Германия – май 2022 г.

период имаше нещо като малък изпит, провеждан от по-старите членове на дружеството. Доколкото знам, сега това вече никъде не се прави“ – добавя Р.К. Питам го кои според него са „по-сериозните“ индианистки организации в Германия. „Тези, които не са „туристически индианци“... не изнасят „индиански“ представления по курорти и фестивали, не танцуват индиански танци срещу заплащане. Понякога в моята група гостуваха деца от едно близко училище и за тях ние правихме изключение: показвахме им танци, учехме ги на индиански песни, организирахме стрелба с лък... но това бе друго.³³⁷“

Множеството подходи към индианизма

„Индианските“ групи в Полша също са няколко типа. Имат редица сходни характеристики, а понякога провеждат и общи дейности. Все пак помежду им съществуват значителни различия, включително и в изискванията към техните членове и кандидат-членове.

В най-голямата полска организация „Движение на полските приятели на американските индианци“ (PRPI)³³⁸ няма официално членство. Всеки, който се интересува от коренните жители на Америка (вкл. тези на Централна и Южна Америка) и изпитва към тях искрено уважение, съчувствие към историческата им съдба и възхищение от традиционните им култури, е добре дошъл в нея. PRPI обединява както привлечените от някогашните индианци, така и тези, които организират и участват във фестивали пау-уау; поляците, интересувани се от съвременното положение на коренните американски жители, както и „тези, които вярват, че всички индианци носят на главите си ленти с пера и велурени дрехи с ресни на гърба и ръкавите³³⁹“ – добавя полският ми респондент М.Я. (48 г.).

Всяко лято на различни места в страната се провеждат големи събирания на Движението с песни, танци, индиански игри и състезания, лекции, семинари и други дейности. Повечето хора имат желание да демонстрират „индианските“ си облекла и регалии, но участниците в тези срещи сами подбират своя „дрескод“, така че между тях не липсват и облечени в удобни спортни дрехи. Съвсем логично, там се събира и многобройна публика. „Разбира се, има правила, които са задължителни за всички – уточнява М.Я. – Не се толерира продажбата на алкохол, макар и да се допуска употребата на бира в разумни количества. Затова пък всякакви наркотици са забранени на събиранията на PRPI. На тях идват

³³⁷ Пак там.

³³⁸ На полски – Polski Ruch Przyjaciół Indian.

³³⁹ Интервю с М.Я. (48, мъж) от Полша – октомври 2021 г.

наистина много хора, така че агресивното поведение е напълно неприемливо и това е сведено до знанието на всички. На тези, които по един или друг начин застрашават добронамерената атмосфера на събирането, им се налага да го напуснат.“³⁴⁰

Тъй като „Движението на полските приятели на американските индианци“ не е организация в официалния смисъл на понятието, то се ръководи от „Общество на полските приятели на американските индианци“ (Polskie Stowarzyszenie Przyjaciół Indian – PSPI). За разлика от Движението, Обществото е юридически регистрирано. „Това много помага при наемане на място за дадено събиране, сключване на договори и въобще във всички ситуации, в които са нужни подписи и печати“ – допълва М.Я.

От състава на PSPI се избират членовете на Съвета на събиранията на „Движението на полските приятели на американските индианци“. Тяхната работа е много отговорна, защото те организират всички летни мероприятия, участват дейно в съставянето на програмите им, следят за изпълнението на общите правила и т.н. „Обществото на полските приятели на американските индианци“ издава със свои сили и средства тримесечен бюлетин, четири пъти годишно. Както обяснява полският индианист П.П. (42 г.), член на Обществото може да стане всеки, на когото останалите членове са предложили това, или ако той/тя подаде молба и те я одобрят. И в двата случая новоприетият плаща годишен членски внос – това важи за всички от „Обществото на полските приятели на американските индианци“. Хората, които стават членове на PSPI, както и тези от тях, които се включват в Съвета на събиранията, са с най-различен произход, образование, професии. Критериите за членство обаче задължително включват не само сериозно отношение към работата на Обществото, отговорност, способност за комуникация и т.н., но и задълбочени познания за историята и традициите на американските индианци. „Разбира се, всички членове имат традиционни и/или пау-уау индиански облекла и аксесоари, в зависимост от конкретните им интереси и занимания“ – подчертава П.П. Очевидно това е важна част от разбиранията за сериозно отношение към индианистката дейност, както и въпрос на личен пример.

П.П. продължава: „Знанията са особено важен, всъщност решаващ критерий за членство в Полско-американското етноложко общество „Бронислав Малиновски“³⁴¹. Това също е официална неправителствена организация с годишен членски внос и по-академична насоченост. Нейни членове са учени, университетски преподаватели, дипломиращи се

³⁴⁰ Всички сведения за PRPI, PSPI и Полско-американското етноложко общество *Бронислав Малиновски* (PATE) са получени в интервюта с полските индианисти М.Я. (48, мъж) и П.П. (42, мъж) – октомври 2021 г.

³⁴¹ На полски: Polsko-Amerykańskie Towarzystwo Etnograficzne im. Bronisława Malinowskiego – PATE. Организацията носи името на известния полския учен Бронислав Каспар Малиновски (1884 – 1942), считан за основател на функционализма в културната антропология.

студенти или докторанти, учители, като мнозина от тях членуват и в „Движението на полските приятели на американските индианци“.

С времето обаче някои групи се отделят от Движението, защото – както твърди М.Я. – „...им омръзна да забавляват хората, които не проявяват активност в „индианските“ дейности. Постепенно членовете на тези групи спряха да посещават и летните събирания на PRPI.“ Това са преди всичко хора, които се интересуват задълбочено от определен период от историята и традиционната култура на конкретен индиански народ или регион от Северна Америка. Те си изработват индиански облекла, аксесоари и сечива от XVIII и XIX в., които използват на своите лагери. Критериите за автентичност там са стриктни, насоката е да не се използват съвременни вещи и характерни за епохата след 1890 г. материали, а лагери се организират в отдалечени природни местности и са затворени за външни посетители.³⁴²

Така в Полша се зараждат и развиват „традиционните индиански групи“ – „Такини“³⁴³, „Уакпала учоти“³⁴⁴, „Жълтите кучета“ и др., – които реконструират някогашния лагерен живот на лакота, шайени, чернокраки и други племена от Големите северноамерикански равнини. П.В. (35 г.) от дружеството „Такини“ твърди, че когато отиват на лагер, членовете му оставят в автомобилите си абсолютно всичко, което е свързано със съвременното и „бялата цивилизация“. През двете седмици на лагерирането те разчитат единствено на индианските си одежди, аксесоари, сечива, жилища и пр. Самите автомобили се паркират достатъчно далече от лагера, за да не се забелязват оттам – в някоя горичка или на други удобно място.³⁴⁵

Отделни индианисти от „традиционните групи“ все още посещават големите летни събирания на „Движението на полските приятели на американските индианци“, но само понякога. През последните години активна дейност развива и полската група за исторически реконструкции „Мононгахела 1755“³⁴⁶. Нейна цел е да популяризира чрез различни образователни събития някогашния живот на индианците от Североизточния горски регион и Големите езера на Северна Америка. „Чрез нашите дейности в Полша ще ви доближим до културата и фолклора на индианците от XVIII век“ – обещава членовете на групата на своята

³⁴² По сведения на М.Я., П.П. и други полски индианисти – октомври 2021 г..

³⁴³ Takini – „Оцеляващите“ на езика лакота.

³⁴⁴ Wakpala Wicoti – „Лагер [на брега] на реката“ на езика лакота.

³⁴⁵ Лична кореспонденция с П.В. (35, мъж) от Полша – юни 2006 г.

³⁴⁶ Битката при р. Мононгахела се е състояла на 9 юли 1755 г. на територията на дн. щат Пенсилвания като част от т.нар. Френска и индианска война (1754 – 1763). В това сражение френски отряди, подпомогнати от многобройните си индиански съюзници от горските племена, разгромяват армията на британския генерал Едуард Брадок, напредваща към Форт Дюкен (дн. Питсбърг в щата Пенсилвания).

фейсбук-страница³⁴⁷. Освен в конкретната насока на интереса към индианската история и традиции (Големите равнини при първите; Североизточните гори при вторите), между „Такини“ и „Мононгахела 1755“ има и друга разлика. В своята дейност „горската индианска“ група е насочена и към работа с публика, изложби и семинари (вкл. с деца и младежи), докато „Оцеляващите“ се интересуват главно от постигане на все по-голяма културно-историческа автентичност по време на техните лагери сред природата, затворени за външни посетители. И едните и другите обаче имат високи изисквания към автентичността на облеклата и аксесоарите на своите членове и кандидат-членове.

Линията, която следват полски групи като „Такини“, „Жълтите кучета“ и др., съвпада в голяма степен с тази на немската „Июптала“³⁴⁸ и останалите „индиански“ групи в Германия и Белгия, които провеждат т.нар. „лагери от Бизоновите дни“ (Buffalo Days Camps, BDC)³⁴⁹. Изискванията за автентичност на облеклата и останалите предмети там са пословични – те трябва да отговарят на пресъздаваната култура и период до най-дребните детайли. В тези лагери участват само „представители“ на племената от Големите равнини. Прави се всичко необходимо те да наподобяват индианско село от класическия за равнинната култура XIX век. Членовете на такива групи са известни като „пуристи“ и „хардлайнери“ сред останалите „индиански“ организации в Европа. Те са уважавани заради задълбочените си познания и готовността си „да стигнат най-далече“³⁵⁰ от всички реконструктори на някогашния индиански живот, ала техните събирания са най-малобройни заради високите изисквания, които желаещите да се присъединят към тях са длъжни да покрият.³⁵¹

Ще разгледам по-детайлно „лагерите от Бизоновите дни“ в онази част на моето изследване, която е фокусирана върху разбиранията на индианистите за автентичност.

Все по-сериозни изисквания поставят и онези индианисти в Полша, които са насочили усилията си към организиране на и участие в индиански фестивали пау-уау – а самите фестивали на свой ред все повече приличат на провежданите от коренни американци такива в САЩ и Канада. Отличното познаване и усвояване на различните стилове танци при мъжете

³⁴⁷ <https://www.facebook.com/monongahela1755> (проверено на 11 април 2023 г.)

³⁴⁸ Iyup'tala – букв. „като един“, „Единните“ (на езика лакота).

³⁴⁹ „Бизонови дни“ или „Бизонови времена“ е наричана епохата на свободния живот на племената от Големите равнини; с избиването на бизоните тази епоха залязва.

³⁵⁰ По думите на белгийския индианист М.Х. (54, мъж) – лична кореспонденция, януари 2021 г.

³⁵¹ По сведения на К.Х. (48, мъж) и А.Б. (45, жена) от Германия – лична кореспонденция, май – юли 2008 г.

и жените, съчетаването на лични предпочитания и правила при направата на танцовите костюми и аксесоари, автентичното изпълняване на песните, свързани с различните танцови стъпки – всичко това са задължителни условия за участниците в пау-уау в Унейов, Катовице и на други места в Полша. Всяка година там се събират все повече танцьори и певци, сред които има и чужденци, а напоследък идват и отделни коренни американци. Комисиите, които оценяват изпълнителите, също трупат все по-голям опит.³⁵²

Повече подробности за европейските пау-уау ще дам при разглеждането на „индианските“ групи във Великобритания, където тези фестивали постепенно са се превърнали в основна, ако не и единствена форма на изява на тамошните индианисти.

Цитираният П.П. и неговите приятели, семейството полски индианисти Р.Н. (47 г.) и К.Н. (45 г.), разказват за друга „индианска“ група в тяхната страна, наречена просто „Индианско село“. Членовете ѝ са ентусиасти, които разпъват своите типи в природни местности край притоците на река Одра и живеят там като някогашни индианци в продължение на десетина дни. Това, което основно ги отличава от останалите полски „индианци“, е че хората от „Индианското село“ приемат в лагерите си групи от външни лица, главно деца и младежи, на които демонстрират едновременно индиански бит и традиции и ги обучават в стрелба с лък, шиене на мокасини, палене на огън с „примитивни“ средства, разчитане на следи, индианския език на знаците и т.н.³⁵³

В хода на разговора става ясно, че „Индианско село“³⁵⁴ не е само название на конкретната „индианска“ организация, но и на мащабна инициатива с многобройни изяви из цяла Полша. Това са групи, които организират „индиански лагери“ за деца и юноши, а някои от тях и за възрастни.³⁵⁵ Дейността им е разнообразна – разходки с коне и плаване с „истинско кану“; фестивали с украси от пера, боядисване на лицата и танци около огън; прекарване на няколко нощи в типи и състезания по стрелба с лък или мятане на ласо през деня... и т.н.³⁵⁶ Някои такива лагери предлагат шамански курсове и специални семинари за жени, които желаят да „открият индианката в себе си“. На други до пъстрите индиански типи

³⁵² По сведения на М.Я. (48, мъж), А.Н. (53, мъж) и други полски индианисти – лична кореспонденция, септември 2014 – октомври 2021 г., в хода на която ми бяха изпратени и видео-записи от пау-уау в град Унейов.

³⁵³ Интервю с П.П. (42, мъж), Р.Н. (47 г., мъж) и К.Н. (45 г., жена) от Полша – октомври 2021 г.

³⁵⁴ На полски Wioska Indiańska.

³⁵⁵ <https://wioskaindianska.wroclaw.pl/> (проверено на 12 април 2023 г.)

³⁵⁶ <https://www.wioskaindianska.pl/> (проверено на 12 април 2023 г.)

могат да се видят монголски юрти, а облечени в „индиански“ дрехи деца и младежи хранят южноамерикански алпаки³⁵⁷ и ги разхождат на повод.³⁵⁸

Оказва се, че точно такива характеристики на много от „Индианските села“ из Полша са накарали моите респонденти да не ги включват в разговора ни за полските „индиански“ групи. М.Я. все пак смята, че някои от тях са „добри места“, където младежите могат не само да прекарат интересно част от ваканциите си, но и да научат нещо за американските индианци и техния традиционен живот. П.П. го допълва: „Такова е „Индианското село“, с което започнахме разговора си на тази тема. Заговорихме за него, защото хората там се стараят да показват на децата и другите посетители някои автентични детайли от едновременно индиански бит и да ги учат на възможно най-достоверни индиански умения. Те самите държат да изглеждат автентично в индианските си облекла и аксесоари, включително и защото искат да създадат правилни представи за някогашните коренни жители на Америка у своите посетители.“³⁵⁹

Полските индианисти са на мнение, че самият характер на инициативата „Индианско село“, където посетителите са клиенти, записват се в предварително заложили програми и заплащат преживяването на „индиански приключения“ и усвояването на „индиански умения“, прави неизбежно натрупването на редица стереотипи при представянето на коренните американски традиции и история. В повечето от тях „индианските“ облекла и аксесоари са бутафорни – такива се предлагат и на клиентите. „Има добре организирани „Индиански села“ в Полша, има зле организирани и има ужасно организирани такива – завършват темата моите полски респонденти. – И всички претендират, че са образователни организации.“³⁶⁰

Първоначално споменатото от П.П. и другите индианисти от Полша „Индианско село“ напомня по своята организация и дейност една група от Унгария, която често лагерува в големия парк „Номадия“ край град Айка. Тези унгарски „индианци“ също отделят специално внимание на младежите и децата, които искат да научат нещо повече за някогашните северноамерикански племена и да усвоят някои индиански умения. В „Номадия“ се провеждат тиймбилдинги, зелени училища и семейни тържества. Там има също и школа по езда, детски дървени замъци и други

³⁵⁷ Алпака (*Vicugna pacos*) – южноамериканско домашно чифтокопитно животно. Отглежда се във високите части на Андите, на териториите на Еквадор, Перу, Чили, Аржентина и Боливия. Алпаката е с височина около 1 m, достига на тегло до 70 кг и има меко и дълго руно.

³⁵⁸ По сведения на Е.Б. (42, жена) от Полша – лична кореспонденция, ноември 2021 г.

³⁵⁹ Мнения на М.Я. (48, мъж) и П.П. (42, мъж) от Полша, изказани в интервю – октомври 2021 г.

³⁶⁰ Интервю с полските индианисти М.Я. (48, мъж) и П.П. (42, мъж) – октомври 2021 г.

приспособления за игри и забавления. Ето защо цитираната „индианска“ група има „запазено място“ в „Номадия“, отлично вписвайки се в дейностите на парка. През 90-те години на XX в. водачът на групата Л.М. (63 г.) и други нейни членове са лагерували с унгарските „шайени“ и „лакота“ в планините на Бакон, но вече развиват дейността си в други насоки. Запазили са обаче своята възискателност към историческата достоверност на индианските си облекла, украси, сечива. Стараят се и показваните от тях елементи на някогашните племенни култури да са възможно най-реалистични, за да могат подрастващите „от самото начало да си изградят достоверни представи за северноамериканските индианци“ (Л.М.).³⁶¹

Изискванията към идващите на техните лагери деца и младежи касаят преди всичко безопасността им и осигуряването на приятно и полезно прекарване там за всички. Съвсем разбираемо, „индианският дрескод“ за гостите е сведен до отделни, по-скоро символични аксесоари, които да им помогнат да се почувстват по-свързани с темата, да се вживеят повече в „индианските“ си занимания. Самите начини, по които хората от „индианската“ група в „Номадия“ разкриват индианските традиции пред своите млади посетители, както и условията, в които се случва това, не са и няма как да са исторически автентични. Тук играта има изключително важна роля за възприемането и осъществяването на отделни аспекти от някогашните племенни култури, а насоките в дейността на тамошните индианисти са преди всичко образователни.³⁶²

Във Великобритания „индианските“ организации също се различават помежду си – включително и като изисквания към своите членове. Поне така е било преди време. През последните три десетилетия на XX в. 69-годишната П.К. била редовен участник, заедно със своя съпруг и трите им деца, в организираните през почивните дни и ваканциите тип-лагери в природни местности. Там се срещали с приятели, а с времето към тях се присъединявали и нови хора. Неписаните правила за външния вид, поведението и действията по време на тези лагери се наложили постепенно на базата на желанието за постигане на възможно най-голяма автентичност в облеклата, украсите, обзавеждането на самите шатри, предметите от ежедневието и т.н. Това желание било подкрепено от натрупващия се опит от съвместно изучаваните индиански песни, танци и други изяви на някогашните племенни култури. Няколко официално наложени правила, но все пак от кандидат-членовете се очаквало да се обзаведат възможно най-бързо с минимума индиански дрехи и предмети, който след това да надграждат на базата на по-големи познания. Групите като тази на П.К.

³⁶¹ Л.М. (63, мъж) от Унгария – лична кореспонденция, юни 2021 г.

³⁶² Пак там.

организирали лекции и семинари за новите членове, за деца и юноши, а понякога и за възрастна публика извън състава на самите групи. По нейни спомени, те винаги били полезни и интересни и за самите индианисти.³⁶³

Семейството на П.К. участвало и в т.нар. „рандеву“³⁶⁴, където английските „индианци“ се срещали, веселели, състезавали се и търгували с „трапери“, „планински ловци“ и други любители на някогашния американски Запад. На тези събирания критерият бил същият като на типичните лагери – всички се стремели да бъдат колкото е възможно по-автентични като облик, аксесоари, оръжия, поведение и умения. Това не само се очаквало от участниците, но и било въпрос на чест за всеки от тях.

Въпрос на чест за П.К., семейството ѝ и техните приятели от Англия било също да покажат възможно най-висока културно-историческа достоверност в облеклата, аксесоарите, песните, танците и въобще в „индианските“ си умения, когато се присъединили към голям индианистки лагер в Германия през 1980 г., а през 1986 участвали в първото официално международно събиране на „евроиндианци“ в Белгия. Тя не си спомня да е имало никакви официални изисквания към участниците в тези събития, освен спазване на общите правила на лагера. Съпругът на П.К. бил очарован от автентичния вид на немските „индианци“. „Той малко им завидя заради великолепните им украси за глава – но ми каза, че щом се върнем в Англия, веднага ще си направи такава... и го стори!“³⁶⁵

На пау-уау като на пау-уау

Още през 70-те и в началото на 80-те години на XX в. във Великобритания се организират пау-уау с изпълнения на индиански песни и танци, но дълго време те са малобройни и рядко се провеждат извън програмата на общите индианистки събирания и лагери. Към края на 80-те и през 90-те години много английски „индианци“ пътуват до САЩ и Канада, където посещават пау-уау и дори имат възможности да научат там не само песни и танци, но и правилата за провеждане на тези фестивали,

³⁶³ Спомени на англичанката П.К. (на 69 г., понастоящем живееща във Франция), споделени в интервю – април 2021 г.

³⁶⁴ Rendezvous – събиране, среща на уречено място (фр.). В исторически план – неколкодневни панаири, провеждани в началото на лятото на териториите на днешните щати Уайоминг, Айдахо, Монтана и Юта между 1815 и 1845 г. В тях участвали трапери, търговци, индианци и пътешественици. Пушки, барут, капани, ножове, инструменти, платове, мъниста и алкохолни напитки се разменяли срещу животински кожи – преди всичко боброви. Освен търговия, на подобни събирания се устройвали веселия с песни и танци, хазартни игри, организирали се състезания по стрелба, хвърляне на нож и томахок, и т.н. Към средата на XIX в. „рандевута“ вече не се провеждали поради почти пълното изстребване на бобрите и началото на войните между американската армия и индианските племена от Равнините и Платото. Днес тези събирания са „възкресени“ от любители на историята на американския Запад както в САЩ и Канада, така и в някои европейски страни.

³⁶⁵ Интервю с П.К. (69, жена) от Англия – април 2021 г.

разликите между отделните категории танцьори, тяхното оценяване и пр. Тази нова вълна от информация чувствително променя облика на „индианските“ дейности във Великобритания. Постепенно пау-уау се превръща в най-активната изява на повечето английски групи. Търсенето на историческата достоверност на индианските облекла и бит от XVIII – XIX в. при много индианисти от Острова се заменя от стремеж към спазване правилата на съвременните коренни американски фестивали.

По думите на англичанката К.Х. (54 г.), почти всички „индиански“ организации във Великобритания понастоящем са „певчески групи“ – хора, които разучават и изпълняват съвместно индиански песни в стил пау-уау. Повечето от членовете им са се специализирали и в един или повече стилове на пау-уау танцуване и имат съответните танцови костюми, които различните танци – „традиционен мъжки“, „танц на тревата“, „танц на звънящите рокли“, „танц с шал“³⁶⁶ и т.н. – изискват. Към момента във Великобритания съществуват десетина такива певчески и танцови групи и поне три пау-уау комисии, които съдействат за организирането на фестивалите и играят ролята на жури при оценяването на състезателните изпълнения. Има и хора, които не са членове на нито една от съществуващите групи, а сами изучават индиански песни и танци, изработват си облекла и т.н. Тях ги наричат „независими индианисти“.³⁶⁷

К.Х. принадлежи към „Сентърленд сингърс“³⁶⁸. Тя с гордост заявява, че нейната група следва „традиционните ценности“. На моя въпрос кои ценности има предвид, К.Х. отговаря: „За всеки от нас е важно да си изработи или закупи правилния танцов костюм и онези регалии, които са нужни за определената категория танц – и да танцува според изискванията на дадения стил. Ние смятаме, че трябва да се знаят точните песни за съответните танцови стилове – технически правилно изпълнявани като пеене и като отмерване на ритъма с тъпана, с всички фигури, паузи и т.н.“ К.Х. е горда, че е член и на Комисията на Пау-уау ветераните. „Хората от Комисията често организираме специални мероприятия, като песни и танци в подкрепа на индиански протести срещу нефтопровода в щата Северна Дакота³⁶⁹, или събирания, на които разясняваме причините за

³⁶⁶ Men Traditional, Grass Dance, Jingle Dress Dance, Shawl Dance и др. са категории танци в програмата на пау-уау, свързани с конкретни стъпки и танцови движения, с ритъма на изпълняваните песни и – не на последно място – с облеклата и аксесоарите на танцьорите.

³⁶⁷ Сведенията за английските пау-уау са от интервю с англичанката К.Х. (54) – юни 2021 г.

³⁶⁸ Тези англичани са подхождали като много коренни американски певчески групи от САЩ и Канада, които се назовават според мястото, откъдето произхождат – Bear Creek Singers, Moose Mountain Singers, Whitefish Bay Singers и т.н. Други групи си избират по-различни имена – Red Hawk Singers, Black Lodge Singers, Sun Eagle Singers, Northern Cree Singers, Sons of the Drum и др.

³⁶⁹ Става дума за започналите през април 2016 г. и добили световна известност масови протести на коренни американци срещу изграждането на нефтопровода Dakota Access Pipeline на компанията Energy Transfer Partners в северните САЩ. Той свързва нефтени находища в западната част на щата Северна Дакота с южната част на щата Илинойс, минавайки под реките Мисури и Мисисипи, както и под езерото

създаването на движението „Изчезнали и убити коренни американски жени“ (MMIW)³⁷⁰ в Северна Америка и неговите цели.“ Тя пояснява, че на тези мероприятия идват и много хора, които не са част от певческите групи, така че изискванията за облекла и аксесоари са много по-свободни – но тя и приятелите ѝ от „Сентърленд сингърс“ са винаги облечени „както трябва.“³⁷¹

Фестивалите пау-уау стават все по-популярни в Европа и се превръщат в традиция. Годишната им програма във Великобритания и Полша започва да прилича на тази в американските щати и канадските провинции. Освен двете цитирани европейски страни, такива фестивали – обикновено провеждани в големи спортни зали – предлагат и немските градове Тауха и Франкфурт, чешкият Кладно, нидерландският Ротердам, датската столица Копенхаген... Европейската пау-уау сцена става все по-автентична: все повече англичани, поляци, германци, чехи, датчани и други жители на Стария континент добиват уменията и самочувствието на опитни певци и танцьори, майстори на танцови костюми, организатори и оценители.³⁷²

Част от тях членуват и в онези „индиански“ групи, които провеждат лагери сред природата. Други обаче са се посветили само на свързани с пау-уау дейности. „Ученето на танците и песните, както и изработването на съответните облекла и аксесоари изискват много познания и труд – коментира 74-годишният англичанин Б.У. – Все пак пау-уау са изяви на една по-скоро градска култура: те се провеждат на специална арена или в зала, костюмите и регалиите са унифицирани в много отношения, танците и песните са категоризирани, дори хората около тъпана най-често са облечени в шорти, тениски и са с бейзболни шапки на главите.“ Б.У. допуска, че тези англичани, които са се ориентирали единствено към пау-уау, по този начин са „изравнили темпоралното разминаване“ между

Оахе до индианския резерват Стендинг Рок. Много членове на племето хункпапа лакота и други коренни американски общности смятат тръбопровода за сериозна заплаха за качеството на водата в региона. Наред с това, строителството му заплашва с разрушаване стари индиански гробища, както и други културни обекти с историческо значение. През декември 2016 г. администрацията на президента Обама и ръководеният от нея Армейски инженерен корпус постановиха, че е необходимо по-нататъшно проучване за справяне с проблемите на племената, предизвикани от строежа на нефтопровода. Ала на 24 януари 2017 г. новоизбраният президент Доналд Тръмп подписа меморандум за ускоряване на изграждането му. Проблемите с Dakota Access Pipeline не са окончателно решени и до днес.

³⁷⁰ „Изчезнали и убити коренни американски жени“ (Missing and Murdered Indigenous Women - MMIW) е гражданско движение в САЩ и Канада, което работи за повишаване осведомеността относно изчезналите, изнасилени и/или убити индиански (но също инуитски и метиски) жени и момичета чрез организиране на походи, демонстрации, изграждане на официални бази данни, срещи на местните общности, осигуряване на активна колаборация между градските власти и племенните съвети, специално обучение на полицейските служители за действия при сигнали за домашно насилие и т.н.

³⁷¹ Интервю с К.Х. (54, жена) от Англия – юни 2021 г.

³⁷² Б.У. (74, мъж) от Англия – лична кореспонденция, март 2020 г.

днешния индианист и обекта на неговите интереси – някогашните северноамерикански индианци. В този смисъл участниците в европейските пау-уау не могат да бъдат разглеждани като исторически реконструктори, тъй като те се присъединяват към една съвременна коренна американска културна дейност, макар и претендираща да е традиция със старинен произход.

Моят полски респондент М.Я. споделя: „Не съм кой знае какъв почитател на пау-уау, но докато работех във Великобритания, посетих няколко такива фестивала.“ Когато се завръща в Полша, той дълго време няма възможност да посещава лагерите на „индианската“ група, към която принадлежи. Фестивалите пау-уау обаче са му удобни като време, защото се организират в уикендите или по време на по-дълги празници. „Много искам моят малък син да се приобщи към индианизма – споделя М.Я., – а за него това ще е по-лесно да стане на пау-уау, отколкото на типи-лагер, където трябва да се спазват твърде много изисквания.“³⁷³

Думите на поляка са подкрепени от изказвания със същия или сходен смисъл на други индианисти от Великобритания, Германия, Дания. Очевидно пау-уау е един улеснен начин да се практикува „индианското хоби“. Наред с другото, той „изравнява темпоралното разминаване“ (по думите на англичанина Б.У.) – дейността на посветилия се на пау-уау индианист напуска рамките на историческа реконструкция, трансформирайки се в присъединяване към популярна изява на днешната коренна американска култура. Изискванията за историческа достоверност към участниците практически отпадат; те са заменени от условия за познаване на правилата, по които функционира съвременният индиански културен феномен.

Все пак повечето „евроиндианци“ предпочитат да реконструират историческите племенни култури на Северна Америка от периода XVIII – XIX век. Някои от тях се състезават в различните танцови категории на пау-уау или пеят, отмервайки върху тъпан ритъма на типичните за тези фестивали изпълнения, но признават, че най-много ги вдъхновява едновременно индиански живот³⁷⁴. Други гледат на пау-уау като на продукт на съвременния паниндианизъм, който стои извън конкретните им интереси. Трети акцентират върху разликите между дейността на „индианските“ групи преди години – когато песните и танците са били само част от изявите им – и сегашното положение на нещата.

Днес фестивалите пау-уау във Великобритания са с платен вход за посетителите, а на някои от тях има такса и за участниците. „Това не беше така в годините на моята младост“ – спомня си англичанката П.К. (69 г.).

³⁷³ Интервю с М.Я. (48, мъж) от Полша – октомври 2021 г.

³⁷⁴ По изказвания на голям брой индианисти от различни европейски държави в множество разговори.

Първоначално нейната група провеждала пау-уау само за собствено удоволствие, без външна публика. По-късно започнали да организират песенно-танцовите си изяви така, че да присъстват и зрители – но и тогава нямало входни такси. „Ние правехме друго – обяснява П.К. – След като бяхме изпълнили почти всички танци и песни, провеждахме и т.нар. „танц на одеялото“, при който хората от публиката оставяха върху разпънато индианско одеяло колкото пари желаеха или можеха да си позволят. По този начин например събрахме средства за издаването на първата част на автобиографията на нашия наставник и вдъхновител Тед Блекмор³⁷⁵. Уви, втората никога не излезе.“

П.К. отдавна не посещава английските фестивали пау-уау, защото от години живее с втория си съпруг във Франция. Все пак поддържа връзка с приятели от някогашната си „индианска“ група и научава от тях новини. „Много хора от „старата гвардия“ са разочаровани – споделя тя. – Не съм виждала тези неща лично, но те казват, че повечето сегашни пау-уау са се превърнали в някакви хипи-фестивали и туристически съборища, на които продажбата на „сънохващи“³⁷⁶ от Китай и бродирани с пластмасови мъниста ленти са едва ли не основното.“ Някои от приятелите на П.К. споделяли пред нея, че не хранят илюзии за бъдещето на „индианското движение“ във Великобритания.³⁷⁷

Най-активните са най-авторитетни

Разочарованите индианисти от „старата гвардия“ в Англия са, както подчертава П.К., „хора отдадени и с богат опит – учредители и дългогодишни лидери на „индиански“ групи в тази страна“. Тя самата не е била пряк свидетел на цитираните промени, но вярва на споделената от тях информация и на преценката им, включително и на техните песимистични прогнози за бъдещето на английското „индианско движение“. Едната причина за това е, че П.К. ги познава лично, но има и друга, не по-малко важна: цитираните хора стоят – или поне са стояли – високо в йерархията

³⁷⁵ Едуард (Тед) Блекмор (1898 – 1983) – един от ранните индианисти във Великобритания, почитан като създател и старейшина на първите английски „индиански“ групи.

³⁷⁶ Сънохващач (Dreamcatcher) – амулет, изработван в миналото главно от индианците оджибуе и съседните им племена. Представлява изплетена от кожени върви или животински сухожилия мрежа, разпъната върху най-често кръгла дървена рамка, към която са прикрепени пера от нощна птица. Смята се, че – окачен близо до леглото – сънохващачът възпира („хваща“) лошите сънища и насочва добрите към спящия. През последните десетилетия сънохващачите са се превърнали в един от най-масово продаваните „паниндиански“ артикули, често произвеждани в Китай и Хонконг от изкуствени материали в крещящи цветове и украсявани с най-различни пера. За повече информация относно традиционния dreamcatcher вж. *За сънохващача* от Иван Радунчев (2001) в алманаха *Гласът на Орела*, т.1 – София, Шамбала.

³⁷⁷ Интервю с П.К. (69, жена) от Англия – април 2021 г.

на английските „индиански“ организации, защото са основатели, вдъхновители и водачи, защото са вождове.

„В нашия лагер „Четири вятъра“ официално няма вождове – казва литовецът В.Н. (58 г.) – Такива обаче все пак има. Това са 4-5 човека, които решават например кои от желаещите да се присъединят към „индианската“ група може да дойдат на лагер, а кои – не. Честно казано, не знам по какви критерии се ръководят водачите ни, за да установят доколко е сериозен интересът към индианците у дадения кандидат, но е факт, че другите литовски индианисти приемат решенията им.“ В.Н. също не ги оспорва. Макар да е един от по-възрастните членове на групата, той не е сред вождовете. Обяснява го с това, че е станал официален член на „Четири вятъра“ през 2007 г., докато някои други са в литовската „индианска“ организация от четвърт век и повече. „Мнозина от старите членове са и от най-активните сред нас, а най-активните са най-авторитетни – формулира В.Н. – Именно те вземат важните решения: избират място за общия лагер, изготвят програма на дейностите по време на лагера, определят кога ще се провеждат танците, церемониите, следят за реда в лагера, назначават глашатаите³⁷⁸ и т.н.“³⁷⁹

Едно сравнение с българския случай би могло да очертае общите тенденции и разлики между литовската „индианска“ организация и „Орловия кръг“ в България. Ако се върнем към споделеното от 42-годишния А.М. от Българското общество по индианистика, според когото в даден период през 90-те години на миналия век двама-трима от утвърдените членове на организацията играели ролята на комисия за приемането или отхвърлянето на кандидат-членове³⁸⁰, можем да се запитаме какво им е дало това право и защо са смятали, че могат да се заемат с подобна задача. Самият А.М. ги нарича „неколцина от по-старите членове на организацията“ и подчертава, че основен критерий за преценката им относно дадения кандидат е бил доколко интересът му/й към коренните американци е дълбок, сериозен, траен. Очевидно самите „старейшини“ са имали именно такъв интерес, предполагащ задълбоченост, дори отдаденост спрямо темата, събрала в организация изкушените от индианските традиции българи. Тези техни характеристики, съчетани с по-дългия им „стаж“ в дружеството, определят и специалното им място в йерархията на „Орловия кръг“.

Самият термин „йерархия“, приложен към структурата на „Орловия кръг“ и взаимоотношенията в българската „индианска“ организация,

³⁷⁸ Ролята на глашатаите в някогашните индиански лагери е била много важна, защото те са оповестявали решенията на вождовете на всички останали от общността.

³⁷⁹ Интервю с В.Н. (58, мъж) от Литва – декември 2020 г.

³⁸⁰ Информацията бе потвърдена и от други хора, които през 90-те години на XX век са били членове на „Орловия кръг“ – Д.В. (42, мъж), Д.А. (46, жена) Д.В. (60, мъж) и И.Р. (51, мъж).

извиква различни реакции в членовете ѝ. Според А.М., „...за йерархия можеше да се говори основно в даден период през 90-те години, когато една матрона³⁸¹ се опитваше да наложи вижданията си на организацията с помощта на няколко уважавани, но умело манипулирани от нея членове на Кръга. Бях твърде млад, затова едва днес мога да си дам сметка за борбите за власт и авторитет, които са се развивали пред очите ми тогава.“

А.М. добавя, че споменатите „борби за власт“ не продължили дълго. Според него, с изключение на този период, който донесъл известни напрежения, отношенията в организацията били и продължавали да бъдат много близки. „Голяма част от хората са свързани от дълбоко приятелство. Някои започнали в Кръга партньорства прераснаха в семейства. Солидарността е водеща в отношенията – дори тези членове на Обществото, които не са твърде близки, са винаги готови да си помагат.“³⁸² А.М. подчертава, че солидарността и взаимопомощта се проявяват както при общите сфери на интерес – северноамериканските индианци, индианизма, лагерите и пр., – така и в различни житейски ситуации от всекидневието извън организацията.

„Не мисля, че в „Орловия кръг“ има ясно изразена йерархия – казва В.В., на 42 г. – Да, Обществото има свой устав и формални разпоредби, но по-скоро представлява група приятели и съмишленици.“³⁸³

Официалният устав на „Орловия кръг“ определя наличието на председател и управителен съвет на организацията. Четиридесет и шест годишната Д.А., която е неин член почти от самото ѝ учредяване, казва, че тези длъжности се дават по заслуги и то само, ако избраните са съгласни да ги заемат. „Всъщност председателят и членовете на управителния съвет се избират без определен мандат. Те се занимават главно с връзките на Кръга с други организации, с обществеността, с представянето ни пред различни институции и т.н. За всички други задачи обикновено се намират доброволци, които да се заловят с тях. Важните решения се взимат от общото събрание. Хората в Кръга са много близки помежду си и това им позволява да решават възникнали проблеми и да реагират на появили се потребности чрез неформални средства, по приятелски начини.“³⁸⁴

Много членове на „Орловия кръг“ говорят и за една „по-индианска“ йерархия вътре в организацията, според която председателят е вожд, а общият съвет на Кръга почти винаги има по-важни функции от управителния съвет. Д.А. (46 г.), Н.Я. (37 г.), П.Б. (42 г.) и няколко други

³⁸¹ Както уточни А.М., той има предвид жена, която е била малко по-възрастна от повечето други членове на организацията.

³⁸² Интервю с А.М. (42, мъж) от България – септември 2021 г.

³⁸³ Интервю с В.В. (42, мъж) от България – април 2021 г.

³⁸⁴ Интервю с Д.А. (46, жена) от България – август 2021 г.

български индианисти споменават и „пазителите на лули“³⁸⁵ като хора, които също имат висок статус в тяхното дружество.

Д.Д. (50 г.) също смята, че в „Орловия кръг“ съществува формална и неформална йерархия. „Често, но не във всички случаи, двете се припокриват. Йерархията се определя и преподрежда напълно демократично – според активността и желанието на отделните членове.“ Тя също подчертава, че отношенията в организацията са приятелски, „като става дума за много здраво, дълбоко и ангажирано приятелство, което хората неслучайно определят като роднинство“.³⁸⁶

При навлизането в темата за йерархията в българската „индианска“ организация много други нейни членове също говорят за „роднинство“ и дори за „семейство“. „Да, съществува йерархия – казва 40-годишната В.Д. – също както и в едно семейство. Тя се основава на качествата и достойнствата, които всеки човек от Кръга лично притежава. Основното индианско определение, което сме възприели и в което вярваме, е „Всички ние сме роднини“³⁸⁷. При нас съвсем естествено с годините са се изградили връзки на доверие, почит, загриженост и истинско приятелство помежду ни. За мен „Орловият кръг“ е семейство.“³⁸⁸ К.Л. (50 г.) казва почти същото: „Съществува йерархия сред членовете на Орловия кръг – така, както в семейството съществува йерархия. Тази йерархия обаче е динамична, пак както в семейството – учиш се, развиваш се и постепенно от бебе преминаваш в дете, после в юноша и след това ставаш възрастен и равен... но не като значение, защото в този смисъл в Кръга поначало всички сме равни, а равен като знания и оттам като авторитет.“³⁸⁹

³⁸⁵ В традиционните общества на северноамериканските индианци от Големите равнини, Платото и други културно-географски региони конкретни хора били избирани заради качества като мъдрост, щедрост, готовност да помагат, висок морал, както и заради опита им в общуването със света на духовете за церемониални пазители на общоплеменни свещени лули – като Плоската лула и Лулата с пера при ацина, лулата на Бялата бизонова девица при лакота, Гръмотевичната лула при чернокраките и т.н. Те били смятани за своеобразни гаранتي за племенното единство и благополучие. В индианистките организации, където има пазители на лули, за такива се избират хора, които с действията, думите и цялостното си поведение се явяват пример за останалите членове на групата. Обикновено – както е било и при някогашните индианци – пазителите на лули са водачи на церемониални събирания и празненства, търсени са съвети, понякога се явяват арбитри при спорове и пр.

³⁸⁶ Интервю с Д.Д. (50, жена) от България – март 2022 г.

³⁸⁷ „Всички ние сме роднини“, „Всички са мои роднини“, „Всички ние сме едно“, „Всички сме свързани“ – различни преводи на ритуалната фраза *Mitakuwe oyasin*, произнасяна в края на церемонии и молитви от представители на народите лакота, накота и дакота (популярни под обобщеното название сиу). Известният изследовател на индианците от Големите равнини Джоузеф Е. Браун (1920 – 2000) смята, че *Mitakuwe oyasin* е концептуална фраза за сиукската традиционна култура, изразяваща фундаменталната ѝ идея за единство и взаимосвързаност между всичко съществуващо (Brown, Joseph E. 1984, *The Spiritual Legacy of the American Indian – Crossroad*, pp. 53-54; *Becoming Part of It* in PARABOLA, Volume 7, Number 3: *Ceremonies* – November 2015).

³⁸⁸ Интервю с В.Д. (40, жена) от България – май 2021 г.

³⁸⁹ Интервю с К.Л. (50, жена) от България – юни 2021 г.

Почти всички българските индианисти се изказват много положително и с очевидна гордост за „роднинската йерархия“ в „Орловия кръг“, ала някои от тях виждат в нея и негативни аспекти. „Недостатък на този подход е бавното взимане на решения и – понякога – въвличането на излишни емоции, които могат да изострят междуличностните отношения“ – смята 50-годишният Б.А. Личното му мнение е, че председателят и управителният съвет трябва да взимат повече решения, за които задължително да информират останалите, но без да се стига до прекалено обстояйни, дълги допитвания. „Ако има други предложения, те да бъдат представени в определен срок, ала ако няма конструктивни такива, трябва просто да се изпълнява предложението от председателя и управителния съвет план... и толкова“ – категоричен е Б.А.³⁹⁰

„Винаги съм смятала „Орловия кръг“ за мое второ семейство – споделя 47-годишната С.П. – Години наред хората от Обществото бяха най-близките ми приятели. Сега обаче виждам, че – може би, защото бяхме съвсем млади и с твърде идеалистични разбирания – някак пропуснахме момента, в който, като във всяка организация, се налага да се въведат ясни правила и конкретни процедури.“ Според С.П. редица по-стари „индиански“ организации в Европа функционират много добре и до днес, тъкмо защото имат заложили „правила и процедури“, които членовете им спазват. „За да е успешна една организация, тя трябва да има йерархия, правила... Ако се замислим, така е било и навремето в онези племенни общности, които харесваме толкова много.“³⁹¹

Това мнение се споделя и от още някои членове на Българското общество по индианистика. Други очевидно не харесват самия термин „йерархия“. По някакъв начин той противоречи на идеите за свобода и равенство, които не само символизируют някогашните американски индианци, но и са сред основните ценности на самите „индиански“ групи в Европа.

„В „Орловия кръг“ има пазители на лули, съвет, вожд, които изпълняват определени функции, но аз не бих нарекла това „йерархия“ – споделя 42-годишната П.Б.³⁹² – Отношенията са равнопоставени и приятелски, цари дух на взаимопомощ и солидарност.“

Според Я.Ч. (41 г.) йерархия в българската „индианска“ организация има, но тя е „изключително плоска“. На председателя/вожда и членовете на управителния съвет са възложени „по-скоро отговорности, отколкото права за вземане на решения от името на организацията.“ От дългогодишното си членуване в „Орловия кръг“ Я.Ч. е убеден, че всички решения се вземат по демократичен път, „посредством широка дискусия, с

³⁹⁰ Интервю с Б.А. (50, мъж) от България – май 2021 г.

³⁹¹ Интервю със С.П. (47, жена) от България – юни 2022 г.

³⁹² Интервю с П.Б. (42, жена) от България – май 2022 г.

даване на възможност и окуражаване на всеки член да изрази мнението си.“ Той подчертава: „Стремежът в организацията е да се живее „по индиански“ не само по отношение на дрехи и украси, песни, танци, ритуали и пр., а и в реалните взаимоотношения между членовете ѝ. Съответно, наблюдаваме много силна солидарност, искрена взаимопомощ и уважение между членовете на Кръга.“³⁹³

Я.М. (46 г.) е един от най-късно присъединилите се към родната „индианска“ организация, но и според него „отношенията между хората тук са много близки, като в едно малко племе.“³⁹⁴

„Не смятам, че може и дума да става за йерархия в „Орловия кръг“ – категоричен е друг български индианист, 37-годишният Н.Я. – Ако въобще има някакво деление между членовете му, единственото такова е по опитност. В Кръга има хора, извървели по-дълъг житейски път и натрупали повече знания за историята на северноамериканските индианци, за различни аспекти от традициите на тези или онези племена. Напълно естествено, други имат по-малко познания по индианските въпроси. Ето защо повечето от практиките, официалните събития или работилниците се водят от по-опитните членове – от „ветераните“ или „старите кучета“, както обичаме да казваме. Ала всеки, който се чувства достатъчно уверен и способен, може да бъде водещ на дадено мероприятие.“³⁹⁵

Пример за това са някои членове на „Орловия кръг“, които са се присъединили по-късно към организацията, но са успели да развият голяма опитност по отношение на материалната култура на коренните жители на Северна Америка и да усвоят по-добре някои традиционни индиански умения, занаяти и пр. Това важи и за тези, които не са „ветерани“ в организацията, но са активни в изучаването на индианската духовна култура, на историята на коренните американци и т.н. Стажът в организацията определено играе роля в йерархията на отношенията в нея, ала – както казва литовецът В.Н. – „най-активните са най-авторитетни“.

Анализът на промените във вътрешната структура на литовската и в българската „индиански“ организации показва някои сходни тенденции. С течение на времето в тях се очертават повече или по-малко формализирани йерархии. Същевременно и в двата случая има ясен стремеж да се избегнат твърди правила, които биха могли до доведат до нежелани асоциации с бюрократични структури, застрашавайки в съзнанието на членовете на тези групи свободата и „роднинството по дух“, които те очевидно издигат като водещи индианистски идеали.

³⁹³ Интервю с Я.Ч. (43, мъж) от България – май 2022 г.

³⁹⁴ Интервю с Я.М. (46, мъж) от България – февруари 2022 г.

³⁹⁵ Интервю с Н.Я. (37, мъж) от България – септември 2021 г.

В.Н. разкрива, че в литовската организация постепенно се обособили два кръга – на по-отдавнашните членове, по-тясно свързани помежду си, и на присъединилите се по-късно. Последните дори започнали да се наричат „Малкия кръг“, оформяйки се като „организация в организацията“. „Разбира се, взаимопомощ и солидарност има и между хората от двата кръга – казва литовският индианист, – ала в най-голяма степен такива отношения се наблюдават вътре във всеки от тях.“ Според В.Н., нито в „Малкия“, нито в другия кръг съществува формална йерархия.³⁹⁶

Сходно съчетаване между изграждане на йерархии и внимателно избягване на всякакви асоциации с йерархични бюрократични структури наблюдаваме и в руския случай, като там отказът от формални категоризации е като че ли по-краен. Анализът на споделеното от руските индианисти показва, че характерният за техните среди индивидуализъм се възприема като своеобразно отражение на култа към личното достойнство при историческите северноамерикански индианци.

„Винаги съм бил самотник – споделя за себе си руснакът И.Г. (58 г.), – индианист сам по себе си. Може би е така, защото живея далече от големите „индиански центрове“ в Русия – Петербург, Москва, Новосибирск...“ Той обаче често гостува на свои приятели от руските „индиански“ групи, лагерува с тях. Опитът му показва, че в тези организации няма официални лидери. „Вождовете са харизматични личности, в чиито мнения останалите се вслушват, доверяват се на преценките им. Авторитетът им обаче никога не е признаван от всички. Възникват и конфликти, често на междуличностна основа, подхранвани от егоцентризъм. Появяват се нови водачи. С времето и те биват оспорвани.“ И.Г. смята, че повечето индианисти, поне в Русия, се считат за уникални и не поставят ничие мнение над своето. „На мен това ми прилича на типичния за някогашните индианци – особено за воините от Големите равнини – индивидуализъм: желанието да извършиш най-много подвизи, да си най-достоеен, култът към личната чест и т.н.“³⁹⁷

Московчанинът Ю.К. (60 г.) е един от ветераните на руския индианизъм. Продължава да е много активен и до днес. Той разказва: „Сега в Русия има много реконструкторски клубове и организации – от „викинги“ до „бойци от Червената армия“ и „белогвардейци“. Всички те са стройно организирани, участват в съответни програми и мероприятия. Ние, „индианците“, имаме този плюс – или минус, зависи откъде ще го погледнем, – че се ползваме от пълна индивидуална свобода. За нас няма такива неща като официални организации, регистрации, задължителни срещи и събития. Съвременната индианистика включва множество различни направления – от романтични през отявлено комерсиални до

³⁹⁶ Интервю с В.Н. (58, мъж) от Литва – декември 2020 г.

³⁹⁷ Интервю с И.Г. (58, мъж) от Русия – септември 2021 г.

научни и религиозни. Всеки сам решава накъде да насочи своя интерес и до каква степен.“³⁹⁸

При германските организации формалните правила и ясните йерархии не се възприемат като противоречащи на свободния индиански дух. „Ние сме немци, имаме си устав“ – казва шеговито германецът Р.К. (65 г.) за индианистката група, към която е принадлежал. Днес тя вече не съществува и той гостува на „индианските“ мероприятия на свои приятели от други немски дружества. „Да, при нас имаше йерархия. Бяхме добре организирани, имаме план за провеждане на лагерите и другите „индиански“ събития, както и управителен съвет, който се избираше всяка година. Начело на съвета стоеше вождът на групата. Той се занимаваше с уреждането на отношенията ни с официалните власти: разрешенията за лагериране, за провеждане на различни мероприятия, издаване на бюлетини и т.н. В някои други немски „индиански“ групи имаше и по-нататъшни разклонения на йерархичната структура – помощник-вождове, даже „шамани“... В нашата обаче такива нямаше.“³⁹⁹

Р.К. си спомня, че в началото всички в групата били близки приятели. Лесно избирали съвет и вожд, с готовност приемали решенията им и ги изпълнявали с ентузиазъм. „Нещата вървяха добре. С годините обаче се събираха все повече по-късно присъединили се хора, които взеха да критикуват първоначално приетите правила и да налагат нови. Някои например искаха да се превърнем в уестърн-клуб с каубои и индианци, които въртят ласо, мятат ножове и танцуват „военни танци“, за да можем да припечелваме от туристически забавления. Старите членове не желаеха да правим такива неща: да танцуваме пред публика за пари. Единственото изключение, което правехме, беше за децата от близко училище, които идваха през ваканциите в нашия лагер и ние им показвахме индиански танци, какво представляват шатрите типични, обяснявахме им символиките на индианските украси и т.н.. Децата и техните учители бяха много доволни. Никога обаче не сме искали да ни се плаща за това.“

Все пак мнозина от групата на Р.К. желаели да изнасят платени представления и в крайна сметка се отделили. Това било началото на разпада на дружеството. Р.К. подчертава, че тези негативни събития започнали с оспорване на авторитета на по-старите членове и съвета на организацията от присъединили се доста по-късно хора.

„Всъщност няма нищо лошо в различните мнения – добавя немският индианист. – Напротив, аз харесвам разнообразието. Ала трябва да има уважение, разумни дискусии, изслушване.“ Казва още, че много харесва лагера, към който най-често се присъединява, откакто неговата група не съществува. „Там има много хора с различни мнения, но няма налагане,

³⁹⁸ Ю.К. (60, мъж) от Русия – лична кореспонденция, ноември 2020 г.

³⁹⁹ Интервю с Р.К. (65, мъж) от Германия – май 2022 г.

враждебност. Приемаме се взаимно, опитваме се да се разберем – и успяваме. Това е най-ценното.“⁴⁰⁰

Макар очевидно да има национални специфики в отношението към йерархията в индианистките групи, разговорите и интервютата на тази тема показват значението и на индивидуалните такива. Именно те най-много затрудняват очертаването на общ социален профил на членовете на „индианските“ организации. Все пак, що се отнася до отношението на индианистите към формалните структури, всички търсят някакъв компромис между духа на свободата, който ги е тласнал към първоначалното членство в групата от една страна, и нуждата от някакви базови правила за съвместна дейност от друга. Едно удачно решение се открива в спонтанно появилата се формулировка „игра“ – доколкото играта подразбира и свобода, и общи правила.

За 52-годишният унгарец Е.Ф. най-важното е „индианската“ организация, в която членува, да осигурява необходимите документи, позволяващи легално лагеруване в горите на Бакон. „От друга страна аз имам собствена земя, на която също е удобно да се лагерува, така че съм независим от всякакви организации.“ На въпроса за отношенията и йерархията по време на самите лагери в Бакон, той отговаря, че те са възможно най-близки до тези на някогашните индиански племена от Северна Америка. „Аз дори не бих нарекъл това, което ние правим, „организация“ – продължава Е.Ф. – То е нашата голяма индианска ИГРА, която с годините се е превърнала в нещо много специфично, изключително важно за нас. Организацията при нас е подчинена на ИГРАТА. Няма нищо интересно в една организация сама по себе си, но всички ние участваме в ИГРАТА с много ентузиазъм и голямо удоволствие!“⁴⁰¹

А.Д. (45 г.) е сред най-активните членове на лагеруващата в Бакон унгарска група. Той също смята, че военните игри са особено важни за дейността ѝ, както и за самите отношения между членовете ѝ. Подобно на Е.Ф. подчертава, че йерархията в групата е изградена възможно най-близко до тази в някогашните племенни общности. Основните решения в групата се взимат от Съвет на вождовете, в който всяко „племе“ е представено от свой „вожд“. Ако Съветът не стигне до единодушно становище, се търси мнението на Съвета на старейшините, състоящ се от четирима уважавани и опитни (А.Д. употреби „мъдри“) мъже, избирани на всеки четири години от Съвета на вождовете. „Напоследък някои хора от групата проявяват скептицизъм към Съвета на вождовете, подлагат на съмнение авторитета на старейшините и техните решения – споделя А.Д. – Според мен това е

⁴⁰⁰ От същото интервю с Р.К. – май 2022 г.

⁴⁰¹ Е.Ф. (52, мъж) от Унгария; тъй като интервюто с него беше проведено в писмена форма (май 2021 г.), спазвам изписването на ИГРА с главни букви, както го бе дал той.

типично за мисленето на белия човек, от което се опитваме да се разграничим. За съжаление, това чуждо на изконните индиански ценности мислене прониква по различни начини и в нашето дружество.“ Все пак той е оптимист: „Това, че принадлежим към дадено „племе“ и към един съюз от „племена“, разчитаме един на друг в планината, участваме рамо до рамо в „битките“, споделяме духовни ценности и преживявания, изгражда помежду ни връзки, които нямат паралели в съвременния градски живот!“⁴⁰²

Подобно на унгарците Е.Ф. и А.Д., други членове на индианистки сдружения също интерпретират йерархията и вътрешната организация като част от автентичността на отношенията в групата – всъщност като едно от правилата на играта, в която са включени.

„Съобразявам се с йерархията в нашата организация, защото тя се основава на някогашните индиански социални и духовни правила – заявява 54-годишният М.Х. от Белгия. – Приемам я като част от пътя, който следвам, ала не бих толерирал йерархия от армейски, бизнес или друг подобен тип!“⁴⁰³

По сведения на М.Я. и П.П. йерархията в лагерите на „Уакпала учоти“ и другите групи в Полша, които реконструират аспекти от традиционния индиански живот, също е базирана на организацията в някогашните села на племената от Големите равнини. Според полските ми респонденти, това е част от преживяването на миналото, ала същевременно е и използване на доказано работеща социална система, основаваща се преди всичко на единство и взаимопомощ, на солидарност.⁴⁰⁴

„...в дух на подкрепа, приятелство и съпричастност“

Бихме могли да приемем **солидарност** за ключова дума по отношение на членството, йерархията и структурата на „индианските“ организации в Европа. В „За разделението на обществения труд“⁴⁰⁵ бележитият френски социолог Емил Дюркем (1858 – 1917) изказва твърдението, че видът солидарност – механична или органична – отговаря на типовете общества. В тези с механична солидарност интеграцията между индивидите е резултат от тяхната хомогенност: сходно обучение, общи вярвания, подобна работа, еднакъв начин на живот. Дюркем подчертава, че при традиционните общества механичната солидарност се изгражда основно на базата на роднинските връзки. Според него органичната солидарност е свързана с индустриализацията и произтича от

⁴⁰² Интервю с А.Д. (45, мъж) от Унгария – май 2021 г.

⁴⁰³ М.Х. (54, мъж) от Белгия – лична кореспонденция – септември 2022 г.

⁴⁰⁴ Интервю с полските индианисти М.Я. (48, мъж) и П.П. (42, мъж) – октомври 2021 г.

⁴⁰⁵ Дюркем, Е. 2002, *За разделението на обществения труд*, София, Издателство СОНМ.

взаимната зависимост между индивиди с различно обучение, специализация, вярвания и т.н., които се нуждаят едни от други, за да изпълняват своите специфични задачи.

Разгледана в светлината на тази типология, солидарността между европейските индианисти би следвало да е по-скоро органична, защото те имат различно обучение и специализация, а начинът им на живот извън лагерите и другите „индиански“ събития също не е еднакъв. На пръв поглед те се нуждаят едни от други най-вече, за да изпълняват специфичните си задачи в рамките на дадената „индианска“ група – и то за определен срок (двуседмичен лагер, тридневен фестивал и т.н.). Ала хората в тези групи са тясно свързани от общите си интереси, близко приятелство, а също и в идеен/духовен план. Като се прибави и фактът, че „индианските“ организации копират традиционни общества, солидарността между членовете им по-скоро клони към механична. Разбира се, те си остават съвременни хора с различно обучение и специализация, с повече или по-малко несходни начини на живот. Активно прокламираната идея за „роднинство по дух“ помежду им обаче изравнява в дадена степен несъответствията и превръща солидарността им в механична, подобно на тази в някогашните племена, където главно роднинските връзки и колективните интереси са поддържали социалния ред.

Петдесетгодишната К.Л. от България може да посочи много примери за проява на взаимопомощ между членовете на българското общество „Орловия кръг“: „В най-трудните години, през 90-те, се събираха пари за един от членовете, който не бе получавал заплата месеци наред. Помня друг случай, в който човек от Кръга бе потънал в случилото му се лично нещастие; „случайно“ на гости му отидоха други членове на „индианското“ общество и в последвалия разговор нещастieto беше преформулирано и постепенно преодоляно. Членове... хм, дори самото понятие ми звучи някак изкуствено, чуждо – това са приятели, роднини, братя, сестри! Хора от „Орловия кръг“ са се събирали да помогнат в ремонта на апартамент и дори в построяването на къща на техен роднина от Обществото.“⁴⁰⁶

По-младият Н.Я. напълно я подкрепя: „Имало е редица конкретни житейски ситуации, дори изпитания, в които се е налагало солидарността и взаимопомощта между хората от „Орловия кръг“ да се доказват, да се изпълват с конкретно съдържание. Закъса ли някой от общността във финансово, психологическо, здравословно или друго отношение, той/тя знае, че може да разчита на своите приятели от Кръга.“ Н.Я. смята, че тези отношения, а не йерархията са „главна причина за спойката между хората в организацията“.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Интервю с К.Л. (50, жена) от България – юни 2021 г.

⁴⁰⁷ Интервю с Н.Я. (37, мъж) от България – септември 2021 г.

Подобно на мнозина български и други европейски индианисти, 44-годишният П.А. от „Орловия кръг“ е убеден, че групата му трябва да продължи да се развива „...в дух на подкрепа, приятелство и съпричастност, каквито е имало в племенните общества и без които те не биха оцелели толкова векове. Уви, тези неща са забравени в днешното общество и това води съвременната цивилизация към упадък, а може би дори и към гибел.“⁴⁰⁸

По-горе в този текст очертах отделни национални разлики между европейските „индиански“ организации, но анализът на мненията, изказани от техни членове по фундаментални въпроси показва, че съществуващите помежду им прилики преобладават.

Руският последовател на северноамериканските индианци А.К. (58 г.) счита, че йерархията в една „индианска“ организация е важна, но не бива да засенчва приятелските отношения, солидарността между членовете ѝ, защото те са основното, най-същественото.⁴⁰⁹ „Ние идваме в дадена група, водени от собствения си интерес към северноамериканските индианци, привлечени от възможността да го споделим със съмишленици – казва 65-годишният Р.К. от Германия. – Но с времето той може да ни даде много повече: да ни научи на реална подкрепа и взаимопомощ, на възприемане на различните мнения в групата.“⁴¹⁰ Един от ветераните на индианизма в България, И.В. (72 г.) смята, че „индианците може и да са ни спечелили първоначално с ефектния си външен вид, но дори още като деца и в ранната си младост ние сме се впечатлили дълбоко и от техните отношения – помежду им и спрямо света.“⁴¹¹ Словакът Ф.Щ. (61 г.) е убеден, че основното, което свързва хората в една „индианска“ група, е общият им ентусиазъм – и ако добрата организация е нещо, което се научава, то загубата на ентусиазма не може да се компенсира с нищо.⁴¹² Латвийският индианист Е.Б. (45 г.) смята, че появата на някаква йерархия е неизбежна във всяка група – иначе тя не би могла да функционира. „Много е важно обаче йерархията в една „индианска“ организация да не попречи на запазването на поне част от изначалния романтизъм – предупреждава той. – Та нали всички ние сме се влюбили в индианците още в нашето детство и юношество! Затова не бива да позволяваме дори и на стройната организация да угаси онова пламъче, което тогава се е запалило в нас.“⁴¹³

⁴⁰⁸ Интервю с Н.Я. (37, мъж) от България – ноември 2021 г.

⁴⁰⁹ Разговор с А.К. (58, мъж) от Русия – септември 2000 г.

⁴¹⁰ Интервю с Р.К. (65, мъж) от Германия – май 2022 г.

⁴¹¹ Разговор с И.В. (72, мъж) от България – септември 2022 г.

⁴¹² Ф.Щ. (61, мъж) от Словакия – лична кореспонденция, май 2007 г.

⁴¹³ Интервю с Е.Б. (45, мъж) от Латвия – октомври 2020 г.

Макар отношенията между европейските индианисти да се основават на приятелство, „роднинство по дух“ и равнопоставеност, техните организации не биха могли да осъществяват дейностите си без съответстваща йерархия. Тя обаче има специфични измерения – защото става дума за доброволни организации, а също и поради социокултурните влияния на темата, която обединява хората в тези организации и им дава специфични характеристики.

Преките ми наблюдения, допълнени от интервюта, разговори и кореспонденция с членове на „индиански“ групи от няколко европейски страни показват, че йерархията в тях не се определя от социалния, финансов, професионален, политически и пр. статус на който и да е член извън даденото дружество. Възможно е да има изключения, но аз поне не съм попадал на такива. Наблюдавал съм по-скоро обратни примери – хора, които в ежедневието си живот на чехи, руснаци и германци имат много добро финансово положение и заемат високи постове в проспериращи фирми, но в своята „индианска“ група не са сред лидерите, защото не демонстрират достатъчно качества от онези, които се търсят и ценят в групата, или защото са нейни членове от сравнително скоро. Критериите, които определят по-високия статус на едни индианисти спрямо други, са възраст (ала сама по себе си тя не е достатъчно условие), „стаж“ (от колко време даденият човек е член на дружеството) и – особено – заслуги към „индианската“ организация, активност в делата ѝ, отдаденост на идеите на индианизма, съчетани със знания и умения в областта на коренните американски традиции и история. Съвсем не на последно място значение имат комуникативните умения на дадения индианист, способността му да проявява емпатия, неговата доказана готовност да помага на съмишлениците си – защото във всички изследвани европейски групи приятелските отношения между членовете им, издигнати в ранг на „роднинско-племенни“ (защото са „индиански“), играят по-съществена роля за установяването и поддържането на социален порядък, отколкото формалната йерархия в тях.

Анализът на споделеното от различни членове на европейски „индиански“ организации показва, че за успешното изграждане и функциониране на отношенията вътре в групата те се доверяват основно на пресътворяваните от тях индиански традиции и на приятелството помежду им. По думите на 37-годишния български индианист Н.Я.: „Ние сме преди всичко много близки приятели – но това нямаше да е така, ако не ни бяха свързали интересът и любовта към коренните американци. Индианците ни вдъхновяват с качествата си, проявявани в исторически времена, но още живи и днес. Смея да твърдя, че техният светоглед ни е облагородил по такъв начин, че да пожелаем да изградим връзки от различно естествено – искрени, осъзнати, базирани на духовно роднинство. Това е особено ценно в ерата на електронните комуникации, в която

истинското, неподправено общуване между хората е все по-голяма рядкост.⁴¹⁴

„Племенното съзнание“ и „роднинството по дух“ са сред онези характеристики на индианизма, които превръщат „индианските“ групи в една по-специфична изява на феномена културно-исторически реконструкции. Най-вероятно рицарството също вдъхновява много от хората от средновековните организации да възпитават в себе си благородни качества и да ги изявяват помежду си. Все пак повечето реенакторски групи поставят акцентите на дейността си върху пресъздаването на материалната култура от дадената епоха. В европейските „индиански“ дружества обаче духовната култура на северноамериканските племена има изключително важна роля както за появата, поддържането и развитието на самия интерес на членовете им към коренните американци, така и за връзките между самите тях. Много от индианистите, с които съм общувал, споделят, че светогледът и личната им житейска позиция са дълбоко повлияни от индианските духовни учения⁴¹⁵. Още по-единодушно те изтъкват „племенните“ отношения като едно от най-важните постижения на техните организации.

Както бе споменато, изявите на тези „племенни“ отношения нерядко имат и международен характер. Могат да се дадат много примери; тук ще си послужи с един банален, но достатъчно илюстративен такъв. Немски индианисти са ми изпращали като подаръци доста скъпи (дори и по критериите на значително по-високия жизнен стандарт в Германия) материали, необходими за изработването на качествени реплики на индиански облекла и аксесоари. При настояване от моя страна да платя поне част от цената на получените материали, съм получавал следните отговори: „Индианците трябва да си помагат“, „Парите нямат място в отношенията между роднини по дух“, „Ако не помагам на мои съмишленици, как бих могъл да твърдя, че следвам Червения път?“⁴¹⁶ и други подобни. При това примерът с германските „роднини“ съвсем не е единствен.

Разбира се, на различни „индианските“ събирания, наред с натуралната размяна, се осъществява и класическа търговия – стоки срещу пари. Почти винаги обаче цените в крайна сметка се занижават, а

⁴¹⁴ Интервю с Н.Я. (37, мъж) от България – ноември 2021 г.

⁴¹⁵ Става въпрос преди всичко за придобили широка популярност концепции като „Земята е наша обща майка“, „Всички същества са взаимосвързани“, „Всичко на този свят има дух“ и т.н. Детайлното навлизане в спецификите на дадена племенна религия се наблюдава по-рядко, респ. конкретните митове, типичните за даден индиански народ религиозни представи, стриктното спазване на определени предписания и забрани (табу) имат значително по-малка роля в ежедневието на повечето индианисти.

⁴¹⁶ Р.К. (65 г., мъж), М.И. (52 г., жена), Г.И. (60 г., мъж) и др. от Германия – лична кореспонденция в различни месеци между 2000 и 2022 г.

доволните купувачи често прибавят към парите и някакъв подарък за продавача. Не са редки и случаите като този, когато на международен лагер в Чехия майстор на индиански украшения подари първоначално обявени за продан свои изделия на чуждестранни индианисти, защото идват отдалече и са пътували дълго, за да се присъединят към лагера.⁴¹⁷

Многобройните примери за „роднински“ отношения между индианистите – особено, когато те са от различни националности – могат да доведат до идеализирани обобщения за съществуването на неформална международна „индианска“ общност в Европа със свои специфични обноси, базирани на общи духовни и социални кодове. Идеята е привлекателна и конкретните ѝ изяви действително са чести и разнообразни. Ала връхлитането на едно неочаквано и жестоко изпитание – войната, започнала на 24 февруари 2022 г. с руската инвазия в Украйна – показва ако не нейната несъстоятелност, то поне лесната ѝ уязвимост.

Войната в Украйна и деиндианизацията

Поради специфичната структура и вътрешна политика на бившия СССР, представителите на различни нации, чиито държави изграждаха този съюз, общуваха безпрепятствено в неговите граници. Бидейки съветски граждани, мнозина от тях се възприемаха помежду си като сънародници. Това важеше и за индианистите от огромната федерална държава. Литовци, украинци и руснаци често организираха общи „индиански“ лагери, като на тях често присъстваха също беларуси, латвийци, естонци и представители на други народности.

След разпадането на СССР общуването между индианистите от бившите републики беше изправено пред редица затруднения, които доведоха до по-голяма активност в локалните „индиански“ събития – руски пау-уау, украински срещи, литовски лагери... Все пак гостуванията и общите мероприятия не замряха напълно благодарение на изгражданите десетилетия наред контакти и приятелства. Членовете на различните групи все така се считаха за „роднини по дух“, провеждаха общи ритуали, имаха съвместни планове...

Началото на войната в Украйна драстично промени всичко това – главно в отношенията между руските и украинските последователи на индианците, но не само. Нито дългогодишните приятелства, нито множеството общи лагери и дейности успяха да опазят „роднинството по дух“ между преобладаващата част индианисти от воюващите страни.

Реакциите не бяха – и не са – идентични при всички. Голяма част от руските „индианци“ предпочетоха да запазят неутралитет, като просто

⁴¹⁷ Аз бях един от хората, които получиха подарък по този повод на летния международен лагер в Чехия през август 2022 г.

избягват темата. Други изказват надежди, че „всичко скоро ще свърши“ и „нещата пак ще се нормализират“, без да навлизат в повече уточнения. Двама руски „индианци“ ми довериха, че са отвратени от ставашото, но не могат да му се противопоставят открито. В руската индианистка фейсбук група *Pow Wow Russia*⁴¹⁸ стриктно се спазва официално решение да не се публикуват каквито и да било материали или коментари за войната в Украйна, а само такива, които са свързани с индианската тема. Всяко нарушение се изтрива от администраторите.

Познавам четирима руски индианисти, които открито изказват несъгласие с инвазията в Украйна и въобще с политиката на Владимир Путин. Те като цяло са изолирани от останалите. Групата, изявяващи пълна подкрепа спрямо Путиновата политика и войнстваща антиукраинска позиция, също не намира официална изява на полето на *Pow Wow Russia*. Своите позиции тези руски индианисти заявяват преди всичко от трибуната на личните си фейсбук профили, но и при всяка друга възможност. Повечето от тях се задоволяват с общи призови за подкрепа на руската армия и политиката за „денацификация“ на Украйна, в чиито постулати като че ли твърдо вярват. По мои наблюдения само неколцина от тях са наистина агресивни – те сипят заплахи към украинците, възхваляват имперската мощ на Русия в миналото, издигайки лозунги с реваншистка насоченост и обявяват противниците на войната за „малоумни“ и „предатели“.

След като откровено заявих антивоенната си позиция, загубих няколко от руските си респонденти, един от които (между другото етнически украинец) ме обяви за „промит мозък“ и „поддръжник на украинския фашизъм“. Впрочем той бе единственият, който пряко заяви, че „оттук насетне пътищата ни се разделят“. Останалите подразнили се от позицията ми руски индианисти просто спряха да комуникират с мен. Един от тези хора се опита да вкара нещо като „индиански елемент“ в пропагандните си изяви, като написа, че може да отиде „на лов за украински скалпове“, ала не след дълго постът му бе изтрит, най-вероятно от самия него.

Изтрита бяха и няколкото написани от украински индианисти послания в *Pow Wow Russia* (до която страница те имаха нормален достъп преди войната). Изказванията им бяха обвинителни, дори агресивни.

Трябва да споделя, че изгубих и няколко украински респонденти, но никой от тях не е изказвал недоволство от мен самия или позицията ми. Смятам, че по-скоро след началото на войната вече не им бе до интервюта и разговори за индианистките им интереси и занимания. Някои бяха

⁴¹⁸ <https://www.facebook.com/groups/800441340040297> (при последната проверка на 14 април се оказа, че групата съществува, но вече е затворена – сега в нея могат да участват само регистрирани потребители, допуснати от администраторите).

мобилизирани, други очевидно нямаха възможност да ползват интернет. Останах във връзка само с четирима-петима украински индианисти..

В.М. (57 г.) и С.В. (62 г.) бяха в Харков в някои от особено трудните и опасни седмици и месеци. Пишихме си при всяка възможност – т.е. рядко. С.В. сподели: „Тежко е домът ти да е почти напълно разрушен, да не знаеш дали семейството ти ще оцелее, с какво ще нахраниш внуците си, откъде ще вземеш лекарства при нужда. Ала за мен е не по-малко тежко това, че мои доскорошни приятели от руските „индианци“, с които сме били като братя в продължение на три десетилетия, ми написаха, че всички ние ще умрем – и че напълно го заслужаваме!“ Той ми изпрати снимка на своя индиански олтар с текст, че вярва, че това е, което е опазило него и близките му при интензивния обстрел на града.⁴¹⁹

В.М. е убеден пацифист, човек на изкуството и страстен природолюбител. Той е потресен от случващото се в родината му. Сподели, че ако преди време някой му бил казал, че всичко това може да се случи в 2022 г., никога нямало да повярва. В.М. се чувства дълбоко наранен от ставащото и търси още по-активно, при всяка възможност, облекчение и „зареждане“ (както той се изрази) в общуването си с природата и изкуството, в измеренията на индианската представа за взаимосвързаността на хора, животни, дървета, скали, реки. Обвинява нахлулите в страната му руски войски, че са нарушили този естествен ред на живота, но не е агресивен в изказванията си. С.В. е много по-остър в нападките си към руснаците, като основните му обвинения са към руските „индианци“, които той – наред с другото – смята за предали общите им мечти, „роднинството им по дух“, самата идея на индианизма. Друг украински индианист, Е.С. (51 г.), е още по-гневен в изказванията си. Останалите „последователи на индианците“ от Украйна или спряха да пишат, или споменават темата за войната рядко, но с горчивина: „Видя ли какво направиха [руснаците]!“ (С.П., 63 г.).⁴²⁰

Темата за войната в Украйна се намеси дълбоко в отношенията между индианистите и от други страни – на първо място тези, които влизаха в състава на бившия СССР. Естонецът С.П. (38 г.) отправи призив към всички индианисти – руснаци, украинци, литовци и др. – да останат приятели, да не се влияят от политиката на техните държави, да не допускат омразата да ги разедини. Като цяло тази позиция не среща особена подкрепа. Повечето литовски индианисти изявиха твърда проукраинска и антируска позиция – това влоши или съвсем прекъсна връзките им с болшинството руски последователи на индианците. През лятото на 2022 г.

⁴¹⁹ С.В. (62, мъж) от Украйна – лична кореспонденция, октомври 2022 г.

⁴²⁰ В.М. (57, мъж), С.В. (62, мъж), Е.С. (51, мъж) и С.П. (63, мъж) от Украйна – лична кореспонденция, юли-октомври 2022 г.

малка група руски и белоруски индианисти проведеха съвместен лагер в Беларус.

На международния „индиански“ лагер в Чехия през август 2022 г. някои словашки индианисти изразиха негативно отношение към украинските бежанци в Словакия, ала тези разговори бързо бяха прекратени поради всеобщото решение по време на лагера да не се дискутират политически теми. Войната в Украйна донесе разногласия и в българската „индианска“ група, ала и тук идеята за недопускане изостряне на отношенията между индианистите въведе някакво равновесие.

Сблъсъкът на позиции и мнения между последователите на индианците в Русия и Украйна, както и между тези в други европейски страни показва, че при тежки социално-политически кризи като настоящия военен конфликт, „духовното родство“ помежду им е изложено на изпитание, което в редица отношения не е в състояние да преодолее. Правят обаче впечатление опитите на отделни индианисти – понякога и на цели групи – да изолират конфликтната тема от общуването помежду им с цел тя да не разруши тяхното единство. Темата е с продължение – нека се надяваме, че в обозримо бъдеще ще можем да видим развитието ѝ след края на войната.

Колкото и да са важни отношенията между членовете на европейските „индиански“ групи, те не могат да бъдат и не са единствено условие за тяхното съществуване и развитие. Практикуваният от разглежданите групи индианизъм в множество отношения е форма на културно-историческа възстановка (главно от типа „жива история“), включваща изучаване на първите жители на Новия свят чрез мимезис: копиране и максимално автентично пресъздаване на възможно най-голям брой аспекти от традиционното ежедневие на дадено племе в определен исторически период. В зависимост от особеностите на конкретната организация, заниманията засягат в една или друга степен и духовната култура на американските индианци. Чрез създаване на специфична среда (лагер от шатри тип или други индиански традиционни жилища), конкретно обличане, украсяване и поведение, практикуване на индиански умения, песни, танци и по множество други начини, индианистите се стараят да възпроизвеждат изявите – исторически, въображаеми и по средата – на племенен живот от миналото на Северна Америка. Макар някои от европейските индианисти никога да не са посещавали САЩ и Канада и да не са общували пряко с американски индианци, сред тях има истински специалисти по историята и културите на коренните американци, както и майстори в изработването и демонстрирането на достоверни индиански одежди, аксесоари, оръжия, предмети на бита и пр.

Представи и критерии за автентичност в европейските „индиански“ организации

Търсенето на автентичност е фундаментална цел в културно-историческите възстановки. Да се постигне максимална достоверност е изключително важно както за посветилите се на римската история реконструктори, така и за средновековните дружества, за тези, които пресъздават живота през италианския Ренесанс, или възстановяват сражения от Първата световна война и т.н. Може да се обобщи, че автентичността има водещо значение за дейността на реенакторските организации и в голяма степен определя самото им съществуване.

Какво се разбира под **културно-историческата автентичност** и как тя се осъществява в условията на съвременния реенактмент са въпроси, водещи до нееднозначни отговори. Между историческите събития и свързаните с тях човешки култури от една страна и реконструирането им след време от друга винаги има някакви, а най-често и сериозни разминавания. Самият факт, че възстановката се извършва от хора, живеещи значително (нерядко векове или дори хилядолетия) по-късно спрямо въпросните събития и култури, прави тези разминавания неизбежни. Именно степента на справяне с тях определя подходите и статута на конкретната реенакторска група.

Както бе отбелязано, „индианските“ организации в Европа почти без изключения може да бъдат разглеждани като специфична проява на феномена „исторически възстановки“. Тяхната история е изградена от представите на членовете им за достоверност, промените в тези представи и прилагането им в реконструирането на аспекти от миналото на северноамериканските коренни народи. Изследваните организации се формират на базата на ентусиазма, породен у техните учредители от произведения на юношеската литература и приключенски филми с индианска тематика – например романите на Карл Май и техните екранизации. На този ранен етап разбиранията на членовете им за автентичност се определят от представеното в подобни литературни и филмови творби.

Имре Над, дългогодишен изследовател на коренните култури от Големите северноамерикански равнини, а също и на унгарските „индиански“ организации, пише, че първата такава група в унгарския планински район Бакон е основана в самото начало на 60-те години на XX в. от „последователи“ на племената делауери и апачи.⁴²¹ Това се обяснява с факта, че част от онези млади унгарци харесвали творбите на американския писател Джеймс Фенимор Купър, докато другите

⁴²¹ Nagy, I. 1993, *Indianism in Hungary* in *European Review of Native American Studies* 7:1, pp. 37-38.

предпочитали произведенията на Карл Май⁴²². Двете „племена“ лагерували отделно в горите на Бакон, провеждайки игрови „войни“ помежду си, изразяващи се в разузнаване и дебнене на „противника“, „схватки“ с обезопасени „индиански оръжия“, „вземане на пленници“ и т.н. Облеклата и украсите на тогавашните унгарски „делауери“ и „апачи“ не се различавали особено помежду си⁴²³. По време на лагерите и „войните“ в планинския район членовете и на двете групи носели ушити от напомнящ еленова кожа плат дрехи с ресни, каквито били виждали на илюстрациите в приключенските романи, евтини перуки, украси от пера на домашни птици и т.н. Едва след като започнали да посещават библиотеката на Унгарския национален етнографски музей и да се интересуват от реалната история и действителните традиции на представяните от тях племена, младежите осъзнали, че делауерите и апачите са се различавали твърде много помежду си като местоживееене, бит, външен вид, епоха на най-ярки изяви и в още много аспекти. Това ги накарало да преосмислят своите „племенни принадлежности“ и да си поставят нови цели, свързани с изучаването и пресъздаването на реални аспекти от някогашните индиански култури.

Разгледаният пример е класически по отношение формирането на повечето „индиански“ групи в Европа и тяхното развитие. Главната движеща сила за създаването на такива организации е възторгът от „срещите“ с индианците като герои от приключенските романи и филми. Той е породен (по думите на често цитирания специалист по индиански реконструкции Майкъл Тери) от „...красотата, вдъхновението и дълбокото усещане за свобода, които се излъчват от стария индиански начин на живот, от племенните култури и религия.“⁴²⁴ Неслучайно повечето хора стават членове на такива групи в юношеска или ранна младежка възраст, когато въпросните изживявания са особено силни. Тези, които се включват на по-зрели години, по правило търсят по-скоро философската и духовна стойност на традиционните индиански култури и/или проявяват научни интереси в своите занимания.

С всички рискове на обобщението би могло да се каже, че играта е основополагащ елемент в създаването на „индианските“ групи в Европа, а по-нататъшното им развитие се изгражда върху симбиозата между духа на играта и автентичното представяне на коренните американски традиции и

⁴²² В романите на Купър положителните индиански образи са на воители от племената делауери и мохикани, а в произведенията на Май единият от двамата главни герои е „вождът на апачите Винету“.

⁴²³ Всъщност цитираните племена са представители на два много далечни като разположение върху северноамериканския континент културно-географски региона, което е причина за множеството разлики в техния начин на живот, жилища, облекла, аксесоари, прически и т.н.

⁴²⁴ Лична кореспонденция с Майкъл Тери – април 2017 г.

минало. Съотношенията между тези два базови аспекта определят и повечето разлики между индианистките организации на Стария континент. Във всеки случай далеч не винаги става въпрос за търсене на компромис помежду им. Според нидерландския филолог, историк и културолог Йохан Хьойзинха (1872 – 1945), „Играта е по-стара от културата“, затова и „Културата в по-ранните ѝ фази се играе“⁴²⁵. Аз също смятам, че европейските „индиански“ общества – дори и най-сериозните – първоначално са привлечени от играта. (Впрочем, пак според Хьойзинха, противопоставянето между понятията *игра* и *сериозност* „не е нито окончателно, нито изчерпателно“⁴²⁶.)

Често привличането към играта е неосъзнато. То би могло да се обясни (както и правят индианистите) с „търсене на специален смисъл... на изначални истини“ – и това не е заблуда. Играта предлага едно „излизане“ от „обикновения“ или „действителен живот“, а нейните територии са „временни светове вътре в реалния, предназначени за изпълнение на специални действия“⁴²⁷. Учредяването на една „индианска“ група със сигурност е специално действие. То носи в себе си нещо от Томпсън-Ситъновото желание да се **играе на индианци** – и така да се постигне „мъдростта на гората“⁴²⁸, която дарява важни опитности и фундаментални човешки добродетели. Създаването на такава група често е инспирирано от приключенски романи и филми с герои индианци – храбри, свободни, с великолепни украси от орлови пера, танцуващи с вълци и говорещи с бизони. По-нататъшното ѝ развитие най-вероятно ще е свързано с посланията на Черния Елен или други индиански мъдреци. По-скоро или по-бавно членовете на индианистката група ще се съсредоточат върху **културата** на племената, включително и върху материалните ѝ измерения, върху автентичността на някогашния индиански бит, разглеждан в светлината на традиционните вярвания.

Разбира се, пътят на различните европейски „индиански“ сдружения не винаги следва точно гореописания ред, но в почти всички случаи се касае за негови варианти, в които играта води към културата.

Индианските игри в Бакон

С времето разглежданите унгарски групи от Бакон натрупват сериозни знания и умения, свързани с традиционната материална и

⁴²⁵ Хьойзинха, Й. 2000, *HOMO LUDENS. Изследване на игровия елемент на културата*, София, Захарий Стоянов, с. 27,

⁴²⁶ Пак там, с. 33.

⁴²⁷ Пак там, с. 39.

⁴²⁸ Ситън, Ърнест Т. 1968, *Ловци в северните гори*, ЗЕМИЗДАТ, Библиотека *Ловни приключения*, с. 261.

духовна култура на избраните от тях племена. Основен акцент на дейността им обаче си остават „военните игри“. Те са се превърнали в тяхна „визитна картичка“. Самите лагери и „битки“ се провеждат във все по-пълнен унисон с автентичната история на племената от Равнините на Северна Америка, с максимално спазване на техните военни обичаи, цели на бойните действия и пр. Мнозина „индианци“ от Бакон твърдят, че „...дебненето и неочакваните нападения създават близка до някогашния индиански живот атмосфера – затова нашите военни игри носят много автентични преживявания както на преките участници в тях, така и на всички лагериращи в Бакон.“⁴²⁹ Тази атмосфера се подсилва от реалистично изработените племенни одежди, аксесоари, предмети на бита и традиционни индиански жилища, които тамошните „представители“ на шайените, кроу, поуните, лакота и други равнинни индиански племена ползват от началото на лагера до самия му край. Исторически са спазени и „междуплеменните вражди“ (лакота срещу кроу, шайени срещу поуни), както и съюзите между съответните племена – кроу и хидатса, лакота и шайени...

Последните дни от престоя в Бакон се обявяват за „дни на мира“ – хората от отделните лагери си гостуват или даже преместват своите шатри, за да лагерируют заедно, а празничната атмосфера се допълва от автентично изпълнени старинни индиански песни и танци, ритуали за побратимяване, приятелски състезания и угощения. Имре Над отбелязва, че унгарските индианисти ползват в общуването си специфичен „индиански“ стил на говорене, пълен с метафори и описателни изрази като „сладък бял пясък“ (захар) и „черна напитка“ (кафе), „каменните шатри“ (близкото село с неговите къщи) или пък „ръмжащите каруци“ (преминаващите по пътищата отвъд хълмовете автомобили)⁴³⁰.

По думите на 62-годишният Ш.Т., активен участник в „индианските“ лагери в планинската област, стремежът към автентичност на облеклата, песните, общуването и т.н. обслужва в най-голяма степен самите военни игри, а те на свой ред подхранват атмосферата на достоверност с изживяванията, които носят. В този „затворен цикъл“ (доста затворен и към външния свят) северноамериканските племена от Големите равнини са вдъхновение и модел, но самата традиция на военните игри вече има и свой собствен живот. „Ние не копираме индианската история – твърди Ш.Т. – От 1961 г. насам три поколения „баконски индианци“ създават наша история на базата на реалния ни опит, а не само на тази на прочетеното в книгите за индианци.“ Това, което те са изградили, според него е „несравнимо с нищо друго, много вътрешно, спонтанно“ и поражда приятелства за цял живот. Според Ш.Т. най-голяма стойност в дейността

⁴²⁹ Интервю с Е.Ф. (52, мъж), дългогодишен член на едно от унгарските „племена“ в Бакон – май 2021 г.

⁴³⁰ Nagy, I. 1993, *Indianism in Hungary...*, pp. 40-41.

на „баконските индианци“ имат военните игри, обусловени от „знанията за традиционните индиански култури“. Тези знания, съчетани с активната дейност на групите, изграждат ценности като „...приятелство, солидарност, стремеж към свобода, но и спазване на правилата, които сами сме изградили... любов към природата, развиване на умения в индианските занаяти, общи церемонии...“. Запитан кое особено го вдъхновява по време на събиранията в Бакон, същият унгарски индианист отговаря: „...ежедневието в лагера, гледката на шатрите типични и обличените в индиански дрехи мои съмишленици, цялата наша история от почти 60 години“. После добавя: „Ние не просто се интересуваме от някогашния индиански живот – ние го живеем! Той се е превърнал в част от нашия собствен живот.“⁴³¹

На по-конкретни въпроси за правилата и провеждането на самите игри и ролята им за създаването на автентична атмосфера в лагерите в Бакон Ш.Т. не желае да отговори – такива неща не се обсъждат с външни хора. За „външни“ повечето „баконски индианци“ смятат и членовете на останалите унгарски „индиански“ групи, чиято дейност не е свързана с провеждането на военни игри. Е.Ф. (52-годишен) определя дейността на т.нар. „дунавски индианци“ в Унгария като „къмпинг на бели хора с някои външни характеристики на индиански лагер“. За него това, което не е постигнато там, е именно нужното ниво на автентичност, тъй като членовете на дунавската група не само „лагеруват мирно“, но дори и не носят индианските си одежди през цялото време на лагера.⁴³²

За много хора от баконските „племена“ другите европейски „индиански“ организации също не са особено интересни, защото „не воюват“⁴³³. Същият респондент споделя, че за него това, което той и приятелите му правят, е много по-важно, отколкото установяването на контакт със съвременни представители на коренни народи от Северна Америка.

Членовете на разгледаната по-рано друга унгарска „индианска“ организация, лагерираща в парка „Номадия“, не участват във военни игри. Както бе отбелязано, те отделят специално внимание на деца и младежи, които искат да научат нещо повече за северноамериканските индианци и техните традиции. Водачът на групата, 63-годишният Л.М., подчертава, че той и приятелите му се стараят да изглеждат автентични в своите индиански облекла и цялата обстановка на лагера да е максимално достоверна, защото не иска гостите им да смятат, че „в едно някогашно индианско село е можело да видят едновременно тотемни стълбове от

⁴³¹ Извадки от интервю с Ш.Т. (62, мъж) от Унгария – юни 2021 г.

⁴³² Интервю с Е.Ф. (52, мъж) от Унгария – юни 2021 г.

⁴³³ От същото интервю с Е.Ф. Другите „индиански“ организации в Европа нямат такава практика или провеждат военизирани игри само понякога, в предварително уговорено време.

Северозападния американски бряг, шатри типични на племената от Равнините, публо като на хопите и канута като на горските индианци – както показват нещата филмите по романите на Карл Май например.“⁴³⁴ Автентичността на представяната от групата индианска култура е важна за самите ѝ членове, но те я виждат и като тяхно задължение към идващите в лагера им млади хора.

Преди няколко години част от лагериращите в Бакон унгарски „последователи на индианците“ създават нов проект – лагера „Двете трепетлики“. Той се провежда на друго място и там не се устройват военни игри. Стременията на участниците в проекта са съсредоточени върху възможно най-автентично реконструиране на старинни индиански одежди, регалии, предмети от бита и т.н. Петдесет и шест годишният Я.Х. допълва: „Двете трепетлики“ не е музей на открито – да, наблюдаваме на исторически и културно достоверното, ала се събираме и просто, за да се насладим на лагерния живот сред природата. Военни игри тук не се провеждат – това е основната разлика с лагерите в Бакон.“⁴³⁵ Индианистите от „Двете трепетлики“ са останали в приятелски отношения със своите „колеги“, лагериращи в Бакон; понякога се присъединяват към тях.

Оттегляне в Бизоновите дни

С акцентите си върху максимално автентичното реконструиране на традиционните индиански култури, тази унгарска група се доближава като цели до провежданите в други европейски страни „лагери на Бизоновите дни“ (BDC), за които вече стана дума. Има обаче и разлики. Една от основните е, че в лагера на „Двете трепетлики“ са добре дошли индианисти, занимаващи се с различни коренни американски култури (напр. и равнинни, и горски), докато в „лагерите на Бизоновите дни“ се използват само облекла и вещи от бита на индианските племена от Големите равнини. Унгарската група приема хора, реконструирани северноамерикански племенни традиции от който и да е исторически период, докато в белгийските, немските и другите BDC времевите рамки на пресъздаването обхващат около половин век – от 1830 до 1870-те години.

Тези рамки са избрани по съвсем конкретни причини. През 30-те години на XIX в., благодарение на редица пътешественици и художници, които посещават Големите равнини и общували с тамошните племена, са изобразени, а и събрани първите образци от материалната култура на степните индианци. Дори и най-богатите музейни сбирки в света

⁴³⁴ Л.М. (63, мъж) от Унгария – лична кореспонденция, юни 2021 г.

⁴³⁵ Я.Х. (56, мъж) от Унгария – лична кореспонденция, март 2019 г.

разполагат със съвсем малко количество артефакти от тази култура, датирани преди 1830 г. Колкото до 70-те години на същото столетие – това е времето, в което постепенно равнинните племена са принудени да изоставят свободния си начин на живот и да се заселят в определени за тях от американското правителство резервати. Разбира се, традиционната култура на тези племена продължава да се развива, но вече в други, по-различни условия. Затова привържениците на BDC са поставили като горна времева граница на своите реконструкции последните свободни години на индианците от Равнините.

На повечето събирания на европейски „индиански“ организации – като „Индианска седмица“ в източната част на Германия, нейни еквиваленти в Полша, лагерите в Чехия, България и на други места – „представители“ на индианците от горския регион на Северна Америка, както и на тези от северноамериканския Югозапад може да бъдат видени заедно с последователи на лакота, шайени, кроу и други равнинни племена. Различията между посочените културно-географски региони, както и известното разминаване в темпорален аспект⁴³⁶ очевидно не притеснява повечето индианисти от Стария континент. Това обаче не се отнася за привържениците на BDC. Както вече бе подчертано, в лагерите им участват само „представители“ на племената от Големите равнини; това показва и самото наименование на проекта, към който те се придържат. Като правило на тези събирания не присъстват „трапери“, „планинци“, нито пък „каубои“ или „представители“ на някогашната американска армия. Обикновено няма и търговци на индиански стоки, които иначе са добре дошли на лагерите на повечето организации.

За разлика от унгарците от парка „Номадия“, поляците от „Мононгахела 1755“ и някои други европейски „индиански“ дружества, членовете на BDC-групите не извършват образователни дейности, насочени към външна публика. Техните цели са свързани с постигането на пределна автентичност по отношение на индианските традиции от Големите равнини вътре в самата организация. Това е и главното предизвикателство пред членовете им. Тази достоверност се търси както в облеклата, аксесоарите и сечивата, познанията и уменията, така и в дейностите по време на лагера. Обикновено те включват песни, танци и церемонии, в които особено активно участват „представителите“ на някое воинско или женско общество – Носещите гарван, Воините-кучета, Белите бизоновни жени.⁴³⁷

⁴³⁶ Традиционният начин на живот на горските племена от Североизтока на Северна Америка е почти напълно разрушен в края на XVIII и самото начало на XIX в. от евроамериканската инвазия. По това време в Големите равнини има все още малко бели хора, а тамошните индианци са напълно свободни и в апогея на своята култура.

⁴³⁷ Военно-религиозни братства като Носещите гарван и Кучетата, както и женски общества като Белите бизоновни жени, Гъските и др. играели важни роли в живота на някогашните племена от Големите равнини. Членовете на воинските общества изпълнявали задълженията на лагерна полиция,

Според мои чешки респонденти⁴³⁸, самата идея за BDC е пренесена на Стария континент от европейски индианисти, участвали в лагери на често споменавания Майкъл Тери, известен и като Лошата Ръка. За разлика от почти всички индианисти в Европа и в САЩ, той е превърнал хобито си в професия. Един негов успешен бизнес-проект е организирането на лагери, където ентузиастите могат да прекарат десетина дни в подходяща местност в Уайоминг, Монтана, Южна Дакота или Колорадо възможно най-близо до начина на живот на равнинните индианци от XIX век. Именно за такива инициативи за пръв път е употребено и названието Buffalo Days Camp, възприето впоследствие и от някои европейски групи.

В лагерите на Тери се реконструират характерни за епохата на Дивия запад индиански дейности – дране и разфасоване на закупени от ферма бизони, убити от Лошата Ръка и негови асистенти, готвене по стари индиански рецепти, традиционни песни и танци, сформирани на „военни отряди“ и дори „битки с американската кавалерия“. Кавалеристите са членове на привлечени специално за целта реенактърски групи, възстановяващи армията на САЩ от периода на Гражданската война и десетилетията след нея.

Част от клиентите на Майкъл Тери са европейци, които пренасят идеята в Германия, Белгия, Франция и в други държави на техния континент. Почти веднага се появяват и разлики. Немският индианист Н.К. (47 г.) критикува облеклата на някои от участниците в „лагерите от Бизоновите дни“ на Лошата Ръка, които са направени от фабрично обработени кожи и други несъвместими с представяната епоха материали.⁴³⁹ „Битките с кавалерията“ не привличат европейските привърженици на BDC. Чешките и немските индианисти не се интересуват толкова от подобни атракции, колкото от възможно най-точното пресъздаване на някогашното индианско ежедневие.

„Самият лагер е игра. Ние избираме да излезем от ежедневието си на съвременни европейци, за да се потопим за две седмици в това на някогашни индианци. Нямаме друга необходимост да го правим, освен дълбоките си интереси към стария индиански живот, страстта си към миналото на племената от Равнините. Когато обаче го осъществим, излизат нови задачи, много други необходимости, наложени от самия лагерен

организирали лова на бизони или защитавали отстъпващите си съплеменници при неблагоприятно развитие на битка с врага. Женските общества имали главно лечителски и ритуални функции. И едните, и другите често били организатори на племенните празници и церемонии.

⁴³⁸ Л.Н. (51, мъж), Т.Г. (48, мъж) и други членове на чешката организация Indian Corral – разговори, август 2022 г. Същата информация дава и Петра Калшовен (2012) в *Crafting „the Indian“*, pp. 61-62.

⁴³⁹ Н.К. (47, мъж) от Германия – лична кореспонденция (юни 2008 г.). За подобни критики от страна на чешки индианисти пише и Петра Калшовен в *Crafting „the Indian“* (с. 62). В отговор Тери подчертава, че се опитва да поддържа високо ниво на автентичност в своите лагери, но понякога просто не успява да накара клиентите си да използват правилните материали (пак там).

живот – организиране на ежедневието, събиране на дърва за огрев и готвене, носене на вода, приготвяне на храната, шиене на мокасини и редица други дейности, извършвани по стар, автентичен начин, но с реални цели. Разбира се, има и танци, песни, игри за развиване на определени индиански умения, дори „воински“ и „ловни“ състезания. „Битките с кавалерията“ обаче са прекалено театрални и всъщност излишни.“⁴⁴⁰

Чешките лагери и „Индианската седмица“ в Германия

Почти всички „индиански“ групи в Чехия не следват модела на Buffalo Days Camps – нито американската, нито белгийско-немската му версия. Техните лагери демонстрират прилики с други немски ежегодни събития: Indian Week в източна Германия (бившата ГДР) и Indian Council на територията на бившата ФРГ – с тази разлика, че на чешките се събират по-малък брой индианисти. Тук също се търси максимална автентичност на визията, действията и оттам – на преживяването, ала на участниците е предоставена по-голяма свобода. Желаетелите да разчитат по време на лагера само на материали, сечива, облекла, храни, обзавеждане и т.н., които изцяло отговарят на племенните „оригинали“ от XVIII и XIX век, са не само свободни да го правят, но и са на особено уважение. В събирането и всички негови мероприятия обаче могат да участват и хора, които също спазват общите правила за достоверност, ала (например) мокасините им са от фабрично, а не ръчно обработена (макар и все пак естествена) кожа, украсили са одеждите си с по-евтини съвременни мъниста, под индианските завивки в своята шатра типични или уигуама си са постлали туристически надуваем дюшек, а в бродираните кожените торби са скрили съвременни бисквити, вафли и дори бутилка „Кока-кола“. Както пояснява 48-годишният чешки индианист Б.Ш., всеки, който е дошъл на такива „индиански“ събирания „... трябва да се старее да е облечен и да лагерува възможно най-автентично, защото това е една от най-важните ни цели: да научаваме все повече за коренните американски племена, от които се възхищаваме, чиито традиции така много харесваме – и да прилагаме максимално наученото на нашите лагери.“ Той добавя, че за някои хора е трудно да спазват абсолютно всички правила на автентичното лагеруване, затова си позволяват известни компромиси с културно-историческата достоверност. Това обаче не бива да е в разрез с правилата на „индианското“ събиране.⁴⁴¹ Не трябва да има никакви съвременни предмети, храни, дрехи и пр. в лагерното пространство извън типитата или

⁴⁴⁰ Членът на чешката „индианска“ група, комуто принадлежат тези думи, отказа да бъде представен дори и само с инициали. „Като много мои приятели тук, аз се надявам Майкъл Тери да ни гостува в Чехия“ – завърши изказването си той.

⁴⁴¹ Б.Ш. (48, мъж) от Чехия – разговори: август 2013, август 2016 и август 2019 г.

уигуамите, а в самите жилища е препоръчително недоверните за реконструираната епоха неща да са скрити под одеяла, кожи и т.н. Когато се налага такъв предмет да се пренесе през лагера, той трябва да бъде поставен в отговаряща на епохата кожена/платнена торба или да е увит в характерно за пресъздаваната култура одеяло. Целта е всички да пазят от съвременни „шумове“ общата атмосфера на „пребиваването“ в друго пространство и време – Северна Америка от XIX в. От собствени наблюдения мога да потвърдя, че участниците в чешките лагери вършат всичко това много добросъвестно.⁴⁴² Б.Ш. продължава: „Не по-малко важна цел е в лагерите ни да цари дух на приятелство и взаимопомощ – това също ги прави автентични, много индиански! Искаме да е интересно и приятно за всички присъединили се.“⁴⁴³

Както бе отбелязано, чешките лагери в голяма степен следват модела на немските събития от рода на Indian Week. През годините германските индианисти са успели да се превърнат в пример за подражание (което донякъде означава и в критерий за автентичност във възстановките) за много от останалите европейски „индиански“ организации. За това има редица причини, повечето от които бяха посочени по-рано в този текст. Най-ранните документираны европейски дружества, които могат да бъдат приети за предтечи на съвременните „индиански“ организации на Стария континент, възникват в края на XIX в. именно в Германия. Най-старата все още функционираща индианистка група в Европа, „Олд Маниту“, е създадена в дрезденското предградие Радебойл през 1928 г. Благодарение на писатели като Балдуин Мьолхаузен, Карл Май, Лизелоте Велскопф-Хенрих и Анна Юрген, както и на филмови продукции на индианска тематика на „Риалто Филм“ и ДЕФА, интересът към американските индианци се е превърнал почти в немска национална черта⁴⁴⁴. Германия и до днес е държавата – не само в Европа, но и в света – с най-много на брой и с най-голяма членска маса „индиански“ дружества. По сведения на мои немски респонденти в самия край на XX в. в Германия има над 80 000 души, които членуват в различни индианистки организации⁴⁴⁵.

Едно „типично“ провеждане на големия лагер Indian Week в източната част на Германия продължава (въпреки наименованието си „Индианска седмица“) обикновено 10 дни. За пръв път това впечатляващо събиране на „евроиндианци“ (предимно германци) се е състояло през 1973 г. и оттогава се осъществява всяко лято. Характерен за него е големият

⁴⁴² Участвал съм лично в няколко чешки „индиански“ лагера.

⁴⁴³ Разговор с Б.Ш. от Чехия – август 2019 г.

⁴⁴⁴ Формулирана от Хартмут Луц като „немски индиански ентузиазъм“.

⁴⁴⁵ Б.Д. (57, мъж), Р.К. (65, мъж) М.И. (52, жена) и др. – лична кореспонденция между 2010 и 2022 г.

брой участници: до 2000 в по-отдавнашни години, почти три пъти по-малко напоследък⁴⁴⁶. За много индианисти това е връхната точка на дейността им през цялата година – ето защо те се подготвят за „Индианската седмица“ много отдадено. За да протече това многочислено събиране удовлетворяващо за участниците в него, всички спазват предварително уточнени правила, чиято цел е създаването на възможно най-автентична атмосфера в самия лагер и при извършваните там дейности. Те са идентични на описаните по-горе изисквания в чешките лагери – в лагерите не се допускат лица, които не са облечени в съответствие с дадената култура и исторически период; не се използват предмети, които не кореспондират с традиционния индиански бит от дадената епоха; огън се пали с чакмак или ръчен свредел; готвят се ястия, които са характерни за даденото време и място в Северна Америка; вода се носи в подходящи за представяната епоха съдове и т.н., и т.н.

Всъщност това са правила, спазвани при събирания и други мероприятия на която и да е реенакторска организация, чиито членове имат за цел да се потопят в реконструирания епоха и култура. С известна доза романтика, но принципно вярно много индианисти наричат лагерите си „пътуване във времето и пространството“. Практическите, а и много от теоретическите знания на тези хора са следствие на опита, който те добиват по време на подобни дейности.

На деня, обявен за начало на Indian Week, облечените в съвременни дрехи индианисти пристигат със своите автомобили на предварително уточненото място за лагериране, където разтоварват багажа си. Разпъват се шатри и уигуами, които се обзавеждат за десетдневния лагерен живот, подготвят се огнища, съдове за вода, сечива, племенни одежди и аксесоари, загражда се място за докараните коне. После всички автомобили, натоварени с европейски ежедневни облекла, раници и други съвременни пособия, се закарват достатъчно далече, за да не се виждат от лагера. Следващият ден е посветен на довършителни дейности, а последните пристигащи разтоварват багажа си извън лагера, откъдето го внасят на ръце или с коне и бързат да си облекат индианските дрехи, както вече са направили всички останали. За третия ден е обявено официално откриване на събирането. Нагиздени в най-красивите си одежди и украси, с празнично боядисани лица, под звуците на тъпан и тържествени индиански песнопения всички се отправят към площада в центъра на селото от шатри и уигуами. Там се изнасят приветствени речи, припомнят се правилата на лагера, разказва се накратко какви мероприятия са планирани. Дошлите за пръв път индианисти и нови членове на групи се представят на по-отдавнашните участници. Официалното откриване завършва с индиански песни, танци, угощение и разговори между събралите се.

⁴⁴⁶ По сведения на Р.К., Р.П. и други немски индианисти – август 2022 г.

Гледката е много впечатляваща, но тук и там се открояват сини и зелени очи, които жълтата и червена боя по лицата прави да изглеждат още по-светли. Под накитите от пера на грабливи птици, хермелинови кожи и бизонов рога се спускат типични за по-северните части на Европа руси и червеникави коси, изпод щавената еленова кожа на дрехите се мяркат млечнобели (нерядко и доста окосмени) крайници, нехарактерни за американските индианци... Някои от участниците са поставили чернокоси перуки на главите си, грижливо са се епилирали и са боядисали телата и лицата си до неузнаваемост – но те са малцина.

Според мнозина критици на „евроиндианците“ типичният европейден облик на голяма част от тях е непреодолимо препятствие пред опитите им да изглеждат като коренни американци от миналото – т.е. те просто няма как да постигнат автентична външност в сферата на своите реконструкции. Част от членовете на „индианските“ групи действително полагат доста усилия в тази посока. Почти всички мъже и жени носят дълги коси, макар и само малцина да ги боядисват в „индианско“ черно. Още по-малко са тези, които прибягват до перуки. Повечето сплитат косите си или си правят други характерни индиански прически, включително с частични обръсвания на главата и „скалпови кичури“ като на някогашните воители от племената поуни, осейджи, ирокези и др. Изследователката Мириам Шулце разказва за свой респондент от Тауха, Германия, за когото една от главните причини да избере манданите за „свой“ индиански народ били сведенията на Джордж Катлин и други ранни пътешественици, посетили манданските села в края на XVIII и първата половина на XIX век. В дневниците си тези художници, търговци и изследователи описват наличието на хора с по-светла кожа, сиви, почти сини очи и кестеняви коси сред манданите, заради което дори ги наричат „белите индианци“.⁴⁴⁷

Мандани от Тауха, шайени от Будапеща и Карпатски индианци

И така, постигането на автентичност в пресъздаването на коренното американско минало от „евроиндианците“ е пряко свързано с конкретните племенни традиции – а оттам и с „избора на свое племе“ от страна на отделния индианист. Макар да има допирни точки с по-рано цитираните идеи на лакотския традиционалист Куция Елен, както и с теориите за неотрибализма⁴⁴⁸, „изборът на племе“ не се припокрива с тях. В сферата на

⁴⁴⁷ Schultze, M. 2004, *Indianistische Simulationen zwischen authentischer Kritik des realen Sozialismus und imaginärer Absage*, Marburg and der Lahn, p. 44.

⁴⁴⁸ Като културен феномен трибализмът („племенността“) се свързва основно със затворена общност, организирана на базата на кръвно родство, общ език, обща митология, ритуалистика, обща територия и т.н. На свой ред неотрибализмът е свързан с модерното общество и най-често е разбран като начин на мислене и поведение, изразяващ лоялност към субкултурата, към която усеща принадлежност даденият индивид. И в двата случая се касае за разпознаване на колективна идентичност, носеща съзнателно или

индианизма това е начин за фокусиране на интереса и постигане на по-голяма точност в културно-историческата реконструкция на базата на специфичните разлики между племенните традиции. Интересуващите се от едни и същи племена често се обединяват в подгрупи или създават нова, отделна група – като „Мандани – Тауха“, „Лакота – Бауцен“, „Народ на Дългия дом“ (Германия), „Вълче общество на шайените“ (Чехия), „Воини-кучета“ (Унгария) и др.

Отделни индианисти се занимават с повече от едно племе или пък интерпретират традиционната култура на цял географски ареал – Големите езера, Платото на р. Колумбия и пр. Такива са „Карпатските индианци“⁴⁴⁹ от Словакия, които носят бойни ризи на шайените, мандански мокасина и колчани за стрели на команчите. Член на тази група обясни, че на него и приятелите му харесват одежди и предмети на различни племена и те не желаят да се ограничават в изработването и ползването им. По-късно той уточни, че за тях това е и начин да изградят отделна, тяхна идентичност (да бъдат „Карпатски индианци“), без да подражават на определено племе.⁴⁵⁰ Другите словашки „индиански“ групи обаче предпочитат следването на конкретни индиански племенни традиции.

Това важи и за почти всички останали индианисти, които познавам. Прави впечатление, че най-много – в международен план – са „последователите“ на племенния съюз лакота (западните сиу), а и на индианците от Големите равнини като цяло. Тези племена са особено популярни, защото – заедно с апачите от Югозапада – се противопоставят с извънредна непримиримост на бялата експанзия и последни губят свободата си. Традиционната им материална култура е силно впечатляваща, а и на тях са посветени голям брой книги и филми. С времето обаче немало чехи, германци, българи и други европейски индианисти се ориентират към по-малко известни племена, които също имат забележителни традиции и минало. Ареалът на предпочитанията обаче остава почти непроменен – Големите равнини (на първо място), Североизточният горски регион и Големите езера (напоследък броят на европейските „последователи“ на тези племена расте), частично Платото на Колумбия и Югозападния регион на Северна Америка. Неотдавна видях снимки от „евроиндиански“ събори в Германия, Франция и Русия, на които се забелязваха индианисти, облечени като коренни жители на

подсъзнателно чувство за сигурност на индивида. Една важна разлика между същинските племена и субкултурния неотрибализъм е, че в първия случай племенната принадлежност е рождено право по силата на кръвното родство (или на ритуалното адоптиране), докато във втория е право на свободния избор на себеидентификация като част от предпочетена група.

⁴⁴⁹ Или още „Мравките“.

⁴⁵⁰ Разговор с Л.М. (58, мъж) от Словакия, състоял се на международния летен лагер в Чехия през август 2019 г.

Тихоокеанското крайбрежие на същия континент – но засега това са изключения. В САЩ някои реенактори реконструират традициите на чероките и семинолите от Югоизтока на континента, ала не знам да има такива в Европа.

Друг аспект на възприемането на „индианска идентичност“ е индианското име. Наред със своите немски, английски, френски, литовски, унгарски и т.н. имена, повечето европейски индианисти имат и индиански. Мнозина от тях са в състояние да цитират как звучи индианското им име на езика на племето, с чиито традиции се занимават. Не са малко и тези, които имат по две или дори повече индиански имена. Често в лагерното ежедневие даден човек е познат под едно име (то може да има характеристики на прякор), но в тържествени случаи се представя с друго – официално и сакрално. Понякога, най-често при значителни събития в биографията на конкретния индианист, той или тя може да получи друго, ново индианско име.

Въпросът относно получаването на индианските имена има множество измерения. Има индианисти, които не желаят да имат такива, но те са по-скоро изключения. Някои сами заявяват имената, които са избрали за себе си и те биват възприети като техни в рамките на групата. Съвсем малко от тези имена са свързани с коренната американска история или с любим герой от „индиански“ роман – отдавна не се гледа сериозно на член на „евроиндианско“ дружество, който е станал „адаш“ на Седящия Бик или на друг известен индиански герой от миналото. Повечето изразяват особености или качества, които даденият индианист проявява. Голям брой „евроиндианци“ разчитат да получат индианско име чрез свой по-особен сън – каквато е и традицията на много северноамерикански племена. Други дори отиват да постят на изолирано място в природата за две, три или четири денонощия с надеждата да бъдат сподобени от специално съновидение, което да ги дари с име. В разговор през лятото на 2022 г. чехът Т.К. (54 г.) сподели: „Почти всички тук [на този лагер] имат индиански имена, но аз съм един от малкото, които са получили своето по стария, традиционен начин.“ После той разказа как първо влязъл в колиба за парна церемония, а след това се отправил към предварително избран за целта хълм, където останал без вода и храна три денонощия. Призори на четвъртия ден сънувал онова, което му дало неговото индианско име – ала още преди да ми разкаже тези неща, аз му дадох дума, че няма да разкривам каквито и да били подробности нито за специалния сън, нито за самото име.⁴⁵¹

Разказът на Т.К. ме накара да се замисля още веднъж за разликите между индианизма и повечето други видове реенактмент.

⁴⁵¹ Т.К. (54, мъж) от Чехия – разговор, август 2022 г.

Различните племенни табута, свързани с индианските имена, се спазват от повечето европейски индианисти. За тях това е израз на уважение към традициите, които следват, както и към самото индианско име, което има специална роля в живота им. Някои казват, че всъщност то е истинското им име, тъй като официалното им чешко, българско, немско и т.н. не изразява техни характерни качества, нито пък е свързано с важни за тях събития или символи. Индианските имена – особено тези, които са натоварени със сакрално значение – не се изговарят често; обикновено се ползват „ежедневни“ имена или прякори. Счита се за невъзпитано да се пита директно който и да е индианист как е индианското му име. На всички международни „индиански“ лагери, в които съм участвал, ми е правило впечатление, че „евроиндианците“ почти без изключения се представят със съкратена форма на своето индианско име или с прякор – Бизона, Сивите Коси и пр., – а не със своето чешко, полско, унгарско или руско име. В ежедневието индианистите от „Орловия кръг“ често се обръщат един към друг с българските си имена. Разпространено обръщение е и **кола**, което на езика лакота означава „приятел“. Цитираното обръщение, както и редица други лакотски думи, се е превърнало в своеобразен индианистки международен термин.

Отделни европейски реенактори предпочитат да пресъздават не мохикани или шайени, а „трапери“, „планинци“ „индиански търговци“ и други характерни фигури на бели хора, исторически свързани с коренните американски народи. Техният интерес е насочен по-скоро към бита на горските скитници и ловците с капани през XVIII–XIX в., отколкото към конкретни племенни традиции. Те са добре дошли в индианските лагери (но не и в Buffalo Days Camps, както бе отбелязано по-горе), защото допринасят за общата им автентичност, а стоките на „индианските търговци“ са почти толкова харесвани и търсени, колкото и сред някогашните северноамерикански индианци. Част от тези хора споделят, че избраната от тях роля е по-лесна за реконструиране в много отношения – включително и защото „планинците“ и „траперите“, макар тясно свързани с индианските традиции и начин на живот, са били бели хора. В разговори, проведени през 90-те години на миналия век, белгийският „трапер“ Д.Л. (тогава на 42 години) се отнасяше с подчертано уважение към онези реенактори, които са „избрали да бъдат индианци“: според него това бе критерий за по-голяма отдаденост, по-сериозни познания и умения. Интересно бе твърдението му, че тези хора не пиели никакъв алкохол, не пушили цигари (макар да употребявали лули), били много по-ангажирани със самото организиране на лагерите, а „траперите“, „планинците“ и

„търговците“ нямали право да участват в техните съвети и в повечето провеждани от тях церемонии.⁴⁵²

По мои наблюдения хората от европейските индиански организации не се притесняват от непреодолимите външни разлики между тях и коренните американци. Друг белгиец, М.Х., който участва в BDC лагери, но харесва и Indian Week в Германия, споделя: „Стараме се да постигнем колкото е възможно по-голяма автентичност в изработването на индиански облекла и предмети, за да покажем както своите знания и умения, така и уважението си спрямо коренните американски традиции. Правим го и заради създаването на специална атмосфера на нашите лагери. Ала това е външно изразяване на нещо много по-важно, което е тук!“⁴⁵³ При тези думи той сочи лявата страна на гърдите си.

При анализ на събраните данни се очертават три главни подхода на индианистите към автентичността. Първият е максимално търсене на формална, буквална прилика, с акцент върху визуалното. Той се извява в изработването и употребата на възможно най-автентични облекла, аксесоари, предмети от бита, индиански традиционни жилища (типи, уигуам и др.), плюс характерни прически, боядисване на лицето и тялото, и т.н. В зависимост от типа организация относно някои материали може да има по-големи или по-малки компромиси, но идеята винаги е те да са сведени до минимум. Вторият подход акцентира върху телесното съпреживяване – лагериране сред природата, индиански песни и танци, празненства и разговори около лагерните огньове, щавене на животински кожи по старинни методи и въобще изготвяне на различни предмети по традиционен начин и от традиционни материали. Третият е с акцент върху духовното съпреживяване. Всеки от тези подходи има паралели в миналото (например при третия – духът на свободата от „Бизоновите времена“, съчетан с повече или по-малко съвременна езотерика). Трите подхода за постигане на автентичност се преплитат и допълват, като съотношенията им се променят при различните индианистки организации.

Вече бе подчертано, че стриктното разделяне на „индианските“ организации в Европа на привърженици на Buffalo Days Camps и предпочитащи събирания като Indian Week е често доста трудно, а понякога и невъзможно, защото мнозина индианисти участват и в едните, и в другите мероприятия. Това разделяне е и неизчерпателно, защото съществуват редица европейски групи, които не могат да бъдат причислени към нито една от горните категории.

⁴⁵² Д.Л. (42, мъж) от Белгия – разговори, август-септември 1991 г.

⁴⁵³ М.Х. (54, мъж) от Белгия – лична кореспонденция, септември 2022 г.

Все още по-малобройната, но бързо нарастваща маса на индианистите, посветили се на изучаването и пресъздаването на традициите на горските племена от Североизтока и Големите езера на Северна Америка, може да бъде разгледана като отделна категория. Търсенето на автентичност там се извява в някои интересни подходи.

Преди години чехкинята Х.Р. се е интересуvala от чернокраките – номадски народ от северната част на Големите равнини. Признава, че и досега много харесва техните старинни облекла, характерните им везби, онази специфична естетика и атмосфера, които привличат към прерийните индианци по-голямата част от индианистите не само в Чехия, но и по света. С времето обаче Х.Р. си дала сметка, че класическата култура на чернокраките, лакота, шайените, команчите и другите племена от степния регион е **конна** култура и почти всички нейни прояви са пряко свързано с конете и ездата. Това важи и за облеклата – дългите ресни и развяващите се кожени висулки по ризите, гамашите и роклите са много ефектни, когато са носени от ездач на гърба на кон сред безкрайните равнини, но са доста неудобни в гора. Същото се отнася и за великолепните „корони“ от орлови пера, характерни за прерийните воители, диплещите се украси на техните щитове, извезаните наметала... Някои чешки индианисти притежават коне, които водят на лагерите. Самата Х.Р. обича да язди. Все пак повечето членове на чешките групи не разполагат с коне. Лагерите им най-често се провеждат в гористи области, където природата много повече наподобява Североизтока на Северна Америка, отколкото Големите равнини на същия континент. Както и в другите европейски държави, равнинните области в Чехия се използват за земеделие. Търсейки по-запазена природа и по-голяма изолация, пръти за своите индиански жилища и дърва за огнищата си, чешките индианисти логично избират за лагериране покрити с дървета хълмове и речни долини. Според Х.Р. на такива места е по-естествено да се реконструира традиционният живот на горските индиански племена. В такива условия и облеклата на горските индианци са не само по-целесъобразни, но и по-автентични от красивите, ала „не на място“ одежди на племената от равнините.⁴⁵⁴

Е.Б. от Латвия е достигнал до същите заключения: „Природните сходства сами решиха въпроса към кой културно-географски регион да насоча индианските си интереси. Южната част на Нова Англия – Масачузетс, Кънектикът, Роуд Айленд – е почти идентична с Балтийския

⁴⁵⁴ Тук ползвам разказ на Н.Я. от българската организация „Орловия кръг“, който е разговарял лично с цитираната чешка индианистка. Интересно е да се отбележи, че друг чешки индианист (мъж, за когото не знам дали познава Х.Р.) сподели идентични виждания с мен на международния „индиански“ лагер в Чехия през 2019 г.

регион, в който се родих и отраснах: смесени гори, реки, блата и песъчливо морско крайбрежие, обрасло с борове.“⁴⁵⁵

Според други членове на „индиански“ групи е важна не природната среда, а това коя племенна култура е привлякла най-силно вниманието на индианиста, пленила е въображението му и го е накарала да я изучава задълбочено, опитвайки се да реконструира нейни аспекти.

По старите индиански пътеки – в одежди или в костюм?

Живеещият в Русия украинец О.Я. подчертава: „Обличането в индиански дрехи не те прави автоматично индианец.“⁴⁵⁶ Нужно е специфично отношение към облеклото и регалиите, а също и **вживяване**, което е „влизване в различна идентичност, но и потопяване в дълбочината на собствените ти интереси“⁴⁵⁷. Изследователката Петра Калшовен разказва за член на източногерманска група, който я съветвал да обръща внимание на това как отделните индианисти наричат индианските си дрехи и аксесоари – според него то показвало и „колко са потопени в темата“. Ако ги наричали „костюм“, това означавало, че ги вълнува главно външният вид, копирането. Със събличането на своя „индиански костюм“ такъв човек махал от себе си всичко, което го прави индианист. От друга страна назоваващите своите индиански дрехи „одежди“, а специфичните индиански аксесоари – „регалии“, явно знаели какво носят и могли да обяснят значението, символиката на своите облекла, показвайки по-задълбочен, многостранен, а най-вероятно и по-траен интерес.⁴⁵⁸

Много от членовете на индианистките групи натрупват с годините сериозни познания за историята и традиционната култура на северноамериканските племена, а уменията на някои от тях в полето на индианските занаяти впечатляват дори съвременни коренни американци. Важно е да се вземе под внимание, че изработваните и ползвани от „евроиндианците“ традиционни жилища, облекла и предмети трябва да са не само автентични като племенни специфики, но и напълно пригодени за живот сред природата. Те са експертни реплики, създадени не за музейни цели, а за употреба в условия, които са възможно най-близки до изучаваните. Това позволява на индианистите да „изживяват миналото“, изследвайки една различна реалност върху себе си и чрез себе си. „Желая да изпитам какво е да си индианка от 1860-те години – казва германката Б.Г. (48 г.) – Затова правя онези неща, които тя би трябвало да е правила

⁴⁵⁵ Интервю с Е.Б. (45, мъж) от Латвия – октомври 2020 г.

⁴⁵⁶ О.Я. (56, мъж) от Русия – разговор, септември 2005 г.

⁴⁵⁷ По думите на 65-годишния германец Р.К. – лична кореспонденция, септември 2022 г.

⁴⁵⁸ Kalshoven, P. 2012, *Crafting “the Indian”*, p. 188.

тогава. Общата атмосфера в лагера ми помага за това, а на свой ред аз също помагам на другите там да изживяват своите индиански усещания.“⁴⁵⁹ Цитираният подход намира приложение и в експерименталната археология. В „Археология чрез експеримент“ канадско-британският археолог Джон Коулс (1930 – 2020) пише: „Експерименталната археология е изследване, което разглежда древния човек като изобретател, техник, занаятчия, художник и човешко същество. Възпроизвеждайки действията му, археолозите могат по-добре да разберат не само техническите му способности, но и неговите причини да избере един начин на действие пред друг.“⁴⁶⁰

За повечето индианисти вникването в изборите, разбиранията, в светогледа на едновременно ирокези, мандани или апачи е силно желана цел. За тях то има и друга страна – те го виждат като изследване на собствените си интереси, а оттам и на самите себе си. Затова въпросът ми дали може да се прокара паралел между „индианските усещания“ и ролите, които един професионален актьор изучава, за да ги пресъздаде в киното или театъра, бе посрещнат почти с възмущение от мои унгарски, словашки и руски респонденти. Индианистите смятат, че актьорът потиска своя Аз, за да се вживее по-дълбоко в ролята и да я изпълни по-убедително, защото играе **някой друг**, докато чрез обличане в индиански дрехи и извършване на характерни за някогашните коренни американци дейности те изявяват **своите** интереси, мечти, склонности, отношения...⁴⁶¹

„Когато съм в индианските си одежди, аз съм най-доброто от себе си“ – твърди чехът П.К. (41 г.)⁴⁶². О.Я. от Русия смята, че като индианист изразява най-ярко онази своя дълбока същност, която в професионален и ежедневно-социален план се изявява само частично.⁴⁶³ Според много словашки, руски, литовски и български индианисти дълбокото им уважение към индианските културни модели отдавна е надскочило подражанието и е добило морални и философски измерения. „Заниманията с индианските традиции ми дадоха ясни примери как да бъда по-силен и по-искрен човек, да държа на думата си, да отстоявам свободата си и да уважавам тази на другите. В съвременната действителност такива примери са редки, там всичко е доста объркано, а често си подтиквам и към тъкмо обратното – егоцентрични прояви, лъжа, търсене на изгода за чужда сметка“ – споделя литовският индианист В.В. (55 г.)⁴⁶⁴. Неговият

⁴⁵⁹ Б.Г. (48, жена) от Германия – лична кореспонденция, април 2019 г.

⁴⁶⁰ Coles, John M. 1974, *Archaeology by Experiment*, New York, Simon & Schuster, p. 87.

⁴⁶¹ Я.З. (55, мъж) от Словакия – разговор, август 2019 г.

⁴⁶² П.К. (41, мъж) от Чехия – разговор, август 2019 г.

⁴⁶³ О.Я. (56, мъж) от Русия – разговор, септември 2005 г.

⁴⁶⁴ Интервю с В.В. (55, мъж) от Литва – март 2021 г.

сънародник Д.Б. (52 г.) е убеден, че задълбоченото изучаване на автентичните коренни американски традиции и тяхното достоверно прилагане водят до по-зряло отношение у индианиста не само към индианската тема, но и към цялостния му живот.⁴⁶⁵

Всички интервюирани от мен членове на европейски „индиански“ групи подчертават, че заниманията им „...не са просто труфене с индиански дрънкулки, а още по-малко фалшифициране на историята и културата на коренните американци“⁴⁶⁶. Мнозина ги виждат по-скоро като „вдъхване на живот на старите индиански традиции“⁴⁶⁷, съхраняване на спомена за отминалите свободни времена в горите и прериите на Северна Америка. Индианистите подчертават, че приключенските романи и филмите за индианци са ги вдъхновили дълбоко в годините на детството и юношеството им – и това вдъхновение е още живо в тях, но е преляло в дълбок, траен, детайлен интерес към реалната история и автентичните традиции на коренните американци. Всички по един или друг начин изтъкват като „типични индиански черти“ свободолюбието, смелостта, борбеността, любовта към природата, както и желанието си за живот близо до нея със съмишленици, на които може да се разчита като на роднини, като на племе или малък народ.

Разсъждавайки върху идеята за въобразените общности на Бенедикт Андерсън, Петя Бъчварова пише: „Макар че „евроиндианците“ изглеждат най-въобразените от всички общности, всъщност тяхното съществуване се основава на автентични традиции и племенни отношения – обратно на въобразените обичаи, традиции и институции [...] в съвременните национални държави.“⁴⁶⁸ Според Андерсън нацията е „въобразена политическа общност“, защото членовете и на най-малката такава няма как да се познават всички лично; те никога не са се срещали и дори не са чували един за друг, но „в съзнанието на всеки от тях е жива представата за тяхната общност“⁴⁶⁹. Обратно на неговото определение, в „евроиндианските“ групи всички членове на общността се познават лично помежду си, точно като хората в някогашните племена. В продължение на същата логика, това би следвало да прави общението им по-малко „въобразено“, по-автентично, макар и да протича в конструирана среда.

⁴⁶⁵ Д.Б. (52, мъж) от Литва – лична кореспонденция, май 2021 г.

⁴⁶⁶ Според изказване на руския индианист А.К. (58) – септември 2019 г., лична кореспонденция.

⁴⁶⁷ Интервю с Д.В. (60, мъж) от България – февруари 2020 г.

⁴⁶⁸ Bachvarova, P. 2010, *If Only I Were an Indian: Ethnicity and Interaction in a Global Setting* – Term paper for MA Interculturality course, Leiden University, Netherlands, p. 10.

⁴⁶⁹ Андерсън, Б. 1998, *Въобразените общности: Размишления върху произхода и разпространението на национализма*, София, Критика и хуманизъм, стр. 21.

„Ние сме народ!“ гласи заглавието на декларацията, публикувана от руското общество по индианистика „Червената пътека“ в брой 6 на алманаха „Първите американци“ от април 2000 година. Този „народ“ обединява хора, живеещи предимно в Санкт Петербург, но и в други градове на Русия, а дори и в други страни от бившия СССР. Почти без изключения членовете на организацията не са свързани родствено помежду си, не живеят целогодишно заедно, не разчитат на обща икономическа база и т.н. Наистина, те се познават персонално и то много добре, солидарни са помежду си, общуват активно, гостуват си, редовно провеждат своите лагери и други съвместни дейности – ала всичко това не ги прави „народ“, нито „племе“.

Наблюденията ми недвусмислено показват, че и най-„традиционно“ настроените индианисти съзнателно или несъзнателно променят в дадена степен привнесените от други епохи и култури традиции, за да могат да ги впишат в миогледа и ежедневието си на съвременни европейци. Въпреки своя подчертан интерес към едно определено минало и алюзиите си за други реалности, различни контексти и ситуации, индианизмът е продукт преди всичко на своето време и на конкретните условия в обществата и държавите, в които възниква и се развива. Както пише Петра Калшовен, „Индианизмът често – и някак твърде лесно – се свързва с носталгия. Индианистката употреба на термина „автентичен“ обаче е един от многото примери за това, че тази практика е значително по-свързана с живота в общността, с уменията, знанията и престижа в настоящето, отколкото с носталгичен копнеж по миналото.“⁴⁷⁰

Променливите и непроменливите измерения на индианизма

Отношението към самата индианска тема обикновено се променя с времето – поне при голяма част от европейските индианисти. Често това също има връзка с въпроса за автентичността. Както бе отбелязано, повечето английски „последователи на индианците“ вече не практикуват лагериране в старинен „индиански стил“ сред природата, а са се ориентирали към организиране и провеждане на индиански фестивали от типа пау-уау. Така те излизат от сянката на едно малко или повече имагинерно минало и се солидаризират със съвременните индиански традиции, превръщайки се в техни поддръжници и разпространители. Правилата на пау-уау са ясно формулирани, изискванията са насочени към танцовите стъпки, ритъма на песните, танцовите костюми и украси на различните категории участници: „северни традиционни танцьори“, „танцьори на тревата“, „танцьорки с шал“ и т.н.

⁴⁷⁰ Kalshoven, Petra T. 2010, *Things in the Making: Playing with Imitation* – in ETNOFOOR, vol. 22, No. 1 (Imitation), p. 71.

Част от по-възрастните представители на почти несъществуващите вече английски „индиански“ организации от стария тип виждат в пау-уау групите продължение на своята дейност. Други обаче нямат положително отношение към тях. Според 74-годишния Б.У., днес във Великобритания липсват активно действащи „истински индианисти“; мнозина от старото поколение са починали, останалите общуват рядко, лагери не се организират, а пау-уау фестивалите „...нямат почти нищо общо със стария индиански дух“⁴⁷¹. Една от причините за решението на англичанката П.К. (69 г.) да се премести да живее със съпруга си във Франция е „замирането на индианизма в Обединеното кралство“ и сведенията, че „във Франция все още има индиански групи от някогашния вид“⁴⁷². Седемдесетгодишният А.Р. посещава английски пау-уау, но главно, за да се види с някои стари приятели, да послуша индианска музика на живо и да почувства „поне част от някогашната атмосфера“⁴⁷³. Очевидно представата за автентичност е различна при различните поколения английски индианисти.

Тя има други измерения и при онези „евроиндианци“, които са достигнали до идеята, че старинните индиански дрехи и аксесоари, лагерирането на типи, танцуването на индиански танци – всичко това не е толкова важно, нито пък абсолютно необходимо за „поддържането на индиански дух, на индианско отношение към света“⁴⁷⁴. Причините за тази промяна могат да бъдат различни – навлизане във възраст, в която „лагерирането на типи е вече затрудняващо, а индианските танци са прекалено динамични“⁴⁷⁵; промяна в семейното положение или в работата; намаляване на свободното време и оттам на възможностите за бродиране с мъниста, шиене на мокасини, стрелба с лък или изучаване на индиански песни; пренасочване на интересите, съчетано обаче с нежелание за пълно отказване от „индианските занимания“, на които са били посветени немалко години от живота; разочарование от конкретната група... Рядко споделяна, но сериозна причина може да бъде натрупалата се в дадения индианист умора от частично или цялостно негативното отношение на по-близкото му или по-широко социално обкръжение към неговите интереси, както и от страна на някои коренни американци, обвиняващи европейските „индиански“ организации в „кражба на култура“. Отдръпването от лагерите и от пресъздаването на традиционния живот на някогашните индиански племена като че ли едновременно решава този проблем и

⁴⁷¹ Б.У. (74, мъж) от Англия – лична кореспонденция, септември 2021 г.

⁴⁷² П.К. (69, жена) от Англия – лична кореспонденция, май 2020 г.

⁴⁷³ А.Р. (70, мъж) от Англия – лична кореспонденция, октомври 2017 г.

⁴⁷⁴ Под този цитат би трябвало да поставя инициалите на няколко човека от България, Русия, Литва, Полша и Великобритания, тъй като те изразиха това становище с почти идентични думи.

⁴⁷⁵ Както дословно написа 70-годишният И.Ф. от Унгария – лична кореспонденция, септември 2021 г.

предава на самия интерес по-задълбочен, по-философски (и по-приемлив?) вид: „Дрехите не са важни – те са се променили; отдавна не живеем в Бизоновите времена. Важни са непроменливите измерения на индианските традиции – духът, отношението към Земята, към свещеното, към света всеки ден.“⁴⁷⁶

Разбиранията за автентичност сред „индианските“ групи в Европа са нещо нееднозначно и изследването им поражда множество въпроси – дори и само поради факта, че постигането на пълна, „стопроцентова“ културно-историческа достоверност е априори невъзможно. Прилагането на тези разбираня в дейността на различните индианистки организации обаче показва редица сходства. Автентичност се търси при пресъздаването на елементи на традиционната материална култура на конкретно племе от предварително избран исторически период – облекла, аксесоари, украси, предмети на бита, сечива, оръжия, жилища и т.н. Смята се, че такава се постига и чрез усвояването на традиционни индиански умения, занаяти и изкуства – стрелба с лък, езда, щавене на кожи, бродиране с мъниста, разчитане на следи, заучаване и изпълняване на индиански песни и танци, свирене на флейта и на други традиционни инструменти. Пряко отношение към автентичността има ученето и прилагането на разпространения сред племената от Големите равнини „език на знаците“ и особено на различни племенни езици – лакотски, оджибуейски и т.н. Според всички интервюирани от мен „евроиндианци“ истински автентичното пресъздаване на елементи от индианските традиции и история изисква специално отношение, което превръща процеса на реконструирането им в тяхно **преживяване**. Това се извява особено ярко при взаимоотношенията вътре в групата – и то далеч не само чрез използване на „индиански изрази“ или друго подражаване на „индианско поведение“. Разгледаното „роднинство по дух“ и специфичното „племенно съзнание“, което тези съмишленици се стремят да изградят, общата им ритуалистика – традиционна индианска, собствена или смесена⁴⁷⁷ – всичко това също са аспекти на постигане на достоверност в „индианските“ групи, при това сред най-интересните.

Като обобщение ще цитирам думите на Д.В. (60), един от ветераните на Българското общество по индианистика „Орловия кръг“:

„За мен най-ценното са връзките между хората и сериозността на заниманията с индианските традиции. Ако го има само едното, това не е точно „индианска“ организация! В такава група трябва да има добри, близки отношения между членовете, искрено другарство и взаимопомощ –

⁴⁷⁶ Интервю с И.Р. (51, мъж) от България – ноември 2021 г.

⁴⁷⁷ *Первые американцы – индейцы Америки: прошлое и настоящее*, No 8, 2001, с. 128-137.

като в една индианска общност. Трябва да се следват идеалите, които харесваме при индианците – смелост, щедрост, съпричастност.“⁴⁷⁸

CASE STUDY: БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО ПО ИНДИАНИСТИКА „ОРЛОВИЯТ КРЪГ“

Родният отговор на „индианските групи“ в Европа е обществото по индианистика „Орловият кръг“. Това е първата и единствена до момента българска организация с такива характеристики. Макар да е нестопанска, неполитическа (със сигурност не е и етническа) и да не е създадена на семеен принцип, тя съществува вече над 30 години. Определяна е и като първата група за културно-исторически възстановки в България⁴⁷⁹, която в една или друга степен е спомогнала за създаването на някои от по-късно възникналите такива организации у нас. Това е резонно, макар че част от особеностите на „Орловия кръг“ го свързват повече с подобните му организации в други европейски страни, отколкото с групите за исторически реконструкции в България. Същевременно дружеството е създадено и се развива на българска почва и – съвсем закономерно – е пряко свързано с българската общественост и протичащите в нея процеси, с българската национална психология, чувствителност и пр.

„Българското индианско общество „Орловият кръг“ (БИООК) е независима неправителствена организация с идеална цел, учредена през 1990 г. в град София. Основна задача на организацията е развитието и упражняването на научноизследователска и културно-просветна дейност в областта на индианистиката и по-специално изучаването на индианците, живеещи на територията на днешните САЩ и Канада.“

Така е записано в официалните документи, с които е регистриран „Орловият кръг“. През годините дружеството е наричано и Българско общество по индианистика, и Българско индианско общество. Тези определения очевидно не са синонимни, но съвместната им употреба има своето обяснение. С течение на времето много от хората в обществото натрупват теоретични, а и практически познания, които ги превръщат в реални специалисти по историята и традиционните култури на дадени северноамерикански племена. Макар и определяно като хоби, това, с което те се занимават, в крайна сметка е индианистика – или поне някои нейни аспекти; оттам и „общество по индианистика“. „Орловият кръг“ е и „индианско“ общество по силата на същата логика, по която по-късно се

⁴⁷⁸ Интервю с Д.В. (60, мъж) от България – февруари 2020 г.

⁴⁷⁹ Страхилов, И. 2021, *Трако-римски сюжети от съвременна България...*, с. 343.

учредяват „антични“ и „средновековни“ сдружения (чиито членове не са древни римляни, нито пък идват от Средновековието).

През пролетта на 1990 г. „Орловият кръг“ е нещо ново върху социалната карта на България, макар че в неотдавна поелата по пътя на демократичните промени страна се учредяват една след друга най-различни организации. „Индианската“ група не се вписва в пъстрата палитра от политически партии, търговски сдружения, клубове по източни бойни изкуства, езотерични общества. Визитката ѝ по-скоро е на клуб по интереси. Самата поява на „Орловия кръг“ обаче показва, че от подобно дружество има необходимост, а фактът, че то се развива и оцелява през следващите три десетилетия, потвърждава това.

По онова време у нас вече са провеждани събития, които повече или по-малко отговарят на определението „исторически възстановки“ – главно реконструкции на значими битки от средновековната българска история и от епохата на освободителните борби срещу османското владичество. Все още няма обаче организации, учредени специално с такива цели. Както бе споменато, изследователи и членове на по-късно възникнали български групи за исторически реконструкции определят тъкмо „Орловия кръг“ като първата родна „реенакторска“ организация.

Създаването на Българското общество по индианистика е пряко свързано с отдавна съществуващите „индиански“ групи в Европа – особено с тези в Германия и Русия, както и с организациите в Унгария, Полша, Чехия и Словакия. В предисторията на „Орловия кръг“ лежи и интересът към северноамериканските индианци, оформен в две поколения българи от романите на Джеймс Фенимор Купър, Майн Рид, Карл Май, Лизелоте Велскопф-Хенрих и други подобни автори. Голяма роля за създаването и поддържането на този интерес имат и западноевропейските филми по книгите на споменатия К. Май и особено социалистическите кинотворби с участието на популярния актьор Гойко Митич. От средата на 60-е до края на 80-е години на XX в. значителна част от българските деца и юноши гледат с интерес споменатите филми и четат романи като „Последният мохикан“ и „Синове на Великата мечка“. Играта на индианци е сред най-предпочитаните от по-малките, а за мнозина от по-големите мохиканите и сиуксите са се превърнали в символ на храброст, честност, издръжливост, благородство и родолюбие. Сведенията за грабителската политика и геноцида спрямо коренното население на Северна Америка от страна на англичани, нидерландци, французи, а по-късно и от САЩ и Канада са както исторически достоверни, така и политически удобни за социалистическата пропаганда в страната. Родни и преводни материали за трагичната съдба на северноамериканските индианци, публикувани в списания и вестници („БТА Паралели“, „Лик“, „Поглед“ и др.), оставят сериозен отпечатък в съзнанието на много българи. По националната телевизия са излъчвани

дори кадри от бунта на съвременни индианци през пролетта на 1973 г. в Ундид Ний, щата Южна Дакота. В същото време филмите на ДЕФА, макар на базата на приключенски сюжети, сочат историческите корени на неправдите, довели до някогашните и съвременните сблъсъци между местното население на Северна Америка и държавите на „бледоликите“ колонизатори.

Споменатите журналистически материали, литературни и филмови творби безспорно се облягат на реални събития. В преводната ни литература обаче произведения на западни писатели на индианска тематика, даващи по-реалистична картина не само на историческите процеси, но и на индианските традиции – такива като „Последната граница“ на Хауърд Фаст⁴⁸⁰ и „Моят живот сред индианците“ на Джеймс У. Шулц⁴⁸¹ – са издавани по-скоро по изключение. В областта на седмото изкуство силно влияние оказва шокиращият за времето си филм „Синият войник“ (1970) на режисьора Ралф Нелсън и особено шедевърът „Малък голям човек“ (1970) на Артър Пен, но те са капки в морето на приключенските екранизации по темата. Научна и научнопопулярна литература за коренните народи на Северна Америка на български език почти липсва, макар че отделни заглавия могат да се намерят на руски. Интересен роден опит в това отношение представлява публикуваната от „Наука и изкуство“ през 1970 г. книга на Филип Димитров и Марин Бъчваров „Забравената раса“⁴⁸². Тук трябва да се споменат и издадените на български творби на чешкия пътешественик, етнолог, журналист и писател Милослав Стингъл „Индианци на бойната пътека“ и „Индианци без томахапки“, както и някои негови научнопопулярни книги за коренните жители на Южна Америка⁴⁸³.

Прегледът на свързаните със северноамериканските индианци книги, които се издават у нас през 60-е, 70-е и 80-е години на XX в., недвусмислено показва, че те са почти без изключение приключенски романи, произведения на юношеската литература. Повечето „индиански“ филми, прожектирани в българските кина или излъчвани по родната телевизия, също са предназначени главно за съвсем младата публика. Всичко това трайно налага върху цялата тема „американски индианци“ печата на нещо романтично и интересно, но същевременно и несериозно, дори детинско (с изключение на политическите ѝ аспекти). Ето защо, когато

480 Фаст, Х. 1948, *Последната граница*, София, Народна култура.

481 Шулц, Джеймс У. 1970, *Моят живот сред индианците*, Варна, Държавно издателство; 1988, София, Отечество.

482 Димитров, Ф., Бъчваров, М. 1970, *Забравената раса*, София, Наука и изкуство.

483 Стингъл, М. 1983, *Индианци на бойната пътека*, София, Отечествен фронт; 1985, *Индианци без томахапки*, София, Отечествен фронт; 1989, *Синовете на Слънцето*, София, Наука и изкуство.

игрите на индианци приключат заедно с детството, онези млади българи, у които интересът към историята и традициите на коренните американски народи остане жив, изпадат в риск да бъдат обявени за инфантилни. В същото време увлечените от древноримска история или японска култура се считат – с право, разбира се – за хора с широка култура и интересни занимания.

За щастие на българските привърженици на индианците, в наричаната „витрина на социализма“ Източна Германия (ГДР) флагът на индианизма е високо развят – при това без обвинения в дисидентство и преследване от страна на властите. Интересът към коренните американци бързо измества „официалната романтика“ на теми от съпротивата през Втората световна война, самата война или борбата срещу империалистическите диверсии след нея. Това е интерес към една позволена Америка, където темата за свободата се интерпретира като безкрая на американските прерии и борбата на коренното население за запазване на традиционния му живот. Източногерманската школа развива широка дейност – излизат романите на Анна Юрген и Лизелоте Велскопф-Хенрих (а тези на Карл Май се преиздават), „червените уестърни“ показват историческата съпротива на индианците срещу империализма, а „индианските“ организации в ГДР стават все повече. Това обаче се случва в Германия – Източна, социалистическа, но все пак Германия. В България мнозина четат с интерес немските индиански романи и гледат с възторг немските индиански филми, но това е всичко, което правят – някакъв „диванен индианизъм“, както се изрази моят познат О.Я. от Русия⁴⁸⁴. Обличането на излезли от детската възраст хора в кожи, носенето на пера и лагеруването в шатри сред горите „като диви племена“⁴⁸⁵ е неприемливо за типичния български манталитет от 60-те, 70-те и 80-те години на миналия век. Дори в началото на 90-те това все още е прекалено странно за мнозина сънародници.

Дълго след създаването на първата „индианска“ организация в България, отделни нейни членове продължават да си спомнят свои негативни преживявания от времето преди присъединяването си към нея:

„Даже и пред тогавашните си приятели не споменавах за интереса си към индианците. Харесвахме сходна музика, увеличахме се по източни бойни изкуства, но за индианците нямаше да ме разберат.“⁴⁸⁶

„Имах близък приятел, който не споделяше изцяло интереса ми към американските индианци, но го уважаваше... докато не се случи така, че и двамата харесвахме едно и също момиче. Той използва това, че знаеше за

⁴⁸⁴ О.Я. (56, мъж) от Русия – от разговор, проведен при гостуването му в България през септември 2005 г.

⁴⁸⁵ Определение, което лично съм чувал неведнъж от устата на много българи.

⁴⁸⁶ Интервю с В.В. (42, мъж) от България – април 2021 г.

моя интерес към индианците, за да ме изкара пред нея инфантилен... все пак бяхме вече на по 23-24 години...“⁴⁸⁷

Една от основните причини за възникването на „Орловия кръг“ е стремежът към преодоляването на този своеобразен дисбаланс. Онези българи, у които интересът към миналото, културите и настоящето на северноамериканските индианци е надскочил детските увлечения, търсят нови хоризонти за неговото развитие и прилагане, но продължават често да срещат неразбиране. При настъпилите след 10 ноември 1989 г. промени в политическия и социален живот на страната е въпрос на време интересуващите се от коренните американци наши сънародници да се опитат да влязат във връзка помежду си, за да споделят своите вълнения, познания, търсения.

През 70-е и 80-е години на XX век в български списания като „Наша родина“ и „БТА Паралели“ се публикуват материали за немски и унгарски сдружения на почитатели на индианците. Те се събират и лагеруват в шатри типични, обличат се в автентично изглеждащи саморъчно изработени индиански дрехи и аксесоари, провеждат състезания по стрелба с лък, изпълняват песни и танци на различни северноамерикански племена. Тези материали предизвикват у много бъдещи членове на „Орловия кръг“ както благородна завист, така и обнадеждаване, че това може да се случи и у нас. Както по-късно става ясно, мнозина с нетърпение очакват някой да обяви, че и в България се основава „индианска“ група, за да станат веднага нейни членове. Годишите обаче минават, а нищо такова не се случва. Никой от почитателите на коренните жители на Америка у нас не прави сериозна крачка към намиране на съмишленици. Това постепенно затвърждава във всеки един поотделно убеждението, че съмишленици всъщност няма.

Някои от респондентите споделят:

„Като момче имах приятели, с които гледахме индиански филми и четяхме такива романи, но по-късно те се заинтригуваха от съвсем други неща. Години наред мислех, че съм единственият, който се интересува от индианци в България.“⁴⁸⁸

„Чудех се възможно ли е да съм единственият човек в България, продължил да се интересува от северноамерикански индианци и в по-зряла възраст – и с времето реших, че явно е така.“⁴⁸⁹

Фактът, че интересуващи се от индианци българи се опитват да влязат във връзка с „индиански“ групи в Русия и Германия⁴⁹⁰, но не и да

⁴⁸⁷ С.В. (около 50-годишен мъж) от България – разговор, юни 1992 г. С.В. имаше желание да се присъедини към Орловия кръг, но не успя да надмогне някои огорчения от по-младите си години, както и собствените си съмнения: „На моята възраст... не знам дали е редно...“ и пр.

⁴⁸⁸ Интервю с Д.В. (60, мъж) от България – февруари 2020 г.

⁴⁸⁹ Л.А. (54, мъж) от България – разговор, септември 1998 г.

⁴⁹⁰ Д.В. (тогава на 29, мъж) през есента на 1989 г.; Л.К. (тогава на 24, мъж) през декември 1989 г.

потърсят съмишленици в България, показва прибързаната им убеденост, че такива в страната ни изобщо няма.

През 1989 г. на български език излиза „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ на Ди Браун. Вече бе разгледано огромното влияние, което тази книга оказва в световен план. У нас тя продължава линията на творбите, разкриващи безчовечното отношение на САЩ към коренните северноамерикански народи, но наред с образите на индианците-жертви изгражда и стройна хронология на събитията, запознава с реално съществували исторически личности и се съсредоточава върху документиран факт, като успява да прокара и известна представа за бита и културата на отделни племена.

В България книгата на Браун придобива и друга важна роля. Тази едновременно достоверна в исторически план и разтърсваща в емоционално отношение творба, посветена на северноамериканските индианци, очевидно не е юношески роман. Тя се чете и от хора, които нямат специален интерес към коренното американско население. „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ отправя сериозни предизвикателства към представите за дивачество и цивилизованост, подтиква към дълбок размисъл за същността на човешката природа и недвусмислено „реабилитира“ индианската тема в издаваната у нас литература. Съвсем естествено тя бързо става изключително популярна сред интересуващите се от съдбата на американските индианци българи и се превръща в своеобразен катализатор при създаването на контакти помежду им. Неслучайно само месеци след излизането на световноизвестната творба на Ди Браун на български се стига и до учредяването на първата „индианска“ организация у нас.

По това време, вследствие на големите социално-политически промени в света, съществуващите „индиански“ групи в обединилата се със Западна Германия ГДР, както и в Чехословакия, Полша и Унгария постепенно се превръщат от социалистически дружества в европейски индианистки организации. Картината при тях се усложнява, оформят се различни течения, влиза се в пряк контакт със западни индианисти, все по-ярко се очертава засилващ се интерес към една забранена до неотдавна тема – индианската духовност. Всичко това, макар и индиректно, има своето влияние за създаването и особено за развитието на Орловия кръг.

В началото на 1990 г., след дълги разговори и взаимни убеждавания, двама мъже на по 25-26 години решават да предприемат опит за създаване на първия „клуб по индианистика“ (каквато е тогавашната формулировка) в България. Прието е и име на бъдещия клуб – „Духът на Бизона“. То ярко отразява идеалистичната атмосфера и концептуалната неизясненост в този

най-ранен период от формирането на първата българска „индианска“ организация. Към двамата скоро се присъединяват още няколко изкушени от индианските традиции и минало. Със съвместни усилия е написано нещо средно между обява за основаването на клуб по индианистика и най-обща програма за дейността на бъдещата организация. Документът е размножен на копирна машина и копията са разлепени на различни места из София.

През февруари 1990 г. улиците на столицата са буквално покрити от най-разнообразни съобщения и възвания. Въпреки това обявата на „Духът на Бизона“ очевидно е забелязана и прочетена от мнозина. Телефоните на организаторите започват да звънят. Сред обажданията има и недоброжелателни шеги, но повечето хора изказват искрени поздравления и искат да научат кога ще е първата среща на „индианския“ клуб. В крайна сметка е обявено, че тя ще се състои на 10 март 1990 г. в бившия клуб на ОФ в софийския квартал „Мусаженица“. На срещата идват 86 човека с различни професии и образование (интересен факт е, че дамите са малко повече от мъжете), предимно от София, но и от други населени места. Мнозина от тях са ученици в гимназиалните класове и студенти. Срещата, изиграла ролята на учредително събрание, преминава в атмосфера на ентузиазъм, като са взети и някои важни решения за по-нататъшните сбирки и бъдещата дейност на клуба.⁴⁹¹

Една от основните идеи от самото начало е разграничаването от представите за американските индианци, създадени от популярните приключенски литературни и кино-творби – особено от тези, свързани с автори като Карл Май, Емилио Салгари и други подобни. Сред преобладаващите ентузиастични с романтичен поглед върху темата има и няколко човека с по-зряло оформен, задълбочен интерес, които са успели да систематизират придобитата до момента информация и имат представи къде да търсят още. Тяхната идея за стартирането на образователни курсове вътре в самата организация оказва благотворно влияние върху изграждането на „Духът на Бизона“. Някои от тези хора са успели да осъществят контакт с представители на „индиански“ организации от все още съществуващия СССР и Германия, което дава допълнителна яснота в идеите за дейността и развитието на българския клуб.

Срещите се провеждат два пъти месечно в дома на някой от членовете, пожелал да бъде домакин, а при подходящо време – в софийски паркове. По-знаещите си разпределят ролите на лектори и образователният курс започва да се осъществява успешно, но още след първите няколко сбирки се стига до осъзнаването на някои важни факти.

⁴⁹¹ Цитирам тези събития така детайлно, понеже бях пряк участник в тях. Много пъти с други членове на първата българска „индианска“ организация сме си опреснявали взаимно спомените в дълги разговори за създаването и началните ѝ години.

Първоначалната идея организацията да събере българите, интересувани се от **всички** коренните американски народи, се оказва практически неизпълнима. Културните разлики между (примерно) май и шайени или между инки и ирокези са твърде големи, а интересът към американските индианци у повечето хора очевидно е насочен към племената от Северна Америка. След известно време почитателите на индианските цивилизации в Мексико, Гватемала и Перу напускат клуба – с най-приятелски чувства към другите в него, но и убедени, че за тях самите оставането в „Духът на Бизона“ няма смисъл. Така по естествен път се стига до заключението, че всъщност организацията обединява интересувани се само от коренното население на Северна Америка българи.

Пак в процеса на лекциите се оказва, че интересът на огромното болшинство членове на „Духът на Бизона“ е насочен главно към историята и традициите на индианците от Големите равнини, донякъде към племената от Североизточния горски регион и в отделни случаи към тези от Югозапада на днешните САЩ. По тази причина намирането на лектор, който да запознае останалите от клуба например с миналото и културата на калифорнийските индианци или на племената от Големия басейн, е проблематично.

Сравнителният анализ сочи, че същото разпределение на интересите се наблюдава и в чуждестранните „индиански“ организации. Това сходство ясно показва фундаменталната роля на приключенските романи и филми за очароването на повечето млади европейци от прерийните и горските индианци. Очевидно първите искри на възторга изискват по-романтична среда, за да се превърнат в траен пламък, в сериозен интерес.

Впрочем сред членовете на „Духът на Бизона“ има и такива, които са се присъединили не толкова заради интерес към индианските племена, а заради самата необичайност на клуба. Един от тях например разкрива:

„Бях при пънکاری, после в една група по скално катерене – а след това ми се прииска да видя и какво е да си индианец.“⁴⁹²

Други споделят заложената в самия индиански светоглед любов към природата, но са много по-привлечени от идеите за съвместни екскурзии и планински преходи, отколкото от историята и митологията на коренните американски жители. Постепенно тези хора започват да посещават все по-рядко сбирките на клуба, докато в крайна сметка съвсем престават да идват.

Под въздействието на писма, снимки и други материали, изпратени от съмишленици от Русия и Германия, в „Духът на Бизона“, наред с теоретичните образователни курсове, се поставя начало и на практическа

⁴⁹² К.А. (тогава на 26, мъж) от България – разговор, април 1990 г.

дейност. Започва изработването на „индиански“ облекла и аксесоари, планират се „индиански“ лагери в природна среда. Така се стига до въпроса за съотношението между заниманията с материалната и духовната култура на северноамериканските племена. Според някои членове на клуба коренните американски вярвания и церемониални практики са основа на всичко индианско и не може да бъдат пренебрегвани в изучаването и възпроизвеждането на индианските традиции. Други, по-малко на брой, смятат, че клубът трябва да съсредоточи усилията си главно и дори само върху традиционната материална култура на индианските племена. Спорът между двамата най-изявени опоненти стига дотам, че първо този, който смята духовната култура за основна (Р.А., тогава на 27 г.), напуска „Духът на Бизона“, а само малко по-късно същото предприема и главният противник на всичко религиозно и церемониално (И.О., по онова време на 28 г.).

Тези може би странни за днешното мислене спорове имат дълбоки корени в характеристиките на тогавашния исторически момент. През целия неотдавна приключил 45-годишен период на социализма на българските граждани по множество начини е внушавано, че религията е враг на разумния съвременен човек. В една или друга степен това внушение е залегнало в мисленето и реакциите на част от членовете на „Духът на Бизона“. Началото на 90-те години е и времето на „сектите“. Във внезапно отворилата се за различни влияния България активно работят проповедници на няколко протестантски формации, групи, занимаващи се с източни учения и религии като „Общество за Кришна съзнание“, както и по-късно официално заклеят организациите като „Обединителната църква“ на южнокорейския религиозен лидер Сан Мьон Мун. Членовете на българския „индиански“ клуб очевидно желаят да се разграничат от всички тях, още повече, че мнозина вече са питани: „А вие там, в тоя „Дух на Бизона“, някаква секта ли сте?“⁴⁹³

Междувременно в град Лом се появява сродна организация, назовала се „Духът на прерията“. Новият „индиански“ клуб има подчертано идеалистичен характер. Между двете групи се завързват контакти, последвани от разменни гостувания. Поради възникнали разногласия и спад на първоначалния ентусиазъм обаче ломската група не оцелява. Последният ѝ член (Л.А., тогава на 25 г.) се присъединява към „Духът на Бизона“.⁴⁹⁴

⁴⁹³ По сведения на Д.В., (мъж, в описвания период на 32 г.), както и на много други тогавашни членове на клуба по индианистика.

⁴⁹⁴ Пряк свидетел съм на създаването на „Духът на прерията“, контактите на ломската „индианска“ група с „Духът на Бизона“ и разпадането ѝ (1990 – 1992 г.).

В първия у нас „индиански клуб“ идват и други нови членове, сред които има все повече жители на населени места извън София. Появата на много хора, интересувачи се не само от индианците от Големите равнини, довежда до идеята за промяна на името на организацията. Дотогавашното е свързано главно с региона на Равнините, за който бизонът е изключително характерен и се явява символ. Наред с това, име като „Духът на Бизона“ навява усещане за приключенска романтика и дори за евтин мистицизъм – характеристики, от които клубът по индианистика желае да се разграничи. След активно обсъждане се стига до ново име: „Орловия кръг“. В него също е вложена символика, която единодушно е приета като по-адекватна. Кръгът е идеалната фигура (без начало и край) в традиционните представи на почти всички американски коренни народи, а орелът е соларна птица, символ на смелост, мъдрост и извисеност. Заради увеличилата се членска маса е решено организацията вече да не се определя като „клуб“, а като „общество“. Така се стига до формулировката Българско индианско общество „Орловия кръг“.

След отшумяването на „анти-религиозния“ период при някои от членовете на „Орловия кръг“ за известно време се наблюдават изяви на един почти напълно противоположен процес. Той също има своите обяснения в особеностите на първите години от стартирането на демократичния процес в България. Бурните политически, икономически и обществени промени в началото на 1990-те се отразяват и върху тогавашното книгоиздаване и периодичен печат у нас. Между разнородните като насоченост и качество литературни и публицистични произведения, с които е зает българският пазар, има и множество творби, предлагащи опознаване на тайните на тамплиерите, мистериите на Изтока, духовните послания на теософите и – разбира се – на практиките на шаманите от далечни земи и племена. В книжарници и на улични сергии се предлагат и книгите на популярния на Запад мистик Карлос Кастанеда⁴⁹⁵. Една от тях, „Пътуване към Икстлан“⁴⁹⁶, е издадена у нас още през 1984 г., но до момента е известна само на малцина. Затова пък публикуваните през 90-те години творби на Кастанеда⁴⁹⁷, заедно с тези на Флоринда Донър⁴⁹⁸ и подобни автори пораждаат огромен интерес към шаманите и шаманизма. Той е подклаждан и от писанията на други Ню

⁴⁹⁵ Карлос Сесар Салвадор Араня Кастанеда (1925 – 1998) – американски антрополог, социолог и писател от перуански произход, който твърди, че е преминал специално обучение при индиански „магьосници“ от северната част на Мексико и Югозапада на САЩ.

⁴⁹⁶ Кастанеда, К. 1984, *Пътуване към Икстлан*, София, Народна култура.

⁴⁹⁷ Кастанеда, К. 1992, *Една отделна реалност*, София, Петрум Ко – и мн. др.

⁴⁹⁸ Флоринда Донър Грау (1944 – 1998) – американска писателка и антрополог, член на шаманската група на Кастанеда; Донър, Ф. 1996, *Живот в сънуването*, София, Терзиев и синове и др..

Ейдж гуру, както и от трудовете на сериозни изследователи (макар и официално издадени по-късно, в началото на ХХІ век) като Мирча Елиаде⁴⁹⁹, Клаус Мюлер⁵⁰⁰, А. Питър Елкин⁵⁰¹...

Този специфичен „дух на времето“ има своето отражение и върху „Орловия кръг“. Членовете му вече са запознати с разкази за лечители, ясновидци и церемониалисти от различни северноамерикански коренни общности, но в разговорите им все по-често са намесени както шайенски пророци и знахари от племето навахо, така и цитираният по-горе Кастанеда. За известно време шаманите и шаманизмът като че ли стават водещ акцент в интересите и заниманията на Българското индианско общество. В този период се наблюдава бум на „особени сънища“ и „странни преживявания“ сред членовете на организацията, като в много от случаите вероятно се касае за стремеж към духовна идентификация. Всичко това затихва и се подрежда с натрупването на информация за конкретни племенни вярвания, разбирания и практики, както и с постигането на задълбочено, зряло отношение към автентичните пазители на знанието, традиционните лечители и спиритуални водачи сред северноамериканските индианци.

Въпреки заявеното разграничаване от романтиката на приключенските книги и филми, през първите години от съществуването на Българското общество по индианистика идеализираните представи за северноамериканските индианци са нещо характерно за неговите членове. Липсата на задълбочена, детайлна информация за реалната история и автентичните култури на племената води до създаването на някои „доморасли“ разбирания за традиционните индиански ценности, светоглед, философия.

„Бяхме убедени, че при нападенията над своите врагове в миналото индианските воители от Равнините не са убивали жени и деца... най-малкото, защото такива действия не носели слава и чест. За нас това бе извън всякакво съмнение, докато не попаднахме на пиктографични автобиографии на известни вождове, показващи – наред с другите им подвизи – и убийства на жени от вражески племена.“⁵⁰²

Приемането на тази историческа истина и честното анализиране на редица други „нелицеприятни“ факти за индианските традиции и история допринасят за съзряването на Българското общество по индианистика. Интересен отзвук в „Орловия кръг“ имат появите на хора, които по

499 Елиаде, М. 2000, *Шаманизмът и архаичните техники на екстаза*, София, Гносис.

500 Мюлер, К. 2001, *Шаманизъм. Лечители, духове, ритуали*, София, Лик.

501 Елкин, А. 2001, *Аборигенските шамани*, София, Шамбала.

⁵⁰² Интервю с И.Р. (51, мъж) от България – ноември 2021 г.

различни начини са успели да натрупат познания за северноамериканските индианци, но не са членове на Българското индианско общество. Запознанството със С.С. (тогава на 33 г.), който поддържа кореспонденция със специалисти по индианска история и култури от САЩ, както и с някои коренни американци, оказва благотворно влияние върху организацията. Повлияни от примера му, членове на „Орловия кръг“, вече кореспондиращи с руски и немски индианисти, започват активно да търсят връзки и с историци, етнологзи и писатели в Европа и Америка, както и с представители на индиански народи от САЩ и Канада. Самият С.С. става член на „Орловия кръг“. През 1991 г. той успява да посети САЩ, където гостува на индианското племе омаха. Оттам донася на Българското индианско общество ценен дар – свещена лула от **катлини**⁵⁰³. Лулата от омаха и до днес е символ на единството на „Орловия кръг“.

Приблизително по същото време с Българското индианско общество се среща и Ч.Г. – литератор и преводач с философски наклонности.⁵⁰⁴ Той се надява, че ще може да дискутира с членовете му впечатляващи книги за северноамериканските индианци, които е прочел на английски. Оказва се, че част от хората от обществото само са чували за някои от тези книги. Макар и да идва на сбирки едва три пъти, Ч.Г. помага за насочването на хората от „Орловия кръг“ към световно признати индиански „библии“ като „Говори Черният Елен“, „Куцията Елен, търсач на видения“ и някои други.

Пак през първата половина на 90-е години на XX в. членовете на Българското индианско общество за пръв път се срещат и с представител на западноевропейския реенактмент. Тази среща предизвиква в тях искрен възторг – и някои недоумения. На „Орловия кръг“ гостува Д.Л. от Белгия, представител на „индианска“ организация, в която членуват белгийци и нидерландци, както и известен брой французи и германци. От разказите му и от многобройните фото- и видеоматериали, които той донася, българите добиват представа за „индианските“ групи в Западна Европа (или поне за някои от тях): каква дейност развиват, какви акценти поставят в своите изследвания и т.н. Белгийският гост е силно впечатлен от ентусиазма и задружността в Българското индианско общество, а също и от красотата на българската природа. Той обаче не може да не забележи и голямата разлика в подготовката и опита на тукашните „индианци“ спрямо тези на западноевропейските им „колеги“. Особено дълбока е пропастта, която дели членовете на „Орловия кръг“ от тези на белгийските, нидерландските,

⁵⁰³ Catlinite (Pipestone) – рядък червеникав на цвят минерал, от който много северноамерикански индианци изработват „главите“ на церемониалните си лули. Наречен така в чест на американския художник Джордж Катлин.

⁵⁰⁴ Поради краткия (и отдавнашен) контакт с Ч.Г. не разполагам със сведения дори за тогавашната му възраст.

френските и немските „индиански“ групи по отношение на външния вид, на пресъздаването на традиционната материалната култура на племената. Докато при изработването на съответни облекла, аксесоари и сечива при българските почитатели на индианците все още важи „принципът“: „Да изглежда като индианско“, то на снимките и видеозаписите, донесени от Д.Л., се виждат хора в одежди и регалии с качество на исторически реплики и музейни експонати. Обзавеждането на белгийските и нидерландските типита пряко въвежда в атмосферата на лагер сред Големите равнини през XIX в. Повечето западноевропейски „чернокраки“, „лакота“, „кроу“, „шайени“ или „поуни“ могат да бъдат лесно „разпознати“ по облеклата и накитите им. Мнозина от тях очевидно умеят да изпълняват впечатляващо индиански песни и традиционни племенни танци.

Всичко това е ново и дълбоко вълнуващо за българските „индианци“. По онова време никой от „Орловия кръг“ не е и чувал за реенактмент. Това е основната причина хората от Българското индианско общество да изпитат наред с възхищението и известно недоумение от видяното на фотографиите и във видеоматериалите.

„Вече имахме познания за символиката на някогашните индиански одежди и украси, затова се изненадахме, като видяхме, че доста от белгийците, нидерландците и германците са облечени като велики воини или всепризнати вождове, а регалиите им свидетелстват за подвизи и статут, каквито те няма как да са постигнали!“⁵⁰⁵

Това смущава членовете на „Орловия кръг“ и ги кара да си задават въпроси за границата между играта и сериозното отношение към индианските традиции и история, за баланса между подражанието и уважението. През следващите години тези въпроси ще се появяват отново и отново, доказвайки, че е много трудно да им се дадат ясни, еднозначни отговори, че решенията им са преди всичко въпрос на личен избор.

Странно впечатление на хората от Българското индианско общество прави и наличието на „трапери“, „каубои“ и дори „американски кавалеристи“ на снимките до нидерландските и белгийски „индианци“. Край множеството типита са разпънати и палатки на „планински ловци“, а недалеч от „индианския“ лагер са издигнати няколко дървени сгради, сякаш пренесени от малките погранични градчета на някогашния американски Запад. Всъщност това е класически реенактмент – но тъкмо неговите изяви изненадват членовете на „Орловия кръг“. Причините за отношението им се коренят в тяхната визия за индианизма, наслоила се през първите години от съществуването на българската организация. Това е преди всичко период на коригиране на заблуди и натрупване на нови знания по отношение на миналото и традиционните култури на различните индиански племена, на жадно издирване на автентична информация,

⁵⁰⁵ Интервю с П.Т. (44, мъж) от България – май 2022 г.

самообразоване и установяване на контакти с по-напреднали съмишленици от чужбина. Важна роля в това отношение изиграват руските „индиански“ групи, някои от които по онова време вече имат 10 – 15 и повече години история зад гърба си. Техни членове щедро споделят опита си с българските „колеги“, изпращат фотокопия на статии и книги, схеми за направа на индиански предмети и разкази за собствената им дейност. По онова време индианците са единствен фокус на реконструирания историята на Северна Америка в Русия. Интересът на руските индианисти към материалната племенна култура е недвусмислен, но основният акцент за тях пада върху индианската философия, легендарната индианска връзка с природата, индианския светоглед, спецификите на индианската душевност (реални, романтични или по средата). Този подход намира благоприятна почва и сред хората от българската организация. Запленени от посланията на „Погребете сърцето ми в Ундид Ний“ и от биографията на Черния Елен, те в една или друга степен са възприели разгледания по-рано в това изследване „девиз“: „Да си индианец не е въпрос на процент от кръвта, а Път в живота“. Някои от типичните характеристики на този „Път“ включват осъзнаване на единството на света, на взаимосвързаността между неговите обитатели и компоненти, както и произтичащата от това осъзнаване почит към Земята и загриженост спрямо природата, благодарно отношение към живота, акцент върху качества като честност, щедрост и смелост, участие в пречистващи и укрепващи практики като парна церемония (известна и като „колиба на изпотяването“) и т.н.

Всичко това обяснява защо в онзи етап за хората от Българското индианско общество е трудно да разберат какво може да даде като личностно развитие или отношение към света обличането в каубойски дрехи или маршируването в американски военни униформи от XIX в. Този по-философски гледен ъгъл се превръща в характерна особеност на „Орловия кръг“ и определя интереса към северноамериканските индианци у почти всички негови членове години наред. Те се възхищават от традиционните одежди и регалии на различните племена и искрено се стараят да научат повече за материалната им култура, ала полагат значително по-малко усилия от западноевропейските си „колеги“ за нейното реконструиране. Същото важи и за пресъздаването на различни събития от индианската история – хората от „Орловия кръг“ ги познават като факти, понякога ги отбелязват с празнични сбирки, традиционни песни и по други начини, но никога не ги разиграват. „Доста години се събирахме във Витоша и на други места на различни важни дати от индианската история – особено на 25 юни, деня на голямата индианска победа над генерал Къстър и армията му при Литъл Бигхорн. Обличахме индиански дрехи, разбира се. Някои от по-знаещите разказваха за битката,

пеехме стари военни песни на племената, участвали в нея, но никога не ни е минавало и през ум да пресъздаваме сражението.“⁵⁰⁶

Всъщност дейността на „Орловия кръг“ е много по-свързана с експерименталната археология, а не с реконструкция на битки и други събития от северноамериканската история. Изработването на облекла, аксесоари и сечива в старинен стил цели главно тяхното използване при лагеруване „по индиански“, а културно-историческата им достоверност се търси и спазва само в общи линии. Лагерната обстановка, времето сред природата в приятелска атмосфера, усещането за „племенно“ единство – това са основните ценности, към чиято реализация се стремят българските индианисти в продължение на много години.

Подобно на почти всички други „евроиндианци“, хората от „Орловия кръг“ ориентират интересите и изследванията си предимно към историята и традициите на конкретен индиански народ или – в по-редки случаи – и към тези на съседни племена със сходна култура. Тази „тясна специализация“ се извършва преди всичко на базата на лични предпочитания и интереси. „Харесвам много индиански народи... всъщност всички са интересни и вдъхновяващи, а и традициите им са впечатляващи, важни... но нищо не може да се сравни с това, което изпитвам към лакота! Тях аз усещам близки, техните едновременно облекла са най-красиви за мен, вярванията им са ми най-разбираеми, дори езикът им, макар и да не го говоря, ми звучи някак познато.“⁵⁰⁷

Съсредоточаването върху определен индиански народ помага за навлизането в много по-големи детайли при изучаването на различните аспекти от неговата традиционна култура в съответния период. То има положително въздействие и върху реконструирането на елементи от бита, облеклото, сечивата и т.н., при което започва да се държи повече на спазването на конкретните племенни особености. Отделни хора с артистични способности създават истински образци на традиционни накити, одежди, мокасини. Ала у нас трудно се намират подходящи материали и това често принуждава дори вече утвърдените майстори в „Орловия кръг“ да работят с нискокачествени кожи, с мъниста от Китай и арабските страни, слабо напомнящи разкошните венециански и френски мъниста, с които украсявали дрехите си някогашните индианци. Разширяващите се връзки с Германия, Великобритания, Белгия, Чехия и други страни показват, че повечето членове на тамошните „индиански“ групи ползват материали със съвсем друго качество. Ниският стандарт на живота в България се отразява зле и на дейността на българските „индианци“.

⁵⁰⁶ Интервю с Т.К. (51, мъж) от България – януари 2021 г.

⁵⁰⁷ Интервю с В.В. (42, мъж) от България – април 2021 г.

„И индианците ни са български!“⁵⁰⁸

Все пак ентузиазмът е голям и това довежда до едно по-цялостно „обзавеждане“ на хората от „Орловия кръг“, до чувствително издигане нивото на автентичност в лагерите, където все по-често звучат добре изпълнявани песни на различни племена, устройват се състезания по стрелба с лък, военизирани „индиански“ игри, разказват се митологични истории край лагерния огън, провеждат се парни церемонии...

Горното описание касае преди всичко практическата дейност на Българското индианско общество, извършвана главно при благоприятни метеорологични условия и наличие на достатъчно дълъг период от свободно време. В останалите случаи тя е основно теоретическа и включва сбирки, провеждани най-често в дома на някой от членовете на обществото, споделяне на нова информация, дискутиране на прочетено, чуто и видяно по любимата за всички тема и т.н. Някои активности на „Орловия кръг“ заемат междинно положение между „теоретически“ и „практически“ – като изучаването на индиански песни в градски условия, провеждането на мероприятия, имащи за цел запознаването на по-широка българска публика с някои от аспектите на индианските племенни култури, изследователската, преводаческа и издателска работа, и т.н.

Още през 90-те години на миналото столетие трима от членовете на „Орловия кръг“ – отделно един от друг – успяват да посетят САЩ и Канада и дори да осъществят връзка с тамошни индианци⁵⁰⁹. Както може да се очаква, това дава чувствителен тласък на развитието на Българското общество по индианистика. Учат се думи и изрази от индиански езици, както и някои нови танци и традиционни игри, споделят се непознати досега тънкости в направата на дадени индиански предмети, навлиза се в ритуалистиката на отделни племена. За всички става недвусмислено ясно, че много от днешните коренни американци са успели да съхранят духовността си, но са възприели в огромна степен материалната култура на съвременна Америка, така че воините с орлови пера в косите и жените в рокли от еленова кожа са останали в миналото. „Дори по време на считаните за традиционни индиански фестивали пау-уау повечето танцьори носят облекла и регалии, които само напомнят някогашните... често са в крещящи, непознати в миналото цветове и с пластмасови мъниста...“ – споделя посетилата щата Южна Дакота Т.С. от „Орловия

⁵⁰⁸ М.Г. (42, мъж) от България – разговор, септември 2013 г.

⁵⁰⁹ Аз съм единият от тези трима човека. През лятото на 1995 г. живях три месеца сред племената оглала лакота и брюле лакота в техните резервати в щата Южна Дакота, САЩ. По-късно, през 1998 г., от средата на юни до средата на септември живях сред чернокраките в Канада.

кръг“⁵¹⁰. Песните, голяма част от вярванията и церемониите обаче наистина са запазени, спасявайки автентичния индиански дух от изчезване и забравя.

Сведенията от Америка допълнително ентусиазират членовете на „Орловия кръг“ по отношение на изучаването на индиански песни, танци и нови подробности за племенните религии, но тласват само единици от тях към по-дейно реконструиране на някогашната материална култура. Повечето от хората в Българското индианско общество все още се задоволяват само с необходимия за лагеруване минимум дрехи и аксесоари, обикновено изработени от най-лесните за намиране и най-евтини материали. За пореден път се наблюдава поставянето на акцент върху изучаването, дискутирането и прилагането на духовната култура на северноамериканските индианци, докато пресъздаването на материалната остава на втори план.

Теоретичният дял от дейността на „Орловия кръг“ има редица изяви, чрез които членовете на обществото се стараят да създадат у повече свои сънародници интерес към реалната индианска история, да популяризират автентичните култури на различни северноамерикански племена. Такава е книгоиздателската дейност на организацията. Хората от „Орловият кръг“ предлагат конкретни заглавия на български издателства, влизат в преговори за правата им, превеждат и редактират текстовете с цел издаването на роден език на редица книги за северноамериканските индианци, станали световноизвестни като класически трудове по темата. По-долу прилагам списък на повечето от книгите, излезли на български език по предложение и с помощта на Българското общество по индианистика:

„Говори Черният Елен“ от Джон Нейхард (издадена от „Астрала“ през 1995 г. под заглавието „Един велик шаман говори“), „Магическата шатра“ (оригинално заглавие „Истории от шатрите на чернокраките“) от Джордж Б. Гринел („Шамбала“, 1997), „Куцият Елен, търсач на видения“ от Джон Куция Елен и Рихард Ердош (Ричард Ърдоус) („Шамбала“, 1999), „Подиграващият Враните – шаманска мъдрост и сила“ от Томас Е. Майлс („Шамбала“, 2000), „Ти и Земята сте едно“, сборник; превод и съставителство Любомир Кюмюрджиев („Изток-Запад“ 2001, 2018), „Седемте видения на шамана Бизоновата Шатра“, редактирана от Фред П. Гоун („Изток-Запад“, 2004), „Митове и легенди на северноамериканските индианци“ от Ричард Ърдоус и Алфонсо Ортис („Изток-Запад“, 2005), „Силата да лекуваш“ (оригинално заглавие „Да вървиш по свещен начин“) от Марк Сейнт Пиер и Тилда Дългия Войник („Изток-Запад“, 2006), „Черният Елен – уроците на един шаман от племето лакота“ от Уилям Лайън („Изток-Запад“, 2011), „Вождът Многото Подвизи – биографията на

⁵¹⁰ Т.С. (тогава на 22, жена) от България – разговор, октомври 1994 г.

един индианец от племето кроу“ на Франк Б. Линдерман („Изток-Запад“, 2013) и други.

В допълнение към тази дейност членовете на „Орловия кръг“ изнасят лекции в СУ „Св. Климент Охридски“⁵¹¹, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“⁵¹² и НБУ⁵¹³, посветени на различни аспекти от коренната американска история и различните племенни култури. Съвместно с Културния отдел на Посолството на САЩ в България и с Американския център в Софийска градска библиотека „Орловият кръг“ организира през годините няколко „Вечери на американските индианци“, на които хора от организацията представят пред българска публика традиционни песни и танци на северноамерикански племена.⁵¹⁴ Провеждат се и детски празници с овладяване на някои индиански умения, с истории и игри от коренна Северна Америка.

На една от „Вечерите на американските индианци“ присъства поканеният от Посолството на САЩ скулптор Питър Джоунс от ирокезкото племе сенека. Той харесва представените от „Орловия кръг“ изпълнения, сред които има песен и танц на неговия народ. Това е още една възможност за членовете на обществото да общуват с коренни американци в България. Такива те са имали и преди – в различни години и по различни поводи българските индианисти са се срещали и са общували с други ирокези, а също и с чернокраки, апачи, навахо, хопи. Тези контакти, както и осъществените в САЩ и Канада срещи с представители на различни коренни американски народи показват на хората от „Орловия кръг“, че идеите и дейността им се приемат добре от самите индианци.

В края на двадесетото столетие от някогашните над 80 човека, съставляващи членската маса на „Орловия кръг“, са останали около 40. Въпреки това Българското индианско общество има свои малки, но активни групи в Пловдив, Варна, Велико Търново и Плевен. Освен официалните членове на Кръга, на лагерите, провеждани главно в българските планини, идват и симпатизанти на индианските идеи, все още колебаещи се ентузиасты, хора със сходни разбирания и интереси. Това превръща летните лагери на „Орловия кръг“ в колоритни сбирки на съмишленици. Част от лагериращите с „индианците“ симпатизанти оформят ново дружество за исторически възстановки в България, вдъхновено от историята и традициите на келтите. Така в тясно

⁵¹¹ През 1996, 2010 и 2017 г.

⁵¹² През 1997 и 1998 г.

⁵¹³ В периода 2003 – 2004 г.

⁵¹⁴ През 2005, 2008, 2010, 2011, 2016 и 2019 г.

сътрудничество с „Орловия кръг“ се създава Българското келтско общество „Дъбова порта“ (1998 г.)⁵¹⁵.

Новият век заварва Българското индианско общество в много по-различна ситуация спрямо тази от първите години на съществуването му. Като че ли концепцията на организацията е изяснена – членовете ѝ са преди всичко приятели, които се интересуват от северноамерикански индианци, обичат да прекарват колкото може повече време заедно, по възможност сред природата и се радват на компанията и на други природолюбители и хора с нестандартно мислене. Гостувания на руски индианисти през 2000, 2001 и 2005 г. донякъде активира интереса към придобиване на нови умения, свързани с традиционната материална култура на различните северноамерикански племена, но не за дълго. Малцина от „Орловия кръг“ се занимават активно с изработване на индиански предмети и облекла, овладяване на специфични индиански умения и т.н. Дори по време на традиционните за обществото лагери през голяма част от времето почти всички индианисти носят туристически дрехи и спортни обувки; индианските облекла и аксесоари се ползват само в тържествени случаи. Разговорите са все така приятелски и интересни, ала по-рядко включват аспекти на индианската тема. Повечето хора от „Орловия кръг“ работят, немалко от тях вече са семейни, имат и деца. Мнозина са се сблъскали с проблемите на ниското заплащане или безработицата. Някои от членовете на обществото са преживели житейски драми, други вече не изпитват същия интерес към темата, събрала ги преди повече от десетилетие. Голяма част от българските „индианци“ се чувстват уморени от градското си ежедневие. „Идвам на лагерите, за да си почина. Прекалено много неща се налага да върша долу, в града, та често тук, в планината, просто ми се седи на слънце или край огъня, слуша ми се шума на вятъра, кефя се на разговорите с приятелите – и нищо друго не ми се прави!“⁵¹⁶

Тази нагласа постепенно води до разреждането постепенното изоставяне на редица характерни за лагерите на Кръга дейности. Акцентът се поставя върху приятно прекарване с приятели сред природата, без да се бърза, без натоварвания и ангажменти. Изградената в дотогавашната дейност на Българското индианско общество систематика постепенно забавя ход; събития се организират рядко, главно спонтанно, при изблик на ентузиазъм в повече хора едновременно и при благоприятни обстоятелства. Йерархията, която в „Орловия кръг“ винаги е поставяно на второ място след приятелството, като че ли съвсем губи очертанията си, а с тях – и организационната си роля. Целите и задачите на обществото са разбирани някак „априори“, но почти никой не е в състояние да ги формулира ясно. Индианската тема вече не преобладава дори и на

⁵¹⁵ Пряк свидетел съм на създаването на цитираната организация.

⁵¹⁶ Т.К. (51, мъж) от България – разговор, юни 2012 г.

седмичните сбирки на обществото. Въпреки това членовете му все още се чувстват добре заедно, защото са изградили концепция за общност, за „роднинство по дух“ помежду си.

С постепенното замиране на активността на обществото и изместването на индианците от реалния фокус на разговорите и дейностите на членовете му, вътрешната структура на „Орловия кръг“ почти престава да действа. Организацията се активизира от време на време при появата на възможности да се легитимира като „общество по индианистика“ – интервюта, беседи, участие в издаването на нови книги с индианска тематика и представяне на северноамерикански племенни традиции. В края на първото десетилетие от новия век обаче „Орловият кръг“ функционира по-скоро „по инерция“, главно благодарение на близките отношения между членовете си.

Трудно е да се изведат ясно определени причини за създалата се ситуация в Българското общество по индианистика в периода 2008 – 2011, може би най-критичните за съществуването му години. Най-общо това са прекалено разнопосочните търсения, водещи до невъзможност да се удържи цялото. Разбиранията за „какво е да си индианец“ и „кое е индианско“ стават твърде индивидуални. Част от членовете на „Орловия кръг“ смятат, че „индианството“ е преди всичко „състояние на духа“⁵¹⁷, за което подробното изучаване и пресъздаване на едновременната материална култура на северноамериканските племена не е толкова съществено. По-активни сдружения като тези за традиционна стрелба с лък (включително конна стрелба) и групи, занимаващи се с мистични източни или западни учения, ангажират интереса на някои от българските индианисти значително повече от заглъхващите „индиански“ занимания в „Орловия кръг“. Част от членовете на Българското общество по индианистика го напускат поради семейни и служебни ангажименти, които не могат да съвместяват с членството си в него. Инерцията и липсата на нови предизвикателства – или по-скоро нежеланието да се приемат такива – също имат негативно въздействие върху състоянието на „Орловия кръг“. По различни причини част от членовете на Обществото са изгубили първоначалния си интерес към северноамериканските индианци, ала се чувстват добре в компанията на приятелите си от организацията, затова не я напускат, но и не се включват в и без това замиращите ѝ дейности.

Не всички членове на Българското общество по индианистика се примиряват с тази своеобразна летаргия. Някои продължават да се интересуват активно от индианските традиции, минало и настояще – и да

⁵¹⁷ По мнение на И.Р., С.Н. и други членове на „Орловия кръг“, изказвани многократно в цитирания период.

споделят наученото с малък брой съмишленици. Други се стремят да не се откъсват от лагерите и походите сред природата, трети се занимават самостоятелно с традиционни индиански занаяти или с близки до тях дейности – изработка на лъкове и участие в състезания по стрелба с лък, обучение в бушкрафт и пр. Няколко човека мечтаят за възстановяването на организацията във вида ѝ от нейните силни години – така, че тя да продължи специфичните си дейности и развитието си. Два или три плана как това да стане на практика се оказват неприложими. В крайна сметка се стига до идеята, че трябва да се вземе пример отвън – от европейски страни, където „индианските“ организации видимо работят добре. Изборът пада върху Унгария, Словакия и Чехия. През 2010 г. двама от членовете на „Орловия кръг“ се срещат и разговарят със словашки и унгарски индианисти в Братислава и Будапеща, а трети българин заминава на „индиански“ лагер в Чехия. След завръщането си той споделя: „Почувствах се като сред близки приятели, роднини... и видях как нещата се правят без всякакво напрежение, а с радост, с удоволствие – но и с голяма активност и искрена отдаденост!“⁵¹⁸

Три години по-късно, през юли 2013 г., за Чехия заминават вече седмина представители на „Орловия кръг“. Те лагеруват там с над 60 чешки, двама словашки и двама полски „индианци“. За българите това наистина е като сбъднат сън. Те наблюдават внимателно ежедневието в лагера, многобройните дейности там, въведените и стриктно спазвани правила. Разговарят с чехите, словаците и поляците и се стараят да запомнят всичко, за да направят верни изводи и работещи предложения.⁵¹⁹

През есента на същата година в България се състои съвет, на който, освен седмината лагерували в Чехия, присъстват още петима от членовете на „Орловия кръг“. Неколцина от останалите отклоняват поканата да дойдат на съвета, други обективно нямат възможност да присъстват, а по-късно се оказва, че трети не са разбрали за провеждането му. На въпросния съвет се вземат редица важни решения за бъдещи промени в дейността на „Орловия кръг“. Отчитайки характерните особености и конкретните дотогавашни постижения на Българското общество по индианистика, участниците решават, че е време дейността му да се синхронизира повече с принципите и действията на онези чуждестранни „индиански“ групи, които съществуват от доста време, очевидно са натрупали богат опит и продължават да са успешни в начинанията си. Заимстват се редица неща от видяното на лагера в Чехия, преосмислят се и някои специфични за нашите условия проблеми и възможности. На базата на всичко това се изготвя проект за по-нататъшната дейност на „Орловия кръг“, който малко по-късно е представен на всички негови действителни членове. Малцина от

⁵¹⁸ Н.Я. (тогава на 27, мъж) от България – разговор, септември 2010 г.

⁵¹⁹ Бях пряк участник в тези и по-долу описаните събития – разказвам ги по спомени.

неприсъствалите на съвета вземат отношение с въпроси и предложения – повечето от тях не проявяват активност. След известно време проектът е приет официално от изготвилите го. Въвеждат се задължителни изисквания за максимална автентичност (спрямо конкретната епоха и племенната култура) на материалите, облеклата, сечивата и всичко останало, което се ползва на традиционните лагери на „Орловия кръг“ от самото им начало до официалния им край. Приема се решение за активизиране дейността на обществото чрез различни мероприятия, поставят се конкретни бъдещи цели. Пример за това са четирите големи годишни събирания на неговите членове – по едно през всеки сезон, като изискванията за „дрескод“ важат само за лятното (същинския „индиански“ лагер). Планират се визити на чуждестранни гости на български лагери и поредни участия на хора от „Орловия кръг“ в европейски „индиански“ инициативи. Членовете на Българското индианско общество, които не са проявили отношение към предложенията от есента на 2013 г., не се включват активно и в новите дейности на организацията, макар някои от тях да помагат за осъществяването им по един или друг начин.

Понастоящем активните членове на „индианската“ организация в България, възприели промените от 2013 г., са по-малко от 20 човека. Петима български индианисти се присъединяват към лагер на чешките си приятели през 2016. Макар общият брой на събралите се в онази година „последователи на индианците“ да е по-малък, лагерът отново преминава в изключително приятна атмосфера, а научените там неща са все така ценни. Седмина членове на „Орловия кръг“ вземат участие в големия международен лагер в Чехия през 2019 г., на който идват около 250 представители на чешки, словашки, полски и унгарски „индиански“ групи. Събирането е с много богата програма от празненства, игри и практически семинари, с ежедневни гостувания и разговори между участниците. Няколко човека от „Орловия кръг“ се обучават в направата на индиански торби и контейнери от сурова кожа, както и да рисуват върху кожа с естествени багрила. Група чешки индианисти изявяват желание да дойдат на лагер в България през лятото на следващата година.

Поради пандемията от Covid-19, обхванала целия свят в началото на 2020 г., много планове са отложени. Почти всички дейности на Българското общество по индианистика са преустановени. Настоящото изглежда потискащо, а бъдещето – неясно, но членовете на „Орловия кръг“ остават във връзка помежду си. Прякото им общуване е затруднено, ала разговорите по телефон и посредством други електронни средства не прекъсват. Част от българските „последователи на индианците“ помагат на други, засегнати от болестта. Като цяло любимата на всички индианска тема поддържа духа на хората от дружеството и създава приятни изживявания, прави ежедневието им по-интересно дори и в условията на наложената от пандемията изолация.

През лятото на 2021 г. отново е организиран летен лагер на „Орловия кръг“ в България. На него се събират 10 човека. Въпреки изключително горещото време, лагерът преминава в интересни занимания и добро настроение. През август 2022 г. седмина български индианисти потеглят за пореден път към Чехия, където се присъединяват към 10-дневен „индиански“ лагер с над 100 участници. Там са посрещнати като стари приятели, а по време на самия лагер многократно и по различни начини им е показано, че са харесвани и уважавани от останалите европейски индианисти. Програмата на събитието е разнообразна, срещите и разговорите – интересни и полезни. Въпреки продължаващата война в Украйна, задълбочаващите се признаци на световна криза и все още неотшумялата пандемия от Covid-19, лагерите в България и Чехия дават надежди за бъдещето.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Последните мохикани на Европа

Учредено в епоха на големи промени като клуб по интереси, през своето над тридесетгодишно съществуване Българското общество по индианистика „Орловият кръг“ надгражда и разширява дейността си. Устойчивостта му във времето е впечатляваща, ала намаляващият брой на членовете му кара някои български индианисти да смятат, че са „последните мохикани“ и организацията им ще си отиде заедно с тях – хората, вдъхновени от онези индиански книги и филми, които очевидно не вълнуват днешните деца и младежи. „И у нас, и в световен мащаб индианистите намаляват – казва А.М. от „Орловия кръг“. – Усилената глобална комуникация значително променя интересите на младежите... а като че ли и степента на задълбоченост в заниманията им. Индианизмът изисква отдаденост, а за мнозина това се явява препятствие.“⁵²⁰

„Ентусиазмът на млади хора роди „Орловият кръг“ през 1990 г. ... и пак ентусиазмът на млади хора е причината Кръгът да просъществува. Тази първоначална младежка сила вече я няма – смята друг български индианист, Д.В. – Ако се сложат нови съчки, огънят ще лумне отново; ако не, жаравата му ще изстине. Нашата организация трябва да намери правилните способи, с които да възбуди у днешните млади хора интерес към индианските ценности, към индианизма.“⁵²¹

⁵²⁰ Интервю А.М (42, мъж) от България – май 2021 г.

⁵²¹ Интервю с Д.В. (60, мъж) от България – февруари 2020 г.

„Опасявам се, че след нас индианизмът ще изчезне – споделя Я.М. – Може би не в света, но в България е твърде вероятно.“⁵²²

„Не знам как е на континента, но смятам, че ние тук ще продължим и занапред с нашите пау-уау, защото идеята е подхранвана от тези на коренните американци в САЩ и Канада“ – отговаря на въпроса как вижда бъдещето на европейските индиански организации англичанката К.Х.⁵²³ „Ветераните на английското „индианско“ движение обаче не хранят илюзии – допълва я по-възрастната ѝ сънародничка П.К. – Някогашните лагери на Острова са останали завинаги в миналото.“⁵²⁴

„Индианският“ клуб, на който съм един от основателите, от 10 години съществува само на хартия – споделя немският „последовател на индианците“ Р.К. – Виждам, че и във все още съществуващите организации няма нови членове. Ние сме мечтатели... Кой ще ни последва в това време на прагматизъм?“⁵²⁵

Шестдесет и шест годишният И.Н. смята, че индианизмът си отива както в родната му Унгария, така и в световен мащаб, но това не го тревожи – надява се да има възможност още 5 – 6 години да лагерира с приятелите си в Бакон по начина, по който са свикнали и толкова много харесват, „... а след това ще се отдам на спомени.“⁵²⁶ Неговият по-млад сънародник Е.Н. се изказва съвсем по индиански – полушеговито, полусимволично: „Рано или късно белите хора ще ни натикат в резервати, както са направили и с истинските индианци.“⁵²⁷ Друг унгарски индианист, Ш.Т., смята, че уважението към индианските ценности вече не успява да противостои – дори и сред индианистите – на индивидуализма и липсата на емпатия, които заливат съвременния свят.⁵²⁸

„Тук, в Литва, ние сме поколението, което започна всичко това – казва литовецът В.Н. – И когато си отидем, то ще угасне с нас.“⁵²⁹

Има обаче и по-оптимистични настроени европейски индианисти – като българите Б.А., С.С. и К.Л., като унгареца А.Д., латвиеца Е.Б., поляка М.Я. и още мнозина други. Те изразяват надеждата, че идеята за племенно единство и „роднинство по дух“ е дълбоко вкоренена в човешката същност. Акцентират върху индианското отношение към природата като основа на

⁵²² Интервю с Я.М. (46, мъж) от България – февруари 2022 г.

⁵²³ Интервю с К.Х. (54, жена) от Англия – юни 2021 г.

⁵²⁴ Интервю с П.К. (69, жена) от Англия – април 2021 г.

⁵²⁵ Интервю с Р.К. (65, мъж) от Германия – септември 2022 г.

⁵²⁶ Интервю с И.Н. (66, мъж) от Унгария – май 2021 г.

⁵²⁷ Интервю с Е.Ф. (52, мъж) от Унгария – май 2021 г.

⁵²⁸ Интервю с Ш.Т. (62, мъж) от Унгария – юни 2021 г.

⁵²⁹ Интервю с В.Н. (58, мъж) от Литва – март 2021 г.

екологичното съзнание, от чието развитие зависи животът на Земята. Напомнят, че северноамериканските индианци са един от най-ярките символи на човешката свобода и вярват, че този идеал никога няма да помръкне. Смятат, че въпреки всичко коренните американски народи са все още слабо познати в Европа и са убедени, че могат да направят много за промяната на това положение – най-малкото, защото (както самите те твърдят) „реалната история и автентичните традиции на индианците са много по-интересни от който и да е приключенски роман”⁵³⁰.

Основни изводи

Най-дълбоките корени на „индианските“ организации в Европа трябва да се търсят далече преди възникването им – в онова интензивно вглеждане в **другия**, така типично за европейската култура още от края на Средновековието. То е едно активно любопитство, съчетано с очакване, че Новият свят ще потвърди съществуването на „златния век“ и „райската градина“ тук, на Земята, а неговите обитатели ще се окажат „благородни диваци“ – незасегнати от пороците на цивилизацията, възплъщаващи изначалния, създаден по Божия образ и подобие, естествен човек.

Тази идеализирана представа не успява да възпре прогонването и избиването на десетки индиански племена от колонизаторите. Тя обаче остава дълбоко свързана с желанието за свобода, което тласка хиляди бели американци на запад в търсене на непокорени пространства и живот, всъщност много близък до индианския. За измъчените от религиозни гонения и непрестанни войни европейци от седемнадесетото и осемнадесетото столетие тази американска свобода се превръща в митологизирана жажда, в мечта, която образът на индианеца като че ли най-ярко възплъщава. Ала за да бъде тя постигната, коренното население на Новия свят трябва да плати със своята независимост.

Жаждата за свобода на дошлите в Америка европейци се сблъсква с желанието на коренните жители на континента да продължат волния живот на дедите си. Докато я има „индианската граница“, има и надежда: за индианците – че ще бъде запазена; за белите – че ще бъде преместена още по на запад. Когато границата изчезва, индианците почти изчезват с нея, а много от белите американци се чувстват излъгани в порива си към свобода – нови територии вече няма, а усвоените са поделени между едри земевладелци, собственици на железници, мини и големи търговски компании, банкери, политици. Постепенно започва процес на преразглеждане на историята и културните ценности – нещо като „Какво можехме да научим от индианците?“

⁵³⁰ Интервю с Б.А. (50, мъж) от България – май 2021 г.

И по време на индианските войни в Америка, и след техния край европейците търсят в коренните американци онези черти на характера и добродетели на духа, за които – дори когато гледат отвисоко „нецивилизованите червенокожи“ – се страхуват, че те самите са изгубили. Европейските писатели и философи обаче вярват, че индианците са ги запазили.

Тези преразглеждания и търсения очевидно имат мощен отклик, който продължава да въздейства върху много хора дълго след края на индианската свобода. Той стои и в основата на появата и развитието на „индианските“ организации – както на тези в Америка, така и на изследваните от мен европейски групи. Достигнах до този извод на базата на моя пряк опит, на дългогодишните ми наблюдения и анализи, както и на активното ми общуване с много индианисти от различни страни на Стария континент.

Интересът към коренните американци се заражда като алтернатива на европейската култура – като сравняване с **другия**, но и като спонтанно или осъзнато желание да почерпиш от това, което той е запазил от сферата на природното и изначално човешкото, а твоят свят е на път да изгуби. Смятам, че същите причини са довели и до създаването на европейските „индиански“ групи. Те със сигурност не са единствени, но са фундаментални.

Тласнати от авантюристичен дух и нуждата от нови пътища и земи, пътешествениците и завоевателите от Стария континент срещат в далечните си пътувания мнозина **други** – хората от черна Африка и многолика Азия, туземното население на безбройни океански острови, коренните жители на новооткрити материци и архипелази. Сред тях американските индианци заемат специфично място. Това се дължи на различни фактори, но аз бих искал да открия един от най-основните. Поради спецификата на историческите обстоятелства индианците са имали привилегията – или нещастieto, в зависимост от гледния ъгъл – да не бъдат напълно включени в изградените върху отнетите им земи колониални икономики: нито като роби, нито като поданици, нито като равни. Невъзможността коренните жители на Америка да бъдат заставени да работят по принуда налага насилственото докарване на огромни количества черни африканци в Новия свят за същата цел. През XVIII, XIX и дори ранния XX век някои европейци, които познават американските индианци главно от пътеписи и романи, виждат в тяхно лице възвишени герои, на които желаят да приличат, но за британците в презокеанските им колонии и по-късно за американците равенството с местното население е нещо абсурдно. Колкото до идеята коренните американци да бъдат признати за поданици на САЩ и Канада, тя идва много по-късно – дълго след края на индианските войни и вкарването на последните оцелели

племена в резервати. Изначалните жители на Северна Америка получават американско гражданство едва през 1924 г., а канадско – чак през 1960 г.

Заради споменатото невключване в западните общества и икономики, американските индианци остават **извън границата** – тази на цивилизования свят и неговите закони, ала и на социалното неравенство, принудата и експлоатацията, отвъд негативите на европейския колониален и наследилия го американски социум. Ето защо в представите на много хора – главно европейци – индианците трайно се асоциират със свобода. Това ги прави една вечна алтернатива на европейската цивилизация още от времето на Монтен и Русо, през епохата на Жорж Санд, принц Максимилиан и „Дивия Запад“ на Бъфало Бил, до философите и писателите на XX век.

В зората на двадесетото столетие канадският писател, натуралист, художник и общественик от шотландски произход Ърнест Томпсън-Ситън издига идеята за правилно възпитание и здравословно развитие на децата и младежите на базата на знанията, уменията и традиционните ценности на коренните американци. Наред с другото, това е повик за преминаване **отвъд границата** на цивилизацията в нейния тривиален и ограничаващ образ, в търсене на свобода чрез завръщане към природата, чийто най-висш символ за Ситън се явяват именно индианците. Скоро призивът му намира отклик в Европа.

Старият континент още помни вълненията от изложбите и представленията на Джордж Катлин и особено от гастролите на Бъфало Бил. Това са чистосърдечни вълнения, защото европейците не чувстват вина заради политиката на американците спрямо коренното население на Новия свят. Напротив – колкото повече Европа се отчуждава от Америка поради икономически и политически причини, толкова по-близки ѝ стават угнетените от американците индианци. Европейските писатели предоставят на множеството си читатели романтични истории с индиански главни герои, подпомагани в борбата си срещу враждебни племена и (най-вече) срещу американския империализъм от свои „бели братя“ от Европа.

Самите коренни американци все по-често се превръщат в пример за подражание за младите европейци. Много жители на подчинената на Австроунгарската империя до края на Първата световна война Чехия се отъждествяват с борещите се за земите си индианци – още повече, че визират немско-чешката религиозна общност „Моравски братя“ от XVIII в. като своя историческа връзка с племената от американския Североизток, сред които братята живеели и проповядвали. Унгарски младежи се обединяват в индианските си интереси около харизматичния писател, художник и пътешественик Ервин Бактай, който се познава с легендарния Сивата Сова – родения в Англия, но приет като свой сред канадските племена „бял индианец“ Арчибалд Билейни. Немците виждат редица

паралели между своите предци – древните германи – и коренните жители на Америка. Немските индиански романи добиват широка популярност на Стария континент – по-късно надхвърлена само от немските индиански филми. Впечатляващият афинитет на германската нация към индианците – формулираният от Х. Луц „немски индиански ентусиазъм“ – кара нови и нови изследователи, включително и в наши дни, да се вглеждат в разнообразните му изяви, търсейки дълбинните причини за тях. Едно е сигурно – през XX в. Германия се превръща в „най-индианската“ европейска държава. Оттам тръгват повечето линии на развитие на индианизма в Европа.

Би могло да се обобщи, че исторически доминиращата американска гледна точка по отношение на индианците и преобладаващата европейска такава бележат двете крайни мнения за коренните жители на Новия свят. Според първата те са „коварни диваци“, които трябва да бъдат прогонени, защото представляват постоянна опасност и са пречка пред усвояването на нови територии – и пред цивилизацията. Според втората гледна точка индианците са „благородни диваци“, запазили – благодарение на живота си на племена сред природата и по други причини – редица общочовешки добродетели, които европейската (а оттам и американската) цивилизация губи. Стереотипността и на двете гледища е очевидна. Като правило позицията на „индианските“ организации в Европа е в синхрон с тази на техния континент спрямо индианците, но същевременно повечето участници в тях се стараят да проучат теоретично и на практика историята и културите на коренните американци такива, каквито те са се развили на американския континент. Ето защо в известен смисъл европейските индианистки групи търси помирението между цитираните противоположни гледища.

Интересът към коренните американци и желанието за реконструиране на аспекти от традиционния им живот намират своите пътеки и в епохата на социализма. Критиката към колониалните империи и въобще към империализма се съдържа имплицитно в посветената на индианците литература. Това позволява тя – както и цялата индианска тема – да бъде подмината от политическата цензура в страните от Източния блок. Макар принципно да се отнася с недоверие към всякакви сдружения, които не са част от нейната партийна система, новата власт намира начини да контролира и дори приобщава възникналите в ГДР, Полша и други социалистически държави „индиански“ групи. Това донякъде е „брак по сметка“ и за индианистките организации, на които са предоставени сравнително широки възможности да се занимават с историята и да изучават традициите на коренните американци, както и да провеждат своите дейности. Изключение правят племенните религии, които се

заобикалят като тема или отделни церемонии само се имитират като част от представянето на някогашния индиански живот.

Всъщност като символ индианците удовлетворяват и двете страни – те са представители на една приемлива, позволена Америка, свободна, дори индивидуалистична, но със сигурност не капиталистическа и не империалистическа. Коренните американци са жертви на капитализма и в този смисъл заниманията с техните култури и минало могат да бъдат възприети като антиамериканска дейност, като солидарност с пострадалите от американския империализъм. На свой ред романтиката на племенните традиции и усещането за свобода, характеризиращо стария индиански живот, са начини за индианистите да излязат поне донякъде и за малко от тоталитарната реалност на социалистическите държави от втората половина на XX век.

Този в основата си източногермански модел е възприет до голяма степен в Полша, където е намерен и подходящият му герой – бившият боец от полската съпротива Станислав Суплатович, по-известен като Сат-Ок, който се оказва и „син на индиански вожд и полска революционерка“. Моделът работи добре и в Русия и други страни на тогавашния Съветски съюз, където започват да се организират първите „индиански“ групи. Наред със своите лагери и танцови празненства, те участват в антиамерикански шествия и протести срещу присъди на индиански политически активисти, издадени в САЩ.

В Унгария моделът не сработва по-скоро по злощастна случайност – Шандор Борвендег-Дескаш, автор на индиански романи и самият той изявен индианист, е затворен за „антисъветска дейност“. По-късно Дескаш е освободен, но унгарският индианизъм вече се крие от властите и това продължава до падането на комунистическия режим в тази страна.

Още по-нетипичен е българският случай. И у нас книгите и филмите за индианци (главно немски, а дори и някои американски) са доста популярни между 60-те и 80-те години на миналия век, особено сред по-младите хора – ала до създаване на индианистка организация не се стига. Такава в България е учредена едва през 1990 г. Като основни причини за това първоначално бях склонен да определя преди всичко някои негативни черти на националния ни менталитет: недоверчивото и дори подигравателно отношение към чуждото и различното (което нерядко означава и към новото, още неприетото в по-широк социален мащаб); нежеланието да се посвещават усилия и време на нещо, което не е пряко свързано с професионалната или битовата сфера, а същевременно не е и точно спортно или културно (в общоприетия смисъл) занимание; прекалените притеснения от общественото мнение („какво ще кажат хората“) и др. Ала резултатите от едно мое изследване, осъществено с помощта на множество контакти, разговори и активна кореспонденция

извън България, ми дадоха допълнителен гледен ъгъл – или, най-малкото, по-широка база за размисъл.

Нашата страна се оказа единствената на Балканския полуостров, в която съществува (макар и от 1990 г. насам) „индианска“ група. Такива до момента няма нито в Румъния, нито в Гърция, нито в Турция, Сърбия, Северна Македония, Хърватия, Словения, Черна гора, Косово и т.н. Това е учудващо, предвид, че в Румъния съществуват няколко големи реенакторски организации, занимаващи се с дакийски, римски и средновековни реконструкции; там се провеждат и големи фестивали като „Келтска Трансилвания“, „Апулум“ и др. Не по-малко странно е отсъствието на индианистки организации в Сърбия – родината на звездата от индианските филми на ДЕФА Гойко Митич (който, доколкото ми е известно, е много популярен там). Местата, където в Хърватия (тогава част от Югославия) между 1962 и 1968 г. са снимани единадесет филма по романите на Карл Май – националните паркове Плитвице, Пакленица Кръка и др. – са превърнати в туристически атракции: във Фужине е изградено „каубойско градче“, а в Стариград съществува „Музей на Винету“. Въпреки всичко това обаче няма нито една хърватска „индианска“ група. Преди години жена от Турция, която се оказа член на инициативна група за създаване на индианистка организация в тази страна, влезе във връзка с Българското общество по индианистика. Общувахме на български, тъй като жената се оказа родена и отраснала в България. За съжаление, след известно време изгубихме контакт, ала и до днес нямам сведения за съществуването на „индианско“ дружество в Турция.

В обстоен разговор с участието на чешки, унгарски и немски индианисти по време на международния летен лагер в Чехия през август 2022 г. информацията, че България е единствената страна на Балканите, в която има „индианска“ организация, беше многократно потвърдена. На тази база вероятно е по-правилно да се търсят причините за отсъствие на такива дружества в съответните страни по-скоро в особеностите на общобалканския менталитет, макар че със сигурност има и други фактори, които тепърва ще се проучват.

Немските индиански книги и филми – предимно такива от ГДР, но и от ФРГ – изиграват значителна роля за създаването на нови „индиански“ групи в Чехословакия през 70-те и 80-те години на XX в. (макар и те да се явяват в дадена степен наследници на „Лигата на горските умения“ на Томпсън-Ситън). Може да се обобщи, че литературата и кинотворбите от Германия имат ключова роля за първоначалната мотивация на повечето бъдещи членове на индианистките сдружения в бившите социалистически страни. Тази германска версия на „индианството“ се оказва лесен за възприемане, малко или повече „поевропейчен“ начин да се постигне

алтернативата на индианската свобода в условията на социалистическата действителност.

След 1989 г., с падането на комунизма, пред „индианските“ групи от дотогавашните социалистически държави се отварят множество нови опции. Те са свързани най-вече с разкрилите се възможности за контакти с индианистите от Западна Европа, както и за набавяне на значително по-детайлна и задълбочена информация за северноамериканските индианци. Новите мотиви и модели първоначално водят до разцвет на източноевропейските групи и до активизиране на дейността им. В страните от доскорошния социалистически блок започва да се изгражда истински индиански реенактмент с високо ниво на историческа и културна достоверност на реконструкциите. Същевременно повечето „индиански“ организации продължават да демонстрират характеристики на „феномен във феномена“ на историческите възстановки. Понеже не реконструират миналото на собствената си държава и народ, нито дори на своя континент, те обикновено не участват в реенакторски фестивали, не разчитат на публичност и като цяло рядко имат изяви извън собствените си лагери и други мероприятия, предназначени само за индианисти. Изключения са онези техни дейности, които имат за цел популяризирането на коренната американска култура пред по-широката общественост.

След разцвета в много от „индианските“ дружества от бившите социалистически страни настъпва и по-лека или по-сериозна криза. И разцветът, и кризата имат обща основна причина – споменатото по-голямо разнообразие от опции, мотиви и модели, дошло с разпадането на социализма. В пъстрата палитра от множество нови възможности нерядко е трудно да се задържи фокусът върху самото „индианство“; търсенията стават твърде разнопосочни, а някогашният ентусиазъм започва да изстива. Има и друга, финансова причина за кризата – с времето на индианистите от доскорошните социалистически страни става ясно, че за тях е твърде трудно да се сдобият със скъпите венециански мъниста, старинни сукна, бизонові кожи и други автентични материали, с които разполагат „евроиндианците“ от западните държави. Неравенството в стандарта на живот и покупателните способности между жителите на (обобщено казано) Източна и Западна Европа се изяснява и при индианистките организации от двете страни на неотдавнашната „Желязна завеса“.

Все пак общите характеристики сплотяват „индианските“ групи от различните европейски държави. На първо място това са стремежът към автентичност (като визия, като преживяване и усвояване на характерни умения, като отношения), както и типичното търсене на баланс между свобода (основна индианска ценност) и йерархическа система, нужна за осъществяването на дейността на групата. Колективната идентичност, базираща се на общ интерес, споделени ценности и солидарност, вече се

изявява и извън рамките на отделните „индиански“ групи. Между дружествата се изгражда съвместно поле за обмен на идеи, материали, познания, за взаимопомощ. Тук ключова роля играят понятия като „общ Път“, „роднинство по дух“, „племенно съзнание“ и други от този смислов порядък. Те илюстрират идеалите, които движат – заедно с конкретният интерес към индианците и търсенето на свободата като алтернатива на съвременния живот – повечето индианистки организации. Все по-често тези идеали обединяват както „индиански“ групи от различни държави, така и отделни индианисти, които не са сънародници помежду си.

Много „евроиндианци“ са свързани от дългогодишни приятелства, разменни гостувания, съвместни лагери и оказвана по различни начини взаимопомощ. Те действително се чувстват като своеобразни роднини помежду си и са склонни да издигат „индианските“ си отношения на наднационално ниво. Ала ограниченията на това „роднинство“ и неговата лесна уязвимост бяха демонстрирани недвусмислено от реакциите на руски, украински и други индианисти след началото на руската инвазия в Украйна през февруари 2022 г.

Научни приноси на дисертацията

Настоящият труд допринася за развитието на научните изследвания в България върху организациите за културно-исторически реконструкции у нас и в Европа – и по-конкретно върху една сравнително малко разглеждана досега, специфична изява на феномена исторически възстановки: европейските „индиански“ групи. Той се явява първото цялостно академично проучване на такива групи, правено от българин. С това твърдение по никакъв начин не омаловажавам качествата и значението на курсовата работа на Петя Бъчварова *If Only I Were an Indian*, представена по време на следването ѝ в Университета на Лайден, Нидерландия, през 2010 г.⁵³¹, нито тези на статията на Маргрета Григорова⁵³², разглеждаща личността на „бащата“ на полския индианизъм, писателя Станислав Суплатович (широко известен като Сат-Ок); и двете са цитирани в дисертацията ми. В моя случай обаче се касае за по-различни цели, задачи, методи и – не на последно място – значително по-голям обем и много повече аспекти на изследването.

Моята работа не е „моментна снимка“ на европейските „индиански“ организации в даден период от тяхното съществуване. Тя е изградена върху дългогодишни, многостранни проучвания, започнали значително по-рано от моето зачисляване на редовна докторантура към катедра „Етнология“ на

⁵³¹ Bachvarova, P. 2010, *If Only I Were an Indian*.

⁵³² Григорова, М. 2019, „Полският индианец“ писателят Сат-Ок – легенда и деконструкция в книгата на Дариуш Рошак „Бяло-червеният. Тайната на Сат-Ок“

Историческият факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през февруари 2020 г.

Дисертацията ми съдържа не само историческа, но и актуална информация за състоянието и дейността на изследваните организации в съвсем последно време⁵³³.

Описанието на „индиански“ групи от страните на бившия социалистически блок (макар да не разглеждам само тях), с основен акцент върху „Орловия кръг“ в България, е още един принос на моята работа. Тя е първо по рода си представяне на подобна организация не само от България, но и въобще от Югоизточна Европа в академичната литература.

Работата ми предоставя нов извор на материал, лично събран чрез методите на етнографското изследване сред голям брой индианисти от различни европейски страни. Тя дава сравнителен анализ на факторите, довели до създаването и специфичното развитие на тези дружества в Европа през отминалите десетилетия, което поставя българския случай в един по-общ контекст и позволява да се открият неговите специфики. Както неведнъж бе подчертано, европейският индианизъм е разглеждан в настоящия текст като „феномен във феномена“ на културно-историческите реконструкции.

Самата позиция на изследователя също е свързана с приносите на неговата работа. Случаите, в които подобно изследване е правено от човек, явяващ се **инсайдер** спрямо дадената „индианска“ група, са редки. Като такива инсайдъри може да бъдат посочени унгарецът Имре Над, който обаче описва само унгарски дружества, и Биргит Турски от Германия, изучаваща единствено организациите в бившата ГДР. Цитираният по-горе Герман Дзибел в даден период също е бил член на руска „индианска“ група, но се залавя с изследване на индианизма, след като окончателно напуска групата. И германецът Хартмут Луц е членувал в немска „индианска“ организация, преди да се посвети на научна дейност.

Тъй като в продължение на много години участвам активно в дейността на европейски „индиански“ групи и съм официален член на българската организация „Орловия кръг“, моята работа се базира на актуален и до настоящия момент **поглед отвътре**. Този подход не само предполага детайлно познаване на темата за „индианските“ организации в Европа, но осигурява и иновативност в изследването на нейните изяви.

Самият аз се считам за индианист. Интересувам се от историята и традициите на северноамериканските индианци от много години. Разбира се, моят интерес към миналото и културите на коренните американци премина през множество различни етапи в зависимост от съответната ми възраст, нивото на достъп до автентична информация, натрупаните знания

⁵³³ Например данни за настроенията сред руските и украинските индианисти след нахлуването на руски войски в Украйна през февруари 2022 г. и интервюта, взети от участници в международния „индиански“ лагер в Чехия през август 2022 г.

и тяхното осмисляне – от породения от приключенски романи и филми възторг до академичния подход към изучаването на реалната индианска история и автентичните племенни култури.

Това, което ме отличава от повечето членове на „индиански“ организации е, че от години се занимавам не по-малко активно и с изследване на самия феномен индианизъм – онзи дълбок, разностранен и все още недостатъчно проучен интерес към северноамериканските коренни народи, който кара хиляди европейци да изучават теоретично и да реконструират практически различни аспекти на индианските култури. Длъжен съм обаче да подчертая, че все пак има и други индианисти в Европа и света, които също са се ангажирали с такива проучвания.

Аз съм един от основателите на Българското общество по индианистика „Орловия кръг“ – първата и единствена засега организация от този тип в България. Повече от 30 години участвам в различни активности в сферата на индианизма – в това число множество лагери с български и чуждестранни „евроиндианци“, участие в културни програми, посветени на северноамериканските индианци⁵³⁴ и т.н. Тук трябва да бъде споменати и дейности с академична и научнопопулярна насоченост, между които четене на лекции по темата в СУ „Св. Климент Охридски“⁵³⁵, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“⁵³⁶, НБУ⁵³⁷ и другаде, изнасяне на доклади на научни форуми, участия в телевизионни и радиопредавания, издадени сборници⁵³⁸, публикации и други. Всички те спомогнаха за тематичното конкретизиране, разгръщане и реализиране на тази дисертация, обединила множество различни проучвания в цялостен научен труд със свои характерни насоки, цели и приноси.

Разбира се, всяко следващо изследване на „индианските“ групи в Европа и на самия индианизъм като явление със сигурност би

⁵³⁴ Фолклорни вечери на американските индианци във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – май 1997 и май 1998 г.; представяне на индианската култура от българи в Посолството на САЩ в София – октомври 2005 г.; концерт от индиански песни и танци по време на Първия международен фестивал на етнографския филм в СУ „Св. Климент Охридски“ и съпътстваща изложба на индиански облекла, аксесоари, оръжия, музикални инструменти и други предмети в Националния етнографски музей – БАН – октомври 2010 г.; участие в „Елата Фест“ – октомври 2012 г.; културни вечери на американските индианци в American Corner, София – май 2008, ноември 2008, ноември 2010, ноември 2011, юни 2016, ноември 2019 г. и др.

⁵³⁵ Лектория *Традиционни култури на северноамериканските индианци* – 1996 г.; Първи международен фестивал на етнографския филм в СУ „Св. Климент Охридски“ – октомври 2010 г.; лекция *Индианците от Големите северноамерикански равнини* (март 2017 г.), лекционен курс *Коренно население на Новия свят* (октомври 2020 – февруари 2021 г.) и др.

⁵³⁶ Първа (май 1997 г.) и втора (май 1998 г.) национални конференции по американистика *Америка и Европа – интеграция и диференциация на културите*, Велико Търново.

⁵³⁷ Интердисциплинарен семинар *Слово и изображение* (2003 – 2004 г.).

⁵³⁸ Кюмюрджиев, Л. (преводач и съставител) 2003, 2018, *Ти и Земята сте едно*, София, Изток-Запад. Текстове в алманах *Гласът на Орела* т. I, София, Шамбала, 2001 г. и т. II, София, Друм, 2006.

предоставило редица нови факти и гледни ъгли, водещи най-вероятно и до нови изводи.

Послеслов

Макар и ангажиран с миналото и традиционните култури на северноамериканските коренни народи, индианизмът е продукт на своята епоха – двадесетото и началото на двадесет и първото столетие, – както и на условията в обществата, в които възниква и се развива: различните европейски държави. Съществуването му е пряко свързано с възможността за възприемане на алтернативни идентичности и тяхното функциониране в реконструкциите на различни култури и епохи.

Днес сме свидетели на бурно развитие на историческите възстановки и на все по-нарастващ брой занимаващи се с тях организации. Със своето търсене на свобода, желание за завръщане към по-природен начин на живот и мечти по племенно роднинство, индианизмът е само една от възможностите за конструиране на алтернативни идентичности, които предлага съвременният свят. Това е поле, чието бъдещо развитие трудно може да се предугади, особено предвид повсеместното настъпление на виртуалната сфера. Все пак съществуващите римски, келтски, прабългарски, средновековни и други групи – включително и „индианските“ – най-вероятно съдържат в своите специфики някои потенциални отговори за бъдещето, макар и интересите им да са насочени към миналото. Защото там, между миналото и бъдещето, в търсенето на фундаменталните човешки ценности, се изявява нашата най-дълбока, най-същностна идентичност.

Бих искал да завърша с думи на цитирания по-рано в този текст нидерландски културолог Йохан Хьойзинха, написани през далечната 1938 г., но – струва ми се – много подходящи за край на моя текст:

„Като предоставям моята работа на обществена оценка, обзема ме опасението, че мнозина ще я сметнат за непълноценно документирана импровизация, независимо от усилената работа, вложена в нея. Но такава е съдбата на всеки, който се занимава с проблемите на културата. Той трябва да прояви смелост и да засегне и много области, които не владее напълно.“

Йохан Хьойзинха
в „Предговор-въведение“ към **HOMO LUDENS**
(Лайден, 15 юни 1938 г.)

БИБЛИОГРАФИЯ

КНИГИ

Андерсън, Б. 1998, *Въобразените общности: Размишления върху произхода и разпространението на национализма* – София, Критика и хуманизъм.

Аугустин, З. 1997, *История на индианците* – София, Литера прима.

Браун, Д. 1989, *Погребете сърцето ми в Ундид Ний* – София, ЗЕМИЗДАТ.

Велскопф-Хенрих, Л. 1963 *Синовете на Великата мечка*, (1964) *Харка – синът на вожда*, (1969) *Топ и Хари* – София, Народна култура,.

Димитров, Ф., Бъчваров, М. 1970, *Забравената раса* – София, Наука и изкуство.

Донер, Ф. 1996, *Живот в сънуването. Навлизане в света на магьосника* – София, Терзиев и синове.

Дюркем, Е. 2002, *За разделението на обществения труд* – София, Издателство СОНМ.

Елиаде, М. 2000, *Шаманизмът и архаичните техники на екстаза* – София, Гносис.

Елкин, А. 2001, *Аборигенските шамани* – София, Шамбала.

Ердош Р. и Куцият Елен, Дж. Ф. 1999, *Куцият Елен, търсач на видения* – София, Шамбала.

Илиева, А. 2018, *ЛАРП културата: между и отвъд* – София, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН.

Кастанеда, К. 1992, *Една отделна реалност* – София, Петрум Ко.

Кастанеда, К. 1984, *Пътуване към Икстлан* – София, Народна култура.

Кърруд, Дж. О. 2013, *Равнините на Абраам* – София, Изток-Запад.

Кюмюрджиев, Л. (преводач и съставител) 2003, 2018, *Ти и Земята сте едно* – София, Изток-Запад.

Кюмюрджиев, Л., Венков, Д., Пенева, С., Драгиева Д., Янков, Н. и др. (ред. колегия) 2001, *Гласът на Орела*, алманах, т. I – София, Шамбала и 2006, т. II – София, Друм.

Май, К. 1981-85, *Винету* – I, II и III т.; 1982, *Съкровището в Сребърното езеро* – София, Отечество.

Май, К. 1983, *Синът на Ловеца на мечки* – Варна, Георги Бакалов.

Малиновски, Б. К. 2005, *Научна теория за културата и Функционалната теория* – София, Изток-Запад.

Манова, А. 2022, *Ню ейдж в България* – София, Гутенберг.

Монтен, М. дьо, 1979, *Опити*, т. I – София, Наука и изкуство.

Мюлер, К. 2001, *Шаманизъм. Лечители, духове, ритуали* – София, Лик.

Нейхард, Дж. 1995, *Един велик шаман говори. Изповедта на Черния лос, прорицател и лечите от племето дакота, записана от Джон Г. Нейхард* – София, Астрала.

Салгари, Е. 1983, 1986 и 1987, *По границите на Далечния запад* – София, Отечество.

Сат-Ок 1964, 1972, *Земята на Солените скали* – София, Народна младеж.

Сивата Сова 1975, *Приключенията на Сейджо и нейните бобри* – София, Народна младеж.

Ситън, Ъ. Т. 1968, *Ловци в северните гори* – София, ЗЕМИЗДАТ.

Стингъл, М. 1983, *Индианци на бойната пътека*; 1985, *Индианци без томаховки* – София, Отечествен фронт.

Стингъл, М. 1989, *Синовете на Слънцето* – София, Наука и изкуство.

Тодоров, Ц. 1992, *Завладяването на Америка – въпросът за другия* – София, Университетско издателство Св. Климент Охридски.

Толкин, Дж. Р. Р. 1979, *Билбо Бегинс или дотам и обратно* – София, Народна младеж; 1999, 2008, 2010 *Хобит. Билбо Бегинс или дотам и обратно* – София, Бард; 1990 *Властелинът на пръстените* – София, Народна култура, 2001, Бард.

Фаст, Х. 1948, *Последната граница* – София, Народна култура.

Хобс, Т., 1970 *Левиатан* – София, Наука и изкуство; 2017, Лист.

Хьойзинха, Й. 2000, *HOMO LUDENS. Изследване на игровия елемент на културата* – София, Захарий Стоянов.

Черни, А. Л. 1972, *Христофор Колумб. Дневници*, Библиотека Морета, брегове, хора – Варна, Държавно издателство.

Шулц, Дж. У. 1970, *Моят живот сред индианците* – Варна, Държавно издателство; 1988, София, Отечество.

Юрген, А. 1960, *Синята птица. Осиновеният от ирокезите* – София, Народна култура.

Янкова, В. 2019, *Историческа памет и образи на миналото (По примери от България, Унгария, Полша и Литва)* – София, Парадигма.

Agnew, V., Lamb, J., and Tomann, J. (eds) 2020, *The Routledge Handbook of Reenactment Studies*, London & New York, Routledge, Taylor and Francis Group.

Anstruther, I. 1963, *The Knight and the Umbrella: An Account of the Eglinton Tournament, 1839*. London, Sutton Publishing Ltd.

Barnes, J. 2014, *The Great Plains Guide to Buffalo Bill: Forts, Fights & Other Sites* – Stackpole Books, Mechanicsburg.

Bill, B., and Visscher, W. L. 1917, *Buffalo Bill's Own Story of His Life and Deeds*, Chicago, Homewood Press.

Blackmore, W.H. 1877, *A Brief Account of the North American Indians and Particularly of the Hostile Tribes of the Plains; Principal Indian Events since 1862; Causes of Indian Wars; Indian Atrocities and Western Reprisals; and War of Extermination Now Being Waged Between the White and Red Men. An Introduction to Col. R.I. Dodge's Hunting Grounds of the Great West*. London, Chatto & Windus.

Bradbury, J. 1817, *Travels into the Interior of America in the Years 1809, 1810 and 1811*. London, Smith & Galway.

Brown, J. E. 1984, *The Spiritual Legacy of the American Indian*, New York, Crossroad.

Calloway C., Gemünden G., Zantop, S. (Eds.) 2002, *Germans and Indians: Fantasies, Encounters, Projections*. Lincoln, University of Nebraska Press.

Carter, F. 1976, *The Education of Little Tree*, New York, Dell Publishing Company.

Cartier, J. 2002, *Voyages au Canada*, Québec, Lux Éditeur.

Catlin, G. 1842, *Letters and Notes on the Customs and Manners of the North American Indians*, London; 1989, *North American Indians* – New York, Penguin Books.

Cave, T. 2007, *How to Read Montaigne*, London, Granta Books.

Chiappelli, F. 1976, *First Images of America*, Berkeley, University of California Press.

Cody, W. F. 1904, *The Adventures of Buffalo Bill Cody*. 1st ed., New York and London, Harper & Bros.

Coles, J. M. 1974, *Archaeology by Experiment*, New York, Simon & Schuster.

Deloria, P. J. 1998, *Playing Indian* – New Haven, Yale University Press.

Derounian-Stodola, K. Z. 1998, *Introduction, Women's Indian Captivity Narratives*, New York: Penguin Books.

Drimmer, F. (Ed.) 1985, *Captured by The Indians: 15 Firsthand Accounts, 1750-1870*, New York, Dover Publications, Inc.

Eisler, B. 2013, *The Red Man's Bones: George Catlin, Artist and Showman*, New York, W. W. Norton & Co.

Feest, C. F. (ed.) 1999, *Indians and Europe. An Interdisciplinary Collection of Essays*, Lincoln, University of Nebraska Press.

Fitzpatrick, A. 2020, *Captives and Kin in the Ohio Country*, Wheeling, WV, Fort Henry Publications.

Fitzpatrick, A. 2016, *The White Indians: The Untold Story of the Captives Who Never Came Back*, Wheeling, WV, Fort Henry Publications.

Grey Owl 1934, *Pilgrims of the Wild*, London: Lovat Dickson & Thompson.

Grey Owl 1936, *Tales of an Empty Cabin*, London: Lovat Dickson & Thompson.

Grey Owl 1932, *The Men of the Last Frontier*, London, Country Life Ltd.

Hadden, R. L. 1999, *Reliving the Civil War: A Reenactor's Handbook*. Mechanicsburg, PA. Stackpole Books.

Kalshoven, P. T. 2012, *Crafting "the Indian": Knowledge, Desire & Play in Indianist Reenactment* – Oxford, Berghahn Books.

Keay, A. 2016, *The Last Royal Rebel: The Life and Death of James, Duke of Monmouth*, London.

Keely, L. H. 1996, *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press.

Maffesoli, M. 1996, *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society* – SAGE Publishing.

Mails, T. E. 1979, *Fools Crow*. New York, Doubleday.

Moore, T. 2008, *I Believe in Yesterday: My Adventures in Living History*. London, Jonathan Cape.

Moses, L. 1999, *Wild West Shows and the Images of American Indians, 1883-1933*, University of New Mexico Press.

Penny, H. G. 2013, *Kindred by Choice: Germans and American Indians since 1800*. Chapel Hill, University of North Carolina Press.

Petzel M. und Wehnert J. 2002, *Das neue Lexikon rund um Karl May* Imprint Verlag, Berlin.

Pickering, P.A. and McCalman, I. (Eds) 2010, *Historical Reenactment: From Realism to the Affective Turn*, London, Palgrave Macmillan.

Prince of Wied, M. and Bodmer, K. 2001, *Travels in the Interiors of North America*, Cologne, TASCHEN (1st Taschen Edition).

Salomon, J. H. 1928, *The Book of Indian Crafts and Indian Lore*, New York, Harper & Brothers.

Seton, E. T. 1903, *How Boys Can Form A Band of Indians*, Philadelphia, Curtis Publishing Company.

Seton, E. T. 1903, *How to Make a Real Indian Teepee*, Philadelphia, Curtis Publishing Company.

Seton, E. T. 1903, *How to Play Indian*, Philadelphia, Curtis Publishing Company.

Seton, E. T. 1906, *The Birchbark Roll of the Woodcraft Indians*, Garden City, NY, Doubleday.

Seton, E. T. 1925, *The Birchbark Roll of the Woodcraft: For Boys and Girls from 4 to 94*. New York, Brieger Press.

Seton, E. T. 1912, *The Book of Woodcraft and Indian Lore*, Garden City, NY, Doubleday.

Seton, E. T. 1904., *The Red Book*, New York, publ. by the Author.

Smith, J. 2010, *An Account of The Remarkable Occurrences in The Life and Travels of Col. James Smith During His Captivity with The Indians in The Years 1755-1759*, Whitefish, Kessinger Legacy Reprints.

Storm, H. 1972, *Seven Arrows*, New York, Ballantine Books.

Streeby, S. 2002, *American Sensations: Class, Empire and the Production of Popular Culture* (sec. ed.), Berkeley, University of California Press.

Tanner, J., Edwin, J. 1830, *A Narrative of the Captivity and Adventures of John Tanner During Thirty Years Residence Among the Indians in the Interior of North America* – New York: G. & C. & H. Carvili.

The Friends of Ted Blackmore 1988, *Hunkeshnee: The Memoirs of Ted Blackmore*, vol. One, Brighton, Darkhorse Press.

Usbeck, F. 2015, *Fellow Tribesmen: The Image of Native Americans, National Identity, and Nazi Ideology in Germany*. New York, Berghahn Books.

Utley, R. M. 1994, *The Lance and the Shield: The Life and Times of Sitting Bull*, New York, Ballantine Books.

Watchman, R., Lutz, H. & Strzelczyk, F. 2020, *Indianthusiasm*, Waterloo, Wilfrid Laurier Press.

Weber, A.D. 2019, *Blood Brothers and Peace Pipes: Performing the Wild West in German Festivals*, Madison, The University of Wisconsin Press.

Williams, J. 1987, *The Redeemed Captive – Returning to Zion*, Carlisle, Applewood Books.

МАТЕРИАЛИ В СБОРНИЦИ И СПИСАНИЯ

Алексиева, А. 2021, *Да преживеем Възраждането: исторически възстановки на националния метаразказ* – в Българска етнология, бр. 3, с. 360-372.

Бояджиев, Н. 2012, *Историческите възстановки по света и у нас* – във Военна история, бр. 1, с. 8-16.

Великова, С. 2015, *Модел при историческите възстановки в България в Разширяване на уменията и квалификацията на докторанти, постдокторанти и млади учени в интердисциплинарни области*, том 2, част 2, НБУ, с. 216-239.

Венков, Д. 2003, *За индианската автобиография* – в сп. Vox Litterarum, бр. 1, с. 68-71.

Ветер, А. 2019, *Голоса*, Книга первая и книга вторая – Ridero.

Вълев, И. 2021, *Исторически възстановки – динамика, статика, масовка (Три роли, шест преживявания, един въпрос)* – в Българска етнология, бр. 3, с. 403-427.

[Няма посочен автор] 1996, *Говорит Хромой Олень* – в Первые американцы, Санкт-Петербург, бр. 1, с. 69-73.

Григорова, М. 2019, „Полският индианец“ писателят Сат-Ок – легенда и деконструкция в книгата на Дариуш Рошак „Бяло-червеният. Тайната на Сат-Ок“ – в STUDIA PHILOLOGICA UNIVERSITATIS VELIKOTARNOVENSIS, Vol. 38/1 – Велико Търново, с. 261-276.

Дичев, И. 2021, *Патриотът-консуматор* – в Българска етнология, бр. 3, с. 330-337.

[Няма посочен автор – преводен материал] *Живот при индианците* – в сп. БТА-Паралели, бр. 52, год. XV, 27-31 декември 1979, с. 7.

Казалрска, С. 2018, *Исторически възстановки на „героичното време“* – в Българска етнология, бр. 1, с. 38-53.

Кюмюрджиев, Л. 2017, *За „Синовете на Великата мечка“ и силата на човешките мечти* – във Велскопф-Хенрих, Л., *Харка – синът на вожда* – София, Сиела.

Ненов, Н. 2018, *Римлянин с байрак. Образи и послания в историческите възстановки* в СЕМИНАР_BG, бр. 16.

Радков, В. 1973, *Потомците на Крейзи Хорз* – в сп. Наша родина, бр. 7 (235), юли 1973 г., с. 24-26.

Страхилев, И. 2021, *Трако-римски сюжети от съвременна България: (пре)договаряне на античното наследство в историческите възстановки* – в Българска етнология, бр. 3, с. 339-359.

Томов, Т. 2016, *Историческа възстановка или историческо „преиграване“* – в Български фолклор, кн. 3, София, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, с. 312-319.

Троева, Е. 2021, *Историческите възстановки: памет, идентичност, преживяване (Уводни думи)* – в Българска етнология, бр. 3, с. 327-329.

Троева, Е. 2020, *Исторически реконструкции и преживяване на миналото: „прабългарите“* в СЕМИНАР_BG, бр. 19.

Agnew, V. 2004, *Introduction: What Is Reenactment?* In CRITICISM: Vol. 46: Iss. 3, Article 2, pp. 327-339.

Bachvarova, P. 2010, *If Only I Were an Indian: Ethnicity and Interaction in a Global Setting*. Term paper for MA Interculturality course, Leiden University, Netherlands.

Birgel, F. A. 2014, *The Only Good Indian is a DEFA Indian: East German Variations on the Most American of all Genres in International Westerns: Relocating the Frontier*. Ed. Cynthia J. Miller and A. Bowdoin Van Riper. Lanham, MD and Plymouth, UK: Scarecrow Press, pp. 37-62.

Boltz, P. 1999, *Life Among the "Hunkpapas": A Case Study of German Indian Lore in Feest*, C. F. (ed.), *Indians and Europe. An Interdisciplinary Collection of Essays*. Lincoln, University of Nebraska Press, pp. 475-490.

Brædder, A. 2019, *Expertise and Amateurism* in *The Routledge Handbook of Reenactment Studies*. Routledge, pp. 74-78.

Brown, J. E., *Becoming Part of It* in PARABOLA, Vol. 7, No 3: *Ceremonies*, November 2015.

Browner, T. 2011, *Tradition, Appropriation, and Mimesis: American Indian Style Pow-wow Singing and Dancing in Denmark* in *American Studies in Scandinavia*, 43:2, pp. 71-84.

Decker, S. K. 2010, *Being Period: An Examination of Bridging Discourse in a Historical Reenactment Group* – *Journal of Contemporary Ethnography* 39 (3), pp. 273-296.

Dubois, D. 1993, *Indianism in France* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 27-36.

Dziebel, G. V. 2003, *How American Indians and Russian Indians Did Not Smoke the Peace Pipe* in *European Review of Native American Studies*, 17:1, pp. 1-6.

Dziebel, G. V. 2006, PhD thesis, *Playing and Nothing: European Appropriations of Native American Cultures in the Late 20th Century*. Stanford University.

Gapps, S., *Mobile Monuments: A View of Historical Reenactment and Authenticity from Inside the Costume Cupboard of History* in *Rethinking History*, vol. 13, No 3, September 2009, pp. 395-405.

Hamalainen, R. 1998, “*We Are the Mystic Warriors of Finland*”: *Finish Indianism* in *European Review of Native American Studies*, 12:1, pp. 13-18.

Jehlicka, P. 2008, *Indians of Bohemia: The Spell of Woodcraft on Czech Society 1912-2006* in *Sport-Ethnie-Nation: Zur Geschichte und Soziologie des Sports in Nationalitätenkonflikten und bei Minoritäten* – Baltmannsweiler, Schneider Verlag Hohengehren, pp. 112-130.

Kalshoven, P. T. 2010, *Things in the Making: Playing with Imitation* – in *ETNOFOOR*, Vol. 22, No. 1 (Imitation), pp. 59-74.

Lamb, J. 2008, *Historical Re-enactment, Extremity, and Passion* in *THE EIGHTEENTH CENTURY*, Vol. 49, No. 3, *Reconstructing History*, University of Pennsylvania Press, pp. 239-250.

Lutz, H. 2002, *German Indianthusiasm: A Socially Constructed German National(ist) Myth* in *Germans and Indians: Fantasies, Encounters, Projections*, eds. C.G. Calloway, G. Gemünden and S. Zantop. Lincoln and London, University of Nebraska Press, pp. 167-184.

Mason-Bertrand, A. 2019, *Cosplay: An Ethnographic Study of Subculture and Escape*. PhD thesis, University of Sheffield.

Nagy, I. 1993, *Indianism in Hungary* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 37-42.

Nagy, I. 1993, *Art of the Plains Indians in Komarom, Hungary* in *European Review of Native American Studies*, 7:1, pp. 37

Peirano, M. G. S. 1998, *When Anthropology is at Home: The Different Contexts of a Single Discipline*, 1998, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 27, pp. 105-128.

Rabodzeenko, J. R. 1995, *Russian “Indianists”: A Romance with the Image of the North American Indian* in *Anthropology of East Europe Review*, Vol. 13, No. 2, DePaul University, Chicago, pp. 56-63.

Schuon, F. 1990, *The Sacred Pipe* in *The Feathered Sun. Plains Indians in Art and Philosophy* – Bloomington, World Wisdom Books, pp. 44-70.

Strong, L. 2021, *No Detail Too Small: Karl Bodmer's Portraits and Anthropological Illustration in Faces from the Interior: The North American Portraits of Karl Bodmer* – Joslyn Art Museum, pp. 45-61.

Taylor, C. F. 1988, *The Indian Hobbyist Movement in Europe* in Washburn, W.E. & Sturtevant, W.C. (eds.), *Handbook of North American Indians*, vol. 4: History of Indian-White Relations – Smithsonian Institution Scholarly Press, pp. 562-569.

Turski, B. 1993, *The Indianist Groups in the G.D.R. – Development – Problems – Prospects* in European Review of Native American Studies, 7:1, pp. 43-48.

von Thüna, U. 2001, *Übersetzungen* in Ueding G., *Karl-May-Handbuch*. Königshausen & Neumann, pp. 519-522.

Welch, C. 2013, *Teepees and Totem Poles: Imaginings of North American Indians in European Popular Culture for Children* in Stirrup D. & MacKay J. (eds) *Tribal Fantasies: Native Americans in the European Imaginary, 1900-2010*. New York, Palgrave Macmillan, pp. 101-116.

White, L. J. 1969, *White Women Captives of Southern Plains Indians, 1866-1875*, Journal of the West 8, p. 327-54.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

<https://www.facebook.com/groups/800441340040297> (Pow Wow Russia – затворена група на руски индианисти)

Маздрашка-Михова, Ф., „Историческите възстановки като специално събитие“: <http://www.newmedia21.eu/analizi/istoricheskitevazstanovkikato-spetsialnosabitie/> 2015, с. 2-12.

Троева, Е., „Исторически възстановки“: <https://balgarskaetnografia.com/bit/muzeefikacia-na-etnografskoto-izkustvo/istoricheski-vazstanovki.html>

de las Casas, B., Brevísima relación de la destrucción de las Indias – Sevilla, 1552. In English: <https://gutenberg.org/ebooks/20321>

Howard Giles в *A Brief History of Re-enactment*:

<https://www.eventplan.co.uk/history/>

Morgan, H. 2013, *Dances with Dublin: George Catlin's "Indian Gallery"* in

History Ireland, Nov-Dec. 2013. <https://www.historyireland.com/dances-dublin-george-catlins-indian-gallery/>

Rowlandson, M. 1682, *The Sovereignty and Goodness of God: Being A Narrative of the Captivity and Restoration of Mrs. Mary Rowlandson* –

Cambridge, Massachusetts: <https://www.gutenberg.org/files/851/851-h/851-h.htm>

Roos, J. M. 2017, *Catlin and the Exploitation of Native Americans in Transatlantica*, *Revue d'études américaines*. *American Studies Journal*, 2:

<https://journals.openedition.org/transatlantica/11062>

Seaver, James E. 1824, *Narrative of the Life of Mrs. Mary Jemison* –

Pembroke: <https://www.gutenberg.org/files/6960/6960-h/6960-h.htm>

За проектите *Индианско село в Полша*:

<https://wioskaindianska.wroclaw.pl/>

<https://www.wioskaindianska.pl/>

За полската група *Мононгахела 1755*:

<https://www.facebook.com/monongahela1755>

За папската була, забраняваща индианците да бъдат продавани в робство:

<https://www.papalencyclicals.net/Paul03/p3subli.htm>

Vaughan, Alden T., Richter, Daniel K., *Crossing the Cultural Divide: Indians and New Englanders, 1605–1763*:

<https://www.americanantiquarian.org/proceedings/44517639.pdf>

Warren, Louis S. (April 1, 2008). *"Was He a Hero?"*. *True West*. truewestmagazine.com

Watson, B. 2002, *George Catlin's Obsession*, *Smithsonian Magazine*, Art & Culture Section, Dec. 2002. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/george-catlins-obsession-72840046/>

Holman, J. & Paterson, C., *World's first Western movie filmed in Blackburn,* BBC News, October 31, 2019: <https://www.bbc.com/news/uk-england-lancashire-50211023>